

HUGO ANGERVAKS

HOMMIK

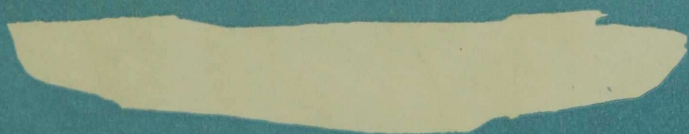
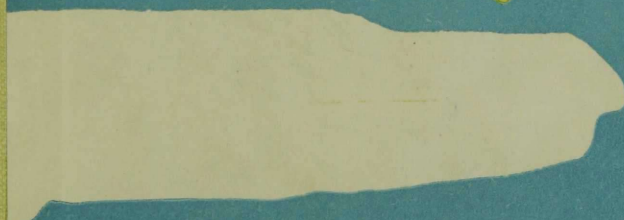

H u g o A n g e r v a k s

(Eduard Päll) sündis 15. oktoobril 1903. aastal endises Kavastu vallas sepa pojana. 1918. aastal siirdus ta Nõukogude Liitu, kuhu ta vanemad olid läinud töötsemisel juba varem. Samal aastal astub ta isa eeskujul vabatahtlikult Punaarmeele. Seal saadetakse ta õppima. Hiljem töötab ta õpetajana ja vanema teadusliku töötajana soome-ugri keelte alal. 1940. aasta juuni-juulipöörde järel tuleb E. Päll tagasi Eestisse. Ta on mitmetel vastutavatel kohtadel. Alates 1955. aastast on E. Päll Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi direktor.

E. Pälli kirjanduslik tegevus algas 1928. aastal. Ta on avaldanud novellikogud «Kuues lint» ja «Valitud vestid» ning koos teiste autoritega luuletuskogu «Luuletused». 1957. aastal ilmus tal novellikogu «Ajaproov».

HUGO ANGERVAKS

HOMMIK

HUGO ANGERVAKS · HOMMIK

HUGO ANGERVAKS

Hommik

SULEJONISTUSI

RAEVEREST

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

Kunstiliselt kujundanud

R. Pangsepp

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
45732

1

Peeter Vahtra oli Raevere valda saadetud partorigiks 1945. aasta jaanuari esimestel päevadel. Ei osanud ta arvata, et hakkab kunagi tegema niisugust tööd. Ei teadnud arvata ka seda, et see töö on nii raske. Eriti aga töö algus.

Peeter Vahtrat oli alati huvitanud tehnika. Upitades üle treipingi ääre vaatama, kuidas isa käes puur paksu raudplaadi nagu seebitüki läbi puuris, tahtis ta endale juba lapsepõlves samasugust masinat.

«Kuule, Peet, mine eemale, rauapuru kargab silma!» tõreles isa siis, ja kui kuulis poja soovist, lisas juurde: «Kasvad suureks, annangi selle masina sulle.» Siis tahtis Peet kangesti kasvada ja söömise juures polnud teda enam vaja sundidagi. Isal oli peale puuri veel teisigi masinaid: rauatreija, mis toredaid läikivaid laaste lõikas, mitmesugused kruustangid, vedrukeerajad, kuid kõige imeväärsemaks masinaks oli vändatav lõõts, mis ise vägevasti undas ja koldesse veel vägevamalt puhus, nii et teinekord sealt suured söetükidki välja lendasid.

Koolis käies tundis Peeter huvi keerukamate masinate, õmblusmasina ja koorelahutaja vastu. Neid oskas ta koost lahti võtta ja pärast puhastamist uuesti kokku panna. Hiljem aga, kui iseseisev elutee hakkas jalge alla tulema, õppis Peeter juba traktorit tundma. Tõsi, see oli vana ja kulunud «Fordson», kuid peremehele meeldis sulane, kes muu töö kõrval ka tehnikat oskas käsitseda.

Siis tuli 1941. aasta. Ligi kaks aastat halastamatut partisanivõitlust vaenlase vastu. Ja juhtus nii, et viima-

sel hetkel enne võitu pidi Vahtra ja tema salk peaaegu hukkuma. Punaarmee oli vabastanud juba üle poole Eesti territooriumist. Vaenlane põgenes, kuid raius meeleheitlikult vastu. Ühel pimedal ööl ründas Vahtra oma salgaga taganevaid sakslasi, hävitades neid granaatide ja automaatide tulega. Hitlerlaste kuuetoruliste miinipildujate patarei oli olnud Vahtra salga viimaseks objektiks. Pärast esimest ehmatust oli vaenlane oma jõud kogunud ja partisanid, kes olid taganenud ühe viinavabriku varemete varju, sisse piiranud. Paksud müürid kaitsesid salka hästi kuulide eest, kuid siis olid sakslased miinipildujad kohale toonud. Mõnest hästi tabanud miinist oleks jätkunud kogu salga hävitamiseks. Olukord oli väga ohtlik. Äkki nägid sissepiiratud partisanid, et hitlerlaste asukohtades hakkasid mürsud mullasambaid õhku paisates lõhkema. Nüüd polnud enam aega partisanidega jännata, tuli mõelda oma naha päästmisele. Punaarmee äkiline rünnak päästis Vahtra salga hukkumisest.

Pooled mehed salgas olid haavatud ja nende hulgas ka Vahtra ise. Miinikild oli kaelalihasest läbi jooksnud. Haav ei olnud surmav ja kuu aja pärast võis Vahtra juba haiglast lahkuda.

Siis oligi Vahtra traktoristiks tahtnud minna. Ent partei arvas teisiti ja saatis ta Raevere valda parteiorganisaatoriks. Enne seda oli ta kaks kuud lühiajalistel kursustel oma teadmisi täiendanud.

Ja nüüd oligi ta Raeveres. Esimestel päevadel tutvus ta valla üldise olukorraga. Sellest, mida ta pidi tegema, oli räägitud kursustel. Mida teha aga Raeveres, seda pidi ta ise leidma.

Kõigepealt püüdis ta õppida tundma valla juhtivaid tegelasi.

Valla täitevkomitee esimeheks oli keskmik Kusta Puurand. Ta poeg võitles Punaarmees, okupatsiooni ajal oli vanamees ise kaks nädalat kinni istunud selle eest, et oli 1941. aastal valla täitevkomitee liige olnud. Peale selle oli Kusta Puurand möödunud aasta oktoobrist saadik partei liikmekandidaat. Pealtnäha oli ta tagasihoidlik töökaru.

Kui Vahtra valda tuli ja Puurannaga tutvus, ütles esimees:

«Nojah, nüüd läheb siis töö lahti. Olen väga rõõmus, seltsimees Vahtra, väga rõõmus...»

Nad istusid pimedavõitu kabinetis ja vestlesid.

«Missugused on teie arvates meie kõige tähtsamad ülesanded siinkandis?» oli siis Vahtra esitanud esimehele küsimuse.

Puurand oli natuke mõelnud, oma rippuvaid vurre käeseljaga triikinud ning siis vastanud:

«Vaadake, seltsimees Vahtra, minu arvates on kõige tähtsam see, et kord ja rahu vallas jalule seada... Et inimesed rahus, üksmeeles ja sõpruses elaksid ja tööd teeksid.»

«Aga mis takistab seda rahu ja korda loomast?» küsis Vahtra.

«Inimeste kadetus ja kuri meel.»

«Kadetus ja kuri meel?» tõstis Vahtra kulmud kõrgele.

«Just nimelt, kadetus ja kuri meel. See on meie eesti rahvasse juba ammust ajast, ütleksin juba orjaajast peale sisse imbunud. Kuidagi ei või inimene kannatada, kui teisel hästi läheb. Iseäranis aga praegusel raskel ajal, kus käib sõda, kus okupandid alles hiljuti välja aeti.»

«Aga milles see kadetus ja kuri meel siis konkreetset väljendub?» tekkis Vahtral uudishimu.

«Sala- ja valekaebused, vaat milles kõik väljendub, kallid seltsimees Vahtra. Kui palju neid siin mulle, kui palju mujale saadetakse...»

«Millest neis kaebustes siis räägitakse?»

Kusta Puurand vaatas imestunult Vahtrale. Kuidas mees küll niisuguseid lihtsaid asju ei taipa?!

«Millest räägitakse? Noh, jumal hoidku, ikka halba, päris halba kohe. Ikka niisugust, mille ees tuleb türmi pista või isegi hullemat teha. Ja pange tähele, mõnel mehel on nende valekaebuste pärast halvasti juba läinudki, mõni ongi juba trellide taga või külmale maale saadetud...»

«Kes näiteks?»

Puurand vaatas veel kord vilksamisi Vahtrale ja seekord paistis mehe pilgust juba umbusaldust.

«Võib-olla pakuksite linnasuitsu, nägin teil niisugust kraami olevat . . .»

«Palun!» Vahtra avas paberrossikarbi ja süütas ise ka ühe. Siis ütles Puurand, puhudes suitsu läbi kollaste vurrude:

«Noh, Hendrik Kaaman sai oktoobris viis aastat.»

«Mille eest?»

«Kaebused, seltsimees Vahtra, valekaebused . . . Nagu oleks Hendrik aktiivselt sakslasi abistanud. Mees pandi tõepoolest vallas omakaitse pealikuks, see on tõsi. Aga kuhu sa, kallid hing, pääsed, kui sakslased sind kraest kinni võtavad ja vägisi ametisse panevad! Muidu oli üks tõsine ja tubli töömees . . .»

«Aga omakaitse pealikuks siiski hakkas?» küsis Vahtra. «Metsas haaranguid partisanidele korraldas?»

«Nojaa, seda küll, aga kuhu sa's pääsed? Püssiraua ees teeb inimene paljugi vastu oma tahtmist.»

«Ma pole siin teiega nõus. Püssiraud on püssiraud, aga inimesel peab oma «mina» ka olema. Ja küllap selle Kaamani «mina» tiris teda sinna sakslaste poole, selles olen ma päris kindel. Miks siis sakslased näiteks teid omakaitse pealikuks ei pannud?»

Puurand tegi hirmunud tõrjuvaid liigutusi.

«Mind? Mis te nüüd, seltsimees Vahtra? Ma istusin neil kaks nädalat kinni, mul poeg Punaarmees.»

«Näete nüüd, teid ei usaldatud, aga seda Kaamanit usaldati. Nii et mitte kaebuste pärast ei läinud mees kinni, vaid iseenda kuritegude pärast.»

«Nojaa, kui nii vaadata, siis on teil muidugi õigus,» liigutas Puurand ennast toolil, sest tal oli kuidagi ebamugav. «Aga on ka küllalt kaebusi, millel pole mingit alust, mis ainult inimeste aega viidavad ja närve rikuvad . . .»

«Ka niisuguseid kaebusi võib olla,» jäi Vahtra nõusse. «Ja on siis neid kaebusi nii palju?»

«Oh, nüüd igaüks, kui tal viha naabri vastu kobruţab, kirjutab kohe kaebuse. Aga jalamaid. Ja ajab sinna kokku iidamast ja aadamast. Vahel on nii, et teine kirjutab teise peale, võta kinni, kellel õigus, kellel mitte.»

«Kuid siiski on vaja kõik kaebused ja avaldused läbi vaadata... On vaja selgeks teha, mis on õige ja mis alusetu.»

«Siis te muud tööd teha ei saagi, seltsimees Vahtra, kui neid kaebusi selgitada.»

2

Kusta Puurand istus väsinult diivanile. Öhtupoolikul oli ta Toomas Kallega tublisti napsitanud. Nüüd oli pea raske nagu vettinud puupakk. Ja kurvad mõtted uitasid selles raskes peas. Üks kurvem kui teine. Kuradima mees on see uus partorg, see Peeter Vahtra... Kuidas temaga edaspidi küll läbi saab, see on alles küsimus. Sunnik niisugune! Võttis kõik avaldused ja kaebused enda kätte läbivaatamiseks... Oleks seda hingest teadnud, oleks võinud nad viimseni ahju visata, koer kah poleks haukunud... Aga, näed sa, vana pea, ei taipa enam, mis tark, mis loll...

Ja Kusta Puurand koputas endale rusikaga lagipähe, nagu oleks ta seda vana pead tahtnud taipamatuse pärast karistada.

Mis teha! Las loeb, las loeb... Oli ju Kusta lauasahtlis neid terved virnad, kõik läbi lugemata. Ja kunas kurat sa neid jõuad lugeda...! Ptüi, saatanad! Üks kaebab ühe peale, teine aga teise peale. Ega's vallamaja mõni kohtusaal ole, kus muud ei tehtagi, kui arutatakse üksteise musta pesu! Ptüi! Ja kelle peale kaevatakse ja keelt kantakse? Aina tublide meeste peale! Võtta kas või see Toomas Kalle. Kas on veel tublimat ja taibukat meest maailmas kui Toomas Kalle? Aga näed sa, kui palju on tema peale neid igasuguseid kaebusi... Hirmus kohe! Aga mees on igati... Nojah, kulak! Tohhoo, nüüd tahetakse ju iga jõukas ja ettevõtlik mees kulakuks teha! Sellega pole Kusta Puurand kuidagi nõus, mitte eladeski! Parteipoliitika! Kuidas see võib parteipoliitika olla, kui Kusta Puurand, partei liikmekaandidaat, ei ole sellega nõus? Ei, niisugune parteipoliitika ei ole mitte õige poliitika... Mispärast peab kõik oma tööga jõukaks saanud mehed kulakuks kuulutatama ja ära hävitatama? Puha lollus ja totrus!

Puurannale kippus uni peale. Ta vaatas välja. Talvine õhtu oli pime, ainult lumi valendas nõrgalt. Laual pragises vaikselt väike õlilamp. Puurand heitis sohvale.

Aga kui Vahtra hakkab siiski neid mehi kiusama? Noh, siis pole ka Kustal enam kaua pidamist, siis tuleb öelda «adjöö» ja hakata jälle maameheks.

Ta silmad hakkasid kinni vajuma, kui väljast kuuldus kõnekõminat. Selgesti oli kuulda Luise rõõmsat sädistamist:

«Astuge aga sisse, palun väga!»

Puurand upitas enda uuesti istukile, pahane, et tal ei lastud uinuda.

Uks krääksatas ja Kusta tõusis kohkunult üles — sisseastuja polnud keegi muu kui Vahtra ise. Ta riputas sineli ja mütsi varna, teretas pererahvast ning võttis istet. Luise vahtis meest uudishimulike silmadega. Kusta aga oli kohmetanud ja mõtles, mis võis Vahtra nii hilja tema poole tuua.

Vahtra sai nagu arugi sellest tummast küsimusest ja vastas:

«Istusin veel vallamajas ja mõtlesin: kui õige minna vaatama, kuidas elab esimees. Hakkame ju koos tööle, vaja ka lähemalt tutvuda. Nii et palun vabandada, tulin ilma tungivama põhjusega.»

See võttis Kusta Puuranna vaevleva südame kergemaks.

«Ilus . . . Väga ilus teie poolt, et sisse astusite,» püüdis esimees oma sõnu korralikult suust välja veeretada ja nõnda oma tõelist olekut varjata. Kuid nagu see ikka juhtub inimestega, kes teesklevad, pingutas Kusta Puurand siin natuke üle: ta hoolikalt lausunud sõnad muutusid koomilisteks. Vahtra taipas kohe, et esimees on paraja auru all ja tahab seda iga hinna eest varjata. Kuid ta ei teinud väljagi, et oli avastanud Kusta Puuranna kohutava saladuse, vaid pakkus talle isegi paberossi. Esimees võttis pakutu meelsasti vastu ja seletas suitsu pahvides:

«Mõtlesin parajasti pisut lugema hakata, et oma . . . silmaringi veidi nagu laiendada . . . Nojah, teate isegi, et mul selle silmaringiga asi kehv . . .»

«Ja mida kavatsesite siis lugeda, kui tohib küsida?»

Kusta Puurand seda küsimust just ootaski, sest juba kaks kuud tagasi oli ta ostnud maakonnalinnast Rosenthalali «Marksistliku dialektilise meetodi». Vahtra lehitses raamatut ja nägi, et ainult kümnekond lehekülge oli lahti lõigatud. Nojah, ega's korraga saagi niisugust raamatut läbi lugeda, siin peab iga lause üle mõtlema ja seda ajunatukest vintsutama. Et võtab pea aurama? Jaa, muidugi, harjumatusest võtab küll. Aga Vahtra arvab, et esimehel tuleks osa võtta mõnest ringist rahvamaja juures, ütleme, kas või sellest poliitkoolist. See ei tähenda midagi, et seal õpivad peamiselt noored... Nüüdsel ajal peavad kõik õppima, nii noored kui vanad, nii on lugu, seltsimees Puurand!

Natukese aja pärast toodi lauale suupisted: sinisel portselanist taldrikul sülti, võid, juustu ja karp sprotte. Luise kattis laua oskuslikult ja kombekohaselt — mitu paari kahvleid-nuge, salvrätid ja leivataldrikudki... Selle askelduse juures heitis ta paaril korral takseeriva pilgu isaga vestleva partorgi pisut karmile näole. Kui ühe niisuguse takseerimise juures sattusid vastamisi Vahtra ja Luise pilgud, siis olid need Luise silmad, mis nagu häbenedes põrandale vajusid... Kui ta aga köögis ema kõrval seisis ja leivakorvi lõhnavate nisuleivakäärudega täitis, lehvis tüdruku näost üle mingi reibas naeratus...

«Kes teie talutööd ka ära teeb? Olete ju ise riigiteenistuses,» päris Vahtra Puurannalt.

See tõmbas otsaesise kipra ja püüdis asjalikku ja sügavmõttelist ilmet oma näole luua.

«Eks ta ole väga raske, seltsimees Vahtra... Aga toime peab kuidagi ju tulema. Kui mul ei oleks neid,» ta näitas käega naise ja tütre peale, kes lauakatmisega ametis olid, «noh, siis anna kas või talu käest...»

Vahtra vaatas Luiset, kes askeldas laua ääres, ja pidi tunnistama, et Puuranna tütar võis tõepoolest suurema osa talutöödest ära teha. Ta oli noor ja tugeva kehaehitusega, jalad ja käed liikusid tal kergesti. Aga peale selle oli ta ka välimuselt nägus: kõrged tumedad kulumud ilusate silmade kohal, tundeliste sõõrmetega nikerdatud nina ja täidlased, pisut ahned huuled...

Kuid kus oli ta seda naist või tüdrukut enim näi-

nud? Neid silmi kaarjate kulmulookade all, seda blondeeritud linalakka linnamoodsas soengus? Et ta seda naist on kusagil näinud, selle eest võiks ta kas või pea anda. Kuid kus? Vahtra vaatas Luiset ja pingutas oma mälu, kuid sealt ei tulnud mingit vastust.

Luise tabas Vahtra pilgu endal ja vastas sellele vaevalt märgatava naeratusena.

«Isal on õigus,» lausus ta kristallist äädikapudelikest lauale asetades. «Suure töö teeme ära meie emaga, isa saab ainult vahetevahel mahti käsi natukeseks külge panna. Eks ta raske ole nõrkadele naistele, aga midagi pole parata, ajad on niisugused . . .»

«Ajad? Miks siis ajad?»

«Aga muidugi. Kui vend on Punaarmee, isa riigiteenistuses, kuidas seda siis nimetada?»

«Siis on tekkinud eriline olukord . . .»

«Olukord ju on olnud ajast ja . . .»

«Ja ruumist . . .» lisas Vahtra naerdes juurde, «sest midagi ei toimu väljaspool aega ja ruumi. Aga kes teil põllumaa üles künnab? Ega's ometi ka see raske töö ole naiste õlgadele pandud?»

«Aga kuidas siis? Mina ise olen ikka see peakündja,» vastas Luise nagu uhkeldades. Ja Vahtra poolehoidvast pilgust hoogu sattunud, astus ta sammu lähemale, jäi peaaegu Vahtra ette seisma ning lisas endisele juurde:

«Kas teate, seltsimees Vahtra, pühakirjas, romaani-des ja vist mujalgi räägitakse, et naine on nõrk olevus . . . Aga kui see nõrk olevus võtab mingi asja tõsiselt oma pihku, siis . . .»

«Mis siis?» päris Vahtra.

«Noh, siis see asi tehakse ka nii, et teie, tugevad või siis kangemad olevused, jääte seda, kuidas nüüd öelda, noh, hämmastunult vahtima . . .» Ja vastust ootamata kadus tüdruk kööki.

Siis tuli perenaine, must siidpluus selga tõmmatud, ja lausus kummardades ja heakombeliselt:

«Nüüd paluksime kõrget külalist lauda!»

Vahtra oli juuba alguses kõige selle vastu vaielnud, kuid siiski nõusse jäänud, sest külalislahkus ei ole ju hukkamõistetav komme. Nüüd tuli tal lauda istuda, kuigi perenaise kõrgelennuline kõne teda pisut võõris-

tavalt riivas. Siis nägi ta, et peremees viivitab laudastumisega ja kuidagi kiheldes ühelt jalalt teisele tamub, kord naisele, kord tütrele küsivalt otsa vaadates. Viimaks sai Kusta Puurand oma kihelemisega hakkama. Ta õhkas kohinal, lükkas vasaku käe pöidlaga allavajunud vurrud kõrgemale ja pöördus otsustavalt Vahtra poole:

«Kuulge, seltsimees Vahtra, ega te napsi... khm... üht pisikest napsi pahaks pane? Mul pole lepiku liisu, ikka aus riigiviin...»

Vahtra vaatas peremehele ja naeratas, sest Puuranna ilme tuletas praegu meelde koerakest, kes seisab tagumistel jalgadel oma peremehe ees ja palub alandlikult andestamist tehtud süüteo pärast.

«Noh, kui pererahvas nii väga tahab, ega siis tõepoolest ühe pisikese napsi vastu saa ju midagi olla...»

Kui nüüd kogu pere koos külalisega lauas istus, tõstis Luise esimese klaasi:

«Meie külalise, seltsimees Vahtra terviseks!»

Kui Vahtra ilusa peenikese jala ja ornamentkirjaga ilustatud kristallpitsi tüdruku omaga kokku lõi, lisas see juurde:

«Ja et teie hästi läbi saaksite... minu isaga...»

Vahtral polnud selle vastu midagi, ainult lisas veel:

«Ja et mõlemad õiget joont peame...»

«Aga muidugi... Kuidas siis teisiti!»

Kristallpitsid helisesid meeldivalt naga väikesed hõbedased kellukesed. Kusta Puurand lõi oma pitsi väikeses partorgi pitsi külge ja kuulatas sellest tekkinud helinat. Vahtra lisalausest arvas ta aimavat mingit ohtlikku konksu ja talle tuli korraka meelde kaebekirjade virn, mis Vahtra oli enda kätte võtnud. Ta tuju langes aegamööda, kuid kindlalt.

Nii istuti mitu head tunnikest. Luise oli kogu aeg lahkus ise ja püüdis külalise eest kõigiti hoolt kanda. Ema Julie istus vaikselt ega lausunud sõnagi, ainult ta väikesed pruunid silmad vilksasid ühelt lauas istujalt teisele, peatudes siiski kõige rohkem külalisel.

Kusta Puuranna meeles mõlkusid kogu aeg need need avaldused ja kirjad. Et tuju kuidagi parandada, hakkas ta jutustama sellest, kuidas ta fašistliku okupatsiooni

esimestel päevadel vanglas istus. Joodud viin mõjus nähtavasti talle omamoodi ja ta jutustus muutus üha enam kiitlemiseks ja kelkimiseks.

Kas siis Kusta Puurand on mõni nannipunn! Oh ei, kes seda võib öelda? Isegi see Stritzelbaum, nojah, see sakslaste uurija, oli Puurannale öelnud: kahtlane mees, ein fertehtiger mann, jah, nii ta just ütleski... Kaks nädalat uuris see Stritzelbaum, aga näe, midagi ei saanud teha!

Siis hakkas ta oma tütart kiitma. Patt oleks ju niisugust tüdrukut nagu see Luise adrakurgede taha panna, ärgu Luise pilgutagu siin midagi oma silmi... Seltsimees Vahtra mõistab väga hästi, mida naisterahvas võib teha ja mida ei või... Ja kas siis sulase kasutamine on nõukogude korra juures keelatud, eriti aga siis, kui peremees on riigiteenistuses? Muidugi on see täiesti lubatud...

Vahtra vaatas, lõbusad kurrud suunurkades, pisut kohmetanud tüdrukule. Ent Luise polnud mammatütarde tõust, kes kohmetavad ja punastavad, kui neid kõverustelt tabatakse. Juba järgmisel hetkel tõstis ta silmad julgelt Vahtrale ja ütles:

«Ma arvan, seltsimees Vahtra, et isegi nõukogude korra juures ei sobi naistele rohkem tööd peale laduda, kui nad teha suudavad...»

«Ei taipu, mida te tahate öelda,» lausus Vahtra tõsiselt ja nihutas ennast lauast eemale. «Ja mis tähendab — isegi nõukogude korra juures?»

Luise mõistis, et on vist midagi viltu öelnud, ta tõstis oma tumedad kaarjad kulmud kõrgele ja lõi silmad maha.

«Kui ma ennist kergemeelselt ütlesin, et künnan maad ja teen kogu raske talutöö, siis ootasid teilt selle hukkamõistmist... Või vähemalt kaastundlikku sõnagi... Aga seda teie poolt ei tulnud... Vastuoksa, ma nägin teie silmist isegi heakskiitu, eks ole nii?»

«Ma arvasin, et olete tõepoolest tubli, teete, kui see osutub vajalikuks, ka rasket tööd... Et olete niisugune, kes ühtegi tööd ei põlga.»

«Niisugune, kes ühtegi tööd ei põlga...» osatas

Luisse. «Isegi maaküundmist mitte... Aga oma naisel ei lubaks te küll adrakurgede lähedalegi astuda? Mis?»

Vahtra kulmud jooksid kokku nagu kaks väikest sikutalle. Kuid nende vahele hüppas äkki sügav korts, mille äärde sikutalled seisma jäid, julgemata sellest üle hüpata.

«Teie eksite, neiu Luisse... Ja millest teie järeldasite, et ma pooldan seisukohta... Ei, ma pole selle poolt kunagi olnud, et nõukogude naine peaks ennast raske tööga tapma, mitte sugugi...»

«Aga siis oleksite pidanud...»

«Vabandage, aga ma ei lõpetanud oma mõtet,» katkestas Vahtra Luisse vahele hüüu. Tüdruk hammustas huulde ja jäi süngelt vait.

«Aga ma hindan kõrgelt neid naisi, kes, kui seda nõuab olukord, ometi ei põlga ka kõige raskemat tööd... Vaadake, see on minu seisukoht... Ja nüüd kuulan teie vastulauset.»

«Ah, seltsimees Vahtra, mul pole mingit vastulauset, olen tervenisti teie seisukohaga nõus... Ma ennist lihtsalt ei saanud teist arul!»

Vahtra vaatas kahtlevalt Luissele, kuid kõneles rahulikult edasi:

«Teie teate ju, kuidas nõukogude naised praegu töötavad! Neil pole valida raske ja kerge töö vahel, sest igasugune töö tuleb ära teha, mehed on ju rindel...»

«Aga ikkagi... Kas selle vastu saab siis vaielda. Ainult mina algul arvasin, et pooldate naiste suhtes rohkem romantilist joont...»

«Ei, ma ei ole romantik,» vastas Vahtra külmalt ja vaatas kella. «Aga mul on ka aeg juba minna!»

Kuid Puurand oli klaasid uuesti täis kallanud. Ta tõstis oma klaasi ja vaatas küsivalt Vahtrale.

«Täna, peaks juba aitama. Kolm korda on kohtuseadus. See oleks aga juba üleliigne.»

Kuid nüüd segas Luisse vahele.

«Aga kui mina palun veel ühe klaasi minuga kokku lüüa? Kas te tõepoolest naise palvest ära ütlete? Ja uskuge, seltsimees Vahtra, kuigi meie oleme kasutanud päevilisi, teen siiski talus rasket tööd. Vaadake, käedki mul suured ja korbatanud nagu tavalisel maa-

tiidrukul. Palun teid viimase klaasi tõsta selle eest, et teil minust ei jääks mitte kõige halvem arvamine. Palun väga!»

Tuli veel üks pits võtta. Endamisi pahandas Vahtra selle üle, kuid midagi polnud parata. Küllap see naine on vist kavalam ja keerukam, kui esimesel pilgul seda võib arvatagi. Meestega ta igatahes ümber käia oskab.

«Mul on teile üks palve, seltsimees Puurand,» ütles Vahtra üles tõustes ja pererahvaga hüvasti jättes; «kas teie ei tuleks homme varem, ütleme nii kella kaheksa ajal täitevkomiteesse, et üheskoos need avaldused, mis ma teie käest sain, läbi arutada.»

Puurand tundis, kuidas ta näost veri ära valgus ja südame läheduses nagu tõmbetuul läbi lõõtsus.

«Kas . . . kas siis olete jõudnud juba läbi lugeda?»

«Mitte kõike, aga suurema osa,» vastas Vahtra naeratahes, sest temale ei jäänud tähele panemata esimehe jahmatus. «Ma mõtlen, et kui vähegi mahti saan ja aega leian, siis loen öösel ülejäänud läbi ja homme otsustame, mis nendega teha. Head aega!»

Ja Vahtra oligi läinud.

«Sa ilmamaa sunnik! Näed, ei võinud arvatagi, kust välk sisse lööb. Ja mina kah, igavene tola ja narr, andsin kõik need avaldused talle otse kätte, ilma et teaksin, millest nendes räägitakse . . .»

3

Jõudnud vallamajja, süütas Vahtra lambi ja hakkas jälle uurima Puuranna «arhiivist» leitud avaldusi, palveid ja kaebusi. Liisa Vaarika, vallamaja koristaja, kes oma tütrega siinsamas kõrvaltoas elas ja Vahtra eest hoolitses, tuli teed pakkuma, kuid Vahtra ütles, et ta on õhtueinet juba saanud.

«Kus te siis võisite süüa? Puuranna pool?»

«Jah, peremees oli lahke ja kostitas õhtusöögiga . . .»

«Nojah, eks ta pea lahke olema, kuidas siis muidu . . .»

Vahtra vaatas küsivalt Liisale, kuid naine ei öelnud

rohkem midagi, vaid läks vaikselt ära. Vahtra jäi mõt-
tesse. Liisa viimasest lausest võis aimata mingit vih-
jet Puuranna kohta. Küllap see naine tunneb teda
Vahtrast rohkem, aga peab ebasüüdsaks kohe kõigest
rääkima hakata. Eks see ole ka õige. Juba esimesest
päevast peale jättis Liisa Vaarika Vahtrale hea mulje.
Veidi kinnine oli see viiekümne lähedal seisev naine
võib-olla sellepärast, et Vahtra oli siinkandis veel
võrdlemisi võõras inimene. Liisa tegi oma tööd vaik-
selt, rabelemata, kuid mingi sisemise kindluse ja veen-
dumusega. Niisugused inimesed meeldisid Vahtrale.
Ta ei sallinud inimesi, kes juba esimesel tutvumisel
oma südame võhivõõrale välja puistavad.

Vahtra asus jälle paberite juurde. Mida rohkem ta
neid luges, seda suuremaks kasvas ta vimm Puuranna
vastu. Terve virn mitmesuguseid avaldusi, mõnelt
isegi kolm-neli tükki järjest. Ja kõik läbi lugemata,
hoolimatult lauasahtlisse hallitama heidetud! August
Tera, uusmaasaaja, on näiteks kirjutanud järjest kolm
avaldust maareformi ebaõige läbiviimise kohta. Maa
on küll antud, kuid seaduses ettenähtud loomi ja
inventari polevat kusagilt näha. Kulak Jüri Elevant,
kes tema krundil asuvatele uusmaasaajatele on kohus-
tatud andma inventari ja seemne, ei mõtlegi seda teha,
vaid on kraami kõrvale toimetanud. August Tera viima-
se avalduse nurgal on isegi maakonna parteikomitee
sekretäri Talviku resolutsioon, mis nõuab kümne päeva
jooksul asja lahendamist. Tähtaeg on ammu aegunud,
Puurand aga pole midagi ette võtnud.

Kui palju avaldusi ja kirju maareformi vigade kohta!
Terve virn. Read valgel paberil otse kisendavad üle-
kohtust ja irvitamisest nõukogude inimeste üle, uus-
maasaajate üle. Sageli lõigati uusmaasaajatele sooservi
ja võsastikke, kuna parim põllumaa jäeti hallparunitele.
Näe, siin kirjutab uusmaasaaja, kuidas kulak And-
res Taperson kiitlevat, et saanud selle maareformiga
risumaast lahti, et nüüd võivat ometi elada.

Mida rohkem Vahtra neid avaldusi ja kirju luges,
seda segasemaks muutus talle olukord vallast. Tuleb
välja, et Raeveres polegi veel tõelist nõukogude korda,
et rahvas näeb siin võimus ainult karmi nõudjat, sageli

ebaõiglast nõudjat. Punaarmeele ase lesk saadab avalduse ja lisab tunnistused juurde, et saada seaduslikku abiraha. See aga on seisnud Puuranna laekas liikumata kolm kuud. Juba möödunud aastal on sisse tulnud avaldus selle kohta, et saada riiklikud soodustused paljulapselisele perekonnale, kelle toitja on ammu surnud.

Vahtra tõusis üles ja hakkas ärritatult mööda tuba edasi-tagasi käima. Tuli tahtmine juba homme Puurand töölt minema kihutada . . .

Siis sattus tema kätte avaldus Puuranna enda kohta, mille too oli sahtlisse unustanud. Anonüümsena maakonda adresseeritud kirjas räägiti sellest, kuidas Puurand maareformi läbi viis. Komisjon koosnenud esimehe topsisõpradest ja kulakud olevat komisjoni varustanud ohtralt igasuguse «meeleheaga», viina ja selle juurde käiva sakusmendiga. Maareformi teostatud nii, nagu peremehed ise tarvilikuks pidanud. Avaldaja kirjutab veel sellest, kes on Puurand ise: «Ta on kulakute topsisõber ja sakslaste truu abiline. Tema majas elas kauemat aega sturmbannführer Liebling, kellega ta tütar Luise oli kõige armsamas vahekorras . . .»

Stopp! Liebling? Nagu oleks tuttav nimi . . . Tõepoolest! Nojah, muidugi. Nagu välk pimedal ööl valgustab hetkeks kogu ümbrust kõige pisemates üksikasjades, nii ka see nimeta kiri tuletas Vahtrale meelde ta lähema mineviku ja mõne asja ka olevikust.

See oli möödunud aasta kevadel. Vahtra ja veel viisteistkümmend meest moodustasid nõukogude partisanide salga, mis tegutses juba enam kui aasta okupantide tagalas. Nende arvel oli juba üks kraavi lastud raudteerong, kümme kond põlemasüüdatud autot, kuus maantee silda ja üle kahekümne hävitatud fašisti. Salgas oli olnud kakskümmend üks meest, kuid kevadeks oli järele jäänud kuusteist. Kolm partistani oli lahingutes surma saanud, üks haavatuna okupantide kätte langenud ja teine põdes ühe talumehe tagatoas ning ootas paranemist.

Salk oli Vahtra juhtimisel üle elanud raske talve, pääsenud õnnelikult kõigist haaranguist ja liikus nüüd ettekavatsetud marsruudi järgi Eestimaa metsades, sest ühel kohal olla tähendas kindlat hukkumist. See oli

aprillikuu vihmasel ja tormisel ööl, kui Vahtra salk liikus uude kohta. Ööd hakkasid juba lühenema ja sellepärast tuli minna kiiresti, et õigeks ajaks varjule jõuda. Et ilm oli rajune, astusid mehed, kes ümberkaudseid metsi ja teid hästi tundsid, üsna julgelt. Ootamatult vilkusid ees autotuled. Partisanid kadusid teelt. Nad asetusid saja meetri pikkuselt kahele poole teed, et auto käest ei pääseks. Ja see ei pääsenudki.

Juba pärast esimesi valanguid jooksis auto kraavi ja keeras külili. Kuulid olid tabanud autojuhti.

Ka juhi kõrval istuv ohvitser oli tapetud. Kaks sõdurit, kes taga istusid ja paar valangut jõudsid anda, hävitati samuti.

Kiiruga võeti relvad ja dokumendid ning jätkati teekonda. Dokumendid kuulusid sturmbannführer Lieblingile.

Ohvitseri dokumentide vahelt leidis Vahtra naisterahva päevapildi, mille tagaküljele oli saksa keeles kirjutatud: «Kallile Ottole Luise poolt.» Partisanid olid kaua vaadanud päevapilti ja tahtsid selle ahju visata, kuid Vahtra käskis alles hoida.

Lieblingi hukkumine oli ajanud okupandid ärevusse. Omakaitsemehed korraldasid terve seeria haaranguid. Nad kammisid ja tuhnisid läbi kogu Rimmu metsa, kust auto ja laibad leiti, kuid Vahtra oma meestega oli juba kaugel...

Aga kuidas sattus avaldus, mis oli kirjutatud Puuranna kohta, tema enda kätte? Vahtra uuris veel kord põhjalikult kõik päberid läbi ja leidis ümbriku tembeldamata kirjamargiga. Kiri oli adresseeritud maakonna parteikomiteele. Soo! Siis on postkontoris keegi, kes kirjad avab! Üsna peenikeselt korraldatud värk, midagi pole öelda. Proovi siis postiga midagi kusagile saata! Kohe satub kiri või avaldus asjasthuvitatu kätte, kirjutaja kohta aga võetakse tarvitusele «vastavad abinõud». Kõik on põhjalikult ja hästi läbi mõeldud ning organiseeritud. Aga nüüd peab sellele lõpp tulema. Niisugune häbiväärne olukord ei või enam kesta Raevere vallas.

* * *

Ainult paar tundi oli Vahtra maganud, kui Liisa Vaarika ta äratas.

«Mul on küll kahju teid äratada, aga ise käskisite,» ütles ta nagu vabanduseks.

Suure vaevaga sai Vahtra silmad lahti. Nii väga oleks tahtnud veel kas või pool tundigi magada. Ta vaatas kella. See oli juba kaheksa läbi. Külma vesi karastas nägu ja kaela. Kui kaks klaasi kuuma teed joodud, kadus uni juba täiesti.

Võtnud kaasa läbiloetud avaldused ja kirjad, astus Vahtra alla täitevkomitee ruumidesse. Ühtki inimest polnud veel kohal. Ta läks oma kabinetti ja jäi Puuranda ootama. Oli veel täiesti pime. Vahtra süütas lambi, pani kirjad ja paberid lauale.

Mõne aja pärast astuski Puurand kabinetti. Kohmetunult istus ta toolile ja jäi Vahtra otsa vaatama.

«Teate, seltsimees Puurand, lugesin avaldused ja kirjad läbi. Aga seda oleksite teie pidanud tegema, olete ju nõukogude võimu kohalik esindaja.»

«Mnjah, see on õige, seltsimees Vahtra. Aga ma lihtsalt ei suutnud, ei jätkunud aega.»

«Ärge püüdke mulle hambasse puhuda! Teie lihtsalt ei tahtnud neid lugeda,» lõikas Vahtra nagu noaga. «Teie arvutasite nii: hakkan ma nendega jändama, sest igapähega tuleb ju vaeva näha. Panen nad õige laekasse ja ongi küsimus lahendatud. Aga teie eksisite, niiviisi nõukogude korra juures asju ei aeta.»

«Kas lasete mind nüüd lahti?» küsis Puurand äkki kuidagi haledalt, ja Vahtra nägi, et üks kollane vunts oli tal sorakil nagu tallesaba.

«Mul pole seda õigust,» vastas Vahtra. «Teid võib vallandada ainult maakonna täitevkomitee. Mulle näib, et teil on vaja mõelda mitte vallandamisele, vaid sellele, kuidas seda jämedat poliitilist viga parandada.»

«Jäh, ma tahan seda asja parandada,» oli Puurand kohe nõus.

«Ma annan teile kõik avaldused ja kirjad, kokku viiskümmend kaks tükki, tagasi. Mul on igale avaldusele peale märgitud, missuguseks tähtjaks asi peab selgeks saama. Kutsute kõik avaldajad üksteise järel enda juurde, muidugi mitte ühe päeva jooksul, ja arutate need avaldused koos nendega läbi, võtate vastu

kindlad otsused ja pärast jutustate tulemustest ka minule... Olete sellega nõus?»

«Jah-mjah, muidugi olen nõus, seda ma teen,» rõõmustas nüüd Puurand, sest oli oodanud palju rängemat.

«Üht kirja ma teile tagasi ei anna. Olete seda lugenud?» Ja Vahtra näitas Puurannale anonüümkirja.

Puurand kahvatas.

«See kõik on lora mis seal kirjutatakse.»

«Oelge, kuidas juhtus see kiri teie kätte? Ta on ju posti pandud ja maakonda adresseeritud?»

Puurand sattus segadusse. Tõepoolest, väga rumal lugu. Kirja oli talle toonud ühel päeval Luise. Tal oli üsna soe läbisaamine postiosakonna ülema Peetri-mäega, kes ka okupatsiooni ajal töötas samal kohal. Äärmiselt rumal lugu. Ei saa ju sellest praegu avameelselt Vahtrale jutustada...

Puurand kraapis kukalt nagu midagi meelde tuleta-des ning ütles:

«Mnjaa... mitte ei mäleta, kuidas see siia on sattunud. Mis teha, mälu on juba vanainimese oma... Ei mäleta...»

«Hea küll,» ütles Vahtra, «kui meelde tuleb, eks siis ütlete. Aga nüüd minge ja asuge seda ülesannet täitma.»

Puurand läks kergendatult ohates oma kabinetti, kirjad ja avaldused kaantega kaenas.

Vahtra tegi samal päeval põhjaliku revideerimise ka täitevkomitee sekretäri Kristjan Vimma sahtlites ja leidis ka seal seismajäänud avaldusi ja kaebusi. Need võttis ta kõik arvele ja pani mehed tööle.

Ta kutsus enda juurde registraatori, kommunistliku noore Alma Veskimäe.

«Oelge mulle, kas registreerite kõik sissetulevad avaldused ja kirjad?»

Alma Veskimäe vaatas Vahtrale avameelselt otsa ja vastas:

«Ainult need, mida esimees annab sisseregistreerimiseks.»

«Aga miks mitte kõiki?»

«Niisugune on esimehe korraldus.»

«Ja teie arvate, et see on õige talitusviis?»

Veskimäe kehtas õlgu.

«Teate mis, ma ei hakka teile praegu etteheiteid tegema,» ütles Vahtra, «kuigi olete seda väärt. Aga edaspidi registreerige iga avaldus eranditult, selleks on teil sellekohane raamat. On ju?»

«On küll.»

«Teie ülesanne on kontrollida ka kirjade ja avalduste käiku. Olete kommunistlik noor ja peate teadma, et rahva poolt esitatud avaldustele peab reageerima lühima aja jooksul. Kui palju läheb teil aega, et see raamat täiesti korda seada?»

«Arvan et nädalaga võiks toime tulla.»

«Hästi. Nädala pärast toote ja näitate mulle.»

4

Millest siiski alustada? mõtles partorg Vahtra, kui ta istus Raevere vallamajas hilja õhtul oma üksikus, pisut kõledas toas. Ja ta ei osanud esialgu sellele küsimusele vastust leida. Muidugi partorg ei mõelnud seda alustamist mitte tavalises mõttes, sest praktilise tööga oli ta alustanud juba samal päeval, kui sai teada oma määramisest siia valda. Juba siis oli ta hakanud valla kohta andmeid koguma ja varsti teadis ta täpselt, kui suur on Raevere vald, kui palju on seal elanikke, külvipinda, kariloomi ja nii edasi. See kõik oli hädavajalik. Kuid praegu pole jutt ju mitte sellest!

Kui ta mõtles praegu, millest alustada, siis oli sellel küsimusel hoopis teine tähendus: kus on see lüli, millest kinni haarates saab elu edasi viia? Mitte iga sugune lüli ei suuda elu edasi viia, vaid kõige tähtsam, teistest lülidest kõige olulisem, suurem. Aga mis sugune see siin peaks olema?

Kusta Puurand oli küsimusele vastanud: rahu, hea läbisaamine inimeste vahel. Vahtra teadis, et see polnud tema lüli, sest rahule ja heale läbisaamisele ei võinud mingit lootust panna, niikaua kui on olemas veel vanu, endisest ühiskonnast pärit vahekordi, kuni sel või teisel kujul kestab edasi inimese ekspluateerimine

inimese poolt. Kuidas on võimalik rahu ja head läbi-
saamist luua, kui vallas püüavad kulakud endiselt
oma võimu kindlustada, nõukogulikule elule aga igati
kaikaid kodaraisse loopida?

Maareform? Võib-olla on see selleks põhilüliks, mil-
lest on vaja kinni haarata? Tõsi, maareform teostati
üldjoontes möödunud aasta lõpul, kuid kaugeltki pole
see veel lõpule viidud. Uusmaasaajad on jäetud suurte
raskustega omaette maadlema, kulakud on pääsenud
pealöögist ja mõni kaval sell on osanud oma võimu
reformi abil isegi tugevdada. Tõsi, maareform on üli-
tähtis küsimus, kuid Vahtra mõistis, et ometi ei või ka
see olla põhilüliks, millest peaks kõigepealt kinni
haarama.

Partorgil hakkas pea ringi käima, kui ta ühel õhtul
püüdis paberile üles märkida kõike seda, mis tuleks
lähemal ajal ära teha. Kahele küsimusele selles pikas
nimestikulohes tõmbas Vahtra pliiatsiga rasked joo-
ned alla ja need olid — kevadkülvil ettevalmistamine
ja aktiivi moodustamine.

Aga ka teised küsimused ei anna oodata. Näiteks
maareformi vigade parandamine. Siin tuleb palju
ümber teha, rängad vead parandada... Uusmaasa-
jad jäid sügisel ilma inventarita, sageli ka ilma hobu-
seta. Aga mida teeb inimene palja maaga! Labidaga
võib ju peenramaa üles kaevata, kapsad ja kurgid
peale teha, kartulidki võiks äärmisel juhul labidaga
maha panna, aga mis teha põllumaaga? Muidugi,
hobuse ja adra võib uusmaasaaja oma rikkalt naab-
rilt tööpäevade või poole saagi eest saada, ja näh-
tavasti on seda võimalust arvestatudki. Kusta Puu-
rand ju ütles ühel koosolekul, kus see küsimus üles
tõsteti:

«Ega's me uusi peremehi hätta jäta... Hobuse ja
adra võib ju iga peremees pärast oma tööd anda... Ja
eks sügisel siis tasuta...»

Kui Vahtra oli samal koosolekul sõna võtnud ja
väitnud, et täitevkomitee esimees ei ole päris õigel
seisukohal, et ta soovitab uusmaasaajatel asuda jälle
kulakuorjuse teele, kõlas ruumist äkki kellegi ironi-
seeriv hääl:

«Kas partorg soovitab siis uusmaasaajaid üldse mitte abistada?»

Nojah, selle küsimusega tuleb maadelda, enne kui siin midagi asja saab. Uusmaasaajate vastu seisab kula-kute ja nende sabarakkude ühtne sein. Kas selle seina vundamendiks ei ole valla täitevkomitee esimees Puurand ja sekretär Vimm? Kuidas need mehed küll oskaksid valla etteotsa pugada! Isegi maakonnas on nad nagu kord ja kohus ära kinnitatud.

See oli vist ainult paar päeva tagasi. Vahtra tuli hommikul täitevkomiteesse ja tahtis tutvuda okupantide poolt vallale pealepandud röövnormidega. Toimikud olid ju kõik säilinud. Kuid ometi kohmitses Vimm pool tundi nende kallal, enne kui tõi need Vahtrale. Vahtra oligi siis küsinud:

«Miks nii kaua, seltsimees Vimm? Kas toimikud olid kusagil kaugel?»

Vimm oli oma selja looka tõmmanud ja vaikselt vastanud:

«Ma kohendasin neid pisut.»

«Kohendasite? Kuidas seda mõista?»

«Seadsin korda, seltsimees Vahtra, et teil kõik selge oleks.»

Vahtra oli siis Vimmale jäänudki arusaamatult otsa vaatama, kuid toimikuid lehitsedes kohe mõistnud, mida sekretär arvas selle «kordaseadmise» all. Vimm oli suurte peremeeste toimikud tõstnud kõige peale, et vaadaku partorg, missugused röövnormid sakslased ka suurtele peremeestele peale panid, vaadaku ja imes-tagu! Ei need andnud armu kellelegi. Näiteks Raevere valla suurnik Jüri Elevant. Tema toimiku oli Vimm torganud päris etteotsa. Vahtra lehitses toimikut. Jah, tõepoolest, normid on isegi selle suurtalundi kohta rängad: kaheksa tonni vilja, üle tonni liha, neliküm-mend tonni kartuleid... Hm-jaa! Kuid mis see siis on?! Ühelt terve sea eest saadud kviitungilt sai lugeda veel mahakustutust — «Vabatahtlikult Führeri sünnipäevaks!» Nii oli teistegi tšekkidega. Selge — siin taheti omaaegseid vabatahtlikke annetusi serveerida sundnormidena.

Uusmaasaajate nimesid Vahtra selles toimikus ei

leidnud. Küllap leiab Vahtra need mõnest muust kohast. Ja tõepoolest. Üks toimik sisaldas Raevere valla küüdikohuslaste ja saksa armeele metsavedajate ja -saagijate nimestiku. Sealt leidis Vahtra juba kõik praegused uusmaasaajad eest, kuid seal puudusid omakorda suurperemeeste nimed . . . Nii on see klassivõitluse dialektika! Rahvussotsialism tegi ranget vahet klasside vahel, selles ei saanud momendiks kahtlust olla! Vahtrale oli kuidagi tekkinud hitlersotsialismist mingi püramiiditaoline kujutus. Ka praegu, lehitsedes okupatsiooniaegseid toimikuid, tekkis partorgi silme ette see sümboolne püramiid: all vaevatud ja piinatud töötavad inimesed, nende turjal mitmekihiline kord kurnajaid, alates Kruppist ja von Bolenist ning lõpetades Elevandi ja Kallega. Kõige selle tipus oli Hitler oma vandeseltslastega ja haakristitatud veripunase võltslipuga . . .

Vahtra mõttelõng jõudis tagasi endisele rajale. Milles on siiski see õige põhilüli, millele tuleb teadlikult peale suruda? Talle meenus, et maakonnakomitee sekretär Talvik oli jaanuaris partorgide nõupidamisel öelnud:

«Teie ülesandeks on nõukogude korra kindlustamine ja tugevdamine valdades. Ärge arvake, et see on kerge. Ei, see nõuab iga päev visadust ja kannatlikkust, võitlust vaenlaste vastu ja organiseerimist ning kasvatustlikku tööd rahvahulkadega. Uued partorgid, kel pole veel kogemusi, küsivad minult: millest alata oma tööga? Ma vastan: alata tuleb inimestest, koondada enda ümber aktiiv uusmaasaajatest, kehvikutest, sulastest, samuti ka keskmikest. Ärge unustage keskmikku, nagu seda mõnes vallas on juba tehtud. See oleks suurim poliitiline viga. Keskmiku pärast tuleb meil kulakuga kõvasti maadelda. Kui meie jätame keskmiktalupoja oma vaatepiirkonnast välja, satub ta otsekohe kulaku mõrda.»

Kuidas ta küll kohe sellele ei tulnud! Inimesed! Muidugi, kõik oleneb ju nendest. Ja Vahtra mõtted peatusid Raevere vallal, inimestel, keda ta juba tundis. Kuid neid oli veel häbematult vähe. Kommunistlike noorte organisatsioon, milles on neliteistkümmend noort

poissi ja tüdrukut ja mida juhatab sekretär Viia Vaarika. Valla täitevkomitee töötajad. Ja see oli kõik. Kui palju võis olla teisi parteituid aktiviste uusmaasaajate, kehvikute ja keskmike hulgas, seda Vahtra ei teadnud. Kuid selles seisnebki peaküsimus ja selle töö läbiviimisest olenes ka kõik. Kui kodanlik kliki-võim tugines peamiselt hallparunile ja jõukale talupojale, siis oli see mõistetav: kurnajate võim saab toetuda ainult kurnajatele. Hoopis teisiti on lugu nõukogude korra juures — siin on lihtne tööinimene kogu elukorra alustoeaks. Võimu teostajaks. Lihtsate inimeste poolehoid ongi nõukogude korra tugevuseks, tema jõu põhiallikaks. Võideldes partisanina tundis ta ise, kuidas lihtsate inimeste abi ja poolehoid andis murdumatut jõudu tema väikesele salgale. Kus on nüüd need inimesed? Vahtra tundis sadu ustavaid ja moraalselt puhtaid inimesi, kes oma eluga riskides kunagi ei keeldunud abist ja toetusest nõukogude partisanidele. Aga kui palju on veel teisi ausaid talupoegi, maaintelligentsi, kelle käed on nagu loodud nõukoguliku elu ülesehitamiseks. Kes on neid siin Raevere vallas selleks õhutanud, neid käsi uue elu ehitamiseks mobiliseerinud? Kusta Puurand? Siis võib linnult piima oodata! Kas on nende inimeste hulgas tehtud selgitustööd? Nähtavasti mitte mingisugust. Aga küllap on vaba voli antud «töötegemiseks» igasugustele nõukogude korra vaenlastele: kulakutele, spekulantidele, sahkerdajatele ja muule kodanluseaegsele rämpsule. Nojaa, rämps! Aga see rämps on veel jõud, mida tuleb tõsiselt arvestada, see rämps võib veel palju kahju teha, kui ta vabadust ei piirata... Aga kas on talle vaja paremat vabadust kui see, mis tal praegu on Raevere vallas!

Niisuguseid mõtteid mõtles Vahtra sagedasti. Et nende õigsust kontrollida, otsustas ta lähemal päevil kokku kutsuda valla parteiorganisatsiooni, kuhu kuulus kuus inimest, nendest kaks kandidaati. Ka Talvik ise pidi sellele koosolekule sõitma, et uut partorgi organisatsioonile tutvustada.

Vahtra hakkas valmistuma koosolekuks. Esimest

korda tuleb tal esineda parteiorganisatsiooni ees. See ei ole kerge, kui arvestada veel seda, et Vahtra ei pea ennast suureks kõnemeheks.

5

Esimesena jõudis kohale Jaan Merihein, kooperaatiivi juhataja. Ta pühkis esikus luuakontsuga kaua viltidelt lund. Vahtra oli teda juba ennem paar korda näinud.

«Sant ilm,» ütles Merihein sisse astudes, «kõik teed piripardani täis tuisanud. Näe, soolaauto jäi Kassikurvile kinni, praegu mehed õngitsevad teda sealt.»

Merihein istus toolile ja avas paberrossikarbi.

«Kas võib pakkuda?» ulatas ta karbi Vahtrale, «uus partii häid paberosse.»

«Kas sa näed,» ütles Vahtra, «päris «Kazbek» ise... Missugusest vabrikust?»

«Leningradist otsekohe, kvaliteetkaup,» uhkustas Merihein.

«Vabale müügile?» päris Vahtra suitsu puhudes.

«Nojah, kus ta siis vabale müügile,» muigas Merihein. «Ikka kaartide järgi ja vahetuskaubana...»

«Vahetuskaubana?»

«Nojah, vilja vastu. Müüd vilja üle normi, saad selle eest raha ja õiguse mitmesuguseid kaupu osta.»

Sisse astus jaoskonnaarst Oskar Rebane, liikumatute kalasilmadega, puhtaks raseeritud lõua ja siledaks kammitud soenguga mees. Ta oli veel noor — kõigest kolmekümne aastane, kuid võrreldes kolmekümne kuue aastase Meriheinaga näis ta sellest hulga vanema. Kui Meriheina nagu priskusest punetas, siis Rebase oma oli koltunud ja kõhn, põsesarnad kollase naha alt kippusid vägisi esile... Ta kandis kaht ordenilindikest. Rebane oli Tartu vabastamiseni arstina sõjast osa võtnud, siis aga Emajõe ületamisel miinikillust raskelt haavata saanud. Kuigi kõhuhaav lõpuks terveks sai, oli ta tervis saanud siiski parandamatu hoobi. Sellele vaatamata asus Rebane pärast maa vabastamist tööle jaoskonnaarstina ja tegi seda tööd

nii hästi, et võitis juba lühikese ajaga ümbruskaudsete elanike lugupidamise.

Ta tervitas Vahtrat ja Meriheina. Ütles nagu möödamannes Meriheinale:

«Sa võiksid seda tossutamist vähemalt piirata, kui mahajätmiseks tahtejõudu ei jätku. Muidu paned südame varsti seisma.»

«Seisma? Miks siis kohe nii rängalt,» vastas Merihein naerdes. «Aga nikotiini vastu ma topin iga kesta sisse hea tropi vatti. Vaata õige siia!»

Ja Merihein tõmbas paberrossikonist välja väikese vatitüki, mis oli muutunud kollakasmustaks.

«Vaata, siin on see mürk, mis südamele mõjub,» võidurõõmutses Merihein, «ta jäi tervenisti sellesse vatitükki.»

«Et ta tervenisti troppi jääks, see on muidugi su järjekordne eksitus. Tõsi, tropp vähendab mõju, kuid selle eest suitsetad ju nüüd tugevamini.»

«Ei, ei,» vaidles Merihein vastu, «mitte rohkem kui karbi päevas. Mitte rohkem.»

Uks avanes ja sisse astus Anna Mehine, kõrget kasvu, tumedate juuste ja paksude kulmudega naine. Aastailt võis ta olla neljakümne piirkonnas.

«Vabandage, seltsimees Vahtra, et hilinesin. Ei pannud tähelegi, et kell nii kaugel.»

Vahtra vaatas kella. See näitas veerand seitse, aga koosolek oli määratud kella kuuele. Puudusid veel Vaarika ja Puurand, samuti polnud ka Talvikust midagi kuulda. Kuid samal hetkel avanes uks ja sisse astusid Talvik, Puurand ja Vaarika. Vahtra tõusis ja astus neile vastu.

«Mõtlesin, et ei tulegi,» ütles Vahtra Talvikule kätt andes.

«Miks sa minust nii halval arvamisel oled? Jäin Kassikurvil lihtsalt kinni. Seal sumab praegu hangedes kolm masinat. Tulin jala, võttis nahagi märjaks. Tuul on nähtavasti lumeväravad maha ajanud ja tee täis tuisanud. Nüüd on muidugi palju raskem teed lahti teha, kui omal ajal oleks olnud väravaid ette panna...»

Istuti kobarasse laua ümber. Merihein, kes täitis

algorganisatsiooni sekretäri kohuseid, avas koosoleku. Kui päevakord oli vastu võetud, sai sõna esimese päevakorra punkti kohta seltsimees Talvik.

«Minu sõnavõtt on lühike,» ütles ta. «Raevere valdas polnud seni veel parteiorganisaatorit. Valla algorganisatsiooni sekretäri kohusetäitja seltsimees Merihein on kooperatiivi juhataja. See töö ei lase tal palju valla muude asjadega tegemist teha... Eks ole? Nüüd oleme aga jõudnud nii kaugele, et maakonnakomitee leidis sobiva kandidatuuri ja soovib algorganisatsioonil valida täieõigusliku sekretäri. Räägin seltsimees Vahtrast, keda teie peaksite juba tundma.»

Talvik peatus hetkeks ja vaatas Vahtrale, kes sõrmeotstega lauaservale trummeldas. Mees närvises.

«Mida öelda seltsimees Vahtra kohta?» jätkas Talvik. «Parteis on ta neljakümnendast aastast peale. Enne seda on ta olnud elupõline sulane. Isamaasõja aastatel oli Vahtra partisanisalgas komandöriks. Autasustatud Isamaasõja ordeniga. Ühe sõnaga, peaks sobima sellele kohale...»

«Kas on küsimusi seltsimees Vahtrale?» küsis Merihein.

«Võib-olla jutustaksite lühidalt oma perekonnast.»

«Isa, ameti poolest külasepp, on surnud juba aastat kümme tagasi. Vanem vend võttis osa Isamaasõjast, sai haavata ja kaotas vasaku käe. Nüüd töötab linna täitevkomitee kommunaalosakonnas.»

«On teie vend parteilane?»

«Jah, ta astus korpusesse parteisse.»

«On veel küsimusi?» päris Merihein ja vaatas kordamööda koosolijatele otsa. Küsimusi polnud enam. Ka sõnavõtjaid ei leidunud esialgu. Vahtral hakkas piinlik, ta vaatas hajameelselt aknast välja. Talle näis, et koosolijad suhtuvad uuesse partorgisse kuidagi külmalt. Et noh, kui saadetud, tuleb vastu võtta, mis seal ikka parata.

Viimaks võttis sõna Anna Mehine.

«Mul pole seltsimees Vahtra vastu midagi öelda. Arvan, et ta sobib sellele tööle ja et ta on tubli inimene...»

«Ärge varakult kiitma hakake, läheb upsakaks,» muigas Talvik.

«Ma ei kiida põrmugi, aga juba need päevad, mis seltsimees Vahtra on Raeveres, pole ta ajal niisamuti lasknud minna. Ta on kogu aeg püüdnud selgusele jõuda, mis asi see Raevere vald õige on... Raevere on meie maakonnas vist üks mahajäänumaid valdu, eks ole, seltsimees Talvik?»

«Kuidas asjale vaadata,» vastas Talvik põiklevalt, «mõnes asjas on ta maha jäänud, mõnes asjas aga küllaltki korralik.»

«Mis asjas ta siis korralik on?» uudishimutses Mehine.

«Võtame kooliküsimuse. Siin ei saa Raevere vallale midagi ette heita, sest koolis käivate laste protsent on suurem kui mõnes teises vallas. Samuti ka tervishoiu ja arstiabi alal on olukord hea, seltsimees Rebane on palju tööd ära teinud...»

«Aga kõige tähtsamates küsimustes, poliitilistes küsimustes, on vald siiski teiste sabas...» jätkas Anna Mehine. «Just nii: sörgib teiste sabas. Sellepärast seisab seltsimees Vahtral ees suur ja raske töö. Ja minu arvates on ta juba nende päevade jooksul jõudnud paljuga tutvuda, isegi koolimajas käis korra ära, ja ma arvan, et see ei jää ka viimaseks... Seltsimees Puurand pole sel õppeaastal näiteks kordagi oma jalga kooli tõstnud ja ta ei teagi, kuidas kool elab, mille üle muret tunneb...»

«Aga kes möödunud sügisel koolimaja katuse ära parandas?» küsis Puurand võidurõõmsalt.

«Kui mina maakonna haridusosakonnas poleks käinud, oleks katus olnud veel senini parandamata,» vastas Mehine ja peatas oma hallid silmad Puurandal. «Eks olnud see ju teie, seltsimees Puurand, kes seletas kogu aeg, et pole katusepappi.»

«Oli see vale?» küsis Puurand ja vaatas aknast välja.

«Ei, see oli õige — pappi ei olnud tööpoolest. Seda oli tarvis muretseda ja kui kool teile papi kätte muretses, siis oli muidugi kerge katust parandada.»

«Seltsimees Mehine,» peatas koosoleku juhataja

kõneleja, «teie olete nagu päevakorrast kõrvale kaldunud. Paluksin päevakorrapunkti kohta...»

«Vabandust, aga ma pidin ju Puurannale vastama. Ja mul polegi enam midagi öelda.»

Teisi sõnavõtjaid enam ei olnud ja ettepanek valida Vahtra partei algorganisatsiooni sekretäriks pandi salajasele hääletamisele. Ühehäälselt valiti Peeter Vahtra Raevere valla parteiorganisatsiooni sekretäriks.

6

Siis asuti teise päevakorrapunkti juurde. Vahtra tõusis üles — ta ei osanud istudes kõnelda. Juba esimestest sõnadest tundis ta, et on seesmiselt erutatud. Käed värisesid tähelepandamatult, kui ta ettekande teese lehitses. Mis võis teda häirida? Kogu ettekanne, mis pidi kestma umbes pool tundi, oli varem läbi mõeldud. Kõik oli ju korras. Siis ta taipas, et teda häiris Talviku juuresolek, kes võis näha ettekande puudusi ja vigu. Jah, sellés oligi ettekandja kohmetuse põhjus. Vahtra mõtte hoog oli takerdatud, ta peatus sagedasti ja otsis parajaid väljendusi, vahtis tihti konspekti. Kuid hiljem sai ta oma kohmetusest siiski üle ja ettekanne hakkas ladusamalt minema. Viie minuti pärast unustas Vahtra, et ta ees on kuus kuulajat. Andmed ja faktid Raevere valla elust, mis Vahtra selle paari nädalaga oli jõudnud kokku kanda, haarasid kõneleja täielikult. Ta peatus viimaste päevade sündmustel. Rahvakaitsemehed avastasid Rimmu metsas punkri ja võtsid sealt kinni kaks bandiiti — mõlemad okupatsiooniaegsed aktiivsed omakaitsetelased. Mehed istuvad praegu siinsamas — valla endises soolaputkas. Homme viiakse nad maakonda. Ei ole kahtlust — on veel teisigi punkreid ja bandiite. Kooraste kooperatiivi puhtaksröövimine on ju nende tegu.

Vahtra tundis, et koosviibijad jälgivad hoolikalt ta ettekannet, Anna Mehine noogutas ettekande tähtsamatel kohtadel isegi pead. Ainult Puurand vahtis kuidagi pingutatult aknast välja.

Kui Vahtra toolile istus, tundis ta, et pinge oli lange-

nud, et süda taob rinnus rütmiliselt, et isegi hingata oli nagu märksa kergem...

Algased läbirääkimised. Esimeseks sōnatahtjaks oli Kusta Puurand. Ta kõhatas ja ütles siis toolilt tõusmata:

«Nojaa, see kõik on õige, mis seltsimees partorg rääkis. Need puudused on ju meil kahtlemata olemas. Et inimesi ei tunne, ja et kulakutele pole suukorvi pähe pandud. Samuti ka, et avaldused on jäänud meie sahtlitesse vedelema... Muidugi, see kõik on vaja parandada... Kuid ma ei saa siiski nõus olla tema hinnanguga valla täitevkomitee kohta, et see olevat sabas sörkinud. Ei tea, kelle sabas siis meie oleme sörkinud?»

«Kelle muu kui kulakute sabas,» ütles Mehine.

«Kuidas nii?» pööras Puurand oma pleekinud vähjasilmad Mehise poole. «Kulakute sabas? Seda on vaja faktidega tõestada, tooge need välja! Kui minul on teiega tulnud mõnesugust ütlemist, siis ei anna see veel teile õigust öelda, et ma sörgin kulakute sabas...»

«Jutustage, kuidas te mullu maareformi läbi viisite?» ütles nüüd Mehine. «Seltsimees Vahtra ettekandes oli ju otse öeldud, et maareform on teostatud suurte lünkadega, aga selle komisjoni esimeheks olite ju teie. Jutustage!»

Kusta Puurand vaatas Mehisele pilguga, millest võis välja lugeda nii imestust kui ka viha. Ta teadis küll, et see naine on karuohakas, kuid ei arvanud siiski, et niisugune. Puurannale meenus, et Mehine ilmus pärast sõja lõppu uuesti valda, kus ta oli enne olnud kooliõpetaja. Sõjaaja saatis ta mööda Nõukogude tagalas. Pärast tagasijõudmist algasid tal kohe tülid valla täitevkomiteega. Ja need tülid, nagu mäletab Puurand, ei puhkenud mitte küttepuude või lambiõli pärast, vaid ikka raskemate küsimuste — klasside ja klassivõitluse probleemide pärast...

Kusta Puurand vahtis tükk aega vaikides Mehist ja vastas siis:

«Maareformi viisime läbi nagu oskasime, nagu seda nõudsid juhised, mis, nagu teada, olid meile saadetud kõrgemaltpoolt. Ei salga, et tuli ette vigu, äpardusi... Aga neid juhtub ju ikka. Ei mäleta, et oleksin teinud

meelega vigu, nii et seltsimees Mehise märkust ei saa kuidagi arvesse võtta...»

Järgmisena sai sõna Anna Mehine.

«Tahaksin küsida siin viibivatelt kommunistidelt,» algas kõneleja, «kas on meie ümber koondunud Raevere uusmaasaajad, kehvikud, keskmikud? Võime öelda vist päris julgelt: ei ole.»

«Aga öelge, seltsimees Mehine, mispäraast ei ole?» küsis Talvik.

Mehine jäi silmapilguks nagu mõtlema selle üle, kas võib või ei või praegu lausa avalikult välja öelda, mis südamel pakitseb. Ta vaatas korraks Talvikule, kelle silmad olid kiindunud kõnelejasse. Kas võib või ei või? Siis libises ta pilk Vahtrale, kes samuti nagu Talvikki oli oma pilguga tema külge kinni jäänud. Rebase liikumatud kalasilmad aga vaatasid kusagile kõrgemale, laealusesse nurka, ja mees näis mõtlevat mingi tähtsa asja üle. Kusta Puurand oli oma toolil röötsakile vajunud. Mehine naeratas, tõstis pea kõrgemale ja vastas:

«Arvan, et Raevere kehvikud, keskmikud ja uusmaasaajad pole sellepäraast meie ümber koondunud, et valla täitevkomitee eesotsas Kusta Puurannaga on nad eemale peletanud. Jah, muidugi — eemale peletanud, siin pole mingit kahtlust. Aga parteiorganisatsioon on sellele senini läbi sõrmede vaadanud.»

Paar minutit oli koosolekuruumis vaikne. Oli kuulda, kuidas keegi kusagil pange kolistas.

«Puurand on ju ka partei liikmekandidaat,» ütles siis Merihein.

«Seda ta on, aga oma teguviisiga näib ta olevat rohkem partei vastu kui poolt...» vastas Mehine.

Puuranna hing kargas korraga täis. Ta hüppas üles ja hüüdis kähisedes:

«Kuulge... See on ju kurat teab mis... Palun lõpetada põhjendamatu laimamine!»

Koosoleku juhataja Merihein, vaadanud piinatud ilmega kord Talvikule, kes erapooletu näoga rahulikult istus, kord Vahtrale, pöördus Mehise poole:

«Seltsimees Mehine, paluksin siiski konkreetsemalt rääkida. Üldised sõnad pole veenvad.»

Kusta Puurand istus toolile tagasi ja hakkas rätikuga laubalt higi pühkima.

«Hästi, püüan konkreetsem olla. Võtame kas või selle maareformi küsimuse. Vastava määruse kohaselt tuli riigifondi eraldada võrdselt nii head kui ka halba maad. Kuidas toimis aga komisjon? Võõrandas peremeestelt peale üksikute erandite ainult halvad maad, kuna vääruslik jäi endiselt nende kätte edasi. Uusmaasaajatele lõigati sooservi ja põõsastesse kasvanud maatükke... Ma küsin, kas see liidab uusmaasaajad meie ümber või tõukab nad eemale? Arvan, et tõukab eemale. Teiseks, kuhu jäi inventar, loomad, seeme? Kas said seda uusmaasaajad?»

«Muidugi said... Kuidas siis teisiti! Ja just nii palju, kui seadus seda ette näeb... Milleks nii häbeamatult valetada!» hüüdis Puurand.

«Seda on ju kerge kontrollida, kas valetan või ei valeta,» vastas talle naine rahulikult, «ja see kontroll näitab jalamaid, et uusmaasaajad ei saanud kätte seda, mis seadusega oli määratud. Ma ei taha väita, et uusmaasaajatele pole üldse midagi antud. Niisugune häbematus oleks silma paistnud. Siin tehti seda peenemalt, sabotaaž maeti hoolikalt paberite ja kõlavate sõnakõlksude alla. Võtke uusmaasaaja Tera, kelle poeg õpib koolis. Ta pole saanud ei hobust, seemet ega inventari, sai ainult ühe lehmakondi. Kus on siin õigus? Jüri Elevantil oli ju neli hobust ja kaheksa lehma...»

«Liialdate, tal polnud nii palju,» hüüdis Puurand vahele.

«Jah, praegu tal pole enam nii palju, aga möödunud sügisel oli. Oleme lasknud kulakutel loomad ja seemne maha parseldada... Teen ettepaneku maareformi küsimuse meie vallas revideerimisele võtta.»

Talvik märkis midagi oma plokki ja ütles:

«Saadame siia komisjoni, sest asi vajab tõepoolest uurimist. Eks siis näe, kellel on õigus — Mehisel või Puurannal.»

Sõnavõtmine jätkus. Kas mõjus koosolijatesse maa-konnakomitee sekretäri Talviku siinviibimine või mõni teine asjaolu, kuid täna olid kommunistide keelepaelad vallale pääsenud. Kusta Puuranna kulmud tõmbusid

üha rohkem kipra ja ta nisukarva vurrud kippusid sorgu vajuma. Esimehe tuju oli lõplikult rikutud. Polnud ka ime, sest täna kippus tal kõik viltu minema. Üle kahe kuu polnud parteikoosolekuid ja nüüd äkki niisugune. Möödunud aasta oktoobris oli olnud viimane koosolek — seal oli kuulatud Puuranda kui maareformi komisjoni esimeest ja ta tegevus täiesti korralikuks tunnistatud. Nüüd aga...

Kõneles parajasti Viia Vaarika ja Puurand jäi kuulatama. Ta oli juba tüdinenud kõigest sellest, kuid Vaarika sõnad tungisid tahes-tahtmata ta kuulmetest läbi.

Viia Vaarika, Raevere valla kommunistlike noorte sekretär, lükkas kangekaelse juuksesalgu laubalt kõrvale ja kõneles samuti nagu teisedki maareformi vigadest. Kõige halvem kogu selles loos on muidugi see, et seltsimees Puurand on unustanud klassivaenlase olemasolu. Tal on nendega isegi väga hea läbisaamine. On ju kõigile teada, et Puurand joob nendega koos ja neid igati soosib... Seltsimees Merihein, kooperatiivi juhataja, on samuti kulakutega sõprusjalal. On ju tõsi, et rahvamajas pole vahel tilkagi lambiõli, ka koolimajas mitte, aga samal ajal jõukate meeste eluhooned säravad heledalt. See on muidugi pisiasi, aga üks koosne kõik suured asjad niisugustest pisiasjadest...

«See läheb vahetusfondist,» segas Merihein vahele, «siin ei saa ma vahet teha: kes vilja toob, see saab ka lambiõli...»

«Eksite, seltsimees kooperaator,» ütles Talvik, «ka vahetusfondi võib nii realiseerida, et rahvamaja, koolimaja, uusmaasaajad ja kehvikud saaksid õli.»

«Kuidas seda teha?» imestas Merihein.

«Väga lihtsalt: selleks on vaja ainult tahtmist teie poolt, ülejäänud läheb ise. Aga seda tahtmist teil nähtavasti ei ole,» ütles Talvik, «ja seltsimees Vaarikal on siin tuline õigus!»

Koosolek kestis kaua, ligi poole ööni. Kui Talvik pärast koosolekut hüvasti jättis, ütles ta Vahtrale:

«Siin, nagu näha, algab töö alles otsast peale. Kolme kuu pärast paneme Raevere valla küsimuse büroole. Siis vaatame, kas oled leidnud selle tähtsama lüli või ei ole...»

Miina Krigul istus pakutud toolile ja nägi äkki jahmudes, et pruunjas omakoetud undruk, mis tal täna ümber, on kahest kohast põlvede juurest veidi katki. Ja taevas tule ise appi — ka äär alt narmendab tublisti! Kuidas ta seda küll kodus tähele ei pannud, oh seda lambapeakest küll!

Miina, kes muidu oli julge ja hakkaja naine, muutus selle äparduse tõttu üsna kohmetuks ja püüdis oma kätt nii asetada, et see just kas või suuremagi augu kinni kataks. Oh seda hädakest küll! Vähem auk jääb siiski paistma, tee, hing, mis tahad! Miina pidi ju tulema selle Puuranna Kusta juurde. Kõik oli ette kavatsetud ja läbi mõeldud, kuidas oma asja seekord ette kanda ja kuidas seda saatananahka hästi läbi võtta, et tal kaoks lõpuks isu asja viimsepäevani venitada... Jah, Miina tahtis esimeest täna päris tõsiselt liistule tõmmata, selle häbemata inimese silmad täis sõimata... Täiesti ootamata aga paluti teda partorgi jutule, selle mehe juurde, kes töötab alles mõned päevad vallas ja kelle kohta on nii häid kui ka kurje jutte juba liikvel. See lõi kõik Miina plaanid ja kavatsused segi, kõik kurjad ja mõjukad sõnad, mis Puuranna Kustale olid määratud, hajusid Miina peast.

«Jah, minu nimi on Miina Krigul,» sai ta vaikselt vastata. Siis lisas ta sama vaikselt juurde: «Miina Krigul Alaheedult!»

«Kui ma ei eksi, olete uusmaasaaja, seltsimees Krigul,» ütles Vahtra. «Sellepärast oleks ju päris tore, kui jutustaksite midagi uusmaasaajate elust Raevere vallas, ütleme sellest — on nad rahul oma eluga või ei

ole. Ärge häbenege, seltsimees Krigul, jutustage, kuidas läheb elu seal uusmaakohal, missugused mured teid vaevavad. Ühe sõnaga, jutustage avameelselt ja kõigest, mis südant vaevab!»

Vaata imet, või missugused mured vaevavad... Miina Krigul pole niisugust juttu varem siin kordagi kuulnud, see paneb isegi kohmetama. Puuranna Kusta oli viimasel korral kuud paar tagasi küsinud: noh, Krigul, mis asja sa jälle käid siin noolimas?

Miina kõhatas rätikunurka, vaatas veel korraks Vahtrale, kes rahulikult ootas, millal naine ometi rääkima hakkab. Aga see tüsedavõitu naine, kes oli ometi üks hakkaja naisterahvas ja kunagi sõna järele polnud taskus käinud, tundis ennast kehvasti. Ta pole kartnud isegi Toomas Kallet, seda õelat ja kurja inimest, aga näe, praegu võtab põlved justkui värisema! Kui ta ometi undrukugi oleks vahetanud parema vastu, siis... Aga nagu kiuste on tal täna selga jäänud see kõige kehvem.

«Vaadake, ma ei tea, kuidas asjaga pealegi hakata,» sai viimaks Miina sõna suust ja naeratas süüdlaselt. «Ma ju tulin Kusta Puuranda sõimama...»

«Ja minuga oleks nagu ebasünnis sedasama teha?» küsis Vahtra muiates. «Aga õelge, miks te esimeest tulite sõimama? On's ta nii suur süüdlane?»

Nüüd sai Miina oma julguse tagasi. Ta vaatas veel kord, kätt ettevaatlikult üles tõstes, oma seelikuauku, surus siis kämbla kõvasti peale ja tundis ennast juba paremini. Tõepoolest, kui ta enne Alma Veskimäe juures ennast Puuranna jutule kirjutas ja tüdruk talle ütles, et seltsimees Vahtra ise tahab Kriguliga vestelda, siis oli Miina esialgu kõvasti ära ehmatanud. Kui uus partorg tahab temaga rääkida, ilma et nad teineteist veel tunneksidki, siis peab midagi katki olema. Ja Miina Krigul laskis kogu oma viimaste kuude elu silme eest mööda lipata, et selgusele jõuda, kas pole seal talle midagi ette heita. Ta ei leidnud sealt midagi halba. Siis oleks äkki talle nagu toobripuuga vastu kaela virutatud. Miina tundis, kuidas kogu keha kuumaks löi ja kaenlaalused hakkasid higistama. Muidugi, seal see ongi! Kuidas ta kohe sellele ei tulnud. Metsatöökohus-

tused! Metsatöökohustused on täitmata, sest kuidagi ei saa sellelt kuradi Kallelt hobust. Endal veel polnud niisugust looma, Kalle aga on maruvihane, eriti pärast tüli seemnevilja pärast, ja hobust ei anna. Jah, metsatöökohustus ongi seesama, mille pärast partorg tahab nüüd talle põntsu anda, selles polnud mingisugust kahtlust. Ja selles on Miina Krigul tõepoolest süüdlane, mis siin enam mõtelda ja pead murda! Aga niipea kui saab hobuse, sõidab Lembituga metsa ja teeb selle võla tasa. Mis see siis ära ei ole — seitsekümmend tihumeetrit, sellest nelikümmend saagida ja kolmikümmend välja vedada... Nüüd aga nägi Miina, et seltsimees Vahtra ei kõssagi metsatööst, vaid ajab sõbralikku juttu, pärib isegi murede ja hädade kohta. Sellepärast saigi Miina Krigul oma julguse peagi tagasi.

«Seltsimees Vahtra,» ütles ta ja nihutas ennast toolil, «halb on inimese peale kaevata, aga Kusta Puurand ei ole küll see mees, kes meie valla eesotsas peab seisma.»

«Miks te nii arvate?» uudishimutses Vahtra. Talle hakkas see tüsedavõitu tugev naine meeldima.

«Ma pole haritud inimene ja sellepärast palun andeks, kui mõni sõna viltu läheb. Minu arvates ei kõlba ta sellepärast, et on kahe otsaga vorst.»

«Kahe otsaga vorst?»

«Jah, kahe otsaga vorst on ta. Ja võib-olla isegi kolme otsaga. Kes neid otsi tal teab.»

Vahtra hakkas naerma.

«Teie jutt läheb päris põnevaks. Palun rääkige kõigest, mis vaevab südant.»

Kui Miina hetke vaikus, küsis Vahtra:

«Võib-olla kardate?»

«Oh, seltsimees Vahtra,» lõi naine käega. «Ma'p karda nüüd kedagi, aga kui nii palju on ähvardatud, eks siis jää teinekord mõtlema.»

«Kes teid on ähvardanud?»

«Eks ikka esimees, kes muu. Kui palju kordi on ta mind lubanud Siberisse saata, sa mu jumal küll! Teie küsite muidugi, mille eest. Aga selle eest, et Miina Krigul on terava keelega ja ütleb otse näkku seda, mis mõtleb.»

«See ongi see, mida vaja,» vastas Vahtra. «Selle eest ähvardada on ju lausa kuritegu.»

«Seda minagi arvan. Aga Kusta Puurand mõtleb siin teisiti kui teie, seltsimees Vahtra. Tema on arvamisel, et maailmas ei ole suuremat võimu kui Kusta Puurand, ja kui keegi temale vastu hakkab, siis selle koht pole kusagil mujal kui Siberis. Sellepärast ta kurjustabki. Aga millest ma tahtsin rääkida,» mõtles Miina veidi, «ah jah, sellest, et see mees minu arvates ei kõlba valla esimeheks. Ja ei kõlba ta sellepärast, et . . . et tema teguviis . . . pole niisugune, nagu ta peaks olema . . .»

Miina Krigul jäi vait ja ta nägu tõmbus punaseks.

«Näete nüüd, seltsimees Vahtra, ma tean nii hästi, missugune inimene on Puurand, aga ei oska teile seda seletada . . .»

Vahtra ei pööranud tähelepanu naise kimbatusele, vaid küsis rahulikult:

«Mis teile temas ei meeldi?»

«Ei meeldi rahvale, et ta suu ees püüab olla rahva huvide kaitsja, aga selja taga . . . Ta ei vea meie poole, vaid nagu hunt metsa, ikka nende Kallede ja Elevantide poole.»

«Kulakute poole?»

«Jah, nende poole, ja kõigis asjus. Võtke see maa-reform. Kas see läks, nagu vaja? Jumaluke, see tehti nii, et kulakud aina hõiskasid ja Kusta Puurannale võid ja liha koormatega koju vedasid. Aga meile, uusmaasaajatele, ta aina sülitab. Noh, saatana pihta, kartku teised teda või ärgu kartku, aga mina tema ees küll kummardama ei hakka. Kui täna mitte teie juurde poleks kutsutud, no ma ütlen, seltsimees Vahtra, — andke mulle andeks, kui rumalasti räägin —, aga suled oleksid tal täna lennanud üle kogu vallamaja.»

Vahtra hakkas lõbusasti naerma, sest niisugust juttu pole ta siin vallas veel kuulnud. Miina Krigul hakkas samuti naerma ja nii nad istusidki mõlemad ja naersid.

«Nii et suled oleksid lennanud?»

«Jumala eest, seltsimees Vahtra, sest nii on ta mu hinge juba hellaks teinud.»

Siis katkes naer ja Miina tõusis üles, kohmetus näol. Ta tundis, et on liiale läinud. Oi seda hädakest küll!

«Seltsimees Vahtra, ega te pahanda, kui ma midagi lollisti ütlesin, kooliharidust pole ma saanud...»

«Jätame selle jutu,» ütles Vahtra ja pani naise uuesti istuma. «See, mis teie räägite, on väga õige, ja ma ütleksin, isegi vaimukas. Tõepoolest! Aga nüüd jutustage sellest, kuidas elate seal Alaheedul, kuidas suhtub teisse peremees, see, noh, endine maaomanik, Kalle vist?»

Ja Miina hakkas jutustama. Mida rohkem ta jutustas, seda tähelepanelikumalt Vahtra kuulas. Maa-reformi ajal sai Miina Krigul maad Kalle krundist. Toomas Kalle neljakümne kuue hektariline maa jagati peaaegu pooleks. Peremees jättis endale kolmkümmed hektarit, kuna Krigulile, endisele põlisteinijale, anti kuusteist hektarit. Kalle vana saun jäigi Krigulite uusmaatalu ainsaks eluhooneks. Lesk? Jah, seda küll. Mees oli surnud juba aastat kaksteistkümmed tagasi, ta elab koos oma tütre ja selle pisipojaga. Ah tütre mees? See on küll vist sedasi, et tütar Mall oli saanud endale väga kehva mehe, joodiku ja tööpõlguri. Okupatsiooni ajal oli Joosep, nii oli väimehe nimi, hakanud sakslastega mehkeldama, nendega koos jooma ja siis olid Miina ja Mall ta enda juurest minema kupatanud. Ja seitsaadik polegi teda enam näha olnud. Jah, elujärg oli libisenud allamäge, sest oli Joosep mis ta oli — logard ja lakekauss, aga ometi oli mees majas. Kuid kõige hullem polnud siiski see, vaid hoopis teine asi. Krundil, mis Krigulitele oli kätte mõõdetud, kasvas kolmel hektaril ainult kuremarju. Lausa rabasoo! Nii palju kui Miina mäletab, on Kalle ikka kiidelnud, et temal olla kuldne krunt, kus kõik on olemas: tiik kaladega, mets, jõgi ja soojupp kuremarjadega. Tõsi, varem oli sellest soisest osast paar kraavi läbi jooksnud. Siis polnud see nii põhjatu. Nüüd on aga need kraavid juba ammu umbe kasvanud. Kuni juuni lõpuni on seal lausa järv, sügiseks ei jõua heingi peale kasvada. Seltsimees Vahtra võib uskuda, et selle soise tükiga pole tõesti midagi peale hakata. On üle-

kohus selle eest riigimaksu ja norme nõuda! Miina on korduvalt Puuranda palunud soo krundist välja arvata, aga esimees ei tee väljagi. Tal pole aega nende uusmaasaajatega jännata, seda teab Miina selgesti. Vee võtab silma. Hobust pole siinamaani kätte saadud, kuigi aktis on see märgitud. Kevad on tulemas, aga on teadmata, mida külvata, millega künda! Isegi rukki-seemne, mis aktiga saadud, nõuab Kalle sügisest löikusest tagasi. Kui palju Krigulid said Kallelt kariloomi ja inventari? Eks peremehel oli tollal kaheksa lehma ja ühe said nad suure surmaga siiski endale. Ka inventari andis Kalle: ühe kulunud adra, vana sõnnikuveo-vankri ja roostetanud raudäkke. Jah, nii see on. Seitsemest lehmast on Toomas Kallel praegu alles viis ja neistki kavatseb ta kahte ära müüa. Nii on lood nende murede ja hädadega, mis Miina Kriguli südant vaevavad ja millest ta täna vestles partorgiga. Ärgu pahandagu seltsimees Vahtra, kui miski viltu välja kukkus, sest kust vanasti maainimene selle hariduse pidi võtma . . .

Kui Miina Krigul oli läinud, jäi Vahtra kauaks rasketesse mõtetesse. See on tõesti midagi ennekuulmatut, mis siin Raeveres tehakse. Uusmaasaajad on nurka surutud ja nad ei julge piiksatadagi! Nojah, Miina Krigul on viimaks suu lahti teinud, aga kus on teised uued peremehed? Neid on ju vallas üle saja . . . Klassivõitlus? Kahtlemata on see klassivõitluse nähtus, kuid selles võitluses kipuvad kulakud peale jääma. Olukord peab muutuma, arvas Vahtra üles tõustes ja kabinetist väljudes, ja see muutumine peab toimuma varsti, juba homsest päevast alates.

2

Kaks nädalat hiljem sõitis Miina Krigul mööda metsavahelist teed kodu poole. Päev kaldus õhtusse, ja vinge tuul vilistas puude okstes. Taevas kihutasid hallid pilvemürakad ja sealt tuli nagu sõelast kõige peenemat lumetolmu, mida tuuleiilid paiskasid näkku ja krae vahele.

Miina tõmbas suurräti koomale, sest külm hakkas lapitud pihtkasukast läbi pugema.

«Kuule, Lembit!» pöördus Miina noormehe poole, kes ta kõrval reel istus ja hobust juhtis, «mis sa arvad, kas saaks täna kuidagi saunas ära käia? Oleme ju sinuga kuuskümmend tihumeetrit paigale pannud, kuluks nagu marjaks ära.»

Noormees pööras Miina poole oma kitsa ja kõhna näo, milles hiilgasid suured pehmed silmad, ning ütles:

«Ju peab siis saama... Mis seal ikka, kütame sauna tuliseks ja asi vask!»

«Aga võib-olla tahab Kalle täna ise vihelda?»

«Noh, mis seal ikkagi, las vihtleb, jätkub ju meile ka.»

«Teadagi, et jätkub. Kui ta, sunnik, aga jälle keelama ei hakka!»

Lembit naeris ja lõi käega.

«Ära muretse! Mineval laupäeval tahtis keelata, nägid, mis sellest tuli. Ei ta praegu julge enam iitsatadagi...»

Nüüd puhkes ka Miina naerma. Möödunud laupäeva sündmused turgatasid meelde.

Eks sõitnud ta siis nagu tänagi metsatöödelt koju, et laupäeva õhtut ja pühapäeva kodus veeta. Esmaspäeval tuli ju uuesti metsa minna, sest mõnikümmend tihumeetrit jäi veel teha. Sellepärast oli täesti loomulik, et nii Miinal kui ka Lembitul tekkis tahtmine saunas ära käia, luud-kondid mehiselt läbi vihelda.

Eks ole selle saunaga küllalt näguripäevi nähtud. Kui möödunud aasta oktoobris Krigulid said tagasi oma uusmaakoha, keelas Kalle oma saunas käimise ära. Krigulid olidki mitu kuud ennast oma osmiku esikus pesnud. Kujid hiljem, kui Kalle nägi, et sellega midagi ei võida, lubas jälle armulikult oma saunas käia. Pärast tüli lehmade ja inventari pärast oli ta uuesti saunaskäimise ära keelanud. Nii oleneski vaeste inimeste saunaskäimine Toomas Kalle meeolust ja tujudest.

Möödunud laupäeval, pärast metsatöölt kojujõudmist oli Miina öelnud tütrele:

«Mine käi mäel ära ja palu ka meile saunaluba, muidugi hiljem, pärast pererahvast.»

Kuid tütar lõi kõhklema. Pärast tüli oli Kalle lubanud Krigulitele koerad peale ässitada, kui nendest keegi õueväravast sisse astub. Ja Mall ei tahtnud minna koerte pureda.

«Noh, ega's ta's metsaline ole!» oli Miina tütre kõhklustele vastanud. Ja Mall oli seepeale kasuka selga tõmmanud ja läinudki. Ei saanud vana seinakell oma pikka pendlit seinal sinna-tänna paarikümmend kordagi tiksatada, kui Mall uksest suure nutuga sisse tormas. Kalle oli oma kaks koera noorele naisele kallale ässitanud ja need, metsalised, olid Malle seeliku hoopis lõhki rebinud ja teda ennast säärest purenud. Siis oli Lembit Kuppar tagatoast välja karunud ja sõnatult Malle verd tilkuvat jalga jäänud vahtima.

«Ah nii käitub see vereimeja!» oli Lembit pigistanud hammaste vahelt ja ukse paukudes toast kadunud. Kuid mõne aja pärast oli ta juba tagasi. Kellelegi otsa vaatamata ütles Lembit:

«Noh, meie jääme küll saunata, aga ega Kallelgi tänasest saunapäevast midagi välja tule...»

Rohkem ei saanudki Lembit mahti rääkida, sest väljast hakkas kostma metsikut lärmi. Siis jooksis keegi kolinal esiku ukse juurde ja lõi selle nähtavasti jalaga lahti. See oli Kalle ise. Lahtisest uksest kohkunult eemale hüpates hakkas ta hingeldades kõõksuma nagu kukk, kellele leivaraas kõrisse jäänud.

«Ole tunnistajaks, Oskar, ole nüüd tunnistajaks!» karjus ta sulasele, kes seisis eemal ja kõike pealt vaatas. Toomas Kalle oli kohutav: väike oravanägu lõkendas vihast, silmad tahtsid pealuust välja ronida, olid punased nagu raevunud sõnnil, hõre habe oli pulstunud ja higine.

«Kes teist käis minu sauna rüüstamas?» karjus Kalle.

«Mina käisin!» vastas Lembit Kuppar rahulikult.
«Sina käisid?»

«Jah, mina. Ütlesin juba.»

«Sina, lurjus! Annan su kohtu kätte.»

Kuppar astus Kallele sammu lähemale.

«Lurjus oled sina! Kuradi hallparun!»

Uksest eemale taganedes karjus Kalle:

«Oskar, ole tunnistajaks! Ole tunnistajaks, Oskar! See lurjus veel vastutab oma tegude eest... Laimamise eest... Pokri läheb ta veel oma röövlitegude pärast...»

Kui Kuppar uksest välja hüppas, pani Kalle otse läbi lume talu poole silkama. Sulane Oskar lonkis rahulikult ja omaette naerdes teerada mööda peremehele järele. Kalle sumpas lumes kuni oma tarani, alles seal julges ta selja taha vaadata. Kui ta nägi, et Kuppar talle järele ei kihuta, kukkus mees uuesti karjuma:

«Oskar, ole tunnistajaks! See varganägu tahtis mind tappa!»

Kui Lembit tuppa astus, nägi ta, kuidas Mall oma puretud säärt joodiga määris. Märganud Lembitut, las kis noor naine seelikuääre kiiresti alla, kuid mehel ei jäänud nägemata Malle valge voolitud põlvekumerus ja sihvakas jalasäär.

«Mis madin sul jälle Kallega oli? Kes tal selle sauna siis ära rüüstas?»

Nüüd jutustas Lembit Mallele ja Miinale, kuidas ta Kalle moodsat vihusauna oli käinud rüüstamas. Ta oli sauna mõlemad ukсед hingedelt maha tõstnud ja välja lumehange visanud, siis kogu veetagavara hävitanud ja kerise raudse tulehargiga laiaili vedanud... Mingu Kalle nüüd sauna, kui tahab!

See kõik oli sündinud möödunud laupäeval. Vahepeal oli sulane Oskar sauna jälle korda seadnud ja Krigulitele sõna toonud, et peremees unustab möödunud tüli ja et igal laupäeval kella üheksast õhtul on saun vaba. Toodagu ainult vesi kohale. Niisugune meelemuutus oli Kalles tekkinud pärast seda, kui Oskar oli peremehele muuseas öelnud, et Krigulid kavatsevad Kalle koeraga puretamise pärast kohtusse kaevata. See teade oli Kalle ära kohutanud ja ta saatis varsti sulase lepitusettepanekuga.

Sellepärast seadsid Krigulid nüüd rahulikult saunaminekuks pesupaarid, seebitükid ja nuustikud valmis

Kõigepealt suunasid oma sammud sauna poole Mall, Miina ja kolmeaastane Sulev, Malle pisipoeg. Miina astus ees ja valgustas vana tormilaternaga teed, tema taga sammus Mall, poiss süles.

Lembit pidi sauna minema pärast naisi. Ta viis hobuse ja ree Kalle õuele ja andis need Oskarile üle. Siis tuli ta Krigulite «häärberisse» tagasi ja hakkas esikus oma pesu kokku panema. See ei võtnud palju aega, sellepärast heitis ta kõikule, mis seisis siinsamas nurgas. Väike tindipotist tehtud «tattnina» vilkus esiku aknal. Lembit tõstis käed üle pea ja jäi seda viisi lakke vahtima. Oli vaikne.

See oli ammu, vist aastat kaks tagasi. Oli samuti öö ja väljas valitses vaikus, sadas paksu ja valget lund. Kuigi lumi oli helevalge, et suutnud ta valgustada öö musta pimedust. Sel ööl töid neli meest Lembitu vaikselt siia, aitasid tal kandraamilt üles tõusta ja tõstsid ta ettevaatlikult redelit mööda saunahüti lakka. Siin oli talle heintes valmistatud midagi pesataolist, padja, pesu, kahe vateeritud teki ja kasukaga... Ja selles pesas tuli Lembitul elada peaaegu liikumata kuus kuud, sest raske puusahaav ei tahtnud kergesti paraneda.

Sellal valitses Lembitu ümber raske vaikus, mille äge palavik moonutas veidraks ja fantastiliseks. See oli vaikus, milles sigines killavooridena koletisi svastikaga ja ilma. Nad keerlesid Lembitu ümber mingis hääletus pillerkaaris.

Siis jõudis kätte aeg, kus puusahaav paranes. Linnast toodud arst, kes siinsamas oli neli kuud tagasi operatsiooni teinud, vaatas nüüd taskulampide valgusel haava üle ja ütles Lembitule:

«Noh, noormees, varsti võite isegi joosta!»

Sellest päevast peale hakkas Lembit kuidagi selgemalt nägema Malle sinakashalle ja veidi kurbi silmi. Ainult siis tundiski ta tõelist hingerahu, kui need sinakashallid silmad viibisid ta läheduses.

Uks kriiksatas ja sisse astus Oskar. Tal oli mingi pamp kaenla all.

«Ega sa vaidle selle vastu, kui koos sinuga sauna tulen?»

Lembit vaatas küsivalt Oskarile:

«Kas peremees siis täna saunas ei käinud?»

«Käis küll, aga mul polnud lusti temaga koos minna...»

Lembit tõusis koiku servale istukile ja püüdis «tattnina» tuld suuremaks paisutada.

«Nonoh, mis siis juhtunud on?»

«Juhtunud ei ole midagi... Aga nüüd on vana-mehe hakanud iga kord Eevat sauna kutsuma, ise enam ei viitsivat ennast pesta...»

Mehed keerasid suitsud ja panid need tormama.

«Ah et siis naine olgu kaasas...» sülgas Lembit mahorkaraasud nurka.

«Jah, see on ta, kuradi komme, et keegi peab teda nühkima. Vanasti, kui pidas tüdrukuid, siis oli see nende ülesanne. Paljud läksid minema juba pärast esimest saunapäeva!»

«Nii et sa häbened maadam Eevat?» lõõpis Lembit. «Nojah, ta ju veel üsna noorevõitu eit. Palju tal neid aastakesi ka on?»

«Eks ta ole oma neljakümne ümber, ega ta vanem küll ole.»

«Aga teised naised... Neid ta ei kutsu sauna? Tal ju naiseõdesid seal paar tükki.»

«Pole seni kutsunud,» vastas Oskar, piinlikkuse ilme näol. «Ega nad lähekski teda nühkima, vastik jul!»

«Aga võib-olla Milli ikka käib?» irvitas Lembit, sest teadis Oskari sõprusest selle kahekümneviie-aastase kena lesega. Ta nägi, kuidas Oskar huuled kokku tõmbas ja solvunult pingile istus. Lembit kahetses oma tegu ja jäi vaikseks.

Toomas Kalle oli pärast esimese naise surma abiellunud kolmekümne viie aastase noore lese Eeva Meltsiga, kes koos oma kahe noorema õega elas Krootuse alevikus. Õekesed elatusid mitmesugustest sissetulekutest: suviti käidi talutöödel, talviti tehti mitmesugust näputööd — õmmeldi, kedrati ja kooti. Vanem õde Eeva oli tuntud ka kui osav soonetasuja. Nad elasid üürikorteris ilma tülide ja kisklemisteta. Kõik kolm õde olid mitmesugustel aegadel ka mehel

olnud, kuid kõigi abielulaevad olid ühel või teisel viisil karile jooksnud.

Noorim õde Milli oli saanud ainult pool aastat abielus olla, siis oli lahtipuhkenud sõda ta noore mehe käest võtnud ega andnudki tagasi. Olli oli keskmine õdede hulgas, temal oli kolm aastat rohkem elukontosse kirjutatud kui Millil. Tema abielulaevuke oli aga hoopis proosalisema kalju otsa jooksnud: pärast kaheaastast õnnelikku kooselu oli ta teinepool ühel ilusal päeval avastanud, et üks teine naine on suuteline tema südant hoopis võimsamalt võluma kui hõredate hammastega Olli, ja ta oligi selle juurde läinud. Nii jäi noor naine oma väikese tütreaga ilma meheta. Eeva, kõige vanem õdedest, oli kõige matsakam. Tema abielu Krootuse aleviku pudukaupmehega oli ka kõige kauem kestnud — tervenisti kaksteistkümmend aastat. Siis aga tormas ühel kehval aastal kriisilaine üle Eestimaa ja pudukaupmehed hakkasid nagu kärbsed hukkuma. Ka Eeva mehe pudukauplus oli nagu seebimull lõhkenud ja ühes äri krahhiga tuli kallale veel teine vaenlane — südamerabandus, mis oligi Eevast paugupealt noorevõitu lese teinud. Pärast seda, kui Eeva oli oma kalli kaupmehe ära Krootuse surnuaiale saatnud, avastas ta oma suureks rõõmuks, et Krootuse aleviku lugupeetud pudukaupmees Taavet Tilgaots oli olnud siiski nii ettenägelik, et nüüd võis maadam Eeva Tilgaots elada rahulikult isiklikus kolme toakesega majakeses.

Kui Eeva hiljem abiellus Raevere valla jõuka taluniku Toomas Kallega, kes oli naisest üle kahekümne aasta vanem, rõõmustasid mõlemad õed väga, sest lootsid selle abielu turjal välja purjetada kergema elu sadamasse. Oli ju Kalle kuulus oma rikkuse poolest ja ka hitlerlikud okupandid pidasid mehest lugu, määrates ta Raevere vallavanemaks. Pärast vanema õe pulmi 1942. aasta sügisel jäid ka mõlemad õed Kivikangru tallu alalisteks elanikeks, kuna kollane majake Krootuse alevikus maha müüdi ja raha Kalle laekasse paigutati.

Esialgu püüdsid Eeva nooremad õekesed saksa hakata mängima, kuid see ei meeldinud põrmugi

uuele õemehele, kes armuleivasööjaid ei sallinud. Pärast väikesi mässukatseid alistusid Olli ja Milli Toomas Kalle raudsele tahtele ja hakkasid talus tavalist tööd tegema, sest peremees oli pärast pulmi kaks aastatüdrukut vallandanud. Vanast «kaadrist» jättis Kalle ainult kolmekümnetes aastates sulase Oskar Naaritsa, kes oli juba neli aastat Kivikangrul endale kondivalu ja küüru kasvatanud. Et ta seda ilma nuri-semata ja alandlikult tegi, siis arvaski Toomas Kalle, et niisugust kullatükki ei või kergemeelselt käest lasta. Pisut hiljem oli «kullatükil» tekkinud sõprus-vahekord perenaise noorema õega, selle sõstrasilmalise ja imeilusa nõopninalise Milliga. Kallele oli see väga meelt mööda, sest sõprus Milliga pidi Oskari jalad tugevasti Kivikangru põldude külge tinutama. Tõsi küll, uus vahekord ei meeldinud maadam Eevale, sest ta ei võinud kannatada, et ta õde oli endale leidnud jälle kehva eluseltsilise — sulase. Oli ju Milli esimene mees samuti sulane olnud. Ja mis rõõmu nägi sellest õde? Pidi ainult kuulma selle harimata mehe rumalat juttu... Kuid sellele vaatamata ei olnud neil selle pärast suuremaid kokkupõrkeid.

3

«Tohhoo-oh, pärgel, leil peaaegu otsas...» imestas Oskar, kui pärast kapatäit vett keris kartlikult ainult vusises.

«Halvasti oled kütnud, sõber,» ütles Lembit.

«Khm... Kütsin korralikult, seda ei saa öelda.»

«Teine kord küta siiski paremini... Ära koonerda ega kraabi Kallele varandust kokku...»

«Mis siin nüüd koonerdada, aga... Eks ma siis püüa teine kord paremini, kuid enne tuleb veel neid uksi remontida. Sina, igavene pärgel, tõmbasid ju ühe kõige piidaga välja... Sealt see kuumus kaobki, sest ma ei saanud veel vahet samblaga täis lüüa. Nojah, näe, siit uhab niisugust külma sisse, et...»

«Oli Kalle siis tõesti nii hirmus vihane?» päris Lembit laval istudes.

«Ju sa nägid ise... Oli ikka, pärgel, üsna hull,» ütles Oskar, vemmeldades ennast kerisel hautatud lõhnava ja tulise vihaga. «Esiteks tahtis püssi võtta, siis lubas teile tule otsa panna.»

Natukese aja pärast jutustas Oskar edasi:

«Eks see Eeva ässitaski Toomast teie vastu. Tahtis just hakata sauna minema, kõik mingid ja topsid teisel kaasas, aga...»

«Mingid ja topsid?»

«Nojah, nad ju kõik nii linnavärki naised sealt alevist... Eks vist sealt see komme, et kui lähevad sauna, siis kohe kukuvad kortse masseerima ja nahka kreemidega võidma. Eriti kange on sellele maadam Eeva, tema nahas ju neid kortse ja kortsukesti kõige rohkem. Ha-haa!»

«Kas leili enam raasugi ei saa?» küsis Lembit, ronides teist korda lavale. Oskar viskas paar kapaäit kuuma vett kerisele. Ahi õhkas kahinal ja lae all oleks nagu sooja suvetuult lehvinud. Mõlemad mehed hakkasid vihtadega ägedasti ropsima ja mõne hetke jooksul polnud muud midagi kuulda kui üksteisele järgnevaid kasevihtade vihatsevaid matsatusi.

«Ütle mulle, Oskar, mis sind hoiab seal Kivikangrul? Kas siis sulasepõli on nii magus?»

«On sinu põli seal Krigulite juures magusam?»

Lembit jäi imestunult Oskari otsa vahtima.

«Minu põli Krigulite juures? Oled sa peast segane, et oma olukorda võrdled minu omaga! Ma pole ju Krigulite sulane, seda tead sa väga hästi ja, ma arvan, pole ka unustanud, kuidas ma sinna sattusin... Ma olen vaba mees, võin igal ajal minna, kuhu aga tahan. Aga sina orjad kulakut! Kui sulle Milli armas on, laske mõlemad jalga!»

«Kuhu?»

«Kui mitte mujale, siis kas või linna, seal jätkub tööd kõigile... Miks sa maad ei võtnud?»

«Milleks? Ega's paljaste kätega saa maad harida! Ja pole see uusmaasaajate elu ka kuigi kiiduväärne...»

Lembit ei vastanud midagi, kuigi ta süda kihvatas. Ta valas endale kopsikust loputusvett pähe ja mõtles

Oskari viimase lause üle. Siin ei saa talle midagi vastu öelda, sest uusmaasaajate elu pole tõepoolest kiiduväärt. Talle tuli meelde Krigulite elu uusmaasaajana. See oli väga raske ja isegi alandav, sest nagu popsil vanal ajal tuli ka Miinal ja Mallel oma uusmaakoha eest kulakut orjata. Kui palju päevi tuleb neil eelseisval suvel töötada Kalle põldudel, küll hobuse eest, küll siis kartuliseemne eest. Mall oli kord kõik need tulevased päevad kokku arvanud ja Lembitule näidanud.

«Omad põllud jäävad meil küll suvel harimata, sest päevad lähevad peaaegu kõik Kallele viljaseemne, kartuli ja heina eest... Aga kui palju tuleb neid päevi teha kündmise, äestamise ja muu hobusetöö eest!»

«Aga milleks on siis hobulaenuspunkt?» oli Lembit Mallelt küsinud.

«Hobulaenuspunkti hobused seisavad püsti veel ainult lati najal... Nahkam juhatab seda punkti nii, et varsti on see tal kõrist alla lupsatanud. Heinad müüs ära, aga hiljem tegi akti, et olevat varastatud...»

Jah, praegu on uusmaasaajate elus midagi katki, nende üle püüavad kulakud endiselt ülevõimu kätte saada. Ja ongi juba saanud, selles ju kogu küsimus. Kõik need Kalled, Üraskid, Tapersonid ja Elevandid tunnevad ennast Raeveres endiselt peremeestena. Võib-olla on nad veidi vaiksemaks muutunud, avalikult enam oma vana ülbust ei näita, kuid seda õelamad on nad sisemiselt. Nad loodavad nõukogude korra kadumisele, ükskõik kuidas see juhtuks. Ja igaks juhuks on nad valmis ootamatuks löögiks selja tagant.

«Tead mis, Oskar, sülitame kõigele ja kaome siit Raeverest. Virutame linna, seal leidub meile kindlasti tööd ja eluaset. Mis sa sellest arvad? Mul üks hea sõber elab Tallinnas, kui vajutaksime sinna... mis?»

«Mis ma sellest arvan? Pole mõelnud selle üle. Sina vana linnamees, sul kergem sinna minna ja seal elada...»

Oskar loputas ennast juba jahedaks läinud veega, loputas ja väristas nahka:

«Phhrr... pärgel! Päris külmaks läinud juba... Aga mina olen põline maamees, ja linnas pole üldse elanud. Isegi veidi hirmu teeb mõte linna kolida!»

«Harjumuse asi...»

«Selge see, et harjumuse asi, aga harjumusel ja harjumusel on suur vahe... Kui inimene on selle põllumullaga nii kokku kasvanud, et tal hakkab valus isegi mõtelda äraminekust, siis on see vist küll... üks isemoodi harjumus! Ei linnast tule, sõber Lembit, midagi välja, mitte midagi... Vaat kui saaks siin maal asja nii korraldada, et noh... Vaat siis oleks teine asi!»

Mehed jäid vaikseks ja hakkasid riietuma. Lembit Kuppari süda läks kurbusest raskeks nagu käsn vihma käes. Talle tulid meelde aastad, kui ta veel partisanina elu ja surma peale okupantidega võitles. Nüüd on okupandid maalt välja kihutatud, see tähendab ju, et võit peaks käes olema. On's see aga nii? Näe, Raeveres on Kalled ja teised hallid veel peremehed, sulased ja maatamehed on ikka veel nende pigistada... Näe, siin seisab sinu ees ju elutõde ise — sulane Oskar orjab kulakut sama usinasti nagu aastaid tagasi!

«Kurr-rat, siin peab midagi katki olema!» hüüdis äkki Lembit ja ta käed tõmbusid rusikasse.

«Mis asi?» ehmus Oskar ja vaatas ümberringi.

«Aga kas või see, et sina pead seda nülgijat Kallet orjama, nagu polekski vahepeal midagi juhtunud, nagu polekski võim töötava rahva käes...»

Mehed lahkusid öises pimeduses teineteisest vaikselt ja mõttes. Lembit otsustas juba esmaspäeval minna valda uue partorgi jutule, et selgusele jõuda nendes painajalikes küsimustes, mis tal magada ei lase. Peeter Vähtra! Nii oli uue partorgi nimi. Kas tõesti seesama? Kas tõesti... Noh, see oleks vast rõõm mõlemale. Siis aga ronis nagu tüütav unenägu esile Lembitu elu viimase poole aasta jooksul... Viinakurat... Pidurdamatu allamäge libisemine kuni komsomolist väljaheitmiseni!

Ta sõjakas meeolelu vaibus. Kui see Peeter Vähtra oligi tolle salga komandör, ei julgeks Lembit talle lihtsalt silma vaadata... Ei, ei, valdaminek ei saa tulla

kõne allagi. Võib-olla hiljem, kunagi siis, kui ta juba . . .
kõm . . . Olgu see, kuidas ta on, aga praegu tunneb
Lembit lihtsalt hirmu partorgi ees . . .

Kui Lembit koju jõudis, ulatas Mall talle paberi, mis
külavolinik oli äsja toonud. Teatati, et homme hommi-
kul toimub Raevere rahvamajas töötava talurahva
esindajate koosolek, millest paluti kõiki uusmaasaajaid
osa võtta.

«See on ju teile,» pani Lembit paberi lauale.

«Sulle ka, loe teiselt poolelt!» lausus Mall.

Lembit pööras teise külje ja tundis korraga, kuidas
kuum veri talle näkku tõusis. Seal olid lihtsad sõnad:
«Lembit Kuppar. Ilmuda esmaspäeval partorg Peeter
Vahtra poole läbirääkimistele.» Ja muud midagi.
Aga kuidas nad siiski südamest nagu tangidega kinni
haarasid!

Oli pime ja Mall ei pannud tähele Lembitu hämmel-
dust. Ta pani oma käe poisi õlale ja ütles:

«Läki õhtust sööma!»

Lembit ärkas tardumusest; võttis Malle kareda ja
armsa käe ning naeratas:

«Õhtust sööma? Läki pealegi.»

Puhus vinge kirdetuul ja puude okstel kõlises jää, mis pärast hiljutist sula oli sinna tekkinud. Nagu õhuke klaas helkis jääkirmetis mitte üksnes puudel, vaid ka telefonipostidel, lumeredelitel ja põllule jäetud kärbistel. Isegi lumest paistvatel heinakõrtel ja takjavartel oli läikiv klaasülikond seljas.

Hommik oli alles algamas. Lumi sinetas veel põldudel ja mets mustas eemalt sünge seinana. Tee, mida mööda Lembit Kuppar sammus, kuulus kolmanda klassi külavaheteede hulka, mida kunagi lumest ei puhastatud. See oli täis tuisanud ja uppus suurtesse ja väikesesse hangedesse.

Vinge tuul puges riiete alla ja Lembit Kuppar tõmbas koomale oma luitunud ning õhukese sineli hõlmad. Hea oleks praegu astuda joppkasukas, tuul ei võtaks sellest nii kergesti läbi. Sinel, mis Lembitule oli jäänud veel sõja ajast, kaitses halvasti õelate iilide vastu.

On's partorg ikka seesama Vahtra või ei ole? Ühe nimelisi võib ju paljugi juhtuda. Ta süda aga aimas, et uus valla partorg on nimelt seesama Peeter Vahtra, hea seltsimees ja julge komandör. Lembitu silme ette kerkisid pildid rasketest võitlustest okupantide poolt orjastatud Eestis. Tihtilugu näis, et kodumaa väikestes metsades on võimatu partisanidel tegutseda. Kuid ometi võitles okupantide vastu kümneid tabamatuid partisansalku, saates ootamatute rünnakutega teise maailma hitlerlasi ja nende käsilasi, õhkides sildu, põletades ladusid. Ja raudtee, mida fašistlikud okupandid erilise hoolega valvasid, jäi sageli seisma, sest siin-seal lendasid õhku raudteesillad, mürisesid kraavi rongid.

Sakslased mobiliseerisid raudtee ja autoteede kaitseks sundkorras peaaegu kõik meeskodanikud, kuid ka see ei parandanud asja. Need sundkorras postile pandud valvurid ei olnud kuigi kindlad mehed, kui partisanid ootamatult ilmusid. Paljud neist läksid aga kogu relvastusega partisanide poole üle.

Tõsi, nende omakaitselaste hulgas oli ka üsna hea koguke tõelisi vaenlasi-vabatahtlikke. Suuremas enamusel kulakud või nende võsud, kaupmeeste ning majaomanike pojad, kellele nõukogude elu oli vastu võtmatu. Neid tuli partisanidel tõsiselt arvestada, sest just need olidki sakslaste truud verekoerad, kõige kuu- lekamad timukad. Nemad hoidsidki lihtsaid inimesi alatises hirmus, terroriseerisid elanikkonda, nõudsid talurahvalt röövnorme sisse, jälitasid inimesi iga väiksemagi eksimuse pärast hitlerlaste nõندانimetatud uue korra vastu.

Vali tuulehoog tahtis Kupparit jalust rabada. Mees tõmbas sinelihõlmad veelgi koomale ja surus talvemütsi sügavale pähe.

«Tohoo, veli, hakkabki vist tuiskama,» mõtles Lembit, nähes silmapiiril halli tuisumüüri lähenemas. «Ega's ometi selle tühja pärast teed silmist kaotada tohi, vallamajani pole enam tea kui palju maad.»

Hall tuisuvall aina lähenes ja kattis varsti kogu tee. See oli tuisutuulega kihutav tihe lumesadu. Külma võis olla vaevalt viis-kuus pügalat, kuid raevuka tuule tõttu paistis see vanaõeluse endana. Pigistas nagu tangidega nina, krabas kõrvalestadest.

Jah, enam ei meeldi Kupparile säärane ilm. Aga siis, mõni aeg tagasi, oli niisugune ilmake aina teretunud. Ainult tuisu, saju ja pimeduse varjus oli võimalik objektile läheneda, okupantide valvet hävitada ning laengut alla või tuld otsa panna.

... Tookord oli nende komandör Peeter Vahtra nagu lumememm uksest sisse vajunud ja partisanidele, kes osalt magasid, osalt aga malet mängisid, lausunud:

«Täpselt kümne minuti pärast asume teele. Kähku riidesse, ja relvad üle vaadata!»

Siis liikusid nad pimeduses, mis möirgas nagu tuhat lõukoera...

Oli aga ilmake seekord, pole midagi ütelda! Õhus lendasid terved lumelademed. Lumi oli peenike nagu tolm ja tungis silma, kõrva, krae vahele. Näis, et selles tuisupõrgus on võimatu õiget suunda pidada, on võimatu sinna pääseda, kuhu inimene on kavatsenud minna. Kuid komandör astus kindlalt ees ja ainult aegajalt heitis pilgu käerandmele, kus hiilgas kompassi värisev nõelake.

«Mitte maha jääda! Hoiduda üksteise ligi,» katsus Vahtra tormist üle karjuda ja vaatas selja taha. Näha võis ainult esimest kaht, tagumisi kattis pimedus ja summutas tuisu möirgamine.

«Kuidas on? Võib-olla annad kandami järgmisele?» küsis Vahtra Kupperilt, kes kandis seljas rasket, kolmekümnekilost lõhkekeha.

«Ära muretse, küllap viin kohale,» oli Lembit siis vastanud, sest miski hinna eest ei tahtnud ta seda rasket kasti kellegi teise kätte anda.

Kolmetunnilise käigu järel jõuti objekti piirkonda. Kuigi torm oli selle aja jooksul veidi raugenud, jäi öö endiselt tintmustaks, soodustades partisanide nähtamatut lähenemist raudteesillale. Nad teadsid, et silda tugevasti valvatakse. Sellepärast oli teise partisanisalgaga koos välja töötatud keerukas rünnakuplaan. Kaua aega oli seda plaani koostatud ja kaalutud, raudteesilda igast küljest uuritud, vaenlase valveposte ja nende eluviise luuratud...

Mõnisada meetrit sillast eemal võsastikus heitsid valgetes mantlites partisanid lumme puhkama. Vahtra vaatas kella ja ütles vaikselt:

«Aega veel ligi pool tundi. Vaadake, et külm ära ei võta.»

See oli muidugi asjata öeldud. Kuidas saavad partisanid selle eest hoolitseda, et mitte külmetada! Nad kõik olid higised, ja esimesed viis minutit näisid lõpmata mõnusatena. Kümne minuti möödumisel aga tundsid mehed, et tuul puurib kasukatest ja sinelitest läbi, et märg ihu kiiresti jahtub. Kuigi põõsad oma raagus okstega veidi varjasid tugevamate tuuleiilide eest, hakkasid meestel peagi hambad suus tantsima. Nad surusid endid üksteisele lähemale ja see soojendas pisut.

Kuppar kontrollis oma kandamit... Kõik oli korras, ainult säde süütenöörile otsa ja õigel ajal käib prahvatus...

Vahtra vaatas uuesti kella. Veel kümme minutit, juhul kui naabrid ei hiline. Nad pidid lähenema teiselt poolt ja ragina lahti lööma, tõmmates seega tähelepanu endale. Vahtra salgal on siis kergem sillale läheneda.

Luurele saadetud partisan tuli roomates tagasi ja teatas, et sillal kõnnib kaks valvurit, kummaski otsas üks. Valvurite mahavõtmiseks eraldati neli meest. Kui esimesel paaril ei õnnestu seda vaikselt teha, avab teine valvurite pihta tule. Selle ajaga paneb Kuppar oma kasti silla alla. Koht on ammugi kindel, mitu korda ju käidud seda salaja vaatamas...

«Noh, aeg on läbi, liigume...»

Tuhkjas lumes roomates läheneti sillale. Valvurite mahavõtjad kadusid oma teed. Vahtra hingeldas Kuppari kõrval. Nad jõudsid sillale juba mõnekümne meetri kaugusele, kui läbi tuisu kajas teiselt poolt silda automaadivalang. Sellele järgnes teine ja varsti muutus seal lausa kärinaks. Granaatide plahvatused lämmatasid tuisuüild.

Kuidas on sillal? Kas valvurid on kõrvaldatud? Vahtra pingutas silmi, kuid pimedus ja tuisk takistasid midagi nägemast.

«Ma lähen,» oli Lembit siis kärsitult öelnud. «Ei või enam oodata...»

Vahtra haaras tal varrukast ja ütles:

«Lähed siis, kui annan käsu!»

Lembit jäi paigale, kuigi nii väga oleks tahtnud tormata sinna, kus ähmaselt tumenesid silla kaarjad piirjooned. Aga ta teadis, et komandöril on õigus. Siis lendas madalas kaares üle nende peade roheline rakett. See oligi signaal.

«Silla juurde!» oli siis Vahtra kähistanud ja mõlemad hüppasid üles ning lähenesid joostes sillale. Kuppar kadus oma kastiga silla alla, Vahtra aga jäi, automaat laskevalmis, teda valvama. Lembit lähenes sillale ja tundis, kuidas süda rinnus kuuldavalt tagus. Äkki

on silla all veel mõni salavalve või ootamata traat-tõke!

Korras! Kuppar asetab lõhkekeha sillajala külge ning pani süütenööri tulle otsa. Siis jooksis ta lõõtsutades Vahtra juurde. Komandör tõstis käe ja vajutas päästikule. Punane rakett puuris läbi ööpimeduse ja lendas nagu tuline kera üle silla. Joosti kõigest jõust põõsastesse, eemale, eemale... Võimalikult kaugemale!

Tohutu tulesammas lendas õhku ja kärgatus põrutas tuisu tuhandeks ribaks. Silla tükid lendasid huilates ja vingudes vastu taevast. Kui mõni tükk ainult pähe ei kuku! Õnneks seda ei juhtunud, sest mehed olid hingeldades ja lõõtsutades siiski jõudnud ära joosta oma paarsada meetrit.

Jah, see oli tubli operatsioon, ilma ühegi kaotuseta. Sillavahid olid oma kasukates nähtavasti kindlad, et neid ei ähvarda mingi oht. Tulistamise alguses heitsid nad kõhuli silla raudse võrestiku varju ja pöörasid näod sinnapoole, kust kostis tulistamisragin. Punkris istuvad sakslased aga hüppasid välja ja avasid laskekraavist tule ründavate partisanide pihta. Vahtra salga mehed hävitasid valvurid vaikselt ja nad jäidki sillale purustatud kolpadega lamama.

Jah, kui see Vahtra on tõepoolest sama mees!

2

Parajasti kui Lembit Kuppar vallamaja eeskojas oma jalgu ja sinelit lumest puhastas, astus täitevkomitee sekretär Kristjan Vimm uksest välja.

«Ah sina ise, seltsimees Kuppar? Astu aga sisse, Vahtra juba ootab. Oled sa temaga tuttav või?»

«Aga mis siis?» vastas Kuppar küsimusega, sest ta ei sallinud seda angerjat.

«Ei midagi. Aga seltsimees partorg, sa kujuta ette, tunneb sinu vastu suurt huvi. Juba hommikul küsis, kas ma ikka kutse sulle kätte olen saatnud. Noh, said sa siis kutse kätte?»

«Ju vist sain, kui siin olen,» vastas Kuppar ja astus vallamajja. Nüüd oli ta kindel, et uus partorg on ikka

seesama Vahtra, seesama . . . Kuppar jäi vallamaja vastuvõturuumis, kus juba rahvast sumises, kuidagi hämmeldunult seisma. Seisis ja vahtis ringi, mingi jõud nagu oleks takistanud edasi astumast . . .

Keegi pani talle käe ootamatult õlale, Lembit pöördus ja nägi, et ta ees seisis Peeter Vahtra. Ühe hetke vaatasid mõlemad vaikides teineteisele, ja Lembit nägi selle silmapilgu jooksul, et Peeter Vahtra oli veelgi mehisemaks muutunud. Ta hallid silmad olid endiselt tähelepanelikud ja teravad.

«Tere siis, Lembit!»

«Tere, Peeter!»

Käsi käes, vaatasid mõlemad teineteist nagu hinnates. Siis ütles Vahtra:

«Astu minu poole. Seal nagu rahulikum.»

Ning ta sammus ees, avas oma kabineti ukse ja laskis Lembitu sisse. See oli väike tuba lihtsa kirjutuslauaga, mille kõrval seinal rippus vändatav telefon. Veel nägi Lembit Vahtra kabinetis klaasustega raamatukappi, seinal Lenini portreed, paari-kolme tooli. See oligi kogu sisustus.

Lembit seisis ja silmitses sügava erutusega Vahtrat, kes näiliselt rahulikult ja ükskõikselt seadis korda oma lauda, asetades mõned vedelevad paberid kaante vahele. Teab ta kõik juba, või ei tea? keerles Lembitu peas ärev mõte. Ja kui teab, kuidas ta siis suhtub temasse? Mis on pärast seda teadmist jäänud järele nende sõprusest? Teab või ei tea? Oh kuidas sooviks Lembit praegu, et Vahtra veel midagi ei teaks! Et ta ise võiks talle kõik ära jutustada, kõik, mis on olnud, ja ka kõik, mis veel tuleb, hea ja halva . . .

Kui Vahtra oma laua oli korda seadnud, tõstis ta silmad Lembitule ja astus vaikselt paar sammu lähemale. Ja sellest vaikimisest, pisut kohmetust lähemaleastumisest, sellest omapärasest pilgust, mille Vahtra nagu poolkogemata Lembitule heitis, mõistis mees, et partorgile on kõik teada, kõik see, mida Lembit nii väga häbeneb ja kardab . . . Selle äratundmine surus nagu määratu veskikivi mehe kuidagi kõssi, naelutas ta silmad põranda külge . . . Muidugi, nüüd vahib Vahtra teda ilmse põlastuse ja häbitundega, kahetsebki vahest,

et kunagi pidas teda, Lembit Kupparit, oma parimaks sõbraks! Ja siia, vallamajja, on Vahtra kutsunud teda vaid selleks, et oma põlastus ja kibestumine nüüd otse välja öelda ja nende sõprusele surmarist peale tõmata . . .

Kuid olgu nii, nagu olema peab! Argpüks pole Lembit kunagi olnud ja ka oma endisele sõbrale julgeb ta siiski silma vaadata . . . Mis oli, see oli, ja pealegi jäi kõik juba minevikku, kindlasti ja lõplikult! Kas see siis ei tähenda midagi! Sellel kõigel on niigi ju rist peal, ja selle risti on tõmmanud Lembit ise, mitte keegi muu . . . Ning seda ei tea ju Peeter Vahtra, kindlasti ei tea ta seda!

Ja Lembit tõstis silmad üles ning vaatas hämmeldunult Vahtrale, kes tema ees seisis ja teda tähelepanelikult vaatles. Nagu elektrilöök käis mehest läbi ootamatu rõõmuhoog, sest need polnud mitte külmad ja põlgavad silmad, mis teda vaatlesid, vaid armastavad sõbrasilmad, seda mõistis Lembit kogu südamega . . . Ta tundis äkki, kuidas miski raske oleks nagu tõusnud kurku ja tahtnud hingamist matta, kuidas kuum virvendus nagu saunaleil kusagilt silmile pahvas . . .

Siis istusid nad kaua ja vaikisid. Viimaks küsis Vahtra:

«Kas hakkame nüüd rääkima, Lembit?»

«Jah, Peeter, ma katsun nüüd rahulikum olla . . . Nimeta seda, kuidas tahad, aga ma kartsin, et sa võid mind põlata . . .»

«Põlata?» imestas Vahtra. «Kuidas sul niisugune mõte võis tekkida? Ma tunnen sind, Lembit, selleks liiga hästi. Kuidas sa seda võisid ometi arvata? Ei, ei, seda mitte! Kõike muud, kulla sõber, ainult mitte seda . . .»

«Olen sulle tänulik, Peeter!»

Hetke istusid mehed vaikides, nagu ei oleks neil teineteisele enam midagi öelda. Lembit häbenes oma äsjast tunde puhangut, näppis kuuesiilu ja vahtis maha. Ka Vahtral oli miskipärast raske. Viimaks, et vaikimisest kuidagi üle saada, küsis ta:

«Oota, kui kaua me pole siis teineteist näinud? Neljakümne neljanda aasta veebruarist saadik? See teeb oma aastakese ära, üks ole?»

«Jah, nii palju tuleb küll,» vastas Kuppar ja tõstis pilgu Vahtrale. Nüüd oli tal kergem, ta oli oma kohmetusest kuidagi üle saanud.

«Ja tead sa, kui meie komsomoli algorganisatsiooni sekretär Viia Vaarika hiljuti mulle rääkis, et siinkandis elab üks endine partisan Lembit Kuppar, siis olin kindel, et see oled sina...»

Lembitu silmad vajusid uuesti põrandale, sest ta aimas ka, mida sekretär võis tema iseloomustamiseks öelda. Vahtra nähtavasti ei pannud oma sõnade mõju tähele ja jätkas:

«Ei saanud kuidagi ise Alaheedule sisse hüpata. Tead isegi, olen siinkandis uus inimene, askeldusi ja sekeldusi rohkem kui vaja... Saatsingi siis sulle selle kutse...»

Seinal tirises telefon pikalt ja kutsuvalt. Vahtra tõusis, võttis toru ja rääkis kellegagi minutit viis. Aga peagi tuli jälle uus helin. Ja nõnda iga viie, kümne minuti järel.

Viimaks tekkis ometi vaheaeg ja Vahtra lausus:

«Lembit! Ma tean vist sinu kohta nii üldjoontes kõik... Mulle paistab, et siin peaks midagi katki olema, kuid ühtlasi usun ka, et seda on võimalik parandada.»

Kuppar vaatas Vahtrale tänulikult otsa. Sõber usub teda, ja see andis julgust, lootust.

«... Muidugi ainult siis,» jätkas Vahtra, «kui sa oled endas alal hoidnud selle mehisuse, mis sul varemalt oli ja mida ma oma silmaga näinud olen. Keegi tark inimene on kunagi öelnud: kui inimene kaotab raha, on see väikene kaotus — raha võib jälle koguda; kaotab inimene oma au, siis on kaotus raskem, kuid inimene võib toime tulla kangelasteoga ja isegi au on mõnikord tagasi saadud; kui aga inimene kaotab mehisuse — siis on ta kõik kaotanud. Sa oled nähtavasti juba palju kaotanud, ja see on küllaltki kurb... Aga ma arvan, et mehisus on sul veel alles. On see nii?»

Kuppar laskis pea norgu ega vastanud.

«Või eksin ma?»

Küsimus tabas Lembitut kui piitsahoop. Mees võpa-

tas, tõstis pea ja Vahtra nägi Kuppari sõstrasilmi, milles helkis mingi tuluke...

«Ei, Peeter, sa ei eksi. Ma tean nüüd kindlasti, et võin veel mehine olla.»

«Aga enne ei teadnud?»

«Jah, enne ei teadnud, aga nüüd tean.»

«Ja joomise jätab maha, täiesti?»

«Kas selleks on siis mehisust vaja?»

«Jah, ka selleks on vaja mehisust!» vastas Vahtra teravalt ja vaatas Lembitule silma. «Ja et sa vahepeal viinakuradi võrku sattusid, see näitab, et sul mehisusest vististi puudu tuli, või olid teda hoopiski kaotamas... Ütle, mispärast sa jooma hakkasid? Miks, Lembit?»

Kuppar kahvatas. Ta vaatas korraks laua alt paistvatele Vahtra puhtatele säärikutele, siis oma märgadele tanksaabastele.

Kusagilt kerkisid ta ette Malle hallid tõrjuvad silmad... Nende vaade oli külm nagu vihma tibutav sügisene taevas.

«Ma jäin üksinda, Peeter, üksinda nagu hulkuv koer...»

«See ongi põhjus?»

«Jah.»

Jälle helises telefon. Vahtra kõneles kellegagi, kuid ta pilk viibis Lembitul niisuguse ilmega, nagu kaaluks ta: uskuda või mitte uskuda Kuppari poolt toodud põhjendust.

Pärast kõne lõpetamist ütles ta:

«Sa jäid üksinda, ja hakkasid sellepärast jooma. Nii tuleb sinu vastusest aru saada? Kas ei saaks seda siiski põhjalikumalt seletada... Sest vaata, Lembit, inimese elus on sageli juhtumeid, kus ta tunneb ennast nagu üksinda. Aga see on mingi haiglane pettekujutus. Tavitseb inimesel ainult sellest meeleolust üle saada, ja ta leiab endale seltsimehi ning toetust... Meie ühiskonnas ei saa inimene üksinda jääda...»

Lembit võttis taskust tubakakoti ja küsis:

«Võib-olla lubad ühe suitsu teha?»

«Näe, unustasin hoopis. Pole ma ise kah veel seda

ametit maha jätnud.» Ning Vahtra sirutas paberossi-karbi üle laua.

«Tead mis, Peeter, kui sa minust tõesti tahad aru saada, siis ei jätku meil ühest või kahest lausest. Peak-sin sulle ära jutustama kõik, mis juhtus tollest päevast alates, kui elu meid nii õnnetult lahku vedas... Ainult siis võib-olla saaksid ehk minust aru. Ma ütlen — võib-olla, sest tean väga hästi... on olemas asju, millest on endalgi raske aru saada, veel vähem siis teisel inimesel. Praeguses olukorras, kus sul aega nii napilt, pole mõtet rääkima hakatagi. Vahest teine kord kunagi, kui leiad selleks aega, siis pajatan sulle hinge pealt kõik ära...»

Vahtra jäi mõttesse. Siis tõusis ta, astus Lembitule lähemale, võttis sõbra õlgadest kõvasti kinni ja ütles:

«Muidugi sa tead, sõber, et just sinuga koos olen oma elu kõige raskemad... aga ühtlasi ka kõige tore-damad päevad läbi teinud. Seda ei unustata kunagi. Meie sõprus sai sealt alguse, suur ja hea meestesõp-rus. Kas arvad, et mina ei elanud raskelt üle sinu kaotust — olin ju tookord kindel sinu hukkumises... Sa kujuta ette minu rõõmu, kui järsku kuulen su nime, kuid ühtlasi ka seda mõrudust, sest sinu nime lausuti üsna raskete sõnade saatel. Sellepärast tahan sinu kohta kõik teada... kõik, kuuled sa! Ja võimalikult ruttu! On sul täna õhtul aega?»

«Täna õhtul? Jah, muidugi.»

«Aga kus sa niikaua oled?»

«Oh, mul on siin pisut tegemist tarbijate kooperatiivis... Ja mujalgi... Nii et õhtul, kui lubad, astun sisse.»

«Elan siinsamas teisel korral.» Vahtra võttis taskust kella. «Kui sa tuleksid, ütleme, kella seitsme paiku, ajaksime juttu, jooksime teed... Ja ööseks võid minu poole jääda, mul diivan vaba.»

«Oh, kauge mul siis siit kojugi minna!»

«Oma neli kilomeetrit tuleb ära.»

«Tuleb küll, aga mis sest. Omal ajal käisime kolm-kümmend ja isegi rohkem ühe ropsuga.»

«Jah, seda küll. Aga nüüd on ajad teised — ränna-kuid pole ju enam tarvis.»

Lembit Kuppar lahkus, lubades kell seitse kohal olla. Vahtra jäi mõttesse. Näib, et selles mehes on miski nagu murdunud, tema hinge mingi mõra tekkinud. Mis on temaga ometi juhtunud? Isegi joomatõve küüsi on ta sattunud! Säärast kalduvust polnud varem küll Lembitu juures märgata. Vastupidi, varem ta põlastas joodikuid, ei sallinud viinavõtmist ega villaseviskamist! Eks olnud ta juba neil möödunud päevilgi oma julgusele ning mehisusele vaatamata pisut romantik, kes armastas lugeda luuletusi ja romaane, kes unistas rahu-likust elust pärast sõda, unistas armastusestki. Noh, muidugi . . . kas ei nokitud juba salgas Lembitut sellepärast, et ta ei sallinud soolaseid anekdoote, mida partisanid mõnikord vabal ajal üksteisele jutustasid. Need ei meeldinud Kupparile kunagi ja sellepärast ristitigi ta varsti «rüütliks». Kuid see «rüütel», romantik oli operatsioonidel kõige julgem ja kõige kindlam mees. Vast mõni õnnetu armastus mängus? Kuid Lembit ei jutustaks sellest vist mingi hinna eest . . . Aga siiski . . . ?

Telefon helises pikalt ja tüütavalt.

«Õhtul pean kõik teada saama,» mõtles Vahtra ja võttis kuuldetoru.

3

«Ma peaksin sulle vist veidi jutustama ka oma lapsepõlvest, sest nagu mäletan, pole me varem sellest rääkinud . . .» alustas Kuppar õhtul, kui nad söömise olid lõpetanud ja suitsud tossama pannud.

«Ei ole vist küll midagi sinu lapsepõlvest kuulnud,» vastas Vahtra.

«Noh, siis peaks algama isast, keda mul polnud . . . Vähemalt ise ei ole ma teda kordagi näinud ega tea ta nimegi . . . Olen sündinud kakskümmend neli aastat tagasi tüdruku lapsena, või nagu siis nimetati — sohilapsena, väljaspool abielu. Mu ema oli elupõline taluteenija ja tõi mu ilmale, kui oli juba tublisti üle kolmekümne. Elasime koos emaga siin ja seal Viljandimaal, vahetasime sageli kohta. Kui sain kaheksa aastaseks, algas ka minul kibe leivateenimise aeg — esiteks karjase-
sena, siis juba muudel talutöödel. Ema jäi haigeks, kui

olin üheteistkümne aastane, ja suri. Sellest ajast peale olin täiesti iseseisev ja oma elu eest hoolitseja. Võid isegi arvata, missuguseid mälestusi niisugusest lapsepõlvest jääb. Pehmelt öeldes pole need kuigi roosilised... Oli juhus, kus vihane pererahvas kihutas mu südatalvel majast välja, ja küllap ma oleksingi pakase käes kõngenud, kui keegi vaene saunik poleks minu peale halastanud. See mees saigi mu elupäästjaks ja heategijaks. Kuigi tal oli haige naine ja neli last, võttis ta minu viiendaks. Aga mu iseloom oli juba rikutud, kõik need ülekohtud ja ebavõrdne kohtlemine olid must teinud jonnaka ja pahura poisi. Isegi seal saunaperes tundsin, et oma lapsi peetakse paremaks, nad saavad rohkem osa hellitustest ja armastusest kui mina — sohilaps. Olin neljateistkümne aastane, kui kolkisin ühel ilusal päeval sauniku kaks vanemat poega läbi ja lasksin jalga. Viljandis sain voorimehe juurde ametisse, harjasin hobuseid, puhastasid ja pesin kalesse, vahel istusin isegi pukis ning teenisin pere-mehele raha. Kuid ega mul voorimehegi juures hästi läinud. Oli teine ihne ja tige vanamees, pidas nelja hobust ja nelja kutsarit. Alatasa süüdistas meid, et me kõrvaldavat teenitud raha. Käis tihtipeale linnas luuramas, et teada saada, kas ikka ta kutsaritel on teenistust või ei ole. Ühel kevadisel päeval, kui vanamees nagu surm peale ajas, et ma olevat viis krooni oma tasku pistnud, sülitasin kogu krempile ja tulid tulema. Hiljem käisin mitmesugustel juhutöödel. Küll tänavasillutajana, küll puusepana ehitustöödel, isegi korstnapühkijana olen õnne katsunud...»

«Siis peaksid sul ju kõik ametid selged olema,» ütles Vahtra muiates.

«Nojah, eks nii mõnegi asjaga olen enam-vähem tuttav, aga ega's need ole mingid kindlad ametid. Ühe sõnaga, kogu see elu ei rahuldanud mind, aga väljapääsu polnud näha mingisugust. Kui siis 1940. aastal nõukogude võim tuli, olin peaaegu kahekümne aastane ja lõin kõvasti kaasa. Mäletad, Peeter, alguses, pärast juunipööret, loodi rahva omakaitseosakonda kaitseliitlaste ja teiste tegelaste vastu... Rahvas nimetas meid lihtsalt RO-meesteks. Hiljem astusin miilitsasse. Sel ajal

taipasin esmakordselt oma suurimat puudust: mul polnud haridust. Kaks talve olin koos saunamehe lastega koolis käinud, ja see oli ka kõik. Aga nüüd nägin, et koolitarkuse puudumine paneb igasuguse tee edasijõudmiseks kinni.»

«Oleksid võinud õppima hakata!» lausus Vahtra vahele.

«Jah, ka sellele sai mõeldud. Aga siis tuli sõda, ja mu edaspidist elukäiku tead juba isegi. Hävituspatalljon, siis partisanisalk... Mäletad, Peeter, salgas ristiti mind varsti «rüütliks», sest mul olevat olnud rüütellikud kombed ja ma ise eluvõõras unistaja... Nii öeldi mulle mitugi korda... Eks ole imelik, et mina, sohilaps, ilma hariduseta... ja äkki unistab ilusast elust! Tõepoolest eluvõõras! Ja isegi veider, ah?»

«Mnjaa,» ühmas Vahtra mõtlikult. «Eluvõõrast ja veidrat pole selles midagi, kui inimene ilusast elust unistab. Eks püüa ju me kõik selle poole.»

«Aga ütle mulle, Peeter, mispärast minu püüd selle ilusama poole nii silma paistis, et mulle koguni hüüd nimi külge poogiti? Isegi sina nimetasid mind kord romantikuks ja unistajaks.»

«Kuidas seda nüüd ütelda... Arvan, et sinus lõi see vahest rohkem välja ku teistes ja sellepärast silma paistiski.»

«Rohkem kui teistes?»

«Küllap vist.»

Kuppar jäi nüüd omakorda mõtlema. Nad olid mõlemad juba lahti riietunud. Vahtra lamas voodis ja Kuppar külitas diivanil sineli all. Laual hingitses põleda väiksemaks keeratud tahiga õlilamp.

«Et minus see vahest rohkem välja lõi kui teistes...» lausus Lembit vähese mõtlemise järel ja pööras näo Vahtra poole. «Ma ei ole küll sellele mõelnud, aga praegu näib, et sul on õigus. Jah, minus on vist kaduma läinud unistaja...»

«Unistaja? Noh, sellest poleks kahju. Vaata, sinust võib veel saada kirjanik või luuletaja,» arvas Vahtra.

«Võib saada!» naeris Lembit virilalt. «Ma ei oska ju õieti kirjutadagi!»

«Kirjutamise võib selgeks õppida. Sa oled praegu

alles kahekümne nelja aastane. Kui sa neli-viis aastat pühendaksid õppimisele, ongi sul juba korralik haridus käes,» arvestas Vahtra. «Aga alustada võiksid kas või meie õhtukoolist...»

Kuppar tõusis istukile ja jäi veidi imestunult Vahtra otsa vahtima.

«Ütled sa seda... niisama suusoojaks?»

«Mis suusoojaks? Asi on täiesti reaalne.»

«See tähendab, et mina... võiksin saada veel haritud inimeseks?» pahvatas Kuppar närviliselt naerma.

«Usu, Lembit, võid, võid... Kui oleks ainult tahtmist ja suutmist. Muuseas, ütlen sulle... ma ise mõtlen sedasama, kuigi olen sinust tervenisti viis aastat vanem. Mul on küll kuus klassi, aga ausalt öelda pole see veel mingi haridus. Mõtlesin alguses sellest õhtukoolist osa võtta, aga siis nägin — aega ei jätku...»

«Sina, Peeter, oled niisamutigi ilmamaa tark,» lõi Kuppar käega.

Vahtra hakkas naerma.

«Einoh, tõsi,» kõneles Kuppar edasi. «Kui mul oleks niisugune nupp nagu sinul, mis siis viga! Ei oleks ma siis seal rahvamajas jänni jäänud! Küllap oled ikka rohkem kooliharidust saanud kui need kuus klassi... Sa ei taha, kaval vennas, mind lihtsalt ehmatada ja teise lootusi lõhki ajada... Eks ole?»

«Milleks mul sinu ees kometit mängida! Kust ma selle suurema hariduse pidin saama? Tead ju isegi, kuidas kliki ajal kooliskäimisega lood olid — kel tüse tengelpung, sellele olid ka gümnaasiumi või ülikooli ukсед pärani, kellel aga seda polnud, oli rahul algkooliga... Mina kui popsi poeg ei võinud rohkest unistadagi, kus sa sellega! Tõsi, ma olen küll ise võrdlemisi palju lugenud ja natuke oma silmaringi laiendanud, aga see pole ikkagi see...»

Viivuks valitses toas vaikus. Oli vaid kuulda, kuidas lamp laual ajas imepeenikest pininat nagu tüütav sääsk ning akna taga surusid tuulepuhangud nagu patjadega vastu seina.

«Jah, imelik, Peeter,» jätkas Kuppar oma mõtisklemist. «Nii kaua kui ma ennast mäletan, olen alati unistanud õppimisest ja... ilusast elust, ühe sõnaga —

olen alati olnud romantik. Ma ei oska sulle seletada, aga mulle on alati paistnud, et haritud inimesed oskavad ka ilusasti elada... Eks ole?»

Vahtra naeratas. Suitsu otsa tuld võttes viivitas ta vastusega.

«Tead, Lembit, sinu kujutlustes on veel palju — kuidas seda nüüd öelda — naiivset,» ütles ta viimaks vaikselt.

«Ütle parem lihtsalt — lollust!»

«Ei, ma arvan, et just nimelt — lihtsameelset. Sest vaata, sa mõtled, et inimeste ilus elu on tingitud haridusest. See ei ole aga õige. Inimeste elu oleneb ühiskonna elust, aga mitte haridusest... Kuni ühed elavad teiste töövaevast, mis aitab seal haridus! Meie sinuga kloppisime hitlerlasi — nii haritud kui ka hari-matuid, sest nemad pressisid meile peale võõrast ühiskonnakorda. Selles ongi ju peaküsimus, Lembit, ja sellest peaksid sa ometi aru saama...»

«Einoh, see on mulle selge... Need olid ju vaen-lased, olgu nad siis kui suure haridusega tahes! Aga vaata, Peeter, kui ma näiteks oleksin haritud inimene, kas ma siis poleks osanud paremini ja ilusamini elada? Nojah, ehk oleks nii mõnigi pahandus minu elus tulemata jäänud! Mõistad sa mind, Peeter?»

«Püüan mõista, Lembit, kuigi täiesti ei taipa, kuidas need asjad omavahel nii tihedasti seotud on. Võib-olla saaks mulle mõnigi asi selgemaks, kui sa kõik ära jutustaksid, mis sinuga vahepeal juhtus. Arvan, et selles vist suurt romantikat polnud.»

Nagu mõtteid kogudes vaikis Lembit veidi. Siis ütles ta:

«Sul on õigus, romantikat pole selles küll küüne-võrdki. Kui sul kannatust jätkub, eks kuula. Seal Kruusamäe operatsioonis sain ma päris lähedalt auto-maadivalangust pihta ja pimeduses ning tuisus kaotasid teised silmist. Kaitsesin endiselt oma lõiku, tead, seal maantee sillatruubi juures. Siis nägin äkki, et olen sisse piiratud. Tundsin samuti, et omal jalal ei lähe ma enam kuhuõi. Niisiis, mõtlesin, halvad on mu asjad, kuid elusalt ma end kätte ei anna, mingi hinna eest! Kaks granaati oli mul veel ja nendega otsustasin lõpp-

arve teha nii hitlerlaste kui ka... endaga! Teist võimalust mul enam ei olnud. Kuid siis plahvatas miski mu läheduses ja ma kaotasin teadvuse.

Hommik oli juba algamas, kui meelemärkusele tulin. Lamasin kusagil ruumis põrandal maas, mu pea oli mingi räbalaga seotud. Mõistsin, et peale puusa-haava olen ka peast haavatud. See oli siis granaat, mis mu läheduses plahvatas... Raske janu piinas mind, aga toas polnud ühtegi hingelist. Proovisin tõusta, kuid langesin kohe põrandale tagasi ja kaotasin uuesti teadvuse. Ärkasin sellest, et keegi mind raputas. See oli SS-lase mundris mees. Tema selja taga seisis teine.

«Noh, juba tervis käes, seltsimees! Võib-olla ajak-sime veidi juttu, mis?»

Nii algaski mu ülekuulamine, mille jaoks mind siia oli toodudki. Muidugi, tavalised küsimused ja konksud, et kui ausalt kõik ära räägid, kingime elu, ja nii edasi. Et ma ühelegi küsimusele sõnagi ei vastanud, said timukad varsti maruvihaseks. Mulle oli see aga ükstapuha. Mõtlesin, et mis siis ikka, kui kord on sedaviisi läinud. Niikuinii teevad peagi otsa peale. Ja tõepoolest, üks neist haaras püstoli, tõmbas padrundi rauda ja sisistas:

«Ilmaaegu mässame tühjaga... Kui ta vastata ei taha, teeme asjad klaariks.»

Teine jälle õpetas, et:

«Tuleks raibe enne välja tirida, muidu reostab põranda ära.»

Ja nii nad siis lohistasidki mu uksest välja, vedasid paarkümmend sammu majast eemale ja panid puutüve najale lumehange istuma.

«Noh, viimast korda teeme ettepaneku mõistlik olla, muidu... on su laulukene lauldud... Missugusest bandiitide salgast oled? Kes on komandör? Kus asub salga baas? Ainult kolmele küsimusele nõuame vastust... ja siis oled vaba mees ning võid koju minna, noh?»

Oli haruldaselt ilus ja karge hommik... Tuisk oli vaibunud ja külma võis olla ainult mõni kraad. Õhk oli allikaveest selgem, ida lõõmas nagu suur tulemeri... Hingasin veel viimast korda seda selget õhku, sest asi oli ju selge: lõpp on käes!

«Noh, kas keel on suulakke kuivanud, et vastata ei taha! Hea küll, kärva siis!» Ja bandiit tõstis püstoli...

Ma pöörasin näo päikese tõusu poole. Seal, kusagil kaugel, sinetava metsa tagant tõusis päikeseserv ja purskas nagu kulda üle looduse. Ja tead sa, Peeter, esimest korda elus nägin imestusega, et lumi mu ümber oli sama roosa nagu idataevaski... Kuid pauku ei järgnenud. Bandiit, kes hoidis püstolit, virutas mulle jalaga kõigest jõust vastu puusahaava. Kaotasin uuesti meelemärguse.

Kes teab, kui kaua ma seekord teadvuseta olin, sest ärkasin oma endisel kohal toapõrandal. Tähendab, mahalaskmise jant oli korraldatud sihiga mind rääkima panna, tärkas mõte mu vaevatud ajus. Mind piinas närvutav janu, puusa lõhkusid valuhood... Hakkasin vist oigama... Sisse astus keegi vanapoolne naine ja ma palusin temalt juua. Ta tõigi mulle kruusiga vett ja lausus sosinal:

«Joo, joo, õnnetu inimene...!»

Pärisin naiselt, kus ma olen. Ta piilus kartlikult ukse poole ja ütles talu nime, mis asus kilomeetrit kolm eemal öösel rünnatud objektist. Nähtavasti olid hitlerlased mu siia lohistanud, kui nägid, et olen ainult haavatud. Naine läks ja pani ukse vaikselt kinni. Hiljem tuli ta uuesti tagasi ja katsus mu haavu siduda. Eriti paha lugu oli puusaga. Riided lausa nõretasid verest... Naine oli siiski nii tubli, et tõmbas mulle puhta palaka ümber, nii et vere pikapeale seisma pani. Imestasin, et mu piinajaid näha polnud, ja pärisin seda naiselt. Ta vastas, et magavad. Magavad? Ja mu palavikulises peas tärkas kohe põgenemismõte. Kui naine toast lahkus, ajasin enda tooli najal jalule, kuid ei saanud sammugi teha, mitte ühte sammugi... Paremat jalga nagu poleks üldse olnudki, kuid mitte see polnud kõige tähtsam — ma oleksin kas või roomates ära läinud... Kuid mul, Peeter, polnud enam jõudu, mitte kübetki. Mõistsin, et pääsemist pole, ja jäin pooleldi teadvusetult põrandale lamama. Naine, hea inimene, tõi veel kord külma vett ja see tegi pea nagu selgemaks.

Nii jõudis õhtu kätte ja mu ülekuulajad ilmusid

jälle tuppa. Ja ka piinamine algas uue hooga. Mis-suguseid küsimusi mulle esitati, seda ma enam ei mäleta, ka uued mahalaskmise ähvardused ja jalahoo-bid on mul juba meelest läinud. Korraks tahtsin neile isegi midagi vastata, aga olin nii otsas, et sõnagi ei oleks suutnud ütelda. Mäletan ainult seda, et nad viimaks tuidnesid ja hakkasid omavahel mingi asja üle aru pidama. Siis ütles üks neist irvitades:

«Pole viga, kallid seltsimees, küll sa sa ei hakkad rääkima! Lähme!»

Ja mõlemad SS-lased kadusid toast. Ma jäin mõt-tesse. Küll sa sa ei hakkad rääkima? Seal? Gestaapos? Nähtavasti mu kibedad päevad alles algavad... Öhtul tiriti mind välja ja lükati autosse. Puusahaav tegi meeletut valu ja ma tundsin, kuidas mööda jalga hakkas veri jälle voolama. Kolm relvastatud hitlerlast istusid minuga autosse ja sõit algas. Olin ainult pool-eldi meelemärkusel ja mõistsin suure vaevaga seda, mis minu ümber sünnib. Võisime vahest pool tundi sõitnud olla, kui korraga klaasid klirisesid, auto kustutas tuled ning jäi äkki seisma. Mehed hüppasid kähku autost välja ning algas äge ragin. Kuulsin, kuidas kuulid vastu auto keret plaksusid. Tõmbusin kägarasse auto põrandale, kuid mu süda hõiskas... Las tabada mind kuulid — need on omad, kallid kuulid... Ja surmgi nende läbi näis mulle paremana. Kuid omad kuulid ei puudutanud mind. Laskmine lõppes ja natu-kese aja pärast langes elektrilambi terav kiir autosse.

«Siin veel üks junkur maha löödud,» ütles pimedu-ses kellegi hääl.

«Võta talt dokumendid!»

«Ohoo, see on veel elus, ainult haavatud.»

«See vend on erariides, näha — mõni nende nuhk. Noh, roni välja, pole siin kedagi...»

«Sõbrad,» ütlesin ma vaevaliselt, «olen nõukogude partisan, ja need... olid mind gestaaposse viimas. Sattusin haavatuna nende kätte. — Peeter, ega sa veel maga?»

«Ei, sõber, kuulan su juttu suurima tähelepanuga.»

«Siit algab mu elu jälle otsast peale. Partisanid vii-sid mu kindlasse kohta ja hakkasid minu haavu ravima.

Olin kolm kuud elu ja surma vahel, sest puusahaav lõi mädanema ja oli karta veremürgitust. Peahaav oli kerge ja paranes ruttu, aga puusahaav... Kuid poisid tegid kõik mis võimalik, et mul hinge sees hoida. Linnast käis isegi arst kaks korda mind ravitsemas ja arvatavasti oli tema abi otsustav. Õnneks oli luu terveks jäänud. Kui Punaarmee Eesti vabastas, olin juba jalul...»

«Kelle juures sa siis ennast põetasid?» küsis Vahtra.

«Ma olin varjul Miina Kriguli juures ja ta tütar... oli mu põetajaks.»

Jutustaja hääletoon oli kuidagi muutunud, nagu oleks tal äkki õhust puudus tulnud, sest viimased sõnad olid sosinani alla vajunud. See sundis Vahtrat terasemalt Lembitu otsa vaatama. Vahtral välgatas mingi aimus, kuid ta püüdis sellest praegu mitte välja teha.

«Nii et Krigulite juures? Otse Toomas Kalle külje all?»

«Jah, otse külje all... Tema ei võinud seda uneski aimata, muidu oleks mu käsi teisiti käinud.»

«Kuidas sa seal saunapugerikus said siis ennast varjata ja isegi pikemat aega põdeda?» imestas Vahtra.

«Jah, endalgi on vahel imelik mõtelda. Elasin nimelt kogu aeg sauna pööningul. Krigulite kohta polnud fritsudel midagi norida — väimees tennis ju saksa sõjaväes —, nii et ametimeestest keegi kordagi seal ei käinud. Kalle sulane Oskar aga teadis kõike. Ta tõi isegi Kalle hobusega mulle linnast arsti ukse ette.»

«Ja siia maani ei tea Kalle sellest midagi?»

«Kus sa sellega... Nüüd ta muidugi teab ja peab seda endale isegi suureks teeneks. Kiitlevat sageli, et tema on nõukogude partisani elu päästnud, et tema hobusega on isegi arst kohale toodud...»

«Vana rebane... Aga kes oli selle partisanisalga komandöriks, kes sind päästis?»

«Sa peaksid teadma — Rudolf Malts.»

«Rudolf Malts? Miks ma ei tea, see on ju kuulus «Habemik»?»

«Jah, «Habemik». Habe oli tal tõepoolest vägev, nagu viiekümne-aastaselt vanamehel. Aga mees ise

oli ainult kahekümne viiene. Nüüd tead enam-vähem kõik...»

«Jah, Lembit, nüüd tean. Jääb üle ainult veel lahendada üks küsimus — sinu...»

«Sa tahad öelda, minu joomatõve põhjused?»

«Jah.»

«Aga ma juba ütlesin, mis on selle põhjuseks.»

«Et jäid üksinda?»

«Jah.»

«Ei, Lembit, seda ma lihtsalt ei suuda uskuda, sest see pole ju mingi põhjus. Partisanid aitasid sind hädast välja, su elu päästeti, lihtsad nõukogude inimesed hoolitsesid su eest... Kuidas sa siis üksinda jäid? Mõttele natuke järele — sa ise kah ei usu!»

«Jah, vaata, Peeter, see on tõesti... imelik ja nagu uskumatu,» vastas Lembit piinatult. «Võib-olla ma ei oskagi seda sulle seletada... Aga kui ma juba paranesin ja nägin enda ümber uut elu kihamas, tundsin äkki, et olen kuidagi üksi, kõrvale jäänud sellest uuest elust... Ma ei võinud nii, lihtsalt mitte midagi tehes elada.»

«Aga sa olid ju rahvamaja juhataja?»

«Olin.»

«Noh, ja kas see polnud siis töö?»

«Oli. Aga ma ei tulnud selle tööga toime, sest rahvamaja juhataja peab olema koolitatud inimene, mina olen aga harimatu. Mis ma seal oskasin teha? Mitte kui midagi.»

Mehed vaikisid. Vahtra mõtles millegi üle, ta silmad vahtisid hindavalt Lembitu nägu, millel heitlesid mingisugused varjud. Siis, nagu oleks ta senistest kahtlustest jagu saanud, sõnas ta otsustavalt:

«Olgu nii... Aga ütle mulle, kuidas sa said põhja minna niisuguse toreda inimese hoolitsuse all, nagu seda on Kriguli tütar Mall? Kuidas see võis juhtuda?»

Lembit võpatas Malle nime juures tugevasti, tõusis istukile ja pööras näo seina poole.

«Lembit, mis sinuga on?» tõusis Vahtra samuti istukile.

«Kust sa seda tead?» kostis Lembit asemelt. «Kes on sulle sellest rääkinud?»

«Mulle ei ole keegi midagi rääkinud ja ma ei tea mitte midagi,» naeratas Vahtra, kuigi oli kusagilt kuulnud mingist enneolematust armuloost seal Alaheedu kandis. Ta ei olnud sellele loole pööranud mingisugust tähelepanu, sest ta polnud oma iseloomult uudishimulik. Pealegi ei osanud ta asja kuidagi siduda oma parima lahingukaaslase Lembit Kuppariga.

«Ja tead sa, kulla Lembit,» jätkas Peeter, püüdes maha suruda muiet nii näol kui ka hääles, «ma ei taha kuidagi segada sinu isiklikesse asjadesse... kuid...»

Lembit ei lasknud tal lauset lõpetada. Ta pöördus lõkendava näoga Vahtra poole ja lausus murduval toonil:

«Ei, ei... Ma pean sulle kõik jutustama, kõik... Alguses mul ei jätkunud mehisust... Aga nüüd sa ju tead niikuinii kõik, aimed... Ma pean sulle ka selle loo lõpuni jutustama...»

4

Lembit Kuppar vaakus Krigulite sauna pööningul kaua elu ja surma vahel. Oli 1944. aasta veebruari lõpp, kuid öösiti paukus veel pakane ja puhusid jääkülmad põhjatuuled. Raske puusahaav märatses. Temperatuur püsis elu ja surma piiril — neljakümne ühe kraadi piirkonnas.

Miina Krigul käis päeviti Toomas Kalle rehe all linu masindamas. Tütar Mall aga loobus pärast Kuppari sinnatoomist külmetustõve sildi all igasugustest välis- töödest ja püüdis päästa temale usaldatud elu. See ei olnud kerge, sest juba nädal aega lamas haavatu meelemärkuseta. Malle silmad muutusid punaseks nii unetuist öödest haige juures kui ka pisaratest, noore elu pärast.

Kui palju oli Mall näinud vaeva, et katusealune, mis nüüd oli muutunud haiglapalatiks, korraldada nõnda, et haige ära ei külmuks. Selleks oli vaja kõik unkad ja räästad kinni toppida. Mall kasutas ära kõik

majapidamises olevad vahendid: põhu, lambanahad, põrandariided ja isegi osa talverõivastest. Nüüd kujutas pööning endast omapärast valget haigetelki, sest Mall oli ka voodi kohale valged linad seadnud, et pilpaprasti asemele ei variseks. Otsaaknale, mis seni oli laudadega kinni löödud, pani Mall saunaaknast võetud klaasigi ette. Saunaaknale, mille teine pool oli juba ennegi õlgede ja kotiriidega kaetud, jäi üksainus klaasruut, mille valgusest keskpäeval piisas pahkliku puupõranda ja nurgas asuva pliidi valgustamiseks, kuna paar tundi enne päikese loojangut hall hämarus sauna puges.

See kõik ei teinud ei Miinale ega Mallele muret, sest nad olid harjunud piskuga läbi ajama ja puudust kannatama. Muret tegi sauna lakas vaevlev haige. Mall mõistis, et surma raske vari on laskumas inimese peale, kes võitles lihtsate tööinimeste elu ja õnne eest. Sellepärast ei saanud ta kusagil rahu.

«Peaksid n e m a d ometi tulema ja mingi pääsetee näitama!» mõtles Mall ühel õhtul valuliselt, kui ta oli ettevaatlikult ülevalt alla tulnud. Haige huuled olid palavikust lõhenenud, silmad sügavale auku vajunud, näo loomulik värv läbipaistvaks muutunud.

Kui ema koju tuli, küsis ta tütrelt:

«Kuidas on? Väga halb?»

«Väga... halb...»

«Vaja linnast arst tuua!» oli ema siis öelnud.

«Arst? On see võimalik, ema?»

Miina vabastas enda suurrätikust, istus Malle juurde ja ütles sosinal:

«Aga nii ta ju sureb... Kui minna sellesama Johannese juurde ja talle rääkida, et nii ja nii... Kas ta tõesti ära ütleb?»

«Ta võib sakslastele üles anda!»

Miina jäi vait, sest siin ei osanud ta midagi öelda. Johannes Krauss oli mõned aastad tagasi olnud Raeveres jaoskonnaarstiks ja siin kuulsaks saanud kui vaeste inimeste abistaja. Okupantide tulekuga oli ka Krauss kadunud, sest tal oli mõnesuguseid põhjusi karta kohalikke kulakuid, kes ei kiitnud heaks arsti hoiakut juba klikivalitsuse päevil, eriti aga nõukogude

korra kehtestamisel. Tõsi küll, Krauss polnud aktiivne nõukogude korra pooldaja, ta rohkem tundis selle vastu huvi, käis meelsasti koosolekutel, mis kutsuti kokku partei poolt, ja aitas kaasa tervishoiuvõrgu ümberkujundamisele. Sellest oli küllalt, et Kraussi 1941. aasta juulis, kui rinne lähenes Raeverele, juba avalikult ähvardama hakati. Krauss kaduski siis Raeverest ja kõik arvasid, et ta taganevate punaste vägedega koos ära läks. Alles aasta hiljem saadi teada, et Krauss töötab kusagil maakonnalinna haiglas haavaarsti kohal.

Ema ja tütar ei jõudnudki sel õhtul mingile kindlale otsusele. Samal ööl tulid kaks partistani oma haavatud seltsimeest vaatama. Kui nad said kuulda haavatu raskest seisukorrast ja oma silmaga nägid palavikust koltunud nägu ning aukuvajunud silmi, ütles maameheriietuses habemik partisan:

«Vaja jalamaid arst tuua. On teil tuttavaid haavaarste?»

Kui ta kuulis Johannes Krausist, muutus ta nägu kohe rõõmsamaks.

«See mees peaks tulema,» ütles ta. «Kust aga hobust saada?»

Hommikul sõitis sama valla talupoeg August Tiibak naabermaakonda arsti järele, sest ta naisel Liisbetil olevat mingi raske sisemine tõbi valla pääsenud, mis ei laskvat liigutadaagi. Vaeseke aina kisendavat suure valu käes. Et Tiibak otsekohe Krausi korteri üles otsis ja arst arvas mehe isegi ära tundvat, siis sõitis ta meeeldi kaasa. Suur oli aga tema imestus, kui Krootuse metsas Tiibaku rekke tundmatud mehed hüppasid ja arsti silmad kinni sidusid, paludes meest mitte karta, sest üks nõukogude partisan vajavat kiiret arstiabi. Krauss vaidles küll silmade kinnisidumisele vastu, kuid lõpuks siiski nõustus.

Kui tema silmad lõpuks sidemest vabastati, oli juba pilkane öö. Arst juhutati ruumi, kus ta oma instrumendid valmis pidi seadma. Ta vaatas võõristavalt ringi.

«Teie haige, loodame, on paremas ja puhtamas ruumis kui see siin?» küsis Krauss irooniaga hääles.

Talle vastas habemik partisan:

«Kahjuks peame teile pettumuse valmistama: haige asub veelgi halvemas ruumis...»

«Siis ma ei saa endale võetud ülesannet kahjuks täita!»

«See tähendab?»

«Te ütlesite, et haige vajab operatiivset abi. Te saate vist isegi aru, mida tähendab arstlik operatsioon... Steriilsus on selles peanõudeks, aga siin ei tule see vist kõne allagi. Kogu üritus muutub aga selle tõttu mõttetuks!»

«Teie eksite, härra arst. Steriilsus jääb ka siin peanõudeks ja meie palume teidki seda mitte unustada...»

Selles kõlas miski, mis arsti vastuvaidlused lõpetas. Ta palus ennast haige juurde viia.

See oli ennekuulmata operatsioon. All pliidil kees nikeldatud sterilisaator arstiriistadega, kust Mall kaarjate meditsiinitangidega vajaliku riista välja õngitses ja ettevaatlikult redelit mööda üles viis. Seal valgustasid operatsioonikohta väikesed elektrilambikesed, mida partisanid käes hoidsid, kuna operatsioonilauaks oli ülestiritud ja pakkudele asetatud uks. Mall, kes kunagi oli läbi teinud sanitaarkursused, oskas Kraussi tublisti abistada ja teenis ära mitu kiitust. Operatsioon ise kestis ligemale tund aega. Kuigi puusaluu ei olnud purunenud, olid kuulid lihastes ja veresoonestikus laastamistööd teinud. See kõik oli vaja kas või suhteliseltki korda seada, et siis organism ise teeks lõpliku viimistluse. Asi oligi juba käest ära lastud, mille tagajärjel oli algamas ebaõige kokkukasvamine, kõige hullem asi haavade puhul.

Krauss oli kummargil haige kohal ja püüdis viletsa valgustuse paistel üles leida segipaisatud lihaseid, veresooni ja kõõluseid, need paigale panna, kokku õmmelda, steriliseerida... Arst teadis, et tema ees on inimene, kelle okupandid on tunnistanud bandiidiks, kurjategijaks, kes võib-olla võttis isegi osa sellest hulljulgest teost, millest rahvas kõikjal sosistab, nimelt maakonnalinna gestaapo õhkulaskmisest. Ta teadis samuti, et niisuguse inimese abistamise eest võib teda surm

oodata, kuid see arsti ei häirinud. Oleks ainult rohkem valgust!

«Valgus lähemale!»

Elektrilampide pirnid nihkusid kuulekalt lähemale ja valgustasid paremini valgesse linasse lõigatud operatsiooniakent. Jah, nüüd on parem... Skalpell leiab osavasti muskulatuuri purustatud koed, vabastab need veremassist, kõrvaldab üleliigse ja siis alustab tööd arstinõel siidniidiga. Selle töö eest võib surm ähvardada! Tõesti? Aga Kraussi see ei kohuta. Ta on mõistuseinimene ja sellepärast ei saa ta õigustada «uut korda», mille järgi inimese mõistus ja südametunnistus on adopteeritav, «juhtidele» edasiantav. See, mida teeb Adolf Hitler, on inimloomuse vastane, ja ka ühiskonnaseadustega ei sobi see kokku. Ühiskonnaseadused? Kas on üldse olemas niisuguseid kategooriaid? Kommunistid seletavad, et ajaloolise materialismi seadused on aluseks ühiskonna arenemisele, et inimeste materiaalne olukord ja nende teadvuse määravat... Krauss on seda teooriat huviga jälginud, mõned sellekohased raamatudki läbi lugenud. Kõik paistab olevat huvitav ja vastuvõetav, aga talle näib siiski, et inimvaim ei seisa selles teoorias mitte sellel kõrgusel, millel Krauss on teda harjunud nägema, see on — esimesel kohal. Ta ei saa nõustuda teise kohaga! Vähemalt võrdne peaks nende asend olema, aga ajalooline materialism ütleb selgesõnaliselt, et vaim on sekundaarne. Sellega on Krausil raske harjuda... Goebbelsi ja Rosenbergi ühiskonnateooriatest, mis on kokku klopsitud Adolf Hitleri hüsteerilise «Mein Kampfi» järgi, ei maksa üldse rääkida. Krauss on viimastel aastatel püüdnud ka neid lugeda, sellepärast teab ta, et see kõik on selge jamps. Isegi elementaarset loogikat pole seal, nendes soperdistes... Soo, korrás, muidugi — enam-vähem... Nüüd veel peahaav. See on päris hea, ainult kaks kerget kildu...

Krauss tõstis silmad Mallele, kes haavatu kätt hoidis.

«Pulss?»

«Sada kakskümmend kaks,» vastas Mall vaikselt.

«Pulsi tugevus?»

«Väga nõrk.»

Muidugi. Operatsioon oleks tulnud teha vähemalt nädal aega varem, sest haavatu verekaotus oli nähtavasti väga suur. Oleks hädasti vaja vereanalüüsi, aga praegu on see utopia. Pole viga, seda saab selgitada ka teisel teel. Krauss kummardus opereeritu näo kohale ja tahtis silmalaugu üles tõsta. Kuid haavatu tõstis ise oma habetunud lõua kõrgemale ja avas hetkeks silmad. Taskulampide valgus oli neile üleliia hele — haige sulges laud, krimpsutades valuliselt nägu. Krauss nägi, et silmade ümber laiusid mustad kuristikud, kuna läätsed ei olnud suutelised normaalselt reageerima valguse ärritusele. Verenälg, kohutav ja surma toov verepuudus... Operatsioon oli vajalik, selles pole mingit kahtlust. Kuid ka see on kindel, et operatsioon üksi ei ole suuteline elu päästma...

Krauss tõstis oma halli pea üles ja vaatas ümberolijatele. Need muidugi arvavad, et asi on korras. Ja nii see oligi. Habemik laskis oma lambi langeda, sest ta käsi oli väsinud. Ta lausus, püüdes seda teha võimalikult väarikamalt:

«Härra doktor, lubage teid südamest tänada ja...»

Krauss lõi kärsitult käega ja löikas seega partisani tänulause pooleks. Kõik jäid küsivalt arsti otsa vaatama ja habemik tõstis uuesti oma lambi üles.

«Jah, mu sõbrad,» ütles arst piirituses niisutatud vatitükiga käsi puhastades. «Operatsioon on läbi, ja ma loodan, et õnnelikult. Kuid sellest on vähe... On vaja teha veel vereülekanne.»

«Vereülekanne?» imestas habemik ja suunas elektrilambi kiirtevihu arsti näole. Krauss tõrjus käega ja partisan laskis lambi alla, pomisedes kohmetunult vabandussõnu.

«Mul on tarvilikud riistad kaasas,» jätkas arst, «kuid vajan vähemalt viissada grammi verd... Seda aga mul ei ole ja ka haiglast poleks ma tilkagi saanud... Iga päev tassitakse neid klopitud sakslasi idarindelt, neile läheb kõik viimseni...»

Kui teised niisuguse ootamatuse üle kohmetanult vaikisid, lisas arst juurde:

«Muidugi on see teie asi, aga mina kui arst, kes on

kaugel igasugusest poliitikast, hoiatan: ilma vereüle-
kandeta ootab haiget vältimatu hukkumine...»

«Mina annan tarviliku vere...»

Kõik vaatasid Mallele, kes need sõnad ütles. Naine seisis seal endiselt, hoides arstiriistade anumad käes, kuid ta nägu oli muutunud: suunurkadesse olid tekkinud teravad kurrud ja laubale nina kohal kaks järsku kortsu kokku jooksnud.

«Mina annan tarviliku vere ja arvan, et minu veregrupp sobib,» kordas Mall.

Krauss vaatas samuti naisele, siis teistele, nagu öeldes: näete, missugune tubli naine, ma märkasin seda juba kohe.

«Hästi... Teie veregrupp võib tõepoolest olla seesama, mis haavatul,» ütles Krauss. «Kuid ma kardan üht — annus on teie kui doonori jaoks liiga suur. Sada viiskümmend — kakssada grammi, see on paras. Aga nelisada või viissada...»

«Mina olen samuti nõus!» sõnas noor partisan ja pilgutas oma heledaid ripsmeid siniste silmade ümber. «Kui mina annaksin nii grammi kolmsada, siis saaksimegi...»

Krauss tõstis vaigistavalt käe ja lausus:

«Oodake, kullakesed. Ettepanekud on ju vastuvõetavad, aga kas teie vererühmad haavatu omaga ka ühtuvad, selles on küsimus... Sellepärast tuleb praegu kohe ühtumisproov teha... Palun siia, nüüd palun teid,» Krauss tõstis silmad Mallele, «olge nii lahke ja valmistage nende mõlemate käed ette vereproovi võtmiseks. Ma panen seni katseklaasid korda.»

Vereprooviks võeti paar tilka verd mõlemalt partisanilt, samuti ka Mallelt. Igaühelt võetud veri ühendati eri katseklaasis haavatu verega ja siis lisas Krauss sinna tilgakese jodoformi.

«Hm... näete nüüd,» ütles Krauss katseklaase vaadates. «Paistab, et väljavaated on kehvemad, kui arvasime... Vaadake,» pöördus Krauss ümberolijate poole, «näete, siin on preili probiirklaas ja siin on teie omad... Preili klaas on selge, tähendab, haavatu vereliblede aglutinogeen ja seerumi aglutiniin satuvad tema vereliblede ja seerumi samade ainestega ühte ja

kokkuliikumist ei toimu. Tema veregrupp on järelikult sama mis haavatulgi. Hoopis teine lugu on aga siin . . .»

Krauss tõstis valguse kätte teised katseklaasid punakaspruuni vedelikuga.

«Näete, mis siin on toimunud . . . Vere punalibled on hunnikuisse aglutineerunud ja kogu ulatuses hüübinud. Jah, kullakesed,» pöördus arst partisanide poole, «teie verd ei saa kahjuks tarvitada, see tapaks haavatu jalamaid . . .»

Partisanid kuulasid arsti tarka teaduslikku seletust ja vaatasid tumma küsimusega teineteise otsa, milles väljendus nii imestus kui ka varjatud kahtlus.

«Nii, et jääb üle ainus võimalus — võtta ülekandeks üksnes teie verd, preili . . . Mind häirib ainult annuse suurus, see on pisut liig . . .»

«Alustame vereülekannet!» ütles Mall kindlalt ja hakkas käist üles käärima.

Algas uus operatsioon. Mall pidi laskuma haavatu kõrvale, sest vereülekanne tuli teostada otseselt ühest organismist teise. Kaks tundi kestis see protseduur. Korduvalt tehti pause, kontrolliti südame tegevust nii haigel kui ka Mallel, kelle ihust voolas tilkhaaval välja väga suur hulk verd. Krauss nägi, et doonori silmalaud hakkasid korruga kinni vajuma. Siin tuli nuuskpiiritusel oma mõju näidata, ja siis jätkati.

Kui vereülekanne lõppes, olid kõik peaaegu kokku varisemas. Habemikul hiilgasid näos suured higipiisad, nagu oleks ta äsja alla astunud vihusauna lavalt, noorem oli kahvatu nagu lubjatud sein. Mall oli samuti muutunud kaameks, tema nina oli äkki läinud tunduvalt teravamaks ja nähtavasti suutis ta ennast vaid tahtejõu pingutusega püsti hoida. Ainult Krauss oli lihtsalt väsinud, mis juhtus alati pärast pikemaid operatsioone. Pole ju millegi üle imestada, sest viiskümmend ja kuus aastakest annavad end lõpuks tunda.

Oli juba hommikueelne öö ja kaugelt kostis kuke-laulu. Miina Krigul, kes kogu aeg all istus ja aeg-ajalt puid pliidi alla pistis, vahetevahel aga väljas käis kuumalamas, kas ümberringi on ikka vaikne, tundis väsimust kõigis luudes-liikmetes. Peale selle tundis ta hirmu

kõige pärast, mis viimasel ajal on ta elusse sisse tun-
ginud. Oh, ega ta seda hirmu tunne niivõrd enda, kui-
võrd Malle ja ta pisipoja Sulevi pärast. Kui sakslased
ja nende käsikud sellest kuidagi teada saavad...
Eriti see Toomas Kalle, kes praegu vallavanemahärra
on...

Väljast kostis mingisuguseid kahtlasi hääli. Miina
sööstis välja, unustades oma surmaväsimuse. Seal oli
endiselt vaikne. Kui aga naine läks lauta hobust vaa-
tama, astus sealt ootamatult välja keegi mees. Miina
jalad muutusid äkki nõrgaks ja ta tahtis esimese hooga
tagasi joosta, kuid mees hüüdis teda tasakesi. See oli
noor partisan, kes oli juba alla tulnud hobust korral-
dama.

Varsti tulid ka teised ülevalt alla ja Johannes Krauss
sõitis minema. Enne lahkumist vaatas ta veel kord
tähelepanelikult Miina otsa ja ütles:

«Kas teate, proua, ma mäletan teid veel... Te olete
Miina Krigul? Eks ole? See tähendab, et asun Toomas
Kalle pool...»

Ja hämmeldunud partisanide poole pöördudes lisas
väikese muigega:

«See tähendab vist seda, et silmade kinnisidumine
on kaotanud oma mõtte... Eks ole?»

5

Johannes Krauss käis veel kord Krigulite saunas.
Seekord toodi arst kohale päise päeva ajal Toomas
Kalle hobusega ja toojaks oli Kivikangru sulane Oskar,
keda Mall usaldas ja kes oli asjasse pühendatud.
Toomas Kalle teada toodi arst Miina Kriguli raskesti
nikastatud jalga korda seadma.

Oli märtsi lõpp ja päevad juba kevadiselt pikene-
mas. Katusealune oli päikesest hele, kui Johannes
Krauss redelit mööda üles ronis. Lembit võttis arsti
vastu nagu vana tuttavat, kuigi mäletas ta nägu väga
ähmaselt. Kui Krauss haavadest niidiotsi välja nokitses
ja rebenenud kohti joodiga määris, ei tundnud Lembit
peaaegu üldse valu, nii suur oli ta rõõm, nõnda tugev
elutung.

«Noh, noormees,» ütles arst, kui oli oma töö lõpetanud, «alguses ei tundnud ma teid äragi, nii on teie ilme muutunud... Paremuse poole muidugi, paremuse poole... Ja ütlen teile otse — oma elu ja tervise eest olete tänuvõlglane sellele noorele naisele, vist Mall on ta nimi... Noh, te ju teate, kellest ma räägin. Muidugi, teid oleks vaja jalamaid haiglasse paigutada...»

Krauss jäi peatuma, sest nägi äkki Lembitu tõrkjaks muutunud nägu. Ta taipas ka selle põhjust ja ütles kähku:

«Palun ärge mõistke mind vööriti... Tean, et see on antud olukorras võimatu... Tean ka seda, et paranete siingi, sest näete, kui palju on siin praegu päikest... Ja teil on niisugune hea hoolitseja — ma mõtlen jälle seda ennastsalgavat naist, kelle veri teie elu päästis...»

Sel hetkel tuli ka Mall üles ja vestlus katkes. Arst oli vanade heade kommetega mees, kes armastas daamidele komplimente ütelda, kuid siin rikkus ta seda kommet ja ei julgenud kuidagi Malle kuuldes teda kiita. Üksnes tema silmad väljendasid austust ning imetlust ja ainult naise eemal olles võis ta Lembitule seda ka sõnades väljendada.

Nüüd algas Lembit Kuppari tervise järsk paranemine. Aprilli lõpul oli asi juba niikaugele jõudnud, et ta ühel ilusal ööl ülevalt alla tuli ja tund aega sauna seina ääres pingikesel istus. Ta vaatas selget taevast, siretavaid tähti ja jäi mõttesse. Mall, poolkasukas õlgadele tõmmatud, istus siinsamas ja oli samuti mõttes ning vaikis.

«Öhk muutub jahedaks, Lembit,» sosistas Mall. «Lähme üles.»

«Veel viis minutit,» anus Lembit. «Ma ei ole ju nii kaua taevast ega tähti näinud...» näitas mees käega üles, kus tähed üha heledamalt helkima löid.

Veel tund või rohkemgi istus Lembit sel õhtul all ja ronis Malle abil oma pessa alles siis, kui ülevalt mäelt äkki kellegi samme hakkas kostma. Keegi tuli sauna poole. Oli kuulda, kuidas kruus jalgade all krudises. Tulija oli Oskar Naarits, ja ta tõi halva sõnumi: üleval Kivikangrul olevat kaks sakslast öömajale tulnud. Hommikul oodatavat veelgi uusi. Toomas Kalle naise-

õde Milli öelnud Oskarile, et tahetavat ette võtta mingi tähtis haarang, — missugune täpsemalt, seda ei teadnud praegu keegi.

Miina ja Mall tundsid esmakordselt tõsist hirmu. Pärast lühikest nõupidamist otsustas Lembit igaks juhuks saunast lahkuda. Aga kuhu? Jalgsi ei suuda ta vist kilomeetritki ära käia. Hobusega minema sõita? Ohtlik igast küljest. Kaua mõeldi ja kaaluti. Siis leidis Oskar Naarits väljapääsu, mis oma leidlikkuse ja ka julguse poolest oli ennekuulmatu: ta tegi Lembit Kupparile ettepaneku kolida mõneks ajaks elama Toomas Kalle uue sauna pööningule.

«Oled sa hull peast,» hüüdis Miina seda kuuldes, «vana Toomas leiab Lembitu sealt kohe üles... Ja mis siis saab?»

«Noh, siis saab seesama, mis sellestki saunast leidmise puhul,» vastas Lembit naeratades. Oskaril oli oma ettepaneku kaitseks kõige tugevam argument, mida ükski kriitika ei rabanud: kui tuleb mingi läbiotsimine või haarang, siis jääb Kalle saun sellest kindlasti välja. Raskem oli lugu sinna minekuga, et seda keegi ei silmaks. Ka sellest saadi üle, sest parajasti töötas saunas puskariajamise aparaat ja viina keetjaks oli sulane Oskar. Pealegi oli saun nüüd soe, samuti ka pööning.

Lugu lõppes sellega, et Lembit veel samal ööl sinna kolis, kuna Mall emaga senise «pesa» laiali kandsid, et läbiotsimise puhul jälgi ei oleks. Mõne päeva möödudes selgus aga, et sakslaste tuleku eesmärk oli teine: nad pummeldasid paar päeva Toomas Kalle kulul ja kurameerisid vallavanema naise ja selle õega. Oli ju Alaheedu vaikne ning ilus nurgake, ja miks ei pidanud siis saksa ohvitserid Kalle külalislahkust kasutama, sest ka sakslased tunnevad vanasõna: käsi peseb kätt... Lugu lõppes sellega, et ohvitserid ja neid kaitsvad sõdurid neljandal päeval Kivikangrult lahkusid.

Veel paaril korral tekkis kahtlasi momente ja Lembit kasutas Kalle sauna kindla ning ohutu varjupaigana. Ärevaid päevi elati üle augusti teisel poolel, kui hitlerlaste sõjamasin hinge vaakus ja Eestimaal

viibivad okupandid olid sattunud hiiglakotti, mis iga päevaga üha koomale tõmbus. Mida lähemale nihkus rinne, seda ohtlikumaks muutus Kuppari olukord, sest kõik kohad olid täis taganevaid hitlerlasi. Eriti raevutsesid, tundes oma võimutsemise lõpupäevi, nende eestlastest kannupoisid. Nad panid toime rea veriseid arveteõiendusi rahulike inimeste kallal ainuüksi sellepärast, et need kuidagi olid väljendanud oma headmeelt verise Hitleri peatse varisemise üle.

Ühel niisugusel päeval sammusid Lembit ja Mall Krootuse põlismetsa tihnikus. Eile hommikul, kui lahinguragin juba Raeverele lähenes, olid nad Alaheedult raske südamega lahkunud, jättes väikese Sulevi Miina hoolde. Kuigi see Mallele raske oli, ei saanud ta teisiti talitada. Kepi najal kõndivat ja nõrka Lembitut ei võinud Mall üksi jätta, siis ei täidaks ta oma kohustust n e n d e vastu. Mitu päeva oli Lembit partisanide ilmumist oodanud, sest ta tahtis väga koos nendega jälle võitlusse minna. Partisanid aga ei tulnud, nähtavasti olid ka neil praegu kibedad päevad... Siis otsustas Lembit neid ise otsima minna, ja kui Mall väljendas kindlat otsust kaasa tulla, oli mees selle varjamatu rõõmuga vastu võtnud.

Õhtupoolik lõomas veel kuumust, seda oli tunda isegi metsa sügavuses. Nad liikusid põhja suunas, selja tagant kostis üsna selgesti lahingukäarinat. Lembit käis veel vaevaliselt, astudes tugines ta kogu kehaga Malle käsivarrele ja okslikule kadakakepile.

«Olen ikka viletsaks jäänud...» naeratas mees ja jäi seisma, et rätikuga otsalt higi pühkida.

«Puhkame veidi,» ütles Mall.

Nad istusid kõrge männi alla kuivale samblale. Vasakul mööda metsavahelist teed liikusid põgenikud. Sõjamõll oli kodukohtadest välja pörutanud tuhandeid inimesi. Nad liikusid metsa sügavusse varjule, vedades endaga kaasa kõige tähtsamat vara — hobust, lehma, viljakotte... Koorma otsas istusid lapsed ja vahtisid suurte hirmunud silmadega sinnapoole, kust kostis lakkamatu mürin ja taevasse tõusid põlevate hoonete suitsusambad... Põgenikud olid enamuses elatanud inimesed — habemikud taadid ja laiades seelikutes

kortsulised eided. Või siis noored naised, kes kandsid süles imikuid. Nende nutetud silmadest võis näha raske muret ja leina, hirmu oma mehe või venna saatuse pärast, kes on seal plahvatuste ning tulekahjude kee- rises, või siis varjab ennast sakslaste sundmobilisatsiooni eest kusagil padrikus. Teede ääres ja ka kauge- mal metsa all istusid vaevatud inimesed ning hammus- tasid kaasavõetud leiba ja liha. Siinsamas lüpsiti lehma ja väikesed lapsed seisid ootavalt kruusidega lähedu- ses, sest soe piim maitseb alati hästi, eriti aga väike- meestele, kelle südameis kurbus ja lein ei saa kuigi kaua püsida.

Mis sest, et seal taga põlevad majad ja pauguvad kahurid! See on isegi põnev... Ja siinsamas, vaigu- lõhnase männimetsa all tekivad peagi vallatud män- gud, sest lapsi on palju ja kõigil neil hakkab varsti igav niisama istuda ning isa-ema murelikku nägu vah- tida... Näe, siin tormavad võsastikust välja kolm uljast poissi, puumõõgad käes, ja vehivad nendega kõigest jõust, rabades põrmu nähtamatut vaenlast. Kuid ei, see vaenlane on siiski olemas: eemal põõsas lamavad kaks samasugust kaheksa-üheksa-aastast jõnglast, puupüssid peos, ja tulistavad ägedasti kallale- tungijaid. Lahing käib seal kaugemal, aga lahing käib ka siin, vaikse metsa all.

6

Nad tulid tagasi Alaheedule augusti lõpul, kui hitler- laste jõugud olid juba kaugele põhja poole aetud. Võõ- ristades vaatasid nad tuttavaid maju, metsatukki ja teid, nagu oleks siit eemal oldud mitmeid aastaid. Aga ometi lahkusid nad siit veidi rohkem kui nädal tagasi.

Selle nädalaga olid toimunud suured muutused. Hit- lerlik okupatsioon oli lõppenud, nõukogude kord uuesti taastatud. Sõjamõll oli Alaheedult õnnelikult üle jook- s- nud, hävitades ainult kaks elumaja ja mõned re- he- hood. Inimesed hakkasid metsadest tagasi tulema, maanteedel liikusid sageli pikad killavoorid sõja- põgenikke lehmade, sigade ja viljakottidega.

Suur muutus oli tekkinud ka neis endis. Nende päe-

vade ja ööde jooksul, mil Lembit viibis koos Mallega, magades sageli ühes ja samas põhuhunnikus või küüni-pealsel, süües ühest ja samast kaasavõetud katlakesest, olid nende hinged kuidagi kokku kasvanud ning lähedasteks saanud. Lembit oli viimaste päevade jooksul esmakordselt tähele pannud, kui ilusad on Malle pikad kaarjad ripsmed ta tumehallide silmade ümber... Imestusega taipas ta, et Mall on ilus naine, isegi selles määrdunud ja tolmunud riietuses... Ja imelik, esmakordselt oli ta hakanud ka Malle häbenema. Põdemise pikkadel kuudel, kui Mall oli ainuke inimene (üksnes ajuti hoolitses haige eest ka Miina), kes haiget ravis ja ühtlasi ka koristas, ei tundnud ta mingisugust häbi... Kuid siis ei näinud ta ka Malle pikki ripsmeid ja ilusaid käsi...

Malles tekkinud muutus oli pisut teistsugune. Kui nad ühel jahedal ööl magasid koos kuuseokstest kokkupandud telgis ja kui vinge tuul hakkas enne hommikut osmikust läbi lõõtsuma, kattis Mall Lembitu oma mantliga nagu väikese lapse kinni ja jäi ise sinna juurde valvama. Nii istuski ta hommikuni ja vaatles hämaruses magava Lembitu nägu. Noores valvavas naisel tekkis tahe see suur laps süle võtta ja teda kiigutada.

Kui Lembit hommikul silmad avas ja Malle istumas nägi, küsis ta:

«Miks sa ei maga? On's midagi kahtlast?»

Ei, kahtlast ei olnud midagi, tal läks lihtsalt uni ära... Jah, ta pani mantli tekile lisaks, sest jahe tuul hakkas puhuma, aga Lembitu tervist tuleb hoida...

Naine märkas ka seda omapärast muutust, mis oli tekkimas Lembitus. Kord tabas ta meest ennast teraselt silmitsemas. Esialgu ei pööranud ta sellele tähelepanu, hiljem jäi aga mõtlema. Kui nad pärast pikemat rännakut ühes raiesmikus kändudel istusid ja jalgu puhkasid, leidis ta jällegi Lembitu ennast vahtimas, kuidagi imeliku ja kuuma mehepilguga...

«Mis sa mind sedasi vahid?» oli Mall lihtsalt küsinud.

Lembit sattus segadusse ja hakkas rääkima muust.

Sest ajast tundis Mall selgesti, et Lembitu ja tema suhted on kuidagi muutunud. Mall mäletas ka, et see polnud mingi himutsev ja ablas pilk, millega häbematud

mehed naisi mõõdavad. See oli kirk, mis lèekis Lembitu silmist. Mall nägi, et Lembit ei oska seda kirge varjata, et see voolab ta silmist nagu elav vesi allikast. Mall ei teadnudki, kas see tärgranud kirk talle meeldib või ei meeldi. Ühest küljest oli see meeldiv, et sind armastatakse, austatakse... See tunne on omane igale naisele. Kuid teisest küljest tekitas see temas hirmu, sest omast elust teadis ta, et niisugune tunde- puhang on suuteline segi lööma ka kõige selgemaid vahekordi.

Lembitu silmad rääkisid selget keelt, kuid ta suu jäi lukku. Ei jätkunud julgust sõnadega väljendada seda, millest silmad jutustasid. Ühel ööl nägi ta und. Ta astus julgelt Malle juurde ja ütles:

«Tead, Mall, missugused mõtted mul täna pähe ker- ksid?»

«Ei oska veel mõtteid lugeda.»

«Meie sinuga oleme juba korduvalt inimeste ees noore abielupaarina esinenud...»

«See oli ju su enda ettepanek.»

«Seda küll, et mitte kahtlust äratada. Aga nüüd ma mõtlesin: mis oleks, kui meie selleks tõepoolest saak- sime?»

«Räägid rumalust...»

«Miks see rumalus peaks olema?»

«Väga lihtsal põhjusel: ma olen abielus.»

Kuid see ei ole ju mingi takistus, sest Joosep, Malle mees, oli läinud saksa sõjaväkke ja seega kõik sillad põletanud. Võib-olla on ta ammugi seal oma palga kätte saanud. Pealegi oli Mall ta juba varem kui joo- diku minema kihutanud. Kuid Mallel oli varuks palju raskem argument, mis pidi kõik Lembitu väited puruks lööma.

«Ma olen sinust tervenisti kuus aastat vanem, mõtle sellele...»

Kuid Lembitule ei tulnud ka see mingi üllatusena. Ta lõi selle ettekäände ühe ropsuga puruks. Kui palju on elus nähtud paare, kus naine on mehest vanem. Armastus on ikkagi kõige tähtsam, aga nemad ju armastavad teineteist...

Kui Lembit ärkas, mõtles ta kaua unes toimunud

kõneluse üle. See oli nii tore ja loogiline, et kas või korda ka ilmsi. Ilmsi aga oli Lembit arg ja saamatu, ta ei julgenud kuidagi Mallega oma armastusest juttu alustada, kuigi oli ennast juba tuhat korda argpüksiks ja tolaks nimetanud.

Ena Miina võttis neid vastu rõõmupisaratega. Kõik oli korras, Raevere kandis löödud ainult väike lahing. Igaks juhuks oli Miina koos väikese Suleviga pool päeva, kui lahinguragin üsna lähedale oli jõudnud ja mürsud sahiseva suminaga kusagil pea kohal lendasid, Toomas Kalle suures kartulikeldris varjul istunud.

Raeveres algas uus elu. Valla täitevkomitee esimeheks määrati talupoeg Kusta Puurand. Okupatsiooni ajal likvideeritud nõukogude maareform astus jõusse, uusmaasaajad said kätte oma endised krundid. Ka Miina Krigulile teatati, et ta on nüüdsest peale jälle uusmaasaaja õigustes. Toomas Kalle, kes oli nädalapäevad redus, ilmus samuti nähtavale. Kui ta teada sai, et tema saunas oli nõukogude partisan ennast varjanud, jutustas ta lugu igal pool nagu oma isiklikku vägitegu. Selle kõla ulatus isegi maakonda. Seda aga oligi Kallele vaja. Ta väljendas nüüd igati oma lojaalsust nõukogude võimule, käis tihti vallakomitees Puuranna jutul, viis mitmetele korvipõhjas «meelehead», sest «ajad on ju rasked ja tublisid inimesi peab ikka toetama». Kui Kallele öeldi, et niisugune heategevus võib ta majapidamise laostada, leidis ta jalamaid vastuse:

«Ei saa praegu külmalt teiste häda pealt vaadata, kallis seltsimees, ei saa . . . Ja kas ei tuksu mul siis inimese süda rinnas? Kas ma olukorrast aru ei saa? Kõigil meil on raske, mis sest rääkida . . . Teen nõnda, nagu mu südametunnistus käsib.»

Pisut imelik oli see Kalle südametunnistus, mis käskis meelega viia mitte kõigile, kellel oli raske, vaid ainult teatud inimestele. Täitevkomitee esimees Kusta Puurand ja sekretär Kristjan Vimm olid esimesed selles nimestikus. Kui tuli uus kooperatiivi juhataja, tuli ka teda südametunnistuse käsul toetada, postkontori ülemaga oli sama lugu. Ka valla miilits kuulus Kalle heategevuse mõjupiirkonda. Niisugune agar tegevus avaldas varsti mõju ka Kalle isiklikule saatu-

sele. Kui Ministrite Nõukogu määrusega okupantide sabarakkude krundid vähendati viie hektarini, jäi Toomas Kalle sellest nimekirjast välja, sest «tema oli ju nõukogude partisani varjanud». Ja Toomas Kallega koos jäi samast nimestikust välja rida teisigi sulaselgeid hallparuneid.

Kellega aga Toomas Kallel kuidagimoodi ei vedanud, oli «tema enda poolt varjatud» nõukogude partisan Lembit Kuppar. Varsti pärast redust tulekut astus Toomas Kalle ühel õhtul alla Krigulite poole. Et Krigulid parajasti einet võtsid, kutsus Miina ka külalise lauda. Kalle viskas halli jopi seljast ja vajuski pakutud toolile, pannes ühtlasi lauale pooletoobise pudeli puskarit ja ilmatu käntsaka suitsusinki. Miina silmad lõid korraks särama, kuid kustusid kohe, kui ta nägi Malle ja Lembitu karme nägusid.

«Kallid sõbrad,» pajatas Kalle ja ta roosa nägu lausa hiilgas varjamatust rõõmusest. «Tulin täna vaatama, kuidas elavad mu kõige kallimad naabrid... Kuidas on sinu tervis, armas Lembit Kuppar? Loodame, et kõige parem, kõige parem... Mnjahh, võtkem siis, mis jumal meile on andnud...»

Ta valas Miina poolt kiiruga lauale toodud klaasidesse viina, tõstis siis enda oma uljalt üles, sundides ka teisi sedasama tegema. Lembit võttis poolenisti täidetud klaasi, vaatas seda vastu valget ja küsis:

«Aga kelle või mille terviseks?»

«Kuidas kelle või mille terviseks?» imestas Kalle. «Ikka, kuuled nüüd, sinu terviseks, kallid partisan, kallid kangelane...» Ja ta tahtis Lembituga kokku lüüa. Lembit aga tõmbas klaasi eest ära, nii et Kalle klaas õhus pika tühja kaare läbi jooksis ja viimaks jälle omaniku ette lauale tagasi jõudis. Kalle suu jäi imestusest ja ootamatusest lahti.

«Oota pisut,» ütles Lembit. «Enne teeme väikese paranduse. Kõigepealt, mis ajast saadik on minu tervis sulle nõnda tähtsaks saanud?»

«No kuule nüüd, kulla naabrimees, ikka alati on ta tähtis olnud...» Ja jälle tahtis ta klaase kokku lüüa, kuid uuesti kordus endine lugu. See tõmbas mehe harja juba punetama.

«Kuule nüüd, kallis partisan, mis sa mängid!
Võib-olla sa ei tahägi minuga kokku lüüa?»

«Seda oleksid pidanud kohe küsima.»

«Nonoh...»

«Muidugi. Sest kuula, mis ma sulle ütlen, Toomas Kalle. Jah, mina olen nõukogude partisan ja olin varjul sinu läheduses... Oota, Toomas Kalle, ära sega vahele! Meie näeme teineteist küll sagedasti, aga tõsist juttu saame harva ajada... Sellepärast kuula siis, et meie vahekorrad selgeks saaksid. Kõigepealt — vaata, Toomas Kalle, milleks sa tulid täna siia, tirisid kaasa selle viinapudeli ja singiviiluka?»

«Kuidas milleks?» nihutas Kalle ennast toolil. «Ikka selleks, kulla rahvas, et oma kalleid sõpru austada...»

«Valetad, Toomas Kalle...» hüüdis nüüd Mall vahele.

«Valetad!» kordas Lembit. «Sa tulid meid ära ostma... vaat, milleks sa täna siia tulid...»

«Ära ostma? Mis te nüüd, kulla inimesed! Kas selle natukesega saab siis kedagi ära osta?!»

«Käsirahaks piisab küll,» naeris Lembit mõrult ja tõstis singitüki käele, nagu seda kaaludes. «Siin on oma kaks kilo julgesti, praegu on see kallis kaup... Ja see siin,» ta võttis viinapudeli pihku, «on ka midagi väärt... Eks ole?»

Toomas Kallel hakkas järsku palav. Nägu muutus higiseks ja üha punasemaks. Viimaks tõmbas ta suure ruudulise taskurätiku välja ja hakkas nägu kuivatama. Aeg-ajalt vaatas ta nagu abiotsivalt Miina otsa, kes samuti näost punetas ja kohmetunult laua alla vahtis.

«Ütle nüüd sina, Miina,» pöörduski Toomas naise poole, «kas ei ole tema kõne ülekohtune?»

Emal oli tõepoolest piinlik, sest oli ju Kalle siiski peremees, kelle juures Miina juba üle kümne aasta tööd murdnud ja ka leiba saanud, teiseks — Kalle oli praegu siin külaline, aga külalistega on Miina alati harjunud hästi ümber käima...

«Kuulge, lapsed,» ütles ema viimaks silmi tõstmata, «ei ole vist täna õige aeg ja koht niisuguseid jutte rääkida...»

Lembit naeris tigidalt.

«Ei ole õige aeg ja koht? Mis sina sellest arvad, Mall?»

«Ema eksib.»

Nüüd võttis Kalle äkki teise kursi. Ta pani viinaklaasi lauale, pöördus kogu kehaga Lembitu poole ja ütles:

«Hea küll, kallid sõber... Olen täitsa nõus, selgitame siis küsimused ära... Sa ütled, et see on vist nii midagi altkäemaksutaolist?»

Aga kui Lembit midagi ei vastanud, jõi ta oma klaasi tühjaks, hammustas sinkileiba peale ja suutäit mälu- des jätkas:

«Aga kuhu jäävad teie kommunistliku moraali järgi kingitused? Ah? Ütleme, sõbral on sünnipäev ja ma tahan temale väikese kingituse teha... Kas seda siis ei tohi? On see nõukogude korra juures keelatud?»

«Täna ei ole minu teada mingit sünnipäeva,» ütles Mall.

«Aga on,» peaaegu hõiskas Kalle oma peenikese kitsehäälega. «Täna täpselt kuu aega tagasi vabastati Raevere saksa okupantide ikkest ja sündis noor nõukogude võim! Kas pole nii?»

«Tõsijutt!» hüüdis Lembit ja tõusis üles. «Täna sai tõepoolest kuu aega täis...»

«Noh, näete nüüd...» rõõmustas Kalle ja valas oma klaasi uuesti viina täis. Kuid ta rõõm kadus, kui ta vaatas Lembitule, kes tema ees püsti seisis. Siis ütles aga Mall, kes ka oli üles tõusnud:

«Mitte sinuga, Toomas Kalle, okupantide sabarakk, ei taha meie seda päeva pühitseda... See oleks reostamine — kulakuga koos nõukogude võimu ülistada. Võta oma pudel, võta oma sink ja astu siit minema...»

«Enne kui pole hilja!» lisas Lembit ähvardavalt.

Kuidas Kalle Krigulite juurest minema sai, seda ei oskaks ta isegi jutustada. Ta mäletas ainult, et viinapudel talle tasku topiti, singiviilukas kaenla alla pisteti ning osa viina lihtsalt üle ukse järele visati... Nii häbistatuna tuli Toomas Kallel, Raevere valla põlisperemehel, oma sauniku maa-alalt kiiruga taganeda. Kivikangru väravas vaatas ta korraks tagasi ja

ähvardas rusikaga, sest midagi muud tal seekord tõesti üle ei jäänud.

«Oleks pidanud õigel ajal selle ussipesa hävitama...» sisistas ta siis poolkuuldavalt ja kadus värava taha.

7

Algul hakkas Lembit töötama Raevere rahvamaja juhatajana, oli asutatava kommunistlike noorte algorganisatsiooni üks juhtivaid jõude. Elas aga endiselt Alaheedul Krigulite pool, kuigi Vaarika oli talle teinud ettepaneku valla keskusse kolida. Lembit aga ei saanud kuidagi otsustada oma äraminekut Krigulite poolt — selle kehva saunaga sidusid teda mingid väga tähtsad, elulised niidid. Pikad ja rasked kuud sauna lakas, mille jooksul ta kõik katuselaastud oli selgeks õppinud ja täpselt teadis, missugusest urkast või praost missuguse kaare tuul hakkab sisse lõõtsuma. Kõik see muidugi sidus, muutis selle maja talle lähedaseks. Kuid Lembit ei salanud endale, et kõige tugevamaks jõuks, mis teda siin kinni hoidis, oli Mall ja armastus selle naise vastu...

Lembit polnud enam niivõrd kogenematu poisike, et ta ei oleks osanud kujutleda, mida tähendab kedagi naist armastada... Ta oli oma lühikese eluea jooksul näinud peamiselt armastuse varjukülgi, elanud ka ise üle paar nooruslikku armumist... Kuid kõike seda ei saanud kaugeltki võrrelda sellega, mida ta tundis Malle vastu. Teda hakkas raskesti rõhuma asjaolu, et ta kuidagi ei osanud ega julgenud alustada ammu kavatsatud juttu Mallega ja tuua sellega selgust nende vahelkorda. Seda selgust oli aga hädasti vaja.

Ta muutus kinniseks ja süngeks. Õhtuti, kui Malle polnud kodus, võis Lembit tundide kaupa istuda ja lambi tuld vahtida, ilma et oleks täheleegi pannud, et see juba ammu suitseb ja on kogu toa raske tahmaga täitnud. Tuli aga Mall koju, muutus Lembitu tuju järsult. Ta jutustas meelsasti vallas kuulnud uudistest, rahvamaja tööst. Siis vestles ta lõbusat juttu väikese Suleviga, kellele ta pool tundi tagasi mingit tähelepanu ei pööranud, kuigi laps korduvalt tema poole pöördus.

Mall nägi Lembitu kannatust, ta armastavaid silmi, nägi ka mehe äravõitmatut argust. Oli tõepoolest vaja nende vahekorras selgusele jõuda. Nad polnud teineteisele sõnagi rääkinud sellest, mis mõlemale oli teada, kuid ometi muutus see iga päevaga suuremaks, raske- maks... Mall otsustas tava rikkuda ja esimesena armastusest juttu alustada. Ega temalgi seda julgust niisugustes asjades üleliia olnud, aga teist pääseteed ei olnud.

Ühel õhtul sammusid nad koos rahvamaja poole, kus pidi toimuma koosolek ja kinoetendus. Mõlemad astusid vaikselt ja mõlemal oli ilmselt raske seda vaikust taluda. Siis ütles Mall:

«Lembit, ma tahan sinult midagi küsida...»

«Ma kuulen...»

«Ütle, on sul midagi mulle öelda, mida sa aga... ei söanda öelda?»

Lembit vaikis.

«Või ma ehk eksisin?»

«Ei, Mall, sa ei eksinud... Ma ei julgenud, sest olen... argpüks!»

Astuti tükk maad vaikides. Siis ütles Mall jälle:

«Vaata, Lembit, see, mida sa ei julge öelda, on võimatu... Sellepärast vist ka sinu argus...»

«Miks võimatu?»

Mall ei teadnud, kuidas sellele vastata. Ta otsis tükk aega sõnu.

«Vaata, see on võimatu sellepärast, et ma pole sinule sobiv...»

«Pole minule sobiv?»

«Nojah, olen abielus, sinust hulga vanem...» jättis Mall nüüd mõistukõne. Lembitule tuli meelde unenägu ja nüüd sai ta ka julgusel kuidagi sarvist kinni. Ta hakkas Malle argumente ükshaaval ümber lükkama just samuti, nagu oli seda teinud unenäos. Viimaks, kui Mall oma seisukohast ei loobunud, hüüdis Lembit kibestunult:

«Sa lihtsalt ei armasta mind, Mall, vaat milles asi seisab!»

Ja kui naine kohe seda oletust ümber ei lükanud, ütles mees, hääl täis teravat valu:

«Ja mina, sõge, arvasin sinu silmis nägevat midagi samasugust... Kui pime võib olla inimene... Ja kui lihtne on ometi iga keerukaski küsimus!»

Ta lõi lootusetult käega ja tormas suurte sammudega minema, nagu oleks tahtnud Malle sinnapaika jätta... Kui ta sammude kümme oli sedaviisi läinud, jäi ta häbelikult seisma ja ootas naise järele.

«Anna andeks, Mall, ma ei pannud oma tormamist täheleegi.»

«Lembit,» ütles Mall vaikselt, «ärgem tehkem kohe otsust, see oleks ebaõige... See, mis sa minu silmis nägid, ei olnud mitte tühi tuulehoog, mis üle metsa puhub ja ainult kohiseb... Ei, see on midagi rohkem...»

Lembit jäi seisma ja ta silmist viskus hele säde naisele.

«Kuid sul pole õigus, kui sa ennist ütlesid, et iga keerukas küsimus on lihtne... Vastupidi, iga lihtne küsimus on keerukas... Ära vaidle vastu, Lembit, sa kuula, mis sulle räägivad vanemad inimesed...» Siin oli juba tunda veidi naljahõngu ja sellega oli ka üle saadud raskemast poolest. Nüüd võttis vestlus lahtisema ja kergema ilme.

Tagasiteel enam seda teemat ei puudutatud, kuid Mall pani tähele, et Lembitu kõnes kõlas uuesti nukruse vaikne hääl. Ja ta sai aru, et küsimus on niisugune, mida lihtsa vestluse teel lahendada ei saa.

Ühel õhtupoolikul, kui Lembitut veel polnud, ütles Miina Krigul tütrele:

«Vaatan teid, ja süda hakkab verd tilkuma...»

«Mispärast, ema?»

«Nagu sa ise ei teaks...»

«Tõepoolest ei tea, ema.»

Ja Mall pööras oma silmad sukanõelumiselt emale. Kuid raske on ema eest varjata teesklemist, sest juba lapsest saadik tunneb ta ära kõik su konksud ja vigurid.

«Ära nüüd mängi lolli... Just nagu mul silmi ei ole... Ja ütle, mis on Lembitul viga? Noor ja terve mees, sinu pärast nagu arust ära...»

Mall ohkas.

«Ah, ema, jäta see . . . Ma ei taha mõne aasta pärast, kui Lembit endale noorema leiab, olla mahajäetud naise olukorras. Kas sa sellest aru ei saa, ema? Ma olen ju temast kuus aastat vanem, mul on laps teise mehega . . . Mõistad sa seda?»

Miina mõistis, miks ei mõistnud. Kuid nii kergesti alla anda ta ka ei saanud, sest tütre õnn oli talle südamelähedane. Nad seletasid ja vaidlesid seni, kui Lembit vallast tuli. Tal oli ilmselt hea meel, et Mall seekord kodus oli. Kui Sulev talle rõõmsalt vastu jooksis, võttis Lembit taskust peotäie kompvekke ja ulatas poisile. Oi seda rõõmu, kilmkamist ja jutuvada, mis nüüd hämaras saunakambris kõik nurgad täitis! Raske oli praegusel ajal suhkruga, kompvekkidest ei maksa rääkidagi. Mall vaatas tumenenud silmadega, kuidas Lembit tema pojaga mängis, vaatas tükk aega, väristas siis pead, nagu midagi pealetükkivat eemale tõrjudes, ja läks uksest välja. Lembit ei pannud Suleviga mängides seda muutust Malle olekus tähelegi. Miina aga, kes seda nägi, läks tasakesi tütrele järele. Ta leidis Malle lauda seinä najal nutmast . . .

«Ära nuta, tütreke,» silitas Miina nuuksuva tütre õlgu. «Ei maksa asjaga rutata, Malleke . . . Las ta praegu olla nii, nagu ta on, anname aega elul küpseda . . .»

Ja Miina viis tütre tuppä tagasi, kus Lembitul ja Sulevil oli parajasti käsil vallatu ning lõbus peitemäng.

Siis aga korruga lendas kogu see rahulik elu kükerkuuti. Ühel õhtul astus Lembit uksest sisse vaarudes ja seintest kinni hoides. Mall, kes ukse avas, kohkus poolsurnuks, sest poisi nägu oli kahvatu nagu lubi ja pisut porinegi. Haaranud Lembitul kaenla alt kinni, aitas Mall tal üle kõrge lävepaku sisse astuda, sest tulija jalad ei tahtnud meest enam kuidagi kanda.

«Lembitule on kallale tungitud, ta on haavatud . . .» vilksas Mallel kohutav mõte läbi pea. Siis aga tundis ta mehe suust lehkavat rasket puskarilõhna.

«Sa oled joobnud, Lembit?»

«Jah, ma olen joobnud . . . Aga mis sest? Kas ma ei tohi siis juua?» lallas mees vastikult. Mall pöördus temast tülgestusega eemale.

«Minu elu on niikuinii läbi,» kõneles mees pehmel keelel edasi, istudes kummargil toolil. «Mina ei saa enam teisi naisi armastada... Mõistad? Sinu veri on andnud mulle elu tagasi... Jah, elu, ja ilma sinuta, mõistad, ma ei saa enam olla... Ah, see on hirmus, et sa mind ei salli, ei armasta... Mall, halasta mu peale, halasta...»

Ja Lembit sirutas käed Malle poole, kuna ta silmadest nirisesid joobnud mehepisarad. See oli raske pilt oma mõttetuse ja traagilisusega... Mallel hakkas ääretult hale, vaadates seda noort inimest, kes vaevles tõsisel hingehädas, ilma et selles saaks kuidagi aidata. Ta tõusis ja astus Lembitu juurde, kes tema ümbert kinni haaras ja oma näo ta seelikusse peitis. Mall silitas mehe pehmeid juukseid, paitas ta tõmblevaid õlgu ja lõpuks suudles teda laubale. Ja ta enda silmist nirisesid vaiksed pisarad...

Nagu joobnud inimest kunagi, hakkas Lembitut südametunnistus vaevama. Et see südametunnistus oli aga seekord kange viinaauru all, siis hakkas mees andeks paluma kõiki tehtud ja tegemata jäänud patte. Kui Mall need kõik oli andeks andnud, püüdis Lembit põhjalikumalt seletada oma armastust, ja kui sellestki midagi välja ei tulnud, hakkas uuesti Malle süüdistama südametuses ja muudes pattudes... Viimaks uinus ta magama, Malle käsi peos ja õnnelik joobnud naeratus huultel.

See hakkas nüüd kaunis tihti korduma. Mall kuulis, et Lembit oli kuidagi saanud tuttavaks Leopold Karuga, kes omal ajal oli olnud Joosepi, Malle mehe sõber. See Leopold Karu oli kunagi Malle endale tahtnud, kuid et ta loomu poolest oli toores ning jäme inimene, seejuures veel täielik sopajoodik, siis jooksid ta üritused kõik liivale. Koos Joosepiga oli ka Leopold Raeverest kadunud, nüüd olevat ta aga jälle välja ujunud ja juba miilitsamehe mundris. Küllap ta jutustab Lembitule viinatopsi taga kõiki oma olnud ja olematuid lugusid Mallest, luiskab sinna juurde igasugust soppa... Ja tõepoolest, ühel õhtul, kui Lembit jälle joobnuna koju jõudis ja Mall teda südamevalu ning ahastusega voodisse asetaski, ütles Lembit äkki saladuslikult:

«Tead sa, ma peksin täna Leopoldi läbi . . . Ta kelkis, et olevat sind kunagi omanud ja võivat ka praegugi . . .»

See jutt lõi Malle päris tummaks. Ja nüüd otsustas ta Alaheedult lahkuda, et kogu see keerdsõlm korraga läbi raiuda. Ta läheb oma tädi juurde naabervalda, teeb selle talus mõne aja tööd ja vaatab, kuidas edasi olla. Nii ei või see enam minna.

Kui Lembit järgmisel päeval koju tuli, andis Miina talle, endal pisarad silmis, edasi Malle kirja. Kohmetanud kätega avas mees ümbriku, luges kirja läbi ja jäi sügavasse mõttesse. Kiri oli järgmine:

Kallis Lembit!

Kui sa selle kirja kätte saad, olen ma sinust juba kaugel. Teen seda südamevaluga, aga mul ei ole teist teed. Loodan, et minu äraolek ka sinule kainestavalt mõjub ja sa hakkad mõistma, miks ma ei saa sinu tahtmise järgi olla, kuigi mu süda . . . (Siin olid kolm viimast sõna hoolikalt maha kriipsutatud.) Kui sa oled kõik rahulikult järele mõelnud ja oskad juba teisiti käituda kui seni, teata sellest minu emale . . . Võib-olla tulen siis jälle tagasi.

Mall.

Kaks päeva pärast seda käis Lembit ringi murtult ja masendatult, kolmandal aga läks Krigulite juurest ära ja asus elama Leopold Karu juurde. Siitpeale läks Lembitu elu järsult allamäge, sest ta uus sõber osutus parandamatuks joodikuks. Kommunistlikust noorsooühingust heideti Lembit välja detsembri keskpaiku, kui ta koos Leopoldiga oli joobnult rahvamajja ilmunud ja seal skandaalitsenud. Meeletus viinauimas oli Lembit sekretär Viia Vaarikat jämedate sõnadega solvanud, ja juba järgmisel päeval heitsid kommunistlikud noored ta organisatsioonist välja. Sama asja pärast vallandati ta ka rahvamaja juhataja kohalt.

Inimesed hakkasid Lembit Kupparit pidama põhjaläinud inimeseks, sopajoodikuks. Kõik ümbruskonna puskarikeetjad tundsid teda, ja et valla miilitsaks oli Leopold Karu, kelle ülesandeks oli ka puskarikeetmise

vastu võidelda, siis polnud neil viinast kunagi puudus. Leopold Karu seadis puskariajajatele kindla naturaalmaksu — kolm liitrit igalt «laarilt», mis ei pidanud palju olema. Viina oli kahel sõbral rohkem, kui nad jõudsid ära juua, sellepärast hakkas Leopold seda maakonnalinna turule viima, millega ta ühel ilusal päeval sisse kukkuski.

Leopold Karu vahistamine ja kohtu kätte andmine mõjus Lembitusse nagu piksehoop. Ta muutus korraga kaineks ja hakkas üle pika aja jälle oma elu üle järele mõtlema. Mall oli nüüd jäänud kusagile kaugele ja see isegi soodustas tema valusat enesepiitsutamist.

Ta kutsuti maakonnalinna prokuratuuri ülekuulamisele. Siin sai ta ka esmakordselt teada, kes oli ta sõber Leopold Karu — avantürist ja päevavaras, sakslaste truu käsik ja nuhk. Miilitsaks oli ta saanud vale ja pettuse teel, ja seda kohta kasutas ta agaralt oma isiklikes huvides. Kibedus ja tülgastustunne enese vastu vaevasid Lembitu hinge nüüd päeval ja ööl. Ei olnud halvustavaid sõnu, mida ta endale poleks öelnud, kõige karmimad karistused arvas ta enda jaoks nõrgad ja mitteküllaldased olevat.

Nõnda ennast hukka mõistes ja piinates elas ta juba nädal aega väikeses toakeses vallamaja lähedal asuvas majas. Et see maja aga kuulus ühiskondlike üürimajade hulka, siis tegi täitevkomitee sekretär Vimm ühel tuisusel päeval ettepaneku ruum vabastada, sest uus miilits jõudvat homme kohale.

Sama päeva õhtul, kui tuisutuul raputas saunakatust nagu vana kotti ja katsus logisevat akent kõige raamidega eest ära tõmmata, kuulis Miina Krigul, et keegi lõgistab ukse kallal. Pärast Malle lahkumist elas Miina vaikselt koos väikese Suleviga. Välised tööd olid lõppenud, kevad veel kaugel. Sisemisi töid aga niisugusel pisimajandil, nagu Kriguli uusmaasaajakoht, veel polnud. Sellepärast olid neil päevil peamiseks tööks varastevälgutamine ja toidukeetmine.

Kui Miina ukse avas, astus sealt sisse Lembit Kuppar ja istus väsinult pingile. Sulev tundis ta kohe ära ja jooksis rõõmukisaga juurde. Ka Lembitu sissevajunud

silmadesse tekkis rõõmuärevus ja ta käed hakkasid masinlikult mööda taskuid kobama nagu vanasti, kui ta tuli vallast ja tõi midagi Sulevile kostiks. Seekord olid taskud tühjad ja Sulev jäi pettunult vaikseks. Hetke pärast aga unustas poiss niisuguse tühiasja nagu kompvekid, sest onu Lembit ise on parem igasugusest kompvekist.

«Onu Lembit, hakkame mängima...»

«Mida?»

«Sina oled hobu, mina — latsanik...»

«Hästi... Mina olen hobu, sina ratsanik...»

Nii jäigi Lembit Krigulite poole ja viitis aega peamiselt väikese Suleviga mängides. Ta hakkas jälle oma südamerahu tagasi saama, ja kui ühel varahommikul Mall uksest sisse astus, oli Lembit see, kes silmi alla löömata naisel tugevasti kätt pigistas ja varjamatu rõõmuga sõnas:

«Sa siis tulid ikka!»

«Jah, tulin, Lembit... Kui su kirja kätte sain, hakkasin kohe tulema.»

«Sa siis usud veel mind?»

Mall vaatas tähelepanelikult Lembitule otsa ega vastanud. Mõne aja pärast, kui nad mõlemad istusid laua juures ja teineteist silmitsesid, ütles ta:

«Küll sa oled muutunud selle paari kuuga...»

Lembit lõi silmad maha.

«Jah, mul oli väga raske...»

«Tead, Lembit, minul polnud nähtavasti kergem... Kui ma kuulda sain, kuidas sa elad ja oled seal oma uue sõbra juures, kuidas sa ennast tapad ja hävitad, tundsin, nagu hävineksin ise koos sinuga...»

«Siiski, Mall... Ka seekord oled sina see, kes mind päästab, ma ei taha öelda — hukatusest, vaid on vististi täpsem, kui öelda — hukatuslikust teest...»

«Ei taipu kuidagi...»

«Vaata, kui sa Alaheedult ära läksid, siis mõistsin ma, et seda teed sa minu pärast... Õigemini — minu halva käitumise pärast... Aga minu halb käitumine oli omakorda tingitud minu... tundmusest sinu vastu. Nii. Ma tundsin ennast hüljatuna, minu tundmus sinu vastu näis mulle olevat porisse tallatud... Ei, ära

vaidle vastu, Mall, sest nüüd tean ma, et see polnud õige. Aga siis, kui ma pärast sinu äraminekut selle Leopoldi juurde elama asusin, olin ma kindlal arvamisel, et süüdlane oled sina, õige inimene aga mina...»

«Võib-olla arvad ka praegu nii?»

«Ei, Mall, praegu ma ei arva nii. Seda pidi ka minu kiri tõendama...»

«Kirjas just sellest juttu ei ole...»

«Aga selle eest on seal juttu sellest, et need mahakriipsutatud sõnad su kirjas päätsid mu tollest hukatuslikust teest. Usu mind, Mall, see oli tõesti nii, nagu räägin. Ühel raskel päeval, kui arvasin, et nüüd on kõik kadunud, võtsin su kirja ja lugesin seda uuesti... Ja tead sa, alles nüüd märkasin ma neid mahakriipsutatud sõnu. Varem ma neid üldsegi ei näinud... Ja nüüd arvasin taipavat ka nende mõtet, mis mu südame kiiremini tuksuma pani...»

«Mahakriipsutatud sõnad ei tähenda ju midagi,» ütles Mall ja lõi silmad maha.

«Need mahakriipsutatud sõnad aga päätsid mu seekord kõige otsesemas mõttes... Tead sa, nad äratasid mu tapetud lootused ellu.»

«Siis hakkab ju kõik uuesti otsast peale,» hüüdis Mall hirmunult. «Ja mul tuleb jälle ära sõita!»

Nüüd hakkas Lembit naerma, sest ta oli naise sõnades ja pilgus tabanud lõbusa teesklemise.

«Sul on õigus,» ütles ta, «kõik hakkab uuesti otsast peale, nagu igal hommikul jälle algab uus päev. Kuid see on siiski teistsugune algamine, Mall. Mina olen sind mõistma hakanud, see on kõige tähtsam... Usud sa mind?»

«Sellest sa kirjutad ka kirjas... Ja see lause tõi mind koju tagasi!»

«Nii et sa siis usud mind?» kordas Lembit oma küsimust.

«Jah, usun,» vastas Mall vaikselt, «aga tahaksin siiski sinult endalt pikemalt kuulda, milles sa mind mõistma oled hakanud...»

«Kui seda lühidalt ütelda, siis, nagu ma nüüd asja mõistan, olen ma jagu saanud ühest oma vaenlasest — enesearmastusest...»

«Enesearmastusest? Miks nii keerukalt?» imestas Mall.

«Mul on vähe haridust, sellepärast vist tulebki pisut keerukalt välja,» nõustus Lembit. «Aga ma püüan lihtsamalt... Varem arvasin ma, et inimese tundmused on igäühe isiklik asi, et armastus, vihkamine, sõprus on sügavalt isiklikud nähtused. Nii. Sellepärast näiteks ma kunagi ei osanud arvestada vastaspoole seisukohti...»

«Vastaspool olen nähtavasti mina?» naeratas Mall.

«Nojah, vaata, mul on raske, ma ei oska hästi oma mõtteid väljendada... Mitte vastaspool, aga noh, kuidas seda öelda...»

«Ütle lihtsalt — teise inimese seisukohti...»

«Olgu siis nii. Vaata, seda ma nimetangi enese-armastuseks.»

«Liiga ränk sõna niisuguse väikese patu jaoks.»

«See on küllaltki vastik patt — arvestada ainult ennast, olla pime teise suhtes... Nüüd, Mall, arvan ma, et olen sellest patust lahti saamas, vähemalt selles suunas liikumas... Usud sa mind, Mall?»

«Katsun uskuda, Lembit. Et mu usk sinusse kokku ei variseks, selleks on vaja aega. Aeg aga nõuab kannatust ja pikka meelt, nagu räägib vanarahvas. Aja jooksul selgub ka meie vahekord, Lembit, mõistad sa mind? Ma usun nüüd sind ja palun ka sind ennast — usu mind ja ära rutta otsusega... Ainult kergemeelsed inimesed teevad kõik kiiresti ja räpakalt.»

Ja Lembit jäigi ootama. Ta oskas oma tahtejõu koguda ühte rusikasse ja südamerahutuse maha suruda isegi Malle juuresolekul. Neil polnud kindlaks määratud mingisuguseid tähtaegu, ajaproov oli vaba iga-sugustest piiridest. Nende vahel oli tekkinud vaikne kokkulepe: kui nende armastus kannatab välja aja-proovi, siis jäägu ta elama ja ühendagu nad täielikult...

* * *

Oli vististi juba hommik kätte jõudnud, kui Lembit oma jutustamise lõpetas, sest kusagil laulsid kuked, seina taga hakkas tuul mühistama ja all oli kuulda käimist ning kobistamist. Seal alustas vallamaja koristaja Liisa Vaarika oma tööpäeva.

«Ja sa arvad, et sinu armastus Mall Kriguli vastu kannatab selle ajaproovi välja?» küsis Vahtra.

«Arvan küll, Peeter.»

«Aga kui tema tunded sinu vastu seda proovi välja ei kannata, mis siis?»

«Ma ei oska sulle praegu ütelda, mis siis saab. Üks on ainult kindel: jooma ma sellepärast ei hakka ja teda kiusama ka mitte!»

«Usun, et see on õige otsus. Sa oled jälle enda leidnud, Lembit. Nüüd aga pead endale veel töö leidma, siis, arvan, teed selle... ajaproovi läbi...»

«See on õige. Aga missuguse töö? Anna mulle nõu!»

Vahtra mõtles hetke. Siis tõusis ta äkki istukile.

«Tahad mulle appi tulla?»

«Sulle appi?»

«Jah, mulle appi... See ei ole kerge töö, aga noh, kas oleme siis kunagi otsinud neid kergeid ameteid? Tule appi, Lembit, paneme siin Raeveres nõukogude elu korda...»

Lembit oli ka küünarnukile tõusnud ja ütles:

«Tuleksin küll... Ma ei karda mingisuguseid raskusi, ainult kui sa seda tõesti tahad!»

Vahtra kuulatas tähelepanelikult, sest ta arvas Kupari hääles kuulvat varjamatut rõõmu, kuid ühtlasi ka mingit kahtlusevarju. Kustutades suitsuotsa taldrikul, mis tuhatoosi aset täitis, ütles ta:

«Kui ma teen sulle niisuguse ettepaneku, küllap ma siis ka tahan. Selles võid kindel olla. Kui sa ise ainult tahad, Lembit?»

«Ma tahan, Peeter, kogu hingest tahan... Ja olgu see mulle siis teiseks ajaprooviks, nüüd juba... sinu poolt!»

«Olgu minugi pärast,» vastas Vahtra mõtlikult. «Aga see on ka raske proov. Sa võtad enda kätte Ülenurme külanõukogu, hakkad esimeheks... Raske koht, ei saa

salata... Seal peremehetsevad veel kulakud, leidub bandiitegi... Oled selle prooviga nõus?»

«Olen nõus, Peeter.»

«Siis on kõik korras ja hästi... Oi, kuidas me sinuga tööle hakkame, Lembit! Aga nüüd sulle esimene korraldus: teki alla ja magama! Katsume kas või paar tunnikestki tukkuda...»

Ja Vahtra puhus tule ära.

1

Aprilli algul levis kuulmus, et naabruses asetsevasse Krootuse valda on toodud suurel hulgal superfosfaati, kaaliväetist ja isegi kainiiti. Et okupatsiooniajal eesti talunikud polnud saanud ühtki grammi mineraalväetist, tekitas kuulmus ärevust ja vallamajja hakkas voorima rahvast. Seal aga öeldi, et väetisest pole midagi kuulda.

Partorg Vahtra tuli sel päeval mõni tund hiljem kohale, sest oli hommikupoolel käinud Suurenurme külanõukogus külviplaani asju klaarimas.

Uksest sisse astudes nägi ta vallamaja üldruumis suurt salka talumehi, kes suitsetasid ja vaidlesid omavahel ägedasti. Silmanud partorgi, jäid nad paugupealt vait ja mõned pinkidel istujad tõusid üles.

«Tervist, mehed! Noh, kuidas asjad liiguvad siin maailmas?»

«Küllap nad liiguvad, kui tagant tõugata. Aga muidu ei võta vedu,» ütles Jüri Jordan ja püüdis kämblaga oma sassiläinud habemes korda luua. «Ei muidu võta vedu...»

«Tulitegi siis tagant tõukama?»

«Jah, seda nüüd ka...» ütles Jordan, «aga sellest pidi rääkima Hans Tibar, mitte mina. Kus mina oma käriseva häälega...»

Mehed hakkasid naerma. Hans Tibar tõusis pingilt, kus ta oli rahulikult istunud, ning tahtis midagi rääkima hakata, kuid Vahtra ütles:

«Mis me siin püstijalu arutame. Astume tahapoole, seal on rahulikum. Palun, seltsimehed...» Ja Vahtra näitas käega oma kabineti poole.

Sellega oldi nõus ja varsti istusid mehed, keda oli üheksa inimest, Vahtra kabinetis.

«Noh, Tibar, olete nagu eestvedaja,» ütles Vahtra toolile istudes, «võib-olla ütlete, milles on asi.»

Tibar tõusis üles, laskis käega korraks üle oma kareda lõuaotsa ja tõmbas taskust «Rahva Hääle» numbri välja.

«Võib-olla ajame jutud klaariks istudes,» ütles Vahtra.

«Õige muidugi,» tähendas ka Jordan nurgast, «ega me vanas lorikogus ole, kus iga kõneleja pidi kantslisse ronima...»

Tibar istus kohale ja hakkas kõnelema.

«Vaadake, seltsimees Vahtra, selles numbris on kirjutatud, et Eestisse on Venemaalt toodud suurel hulgal kunstväetist. Näete, üle neljakümne tuhande tonni on seda kallist vara meile tulnud. Noh, ka meil, Raevere rahval, on päris rõõm südames. Et näe, sõda pole veel lõppenud, aga juba hoolitseb valitsus põldude eest.»

«Selle rõõmu pärast siis tulitegi minu juurde?»

«Just nii, selle rõõmu pärast tulimegi,» kärises Jüri Jordan, «aga sel rõõmul on oma konks sees...»

Tibar vaatas pahaselt Jordanile. Sihuke lobamokk, ei oska vait olla, kui peab vait olema. Võta nihuke kaasa, rikub kogu asja oma suuvärgiga ära...

«Seltsimees Vahtra,» pöördus Tibar väärikalt partorgi poole, «sellest konksust pisut hiljem, kui tuleb paras aeg. Aga praegu võin teile öelda, et talumehed aina räägivad sellest, kuidas nõukogude kord nende eest hoolitseb... Ja sellest, et supri hind on niisugune, et ei saa võrreldagi klikiaegsega. Vähemalt kümme korda odavam. See on suur abi nõukogude võimu poolt. Põllud on meil ju nii viletsaks jäänud. Üle viie aasta pole nad korralikku väetust näinud. Laudasõnnik üksi ei suuda meie kehvadele põldudele suuremat anda.»

«Ja sedagi on vähe, natsid panid pooled lehmad nahka,» ütles Mihkel Tarnik, Kruusa talu peremees. «Mul oli vanasti ikka oma kolm lehma ja paar mullikat. Sakslaste röövnormid sõid kaks lehma ja kõik mulli-

kad. Noh, nüüd on ainult üks lehmakont alles jäänud.»

«Einoh, üks lehm... Mis ta ikka suudab teha,» lausus Jordan vahele. «Mul ka, kuramus, samasugune hull asi, mitte pole sõnnikutegijaid, hakka või ise eidega...»

Kuid Jordan ei saanudki oma lauset lõpetada, sest Tibar pani oma laia kämbla ta suule ette ja ütles:

«Kuss!»

Mehed hakkasid ümberringi naerma.

«Nii et supper,» jätkas Hans Tibar, kui meeste naer oli lõppenud, «on meie talunike meeolelu väga kõrgele tõstnud. Aga nüüd tulebki see konks, millest ennist Jordan rääkis. Vaata, seltsimees Vahtra, naabervallas Krootuses on see supper juba kohal ja jaotus käib praegu täie hooga. Aga meil pole sellest veel kuuldagi. Nii võime veel imagi jääda...»

«Kuidas pole kuulda?» imestas Vahtra, sest alles eile vaatas ta jaotuskava veel kord üle. «Meile tuleb see kraam siia homme, nii et ülehomme võite juba kätte saada.»

Meeste nägudest lendas üle nagu päikesekiir.

«Aga võib-olla antakse nagu pilpa peal,» ütles nurgast Jordan, «nii et saab ainult veidi nuusutada?»

«Ega nii palju küll saa, kui ära kuluks,» vastas Vahtra. «Meie vald saab kakssada tonni või pisut sellest üle, aga vallas on üle tuhande talu... Nii et igale talule tuleb keskmiselt kakssada kilogrammi. Seda on muidugi vähe, igaüks tahaks saada nii tonni või paari ümber, eks ole?»

«Oijähh, kuluks isegi oma kolm tonnikest nagu marjaks ära,» ütles Tarnik. «Aga paarsada kilo on kehvoi küll. Kui sellega veel pisut toetada rukkiorast, noh, siis on ka kõik. Ega suviviljale sellest jätku!»

«Mis on kakssada kilo?» ütles Jordan jälle nurgast. «Sellega ei maksa talumeest narridagi.»

«Oi, ära räägi, ka see on midagi,» öeldi läbisegi.

Kuid Jordan oli äkki hoogu sattunud. Ta tõusis üles, astus valguse kätte ja, pöördunud Vahtra poole, köhatas paar korda varrukasse, et häält puhtaks saada, ning küsis endiselt käriseva häälega:

«Kas ma võin nii... natuke rohkem rääkida?»

Vahtra muigas ja andis nõusoleku.

«Kui nii, siis ma proovin rääkida,» ütles Jordan ja püüdis harjunud kombel oma habet siluda. Kuid mehe habe ei allunud nähtavasti ta omaniku tahtele, vaid vedas ennast vägisi iga maailmakaare poole laiali. Vahtrale tegi nii Jordan ise kui ka ta habe nalja, kuid seda ei tohtinud kuidagi paista lasta. Ta ainult mõtles: seda habet tuleks lihtsalt kääridega pügada, oleks nagu nägusam.

Jordanile aga ei jäänud Vahtra takseeriv pilk tähele panemata. Ta laskis veel kord sõrmedega üle oma segiläinud karvkatte ning ütles:

«Seltsimees Vahtra vaatas vist mu karvasele larh-vile ja mõtles endamisi...»

«Kuulge, seltsimees Jordan,» katkestas Vahtra naerdes Jordani jutu, «habe on mehe au, räägib vana-sõna... Aga praegu on vist siiski parem kunstväeti-sest rääkida... Mis teie arvate, mehed?»

Jordan kuulas ära Vahtra märkuse, samuti ka meeste pilkavad repliid ja jätkas rahulikult:

«Selge, et mu habe pole kuidagi seotud selle... supervosvusega, aga kui seltsimees Vahtra seda nii vaatas, mõtlesin siiski: ta on mul tõepoolest sassis ja segi nagu... khm, köh-köh... Ja seltsimees Vahtral võis tekkida küsimus: kas saab mees, kelle nägu on karvane ja kellel need karvad veel üsna segi läinud, ka midagi mõistlikku öelda? Ja ma tahan sellepeale öelda: saab küll, sest inimene ei mõtle ju karva-dega...»

Uus naerupuhang lendas üle toa. Tarnik aga ütles Jordanile pahaselt:

«Ole nüüd mees, ära hakka siin igasugust joba ajama!»

«Missugust joba? Kas see, mis ma praegu räägin, on joba?»

«Aga mis ta siis on?» ei jäänud Tarnik rahule. «Selge lora ja joba.»

Seda ei suutnud Jordan enam kannatada. Ta hüppas Tarniku poole ja jäi nagu kull otsa vahtima.

Nähes, et mehed võivad tema toas veel karvupidi kokku minna, ütles Vahtra:

«Tõepoolest, jätame üksteise habemed rahule. Räägime siiski sellest, mis saab põlluväetisest. Seltsimees Jordan, mis teie arvate, kas jagame võrdsest kõigi talude vahel või teeme seda kuidagi teisiti?»

Jordan pööras silmad Tarnikult ära ja lõi käega.

«Mina arvan,» rääkis ta rohkem Vahtrale kui teistele, «et supervosvus tuleb jagada selle järgi, misugune on kellelgi põllumaa. Kus on kehvem, sinna anda rohkem. Kellel on aga hea maa, see võib seekord ka üldse ilma jääda.» Jordan hingas kahinal, vaatas korraks lakke ja jätkas: «Aga nüüd tahan ma seda ütelda, mis mu vanal südamel kõpitseb. Ei tean'd, kas aga seda võib teha?» Ja Jüri Jordan lõi oma kahtlevad silmad Vahtra näkku.

«Ma ju ütlesin, seltsimees Jordan, et laske tulla, mis teil seal südamel... kõpitseb,» vastas Vahtra naerdes. Ka mehed naersid, sest kõigil oli huvitav teada, mis Jordani südamel «kõpitseb».

«Vaadake, seltsimees Vahtra, maa on meil mitmesugune ja ka inimesed on sedasi... ka mitmesugused. Ütleme mina oma viie hektariga ja ütleme kas või Pontuse Karla samuti oma viie hektariga...»

«Leidsid, keda võrrelda,» hüüdis nüüd Tarnik, «ennast ja seda okupantide sabarakku... Tal enne oli ju üle viiekümne hektari.»

Jordan vaatas tähelepanelikult Tarnikule.

«Sul on seekord õigus,» ütles ta, «et Pontuse Karlaga mind võrrelda ei maksa. Aga ma ei võrdlegi. Ma tahtsin ainult öelda, et maa järgi see supervosvus ära jagada on küll õige, aga mitte just täiesti. Kes mind mõistab, see mõistab, / aga kes ei, noh, see siis... tuleb välja, et ei mõista...»

Jordan vaatas Vahtrale paljutähendavalt otsa ja istus kohale.

«Seltsimees Jordan esitas meile nagu mingi mõistatuse,» ütles Vahtra, «aga mõte selles on minule küll selge. Mis teie arvate, kui seda sõnastada nii: superfosfaat jagada ära maa vajaduse järgi, kuid jätta kula-

kud ja sakslaste käsilased seekord ilma. On seltsimees Jordan mõistatuse niisuguse lahendusega nõus?»

«Teie ju targem ja haritum. Mis mina siin tean öelda, küllap vist ikka on nii.»

«Mis teised arvavad?» küsis Vahtra.

Mehed olid sellega nõus, sest neil kõigil oli niisugune põllumaa, mis pidi tingimata saama kunstväetist. Ja keegi neist polud kulak ega okupantide käsilane.

Kui mehed olid läinud, vaatas Vahtra veel kord nimestiku läbi ja saatis selle kooperatiivi. Homme oli oodata kunstväetise saabumist ja siis oli vaja kontrolljuurde panna, et pärast ei tuleks mingisuguseid sekeldusi.

Siis tõusis ta silmade ette uuesti Jüri Jordani kuju oma segipaisatud habeme ja seesmisest huumorist sädelevate silmadega. Teda peeti vallas kergatsiks, kuid ühtlasi ka nupukaks meheks. Seda viimast asjaolu tõendasid nii mõnedki Jordani teod, millest ka Vahtra oli üht-teist kuulnud.

Räägiti näiteks järgmist lugu.

Kord saadetud Jüri Jordan linna seemneühistu asju ajama. Ta pidanud sealt seemnepuhastamismasina saama ja selle koju tooma. Kuid seda masinat polnudki nii kerge kätte saada. Ametnik, kes seda asja ajas, oli Jürile öelnud:

«Kallis mees, olen sulle juba kümme korda öelnud — masinaid ei ole... Võid sa sellest aru saada?»

Jüri Jordan ei olnud aga võimeline niisugusest mõttest aru saama, sest nende masin pidi linnas olema, seda oli Raeveres talle selge sõnaga öeldud. Pealegi oli ta ametnikku tülitanud kuus korda, aga mitte kümme. Jordan seisis kaua aega toas, kus inimesed edasi-tagasi sagisid, ja vahtis ametnikku, kes laua taga nagu suur kass vihaselt turtsus. Ta tundis nähtavasti endal Jüri uurivat pilku, kutsus mehe laua juurde ja ütles:

«Asjata ootad, külamees. Tule kuu aja pärast, siis saad masina...»

Kui Jordan kohe ei lahkunud, lisas ta juurde:

«Kuu aja pärast on masin kindlustatud teie seemneühistule. Nüüd aga oled vaba, võid koju minna...»

Jordan läks, kuid tuli järgmisel päeval tagasi ja pani jälle sama paberi samale ametnikule ette. Ametnik luges paberi läbi.

«Masinat ei ole, tulge kolme nädala pärast.»

Siis vaatas ta Jordanile, kes ikka laua juures seisis, terasemalt otsa, nagu püüdes midagi meelde tuletada, ja ütles:

«Kolme nädala pärast saate masina, nüüd aga olete vaba...»

Jüri oli seekord tõesti terve päeva vaba olnud, kahes kinos ära käinud ja öhtul kaks potti õlutki ära joonud.

Järgmisel päeval oli ta uuesti varakult platsis ning kui järjekord temani jõudis, torkas uuesti ametnikule oma tuntud dokumendi ette. Ametnik luges paberi kolmandat korda läbi ja ütles:

«Masinaid praegusel hetkel ei ole, tulge kahe nädala pärast.»

Kui ametnik nüüd Jürile silmad tõstis, paistis neis koitvat mingi aimdus. Ta silmad takerdusidki mehe habemekarvadesse.

«Teie käisite ju eile?»

«Käisin. Ja üleele ka.»

«Üleele ka?»

«Jah, üleele ka.»

Siis lõi ametnik jälle silmad alla, tegi näo süngeks, nagu valutaksid tal hambad, ja ütles:

«Kahe nädala pärast saate masina. Olete vaba.»

Jüri Jordan oligi järgmise päevani vaba. Kui ta siis oma paberi neljandat korda tigateda ametniku ette pani, ei lausunud see enam oma tavalisi sõnu, vaid tõstis kähku silmad üles ja Jürile näis, nagu oleks ametniku silmadest musta tuld välja paiskunud.

«Mis, sa käid minu üle irvitamas?»

Kuid Jordan jäi rahulikuks.

«Miks siis irvitamas? Ma tahan masinat saada.»

«Sulle on öeldud, et masinat ei ole. Saad aru?»

«Einoh, kui sa nii selgesti ütled.»

«Palun mitte sinatada, siin pole...»

«Aga mulle ütled ju kogu aeg — sina...»

«Kes ütles sulle — sina?»

«Sina.»

«Mina? Kuule mees, kasi välja . . . Ja jalamaid! Saad sa sellest aru?»

Jüri Jordan ei tahtnud ka seekord ametniku sõnu mõista, jäi pisut eemale seisma, uurides mõtlikult mehe nägu. See oli kollakas ja tursunud . . . Jordanil tärkas nagu mingi mõte. Ametnik istus aga vihaselt laua taha ja ei teinud Jürist enam väljagi. Jüri vaatas veel ja läks siis minema.

Järgmisel päeval, nagu pajatab rahvajutt, olnud Jüri jälle varakult kohal, kuid peale tuntud paberi olnud tal kaasas veel paberist tuutu. Ja jutt Jüri ning ametniku vahel käinud umbes nii:

«Noh, jälle sa, vemmäl, siin?»

«Jälle siin,» olnud Jüri sõbralikult nõus.

«Sa tahad siis masinat.»

«Masinat.»

«Aga masinaid ei ole ju . . .»

«Ei ole,» olla ka Jüri nõusse jäänud.

Siis pannud Jüri oma kaasatoodud tuutu lauale.

«Mis see on?» küsinud ametnik.

«Need on kuivatatud ploomid,» vastanud Jüri.

«Milléks need siin?»

«Sinu jaoks. Võta ja söö, ja vaata — see avitab . . .» olevat Jordan siis öelnud. Kui ametnik teda ja ta ploomitutut arusaamatuses ja kohmetanult vahtinud, lisanud Jüri seletuseks juurde:

«Vaatan sind, kullakest, näen — nahk tursunud, nagu kollane, ise aga kargab inimestele kallale nagu lõukoer . . . Ega siis muud, kui kõht vaesel umbes . . . Aga see on üks hirmus asi . . . inimene läheb õelaks, hakkab mõnikord suure kurjuse pärast isegi kanamune kõige koorega sööma . . . Ega sa, kullake, veel kanamune koos koorega ei söö?»

Rahvajutt räägib, et ametnik olevat Jordanit vaiksuses imestuses kuulanud ja mitte ühtegi sõna vastu rääkinud. Ploomid olevat ta alandlikult kui arstirohu vastu võtnud ja lubanud nende mõju proovida.

Järgmisel nädalal olevat aga Jordan uhiuue seemnepuhastajaga koju sõitnud. Nüüd; kui jälle asjatoimetamised ees seisavad ja Jüri Jordanil tuleb linna sõita, võtvat ta ikka kuivatatud ploome kaasa, sest linnaame-

tites leiduvat veel süngeid ja õelaid ametnikke, kellele läheb tarvis Jordani sõbralikku sõna ja ravivat kätt.

Vahtrale meenub veel teine episood. See oli alles hiljuti, veebruaris. Vahtra sõitis Rimmu metsa vaatama, kuidas on lood metsatöödega. Ühel raielangil oli ta silmanud Jüri Jordanit, kes välgutab oma paarimehega usinasti saagi. Korraga aga jättis Jordan töö seisma ja sõnas oma paarimehele Juhan Siimustele:

«Näh, kas sa näed nüüd, nagu puuriga võtab teine . . .»

«Mis asi . . . see sul võtab siis?»

«Ju susi teda teab... Siin, vaatan'd siiapoole... vaat . . . siin . . .»

Ja Jordan upitas labakuga kusagile selja taha näidata. Juhan vaatas sinnapoole, kuhu Jordan näitas, süütas piibu ja ütles:

«Võib-olla sedasi, et see . . . koeranael . . . äkki välja karanud . . .»

Jordan võttis Vahtra tervituse vastu, pani samuti piibu tossama, kuid õiendas sellejuures õlgadega, vedas habeme valuliselt viltu ja oigas:

«Uu, sindrikeha . . . Arvad, et koeranael?»

«A mis ta muu võis olla! Lähme osmiku, kaeme perra, siis . . . on ju näha . . .»

Mehed läksid kolmekesi osmikusse — metsavahi hütti. Selles lõõmas raudahi ja paar meest soendas ennast selle juures. Jüri Jordan ajas vateeritud jopi ning särgi seljast. Mehed, kes ennast ahju juures soendasid, tulid ligemale. Jordani koeranaela vastu tundis huvi igauks. Äkki puhkes üks meestest naerma ja ütles:

«Mis koeranaela sa otsid, sul ju lapp selga õmmeldud . . .»

«Mis lapp?» ehmatas Jordan.

«Küllap eit õmmelnud sul selle koeranaela lapiga kinni,» lõõpis endine mees ning tõmbas Jordani seljast midagi krobinal maha. Siimuste võttis selle «lapi» mehe käest ja hakkas seda ahju paistel silmitsema.

«Näh, sõge, sul ju sinepiplaaster seljas!» hüüdis Siimuste.

«Sinepiplaaster neh,» jäi Jordangi nõusse ning ajas särgi selga. «Sa tuline jutt ja nebukabuneetsar,» van-

dus ta äkki. «See saadanama plaaster on siis sedasi mul kolmat päeva seljas . . . Eks mu Liisbet pannud ta lauba õhtul siis selga, torkas hingamise juures ribide vahel . . . Nojah ja nii ta, mait, jäigi, ei võtnud ega kedagi . . . Pühabasel päeval ka kedagi . . . Aga näe, nüüd kui nahä kuumaks võttis, kus mait hakkas puurima . . . On ikka üks kange kraam,» imestas Jordan lappi vaadates ja sinepit nuusutades, «kui veel kolmandal päeval hakkab puurima nagu oherdiga . . .»

2

Järgmine päev tõi üllatuse. Maakonnalinna teatati, et kunstväetise vedamisest ei tule midagi välja, sest transporti ei jätku. Selle eest on aga vallale antava kunstväetise hulka suurendatud saja tonni võrra, nii et kokku kolmsada tonni. Öeldi, et kui vallal on oma transpordivahendid, võib väljavedamist kohe alustada.

Vahtra oli alguses lausa löödud. Maakonda on siit üle kolmekümne viie kilomeetri, ega see pole siis naljasi. Ta helistas Juksaarele, maakonna täitevkomitee esimehele.

«Sa mõtle ise järele,» kõmises Juksaare hääl torus, «ainult sinu vald saab kolmsada tonni. Et seda korraga ära viia, on vaja vähemalt sada kolmetonnist autot. Valdu on maakonnas üle kahekümne. Transporti on kokku aga umbes paarkümmend veomasinat. Häda korral võime sulle ühe auto eraldada. Oled rahul niisuguse küsimuse lahendamisega?»

Pärast seda kõnelust sai Vahtra isegi aru, et oli oma arvestused liivale ehitanud. Üks auto! Sellega tuleb seda hulka vedada vähemalt neli kuud! Ei, plaan tuleb ümber teha. Talumehed peavad igaüks ise oma väetise kohale tooma . . .

Vaatamata sellele, et põlluväetise järele tuli sõita kaugele maakonnalinna, lõi talurahvas rõõmsalt kihama. Mõelda ometi, et antakse põlluväetist, mida põllud pole saanud juba viis aastat! Ja varsti veeresid Raeve-rest maakonda viival teel vankrite killavoorid põlluväetise järele.

Kuid siis hakkas jälle pahandusi tekkima. Ühel hommikul ilmusid Puuranna juurde neli uusmaasaajat August Teraga eesotsas. Esimees võttis nad oma kabinetis vastu. Tal oli hapu ja tülpunud nägu ees, nisukarva vuntsid olid täna eriti sorakil. Juba hommikust saadik oli tal sekeldusi selle neetud superfosfaadiga. Nüüd on need mehed muidugi jälle selles asjas. Ta küsis meestelt peaaegu tigidalt:

«Jälle selle supri asjus?»

«Jah, sellepärast tahaksime nõu küsida,» ütles August Tera.

«Mis nõu mina teile võin anda? Tooge oma supper ilusti koju ja muud midagi. Rohkem pole mul kusa-giltki anda.»

«Ega me tahagi rohkem,» ütles Tera.

«Ah, ei tahagi rohkem? Noh, mida kuradit te otsite siis? Võib-olla on liialt palju antud? Ega sundust pole, jätke välja toomata, küllap tahtjaid leidub.»

«Ka see pole mureks.»

Nüüd jäi Puurand juba uudishimulikult mehi vaatama. Kogu hommik oli käinud inimesi, kes olid suprist ilma jäänud, ja nende kisa oli Puuranna närvid lausa pingule tõmmanud. Siis olid käinud need, kellele vähe antud, ja norisid lisa. Aga need, mida need tahavad? Ei rohkem ega vähem. Mida siis?

«Meie oleme neljakesi uusmaasaajad,» ütles Tera, «ja meil ühelgi pole hobust. Oleme töö teinud seni hobulaenutuspunkti abiga. Aga nüüd sealt hobuseid supri veoks ei anta. Nii et paluksime teie abi.»

Puurand hüppas toolilt üles ja peaaegu röögatas meeste peale:

«Abi? Ah abi tahate? Mis te arvate, mehed, et ma ise pean selle supri omal turjal teile kätte tooma?»

«Ei, seda me ei arva,» ütles Tera rahulikult. «Aga tehke nii, et laenutuspunktist antaks meile hobused.»

«Need neetud uusmaasaajad, söögu neid susi!» mõtles Puurand vihaselt. «Küll on ikka kuraditega häda ja viletsust. Ise ei saa nad millegagi hakkama, kannu teisi nagu sitta pilpa peal.»

Meestele ei öelnud ta aga midagi, helistas vaid hobulaenutuspunkti. Sealt ei vastatud. Ta käskis meestel

oodata, kuni on hobulaenutuspunktiga läbi rääkinud.

Mehed astusid mornide nägudega esimehe kabinetist välja ja jäid koridoris seisma.

«Ega selle kuradi käest midagi saa. Asjata ootame. Arvan, et astume õige Vahtra juurde sisse. Mis te arvate?» ütles Tera.

«Eks sa tea paremini, kuhu minna,» vastasid teised hajameelselt.

«Noh, läki siis Vahtra juurde.»

«Kõik neljakesi?» kahtlesid mehed.

«Ikka kõik,» vastas Tera. «Tema on partei ja see tuleb meile alati vastu. Lähme räägime mure südameelt ära.»

Ja kõik neljakesi astusid Vahtra kabinetiga poole.

* * *

Kusta Puuranna viha hakkas aegamööda alanema. Põrgulised niisugused, mõtles mees veel ja sülitas maha. Niigi on tööd palju ja veel rohkem igasuguseid pahandusi, nüüd hakka uusmaameestele kas või veovoorimeheks. Esimees võttis hargilt juba toru, et laenutuspunkti helistada, kui uks vaikselt avanes ja Jüri Elevandi viksitud nägu sisse pugus.

Elevandi järel astus sisse Kalle ja kuivatas suure ruudulise taskurätikuga oma lamedalt ja punaselt näolt vihmapiisku.

«Haa, pärisperemehed ise väljas,» sõnas Puurand rõõmsalt ja viskas telefoni hargile tagasi. «Ja vihm ei tee teile ka midagi!»

«Mis meile vihm teeb? Ega me mõned uusmaarotid ole, et võõral ahjulael põõnata ja riigilt abi paluda,» ütles Elevant. «Aga oled sa küll kuradi mees, seda ei saa ütlemata jätta. Mina olin sinust küll paremal arvamisel.»

«Ja minul oli sinust senini ka ikka hea arvamine,» lisas Kalle peene tooniga.

«Ja nüüd enam ei ole,» naeris Puurand. «Küll teie, mehed, muudate kergesti oma arvamist.»

Nüüd tundis äkki esimees, et meeste juurest viskas nagu viinalehka... Ta pea tegi järsku nõksu, nina-

sõõrmed laienesid ja kõrisõlm tegi paar neelavat volksu.

Kalle nägi seda ja naeratas.

«Nina on sul endiselt peene tundega. See on hea... Aga muidu kipud nii... raisku minema, unustad sõbrad ja seltsimehed ära. See aga on halb.»

Puurand tundis, kustpoolt tuul puhub. Ta istus laua taha ja ütles:

«Ei mõista teie juttu, mehed... Ja üldse, kuidas te võite minuga niiviisi rääkida. Nagu näha, on see vihm teil ajunatukesed hoopis lahti leotanud, või on nad liigsest joomisest pehmeks läinud...»

«Mis sa nüüd lorad,» ütles Elevant tehtud tigidusega, «me teel ainult sirtsu võtsime, mis see meestele teeb. Aga supri asjus oled sa meil naha üle kõrvade vedanud. See on ju fakt.»

«Oinad olete mõlemad,» urises nüüd Puurand sõbralikumalt ja vaatas naeratades meestele. Siis tõmbas ta järsult lauasahtli lahti, otsis sealt paar paberilehte ja viskas need meeste ette.

«Võtke, siin on teile mõlemale kuussada kilo suprit. Toote nii ära, et keegi haisu ninna ei saa.»

Elevandi ja Kalle näod lõid särama. Kalle ütles nagu vabandades:

«Nojaa, oleksid võinud meile ammugi sõna saata.»

«Kust kurat ma teile sain sõna saata, kui isegi ei tea, kuidas asjad arenevad! Alles täna hommikul sain need planketid valmis teha. Teate isegi, et mul ja Vimmel on kõva kontroll peal, hingatagi ei saa enam omaette.»

«Nojah, ole siis meheks,» ütles Elevant, ja võtnud taskust pudeli, ulatas Puurannale. «Anna see Vimmale, see on tema jaoks. Aga sinuga ajame jutud maha mujal ja põhjalikumalt...»

Kusta pistis pudeli oma portfelli ja ütles:

«Aga nüüd hakake minema. Olete juba küllalt minu juures istunud. See võib isegi kahtlaseks minna. Head aega... Võtke Tapersoni ja teiste supper ka kaasa.»

Ja Kusta andis Elevandi kätte peotäie nõudelehti.

«Ja olgu nad ettevaatlikud, et ükski saatan sellest

haisu ninna ei saaks. Muidu võib meil kõigil haprasti minna.»

Elevant ja Kalle lahkusid. Kuid nad polnudki nii lihtsa toimega mehed. Ukse taga vandusid nad kõvasti «kuradi Puuranda», kes nad suprist ilma jätnud. Siis käisid nad isegi Vahtra juures ja kaebasid supri asjus Puuranna peale. Kavalalt omaette habemesse naerdes lahkusid mehed vallamajast, istusid hobustele ja sõitsid minema. Trikk oli õnnestunud.

Pärast Elevandi ja Kalle lahkumist tuli Puurannale meelde, et uusmaasaajad eesotsas Teraga ootavad teda. Ta palus neid enda juurde kutsuda, kuid registraator teatas, et mehed on juba läinud.

«Nad käisid seltsimees Vahtra juures ja pärast seda läksid minema,» vastas Alma Veskimäe.

Puurand tuli pahaselt tagasi oma kabinetti. Nojah, nii on see maailma elu ja asi. Kindlasti kaebasid nad Vahtrale tema, Puuranna peale, et see oli neile jämedusi öelnud. Kuradi Nahkam, see hobulaenutuspunkti juhataja kõige oma hobustega! Ja ta helistas vihaselt Nahkamile:

«Mis kuradi kometit sa seal mängid, mees?»

«Mis kometit? Pole ma mingit kometit mänginud . . .» kõlas torust.

«Uusmaasaajatele ei anna hobuseid supri koju-toomiseks,» urises Puurand, «siin käisid Tera ja teised kaebamas.»

«Ah kaebamas käisid,» kuuldus torus urin. «Noh, kaevaku peale, aga mu setukad ei kannata teekonda välja, kärvavad juba poolel teel . . .»

«Nonoh, kuidas nad siis nii viletsaks on jäänud?»

«Aga mis sa arvad, kui talve otsa ainuüksi heinte ja õlgede peal?»

«Kuidas sa kevadel siis nendega künda mõtled?»

«Nüüd sai natuke kaeru. Võib-olla nädala pärast toibuvad . . .»

«Vaevalt,» kahtles Puurand.

«Kahtlen isegi,» arvas Nahkam, «aga mida siis teha?»

«Nojah, kui olukord on niisugune, ega siis saa midagi teha!» ütles Puurand ja riputas toru hargile.

Esimees jäi mõttesse. See hobulaenutuspunkt võib

veel talle palju pahandusi kaela tuua. See oli möödunud sügisel, kui maakond nõudis andmeid olukorra kohta laenutuspunktis. Puurand kirjutas siis alla paberile, et kõik on korras, toit hobustele talveks varutud. Aga korras polnud midagi. Talvel varastati veel kaks laenutuspunkti heinakuhja otse selle külje alt. Kahtlustati selles küll Nahkamit ennast, aga selgeks ei saadud teha. Nii jäidki hobused peaaegu õlgedele. Ainult Vahtra energilisel vahelesegamisel saadi kaeru muretseda ja seda alles märtsis. Jaa, sellest võib veel halb number tulla!

Kui Puurand halvas tujus kodu poole astus, tuli talle vastu kooperatiivi töötaja Alma Sumera ja tereatas Puuranda viisakalt.

«Mis teie pool ka uudist?» peatas Puurand Sumera.

«Ei midagi erilist. Ainult homme tuuakse meile kolm autotäit suprit, lähengi ladu ette valmistama.»

See on siis Vahtra teene, mõtles Puurand. Sellepärast need uusmaasaajad ei tulnudki enam tema juurde, sest küsimus oli juba lahendatud.

Puurand sülitas vihaselt ja astus edasi.

3

Aprill oli lume viimse kübemeni põldudel minema pühkinud. Hommikuti lõõritasid lõokesed, tõustes taeva poole otsejoones üles. Maa aga lõhnas kevadiselt ja ärritavalt. Põllud olid veel märjad ja madalamates kohtades seisis vesi. Öösiti püüdis veel pakane oma kahanevat jõunatukest näidata ja loigud kattusid õhukese jääkirmega. Mõnel päeval sadas lund ja vihma segamini.

Raevere vald valmistus esimeseks kevadkülviks pärast saksa okupatsioonist vabanemist.

Suuri katsumusi tõi see kevad kogu vabariigi talupoegadele. Okupandid olid möödunud kolme aasta jooksul põhjalikult talurahva puhtaks röövinud. Puudusid igasugused tagavarad. Seemneviljaga oli suuri raskusi, eriti neis taludes, kus sõda oli möödunud sügisel viljapõllud kas maha tallanud või ära põletanud.

Paljud talud olid jäänud lagedaks loomadest. Taganedes olid okupandid läinud lausa metsalisteks: kõik pihkusattuvad hobused ja kariloomad võeti halastamatult omanikelt, hiljem aga, kui taganemine muutus paanikaks, niitsid hitlerlased terved karjad automaadtulega maha. Kirbla läheduses olid põllud mahalastud lehma ja hobuseid täis.

«Metsalised, metsalised,» ulusid talunaised juba leh-kavaid korjuseid vaadeldes. Meestel tõmbusid käed rusikasse ja murekorts laubal lõi sügavamaks. Raevere vallas oli okupantide võimuvalitsus hävitanud enam kui poole kariloomadest ja hobustest. Igal pool oli tunda puudust ja kehvust.

Valla täitevkomiteesse tulid ühel ilusal päeval sepad ja nõudsid sütt. Kust seda sütt aga võtta? Vahtra ajas meestega juttu ja kratsis kukalt. Helistas maakonna-linna. Sealt vastati kategooriliselt, et sütt ega sepa-rauda ei ole.

«Noh, kas lööme sepikodadele tabad ette?» küsis Lohuvere sepp Jaan Saarmas. «Kui ei ole sütt ja rauda, siis ei saa ka tööd teha.»

«Aga kust te siiani sütt ja rauda saite?» küsis Vahtra.

«Noh, oli tagavarasid,» vastas Saarmas ebamääraselt.

«Ja just nüüd lõppesid need tagavarad otsa?»

«Jah, nüüd on need läbi. Kunagi peavad nad ju otsa lõppema,» vastas sepp.

«Kuule, Jaan, see pole ilus, et sa siin nõnda keerutad. Räägi nii, nagu asi on...»

Vahtra vaatas mehe poole. See oli mustavereline tugev, juustes veidi hõbedat. Et ta sepp oli, seda näitasid ta tugevad käed ja veidi kühmus piht.

«Olen samuti sepp, sealt Kirbla kandist,» seletas mees, «mu nimi on Ruuben. Ja ennist, kui siia tulime, arutasime Saarma ja teistega, kes siin istuvad,» mees näitas käega kolmele teisele mehele, «et oleks hea, kui partei ka seppade eest hoolitseks, sest ilma seppadeta ei saa ju kuidagi. Eks ole õigus, mehed?»

Mehed ümisesid midagi ja noogutasid päid. Ainult Jaan Saarmas ütles:

«Ju me arutasime küll, ja mina sellest tahtsingi rääkida, aga sina...»

«Mis mina?» osatas Ruuben pahandatult. «Mina näen, et sa kipud selle asja viltu vedama, sellepärast segasingi vahele. Otsustasime küll, et Jaan Saarmas räägib asja ära, aga tema, noh, tahab vägisi lõõtsa lõhki tõmata.»

«Räägi siis ise,» ütles Saarmas.

«Ja räägingi, oota pisut . . . Nojah, seltsimees Vahtra, asi on sedasi, et ega's meil töö nüüd paugupealt ka seisma jää. Tagavarasid pole, see on õige. Aga kus meil okupatsiooniajal need tagavarad olid. Polnud ka midagi. Aga ometi tegime väikestviisi vajalikku tööd. Ja ega's me praegugi hoopis tööta seisa. Talumeestel leidub ikka üht-teist, mõni raualatt või muu tükk, kui häda käes. Toovad isegi sütt, on see siis vanast ajast alles jäänud kivisüsi või oma põletatud . . . Ja nii nokitsemeги.»

«Kuid see pole töö, see on soss-sepa mängimine,» ütles üks meestest.

«Ju minagi ütlen sedasama,» jätkas Ruuben, «sest nii edasi elada ei saa. Meie ei nõuagi praegu salmi-aaku ja pura, isegi soolhapet mitte. Aga ilma raua ja söeta — mis sepp sa oled!»

«Aga kuidas oleks, mehed, kui ise hakkaksime sütt põletama?» küsis Vahtra. «Maakonnas kuulsin, et mõnedes valdades on sepasöe põletamine käima pandud. Kui mujal sellega toime tullakse, miks ei saa sedasama teha ka Raeveres?»

«Söepõletamine pole mingi kunst,» vastas Ruuben, «vaja ainult saada luba mõnikümmend tihu kaski maha võtta, siis lööme miiliahju üles ja asi hakkab minema. Ainult selle metskonnaga tuleb jändamist, seal peetakse seda metsa raiskamiseks.»

«Metskonnaga annab rääkida,» arvas Vahtra. «Ei usu, et seal küsimusest aru ei saada.»

Jutt seppadega lõppes kokkuleppega, et vallas tuleb hakata sepasütt põletama. Hüvasti jättes ütles Jaan Saarmas:

«Noh, ma natuke panin tahma juurde, ega te, seltsimees partorg, sellepärast pahanda. Ja kui teie oma lubaduse täidate — meie söetööstuse käima panete —

noh, ma ütlen, siis on asjal juba hoopis teine särts sees...»

Vahtra vestles selle küsimuse üle Viia Vaarikaga, komsomoli sekretäriaga, ja palus teda söepõletamise asja kommunistlike noortega läbi arutada. Mõne päeva pärast kandiski Vaarika ette, et Rimmu metsas on asutatud söepõletamise brigaad kahe kommunistliku noore juhtimisel.

4

Ühel õhtul astus Kusta Puurand Vahtra kabinetti ja ütles kuidagi loiult:

«Seltsimees Vahtra, olukord on küllaltki hull: vallal puudub üle kahekümne tonni kaeraseemet, enam kui kümme tonni odrä- ja suvinisu seemet. Kui seda seemnevilja kusagilt ei saa, jääb meil ligi kolmandik külviplaanist täitmata.»

Vahtra jäi esialgu imestusest tummaks. Et seemneviljast puudus kätte tuleb, seda võis juba ette arvata, aga et nii suures koguses — see oli üllatus.

«Kellel seemnevilja puudub?»

Puurand ulatas Vahtra kätte kolme külanõukogu nimestikud. Vahtra lehitses neid vaikselt, kuri korts kulmude vahel. Hull lugu! Nimestike järgi oli tööpoolest nii, et kolmandikul taludest puudus külviks tarvisminev seemnevilja.

«Kust seda seemnevilja võtta?» küsis Vahtra nimestikku lauale pannes.

Puurand laiutas käsi.

«Kust ikka mujalt kui riigilt laenata.»

«Riigilt?»

«Nojah, mujalt pole praegusel ajal seemnevilja saada.»

«Olete selles kindel?»

«Ei mina tea teisi allikaid.»

Samal õhtul kutsus Vahtra kokku nõupidamise seemnevilja asjus. Koos olid külanõukogude esimehed, valla agronoom Priidik Veide, komsomoli sekretär Viia Vaarika, siis Kusta Puurand ja Kristjan Vimm.

Nad istusid valla suures ja kõledas ametiruumis. Oli külm ja niiske. Liisa Vaarika oli suure pottahju küdema pannud. Ahju juures olid madalal järil istet võtnud Kirbla külanõukogu esimees Juhan Kaasik, Veide ja Vaarika. Ülejäänud istusid toolidel ja pinkidel. Vahtra kõneles oma kabinetis maakonna parteikomiteega seemnevilja asjadest.

Vahtrat oodates vestlesid mehed omavahel.

«Ega mujalt küll seda seemet ole saada kui teraviljasalvest. Ja ei tea, mille üle kurvastada, riigil on puutumatu tagavarasid veel küllalt,» ütles Puurand.

«Kust sina seda salve nii hästi tunnend?» küsis Kaasik pilgates. «Oled sa riigi puutumatu tagavarasid käinud uurimas?»

«Kas ei saaks ilma teravusteta,» ajas Puurand vurrud koheville. «Olen ma käinud või mitte, aga proovi oma külanõukogus külv ilma seemnelaenuta läbi viia!»

«Proovingi,» vastas Kaasik.

«Jätad maa tühjaks?» küsis Puurand.

«Mispärast tühjaks? Kõik mõtlen täis külvata.»

«Aga kust sa seemne võtad?»

«Kes otsib, see leiab. Seemet on ka vaja otsida,» ütles Kaasik.

Viimaste sõnade ajal astus Vahtra sisse. Ta kuulis Kaasiku sõnu ja ütles:

«Noh, siin on nõupidamine juba alanud. Hea, et seltsimehed ühele ja samale mõtlevad, saame kergemini raskustest üle. Kaasikul on õigus: seemet tuleb otsida!»

Ta istus laua juurde.

«Seltsimees Puurand, võib-olla jutustate meile, kuidas on vallas olukord seemneviljaga.»

Puurand tõusis üles, laskis käeseljaga üle oma nisu-kollaste vurrude, kõhatas ja jutustas üksikasjaliselt, et külanõukogudest saadud andmete järgi on puudu enam kui kolmkümmend tonni. Ta krabistas paberilehti ja luges sealt monotoonselt, kui palju tuleb puudu üksikute külvikultuuride alal. Väljapääs olevat vaid üks, lõpetas Puurand oma ettekande: laenata riigilt kuni lõikuseni puuduv osa seemet.

«Kuidas see puudujääk jaguneb külanõukogude

järgi?» küsis Vahtra. Kui Puurand oli ka need andmed ütelnud, jätkas Vahtra:

«Lugu on tõepoolest imelik. Kõige rohkem tahavad seemnevilja kaks külanõukogu — Raevere ja Suurenurme. Kirbla külanõukogu pole teistest väiksem, aga tal on seemnevilja puudujääk üsna tühine. Kui Raevere näiteks tahab saada neliteist ja Suurenurme viisteist tonni, siis Kirbla on rahul poolteise tonniga. Kas teie, seltsimees Puurand, ei seletaks, millest niisugune kummaline asi tuleb?»

Puurand kehitas õlgu ja ütles:

«Küllap Kaasik seletab seda paremini kui mina. Arvan, et Kirbla külanõukogus ei teata lihtsalt, kas on talupoegadel seemet külviks või ei ole.»

Kaasik hüppas püsti ja ta veidi rõugearmiline nägu kattus punaga. Oli aga näha, et mees surus maha oma vihapurske, sest ta algas vaikselt:

«Puurand ütles, et Kirblas ei teata, kes vajab seemet ja kes ei vaja. Minu arvamine on just vastupidine — ja nimelt, et Raeveres ja Suurenurmes ei teata, kellele on vaja seemnevilja ja kellele seda ei ole vaja, samuti ei tea seda ka valla täitevkomitee esimees Kusta Puurand.»

«Einoh, see on ju lausa rumalus, mida Kaasik suust välja ajab!» hüüdis Puurand vahele. «Mul on käes dokumendid, igalühel allkirjad ja pitsatid all.»

Ja Puurand lehvitas ägedalt neid dokumente.

«Seltsimees Vahtra, palun korra juurde kutsuda.»

«Olge rahulik, seltsimees Puurand! Jutustage meile, seltsimees Kaasik, kuidas teie Kirblas selle töö läbi viisite? Kuidas saite andmed puuduva seemnevilja kohta?»

Kõik jäid tähelepanelikult kuulama. Suurenurme külanõukogu esimees Lembit Kuppar istus siinsamas oma hallis sinelis ja ta näol peegeldus arusaamatuse ilme. Ta vaatas nagu küsivalt Vahtrale, kuid see oli ametis nõupidamise juhtimisega ega pannud Lembitut täheleegi.

«Esimese kahe päeva jooksul,» jätkas Kaasik, «tulid kokku kohutavad andmed: üle kümne tonni seemnevilja tuli puudu...»

«Näete nüüd!» hüüdis Puurand võidurõõmsalt. «Kümme tonni, aga tema teatab meile valda ainult ühe tonni.»

«Jah, esimestel päevadel oli puudujääk tõesti üle kümne tonni,» jätkas Kaasik rahulikult. «Kuid mul tekkis kahtlus, et asjad pole siin kaugeltki korras. Rehkendasin terve õhtu, võtsin kokku kogu oma matemaatika-oskuse. Mul olid alles veel möödunud sügisel rehepeksu andmed. Tegin nende järgi arvestuse. Rõigas sai mullu suvivilja üle viie tonni, sellest andis riigile ligi ühe tonni. Tähendab, neli tonni jäi järele. No arvestame sealt inimeste jao — Rõikal ei ole suur pere — ja loomatoidu maha, jääb seemneks küllalt veel. Aga ometigi tahab ta saada kuussada kilo seemet. Ja nii on paljude teistegagi, kõik tahavad seemet! Käisin siis ise mõnel pool kodus. Mehed sügavad kukalt ja seletavad, et eks saa ju toime küll, aga kui just pakutakse ja antakse, miks siis mitte vastu võtta... Vaadake, seltsimehed, milles oli asi! Kulakud on lasknud jutu lahti, et näe, antakse peaaegu muidu seemnevilja. Et loll on, kes ei võta, sest mine sa tea, kuidas asjad edaspidi kujunevad. Kulakud ja metsavennad ei maga ju, vanaeitede kuulujuttude värtnad ketravad hooga edasi, et varsti tuleb muutus. Ja äkki, säh sulle, pakutakse seemnevilja. Muidugi ruttas igamees õhinaga nõudma. Nojah, kui asja lähemalt ära seletasin, lõid mehed isegi häbenema. Nii-sugune asi on kindlasti ka mujal ja need arvud, mida siin Kusta Puurand esitas, on tuult täis nagu seebi-mullid...»

Kaasik istus ja pühkis otsalt higi, sest nii pikk kõne oli tal naha märjaks võtnud. Kuid ühtlasi oli ta ka rahuldatud, sest ütles selle välja, mis hinges pakitses.

«Noh, palun, kes veel soovib midagi öelda. Arvan, et Raevere ja Suurenurme külanõukogude esimehed peaksid ütleva, mis nad asjast arvavad. On nad kontrollinud seemnevilja tõelist vajadust, või pannud pabe-rile selle, mis talupidajad külavolinikele teatasid?»

Selgus, et ongi kirja pandud see seemne hulk, mille talumees oli nimetanud. Vahtra vaatas tänulikult Kaasikule.

Sõna tahtis veel Suurenurme külanõukogu värske esimees Lembit Kuppar. Ta tõusis üles ja algas ilmselt närvi sedes:

«Suurenurme külanõukogu andis nimestiku, mille järgi on puudu seemneviljast enam kui neliteistkümmend tonni. Näen praegu, et see arv on, nagu Kaasik ütles, tuult täis nagu seebimull. Kuidas võis niisugune asi juhtuda? Muidugi olen ise peasüüdlane. Oleks pidanud nii tegema nagu Kaasik. Ja küllap nüüd teemegi... Tahan öelda, et osa süüd on ka valla täitevkomiteel ja selle esimehel seltsimees Puurannal. Ta oleks pidanud meie tähelepanu juhtima sellele, et oma seemneviljaga läbi tulla. Selle asemel saadab ta meile järgmise ringkirja...» Kuppar võttis taskust paberilehekese. «Küsitleda kõiki talupoegi, kui palju neil seemnevilja on vaja, ja esitada andmed valla täitevkomiteesse esmaspäeva hommikuks... Noh, seda siis tehtigi ja tulemus on kõigile teada.»

Kui Puurand jälle tahtis vastu vaidlema hakata, ütles Vahtra:

«Arvan, et vaidlusi pole mõtet enam jätkata. Õigus on Kupparil, kui ta vallakomiteed süüdistab. Siin ei ole mõtet vastu vaielda. Tänapäevane nõupidamine andis meile sada korda rohkem tulu kui terve virm kõige paremaid direktiive. Võtame seda õppuseks. Aga nüüd katsume selle seemnevilja küsimuse klaariks ajada.»

Külanõukogud asusid uuesti seemnevilja küsimust lahendama. Kolme päeva pärast teatas Kusta Puurand, et vallas tuleb seemneviljast puudu ainult paari tonni ümber. Kirbla külanõukogu ei tahtnud seemet aga ühtegi kilogrammi.

Vahtra helistas Kaasikule.

«Sulle pole siis ühtegi kilogrammi seemnevilja vaja?»

«Jah, seltsimees Vahtra, pole tõesti vaja!»

«Aga uusmaasaajad? Kas neil on?»

«Ei ole. Kaheteistkümmel uusmaasaajal on seda vaja nii umbes nelja tonni ümber.»

«Ja kuidas siis nendega saab?»

«Väga lihtsalt, seltsimees Vahtra, nad laenavad selle seemne oma naabritelt...»

«Isegi kulakutelt?»

«Jah, isegi neilt.»

«Avaldasid sa neile ehk mingit survet?»

«Jah, üsna pisut, seltsimees Vahtra!»

Vahtra hakkas naerma. Torus oli kuulda, et ka Kaasik teisel pool naerab.

«Noh, vaata ette, et sa liiale ei lähe.»

«Ei lähe, seltsimees Vahtra. Moraalse surve avaldamine pole keelatud.»

Kaasik oli välja selgitanud kaks asja: kellele on seemnevilja vaja ja kes võiksid anda. Samuti tegi ta kindlaks, kes ei soovi seemnevilja oma naabriteläe laenata. Oli rida niisuguseidki. Nende hulgas oli ka Jüri Elevant, kes uusmaasaaja August Teraga üldse ei rääkinud. Kaasik oli siis Elevandi välja kutsunud.

«Kuulsin, et te ei taha August Terale seemet laenata. Kas te ei nimetaks põhjust, miks te nii toimite?» küsis Kaasik.

Jüri Elevandi viksitud nägu tõmbus kipra. Ta ütles:

«Vaadake, ma pole ju talle... Ma pole üldse temaga sellest asjast kõnelnud, kuidas sain ma...»

«Aga teie ei tahtnud temaga rääkida.»

Jüri hakkas keerutama.

«Ah jumal küll... Kust ma siis teadsin, et ta seemne pärast tuleb... Sel päeval olin pisut haige ja ju ma sellepärast ei tahtnud... Aga palju talle seda seemet siis vaja on?»

«Noh, see selgitage omavahel. Ma tõepoolest ei oodanud, et te uusmaasaajasse nii halvasti suhtute...»

«Ah, mis te nüüd, seltsimees Kaasik, siis nõndaviisi... See on arusaamatus. Mul on ju teine uusmaasaaja, Joosep Prees, te peaksite teda ju tundma. Temal ka maa ja loomad, üht-teist inimesel ikka vaja. Ja kas tal on midagi saamata jäänud? Ei, olen talle kõike andnud, sest ta on ju ka inimene. Eks ole õigus, seltsimees Kaasik, peame üksteist abistama nagu õiged inimesed kunagi...»

«Kas Preesil on seemnevili olemas?»

«Ei, seltsimees Kaasik, tal endal veel ei ole. Aga ma andsin talle.»

«Andsite laenuks?»

Elevant viivitas veidi vastusega.

«Nojah, vaadake... No muidugi laenuks. Sügisei maksab tagasi.»

«Ja August Terale annate ka?»

«No muidugi, seltsimees Kaasik. Ärge selle eest muretsege.»

Kui Jüri Elevant oli läinud, muigas Kaasik vaikselt omaette, sest taipas mehe tõelisi tundmusi. Koos karvadega sööks Jüri Elevant ära nii uusmaasaajad kui ka Kaasiku enda, kui tal selleks aga võimalused oleksid. Aga midagi pole teha, võim ei ole temataoliste käes. Sellepärast peab ta oma endise sulase ees asjaliku näo tegema.

Järgmisel päeval astuski August Tera külanõukogusse ning teatas, et seemnevilja oli Elevant talle ise koju toonud.

«Kus oli ikka lahkus ja viisakus ise, pani mu lausa imestama kohel!»

Ka teised Kirbla külanõukogu kulakud tõmbasid seks korraks lambanahad endile selga ja jäid seemnelaenuga nõusse...

5

Raevere valla talurahva esindajate üldkoosolek kestis terve pühapäevase päeva. Õie Liivamäe kartis oma rahvamaja saali eest: selle põrand oli alles hiljuti siledaks hõõveldatud ja vahaga läikima nühitud... Noored olid kaks päeva põranda kallal ametis olnud ja tagajärg ei jäänud tulemata — põrand hiilgas nagu peegel ega andnud linnasaalide parkettpõrandalegi alla!

Nüüd aga tassiti sellele kiirgavale põrandale ohtralt aprilli soppa... Esikusse oli küll kuuseoksad pandud ja neid vahetati päeva jooksul mitu korda, kuid see aitas vähe. Mehed käisid kogu aeg väljas suitsetamas ning hobuseid vaatamas ja mitte alati ei vaadatud suurele plakatile, mis otse ukse kohal rippus ja lausa karjus oma suurte punaste tähtedega: «Palutakse jalad puhtaks pühkida!»

Õie Liivamäe kartus ei osutunud asjatuks, sest

õhtuks oli endine valge põrand muutunud päris tumedaks. Tütarlaps jooksis Viia Vaarika juurde, kui see vaheajal presiidiumist saali tuli. Ta näitas näpuga põrandale ja ütles kaebavalt:

«Vaata, mis meie põrandast on saanud!»

«Pole viga, Õieke, noored teevad selle põranda uuesti korda. Aga sa vaata, missugune tore koosolek meil praegu toimub... Kuula, kuidas elu sumiseb...»

Jah, elu sumises tõesti. Mõnikord ei osanud isegi Vahtra, kes juhatas koosolekut, selle sumisemisega toime tulla. Kevadkülvi küsimus oli tugevasti läbi põimunud maareformi ajal tehtud vigadega ja sellepärast kippus Puurannal, kes tegi ettekande, elu kibedaks minema. Selgus, et maareformi seaduse põhjal on valla uusmaasaajatel veel saada hallparuneilt mitukümmend hobust ja lehma, inventari, seemnevilja ja muud ettenähtud varandust. Uusmaasaaja Kaarel Seemion, väike tõmmu näoga mees, ronis peaaegu kõhuli kõnetoolile ja karjus kohisevasse saali:

«Ma küsin Kusta Puurannalt, kuhu ta pani minu hobuseriistad? Mulle anti Üraskilt hobune, see on õige... Aga kui ma hakkasin rääkima neist hobuseriistadest, ütles mulle Üraski Mihkel: siin aktis pole midagi räägitud hobuseriistadest ja sellepärast ma sulle neid ei anna... Kuulete? Ütles kohe näkku: ei anna! Ma siis küsin, et mis sa nendega tegema hakkad, ja tema vastab: pole sinu, näljakonna asi, joon maha...»

Saal lõi lainetama nagu meri kirdetuule käes. Kostsid vahelehuüded:

«Aga sa oleksid talle virutanud...»

«Kas sina siis mees polegi!»

«Kuradi vereimeja, see Ürask...»

Vahtra raputas kella ja püüdis saali rahustada, kuid see oli kaunis raske ülesanne. Teine uusmaasaaja, Miina Krigul, oli julguse rindu võtnud ja kõneles:

«Aga mulle anti soo, kus kuremarjadki ei kasva...»

Saal puhkes vihaselt naerma.

«Aga võib-olla on seal turvast?»

Õhtu oli juba Raeверest läinud ja öö vahtis oma mustade silmadega uudishimulikult rahvamaja akendest sisse. Koosolek hakkas lõppema.

Vahtra tegi ettepaneku võtta kohustus vastu külvata Punaarmee fondi valla ulatuses viis hektarit teravilja. Sõna sai Viia Vaarika:

«Lisaks seltsimees Vahtra ettepanekule võtavad valla kommunistlikud noored endale kohustuse külvata Punaarmee fondi täiendavalt veel neli hektarit teravilja. Palume see punkt otsusesse sisse võtta!»

Ettepanekud võeti vastu käteplaksutamisega.

Siis palus uuesti sõna Miina Krigul.

«Kas leidsid oma soost turba üles?» küsis keegi irvhammas.

«Ei, ma ei räägi praegu soost ja turbast... Ma tahan rääkida meie armeest, kes meie verivaenlast peksab... Noh, kh,» kõhatas Miina pihku, «ühe sõnaga, mina külvatan Punaarmee fondi pool hektarit ja kutsun teisi uusmaasaajaid sedasama tegema... tänutäheks meie päästmise eest... See tuleb ju puhtast südamest...» Siin Miina Krigulil tuli sõnadest puudu. Ta ronis kohmetanult alla ja sammus vaikseks jäänud rahva hulka. Inimesed oleksid nagu mõtelnud sõnade üle, mida lausus Miina Krigul, ja neile näis, et see lihtne naine oli öelnud midagi väga tähtsat.

«Kirjuta minule veerand hektarit!» hüüti saalist.

«See on uusmaasaaja Indrek Palumaa,» ütles Puurand vaikselt Vahtrale, kes kõiki valla inimesi veel ei tundnud.

«Mulle ka veerand hektarit!» kõlas jälle saalist. Nagu oleksid jõe lained pääsenud mingisugusest paisust, nii hakkas Punaarmee fondi külvatav maa kasvama, kuni ta jõudis juba kolmekümne hektarini.

Oli juba kaugelt üle poole öö, kuid rahvamajas kestis ikka edasi Raevere valla töötavate talupoegade koosolek. Alles hommikupoole ööd hakkasid inimesed oma kodudesse laiali sõitma.

Värelev päikesekiir tungis läbi vihmajugadest vöödiliseks tõmbunud aknaklaasi ja jäi peatuma laual, millel asetsesid mõned luitunud brošüürid, paar ajalehte ja lauakalender. Selle pealmine leht näitas tänast päeva: 17. aprill 1945. Peale selle olid laual veel neljakandiline klaasist tindipott, paar pliiatsit ja sulepea. Paremal pool lauanurgal lebasid üksteise peal neli komsomoli liikmekaarti.

See oli kehv, kuid puhas laud ja näitas, et selle peremees võib-olla tundis küll piinlikkust niisuguse kehvuse üle, kuid püüdis lauda siiski korras hoida. Sinisel katepaberil polnud ühtki tindiplekki ega kritseldust, mis kantseleilaudadel on harilikuks nähtuseks. Ainult täna sel kalendrilehel seisis pliiatsiga kirjutatud märkus: kell kümme vallakomitee koosolek. Ja selle all veidi väiksema kirjaga: päevakorras — juhtum Kiiratsis.

Laua taga seisiski laua peremees, õigemini perenaine — Raevere valla komsomolikomitee sekretär Viia Vaarika. Ei olnud kerge sekretäril jutustada sellest, mis oli sündinud. Unetu öö kestel oli Vaarika püüdnud kõik läbi mõelda, endale selgeks teha vähemadki üksikasjad ja kavandada tegevusplaani. Polnud ju kahtlust selles, et mängu on pandud kogu Raevere komsomoliorganisatsiooni olemasolu.

Vaarika silmad olid magamatusest veidi pundunud, mustad viirud nende all paistsid kõigile silma.

Kiiratsi asundus paikneb Raevere valla piiril Krootuse põlismetsade poolhaardes. Nii lõunast kui ka läänest ümbritseb teda tihe metsamüür ja ainult ida poolt, kus jookseb väike Piuga jõeke, ning põhjast on ta vaba külmadele põhja- ja kirdetuultele. Asundus ise oli

kehvavõitu. Paarikümne laialipillatud talu hulgast oli ainult kolm-neli kulaklikku majapidamist.

Kui aprillikuu keskel ühel ööl kõik inimesed oma voodites magasid, käisid kuus relvastatud bandiiti järjekorras läbi kolm talu, kus elasid Kiiratsi asunduse kommunistlikud noored.

Rootsi talus aeti hirmunud peremees ja poolminestanud perenaine koos kahe nutva alaealise lapsega keldrisse. Siis tiriti voodist toorelt välja nende vanem laps — kommunistlik noor Meeri, kuueteistkümnenda-aastane pruunide juustega tütarlaps, ja hakati korraldama mahalaskmist. Seni, kui kaks bandiiti tassisid sahvritest toidukraami, vedasid teised lõdiseva paljajalgse tütarlapse aida seina äärde külma pori sisse.

«Noh, loe issameie ära, kommunist, sinu viimane tund on kätte jõudnud!»

Meeri vahtis hirmust kuivade silmadega enda ees seisvaid ja automaate käes hoidvaid mehi. Oli alles pime ja ainult idataevas hakkas juba valgemaks minema. Kuid bandiidid ei tapnud siiski tüdrukut. Üks neist virutas talle piitsaga mõned hoobid üle selja ning ütles:

«Homme lähed sinna... oma komiteesse ja viid pileti ära... Ei tee sa seda, siis alles näed...»

Samuti toimisid bandiidid ka kahes teises talus — Kadakal ja Kurenurmel.

Järgmisel päeval sõitsidki Kiiratsi kommunistlikud noored — läbi pekstud ning hirmust poolsurnud — vallakomiteesse ja jutustasid oma sekretärile Viia Vaarikale üksikasjaliselt sündmusest.

Viia Vaarika oli algul otse meeletu. Need neli kommunistlikku noort, kes praegu siin koosolekul istuvad, närvivapustusest tummad ja surmani ära hirmutatud, olid Kiiratsi asunduse noorte hulgast parimad. Viia lootis, et nende ümber koondub veel teisigi ja Kiiratsis võidakse luua algorganisatsioon. Nüüd aga läheb asi vägisi nurja, sest liikmepiletid lebavad tummalt lauanurgal, nii nagu bandiidid seda tahtsid.

Kõik nad olid kehvikute ja uusmaasaajate lapsed. Meeri Kase vanem vend oli langenud Isamaasõjas, kaks nooremat venda käisid veel koolis. Siin ta nüüd istus, näost kahvatu, pruunid juukselokid sassis ja korrasta-

mata. Siinsamas istusid kaks venda Kurenurme uusmaasaaja talust, Rein ja Artur Tikman. Rein oli viieteistkümne aastane kõhnake nirginäoga poiss; vend Artur saab varsti seitsmeteistkümneseks. Nende vanemad olid eluaeg võõraid teeninud, ja kui Kurenurme peremees koos perega oli mullu sügisel kadunud ja enam päevalgele ei ilmunudki, sai sulane talu endale. Viimasena istus seal Kadaka Liidia, pika näoga valgepäine tüdruk. Talle olid bandiidid piitsaga näkku löönud ja nüüd veretas põiki üle näo pikk punane triip.

Nad olid Tikmani hobusel üheskoos valda sõitnud ning omavahel vesteldes otsusele jõudnud, et kommunistlikust noorsooühingust tuleb tahes või tahtmata välja astuda.

«Järgmisel korral notivad nad meid maha nagu varb-lased,» oli Rein Tikman öelnud. Kogu tee polnud keegi neist enam sõnagi lausunud. Aga olles valda jõudnud ja Vaarikaga vestelnud, oli neil juba teisigi mõtteid pähe tekkinud.

Artur Tikman, jässakas ja tugev poiss nagu karupoeg, oli öelnud:

«Kui need narakad kinni võtta ja maha lüüa...»

«Kust sa neid kätte saad?» küsis Liidia ja surus taskurätiga valutavat triipu näol.

«Ma arvan, neid tuleks sealt Hollendri ja Sorgenfrei kandist otsida... Ega's nad praegu veel punkris ela...»

Vaarika ei lasknud neid õhtul enam tagasi Kiiratsisse, vaid korraldas ööbimise vallamajas. Pärast partorgiga nõupidamist otsustas ta järgmisel päeval vallakomitee kokku kutsuda ja asja läbi arutada.

Koosolek takerdus. Pärast sekretäri ettekannet oli toas vaikne nagu hauas. Sündmus oli rabanud kõiki nagu ootamatu piitsahoop. Seni oli ümbruskonnas olnud vaikne, kuigi liikus kuuldusi, et bandiite mujal tegutses. Nüüd oli siis selge, et ka siinkandis tuleb nendega tegemist teha. Küllap oli see alles võitluse algus. Vaenlased tegid alles esimese katse, proovides kõigepealt noorte meelekindlust.

Kui Ruudi Toompalu esimesena sõna võttis, naeratas Vaarika kergendatult. Toompalu oli üks viiest vallakomitee liikmest, temperamentne ja terava mõistusega

poiss. Kuigi ta sageli mõnes asjas üle pingutas, tormit-
ses seal, kus oleks vaja olnud vaiksem olla, oli ta siiski
sekretäri meele järgi.

Kõneleja vaatas lauanurgal lebavatele kommunist-
like noorte liikmepiletitele ja ta täidlaste huulte
ümber tõmbus kerge grimass.

«Võib-olla arvate, et meie isadel ja vendadel on
rindel kergem elu? Et nad samuti nagu teie löövad
araks, kui vaenlasega kohtuvad?» küsis kõneleja nelja
noore inimese poole pöördudes, kes istusid kõssis ja
kuidagi löödult toa vasakpoolses nurgas. «Tules ja veres
käib nende võitlustee Hitler-metsalise vastu. Sellel
raskel teel varitseb neid igal sammul surm. Kuid see ei
pane neid kohkuma, sest nende hinges on viha vaen-
lase vastu suurem surmahirmust. Aga missugune olu-
kord on meil praegu? Meil on nõukogude võim, noori
toetab partei ja valitsus... Kuus bandiiti tulevad ja
sigatsevad, ähvardavad meie organisatsiooni liikmeid,
ning kohe vajub neil süda saapasäärde. Jalamaid võe-
takse piletid taskust ja pannakse lauale...»

Ja Toompalu pilk libises veel kord piletitele.

«Teen ettepaneku kõigile neljale arguse eest noomi-
tust avaldada... Ööpimeduse varjus tegutsevad
kaabakad tuleb aga tabada, ja see ongi Kiiratsi
noorte tähtsamaks ülesandeks... Kommunistlik noor
ei alistu vaenlase ees, vaid vastab hoobile kahekordse
hoobiga... Kommunistliku noore ülesanne on võidelda
nõukogude võimu eest, ja selle ülesande täitmisele
peabki olema pühendatud igaühe elu ja tegevus...»

Siis läks tormiks lahti. Päikesekiir, mis seni laual oli
värelnud, tõusis Viia Vaarika näole ja näis, nagu oleks
ta sealt sootuks minema pühkinud öise väsimuse ning
mustad viirud silmade alt. Peeter Vahtra, Raevere
valla partorg, kes koosoleku ajal oli tuppastunud ja
seina ääres toolil aset võtnud, muutus rahutuks ja tõm-
bas pintsakutaskust pika paberossi välja, kavatsedes
seda ilmselt põlema süüdata. Järgmisel hetkel torkas
ta suitsu tasku tagasi, sest teadis noorte sekretäri ise-
loomu selles küsimuses. Ta ei läinud ka välja suitse-
tama, nagu tegi tavaliselt, vaid jäi kõnelejaid kuulama.
Ja viimaks ununes suitsunälg täiesti.

Vallakomitee liikmed võtsid üksteise järel sõna. Ja imelik — nende sõnad polnudki nii karmid, aga kui nad oma kõnes näitasid näpuga laual lebavatele liikme-kaartidele, näis kannatada saanud noortele, et neile torgatakse otse südamesse.

Nad olid niisuguse ootamatu pöörde üle hämmastunud. Nad tundsid selgesti, et nendesse suhtutakse karmilt, väga karmilt, kuid imelik asi — ühtlasi tekkis neil ka arvamus, et nii ongi õige. Meeri Kase vaatas neljale liikmepiletile laual ja ta lõi häbist lõkendama. Sedasama teravat häbitunnet arvas ta nägevat ka oma kaaslaste nägudel. Tõepoolest, kas polnud nad mõnegi asjaga Kiiratsis hästi hakkama saanud. Eks korraldanud nad agaralt vestlusi ja viinud väga hästi läbi ajakirjanduse tellimise hoogtöö, mille eest Vaarika neid isegi kiitis... Aga too öö! See oli hirmuäratav ja ootamatult jube...

Komitee liikmed tahtsid teada, mis Kiiratsi noored ise asjast arvavad. Vaarika andis sõna Artur Tikmanile. Poiss oli öösel ühelt bandiidilt automaadipäraga tugeva hoobi selga saanud ja tõusis nüüd vaevaliselt toolilt. Kuid vaatamata kõigile pingutustele ei saanud ta sõna suust.

Vaarika küsis: «Komitee tahab teada, mis teie ise kogu asja kohta arvate. Palun räägi, Tikman, ütle oma seisukoht...»

Vaarika pehme ja sõbralik hääl andis Arturile nagu julgust ja ta leidis korraga, mida öelda.

«Me tegime rumalasti,» ütles ta, «et piletid sinna panime,» näitas poiss käega lauale. «Aga see on esimene kord ja enam seda ei juhtu...»

Vallakomitee liikmed naeratasid kergendatult. Valgepäine tüdruk Salme Sookask ütles:

«See on esimene kord küll, aga esimese korra järgi tavaliselt inimesed otsustavad, mis tuleb teisel korral...»

«Ei, teist korda seda enam ei tule, vähemalt minu poolt,» ütles Artur Tikman ja püüdis oma valutavast seljast mitte põrmugi välja teha. «Aga meile on abi tarvis, ilma selleta võib meil halvasti minna...»

«See on hoopis teine jutt,» ütles Ruudi Toompalu, «ja sellest oleksite pidanud algamagi.»

Komitee otsustas kõigile noomitused kirja panna ja andis neile piletid tagasi. Siis arutati üksikasjaliselt, kuidas metsa varjus tegutsevaile vaenlastele vastu lööki anda.

Artur Tikman ütles:

«Palun meid lubada bandiitide tagaajamisest osa võtta. Süda on nende närakate peale kangesti täis.»

Ruudi Toompalu, kes salga ees käis, küsis kõrvalsammuvalt mehelt:

«Oleme ikka õigel teel, Artur? Vaata, et sa meid...»

«Tee on õige,» vastas Artur Tikman ja nihutas automaadirihma õlal. Temas polnud enam jälgegi sellest segiaetud noorest, kes oli oma pileti komsomolisekretäri lauale asetanud.

Jälle astus salk vaikselt edasi, oli kuulda ainult raske hingamist ja pori lirtsumist jalgade all. Vihma sadas lakkamatult. Niiskus kippus vihmamantlitest läbi tungima. Kuid see ei teinud kellelegi muret. Partei vallakomitee ja rahvakaitse-üksuse juhatus otsustasid Kiiratsi kandis pead tõstvaid bandiite rünnata. Eile saadi värskeid andmeid ja uusi tähelepanekuid, mis viisid jäljed üha lähemale Sorgenfrei ja Hollendri talule.

Kiiratsi kommunistlikud noored olid vahepeal oma elukohtadesse tagasi läinud. Võeti tarvitusele ettevaatuseabinõud, sest võis oodata uusi kallaletunge.

Nüüd liikus salk öises pimeduses Hollendri ja Sorgenfrei talu suunas. Sel ööl olid nende talude läheduses välja pandud mõned salajased vaatluspostid, kelle ülesandeks oli jälgida, kes talusse tuleb ja sealt välja läheb.

«Seis!» hüüdis vaikselt Ruudi Toompalu ja salk tardus paigale. Artur Tikman kadus hetkeks pimedusse ning tuli tagasi koos kellegi tundmatuga. See oli vaatlusposti valvur. Ta teatas lühidalt, et Hollendri talus on kõik vaikne. Sorgenfreil aga seevastu on teistsugune lugu. Kesköö ajal hiilinud sinna kolm tundmatut meest, kes on ka praegu talus.

Lühikese nõupidamise järel otsustati Hollendri seekord tülitamata jätta ja korraldada äkkrünnak Sorgenfrei talule.

Taluni oli siit umbes kilomeeter. Salk asus uuesti teele. Valvur, kelleks oli Meeri Kase, seekord pükstes ja vihmakuues, tuli kaasa. Tal polnud küll relva, kuid temast võis ka nii kasu olla.

Varsti jõuti kohale ja talule tõmmati rõngas ümber, kui saab rõngaks nimetada kaheksa mehe asumist talu ümber. Toompalu ja Tikman lähenesid ettevaatlikult elumajale, mis eemal kurjakuulutavalt mustas. Raskeimaks probleemiks oli . . . koer. See tõstab juba kaugelt kära, ja kui talus ongi need, keda vaja tabada, siis pagevad nad õigel ajal redusse või võtavad soodsad positsioonid sisse.

Oli väga vaikne, kuuldus vaid vihma krabisemist puulehtedes. Soo, siin ongi värav. Kuid koer? Kas tõesti koer midagi ei kuule? See on muidugi suur õnn, kui koera väljas ei ole.

Artur Tikman katsus ettevaatlikult väravat avada, see oli aga seestpoolt haakis. Ajanud käe läbi väravapulkade, vabastas ta haagi ja värav avanes kergelt kriuksudes. Mõlemad lipsasid hääletult väravast sisse, püüdes pimedat ümbruskonda teravalt silmas pidada. Siis hiiliti ettevaatlikult talule lähemale. Maja oli vanaaegne ehitus ja laia katuse räästad ulatusid madalale, nii et uks oli sügavas pimeduses.

Toompalu leidis selle pimeduses ja koputas tugevasti. Sees hakkas koer lärmakalt haukuma. Ahaa, mõtles Toompalu, ongi, mait, vihma eest tuppa pugunud.

Koer haukus edasi, kuid majas ei kuulnud kippu ega kõppu. Toompalu koputas uuesti ja tõmbus igaks juhuks piida varju.

Siis kuuldusid seest sammud ja meesterahva hääل küsis:

«Kes seal taob?»

«Palun avage uks, siin on nõukogude võimu esindajad,» vastas Toompalu.

«Mis asja te öösel siit otsite? Ja kust mina tean, olete te nõukogude võimu esindajad või tont teab kes . . .»

«Kuule, peremees, ava aga uks julgesti, kui sul endal süda puhas on,» ütles Artur Tikman. «Siin räägib sinuga Artur Tikman Kadaka talust. Mind sa ju peaksid...»

Tikman ei saanud veel lauset lõpetada, kui maja tagant kostis terav hõige «seis!» ja sellele järgnesid kohe automaadivalang, kisa ja jalgade müdin.

Tikman tahtis sinna joosta, kuid Toompalu haaras tal varrukast kinni:

«Ära mine, pimedas võid omade käest saada. Küllap seal kõigega toime tullakse.»

Ning hüüdis juba ukse suunas:

«Viimast korda, uks lahti! Või muidu lööme selle maha...»

Haak kõlksatas ja uks avanes. Seal seisis keegi valges, nagu näha, aluspesus. Elektrilaterna hele kiir valgustas meest, jooksis siis tahapoole, toa pimedusse. Toompalu ja Tikman astusid sisse.

«Peremees, süüdake tuli! Ja näidake meile oma külalisi...»

Kui lamp põles, vaadati toad läbi, kuid peale peremehe, tema naise ja tütre ei leitud kedagi. Taluomanik Rein Sihvart, umbes kuuekümnene jässakas vanamees hallide juuste ja habemega, tõmbas püksid jalga ja süütas piibugi põlema. Oli aga näha, et põlev tikk ta käes tugevasti värises. Ka perenaine tuli nagu hall rott tagatoast, kohendades kiiruga selga tõmmatud undrukut. Tütar jäi aga voodisse, kiskudes teki trotslikult üle pea.

«Kus on teie külalised?» küsis Toompalu ja jäi peremehe ette seisma.

«Minu teada pole meil mingisuguseid külalisi,» vastas peremees veidi väljakutsuvalt ja hakkas piibus tubakat kohendama. «Vaatasite ju toad läbi...»

«Aga teistes ruumides?»

«Ei ole ka teistes ruumides kedagi,» kinnitas perenaine.

«Võib-olla on keegi minu teadmata kusagile enda ära peitnud, selle eest mina ei vastuta...» lisas Sihvart ettevaatlikult juurde.

«Noh, küllap vastutate ka nende eest,» urises Toompalu. «Aga see, kes väljas paugutas? Kes see oli?»

«Oh jumal küll,» lõi perenaine nutuselt käega, «kust meie siis seda teame. Nüüd iga jumala päev paugutatakse, ei saa enam ööselgi rahu...»

Eeskoja ust paugutades astus tuppa rahvakaitsemees ja talutas kätest seotud tundmatut habemesse kasvanud meest, kes pööratas hirmunult silmi. Mees oli mütsita, särgiväel ja palja jalu, vasaku kõrva kohalt jooksis verd mööda põske alla särgile. Perenaine kiljatas ja kadus tagatuppa.

«Tema tulistaski?» küsis Toompalu.

«Tema see oli.»

«Tabas kedagi?»

«Jah, Rebasel laskis käest läbi.»

Uks kolksatas ja Rebane astuski sisse, hoides paremaga vasakut kätt. Kuid ta ei paistnud raskelt haavatu, sest tõmbas viivitamata pintsaku seljast, kääris tulevalgel särgivarruka üles ning vilistas:

«Sa sunnik, naha kõvasti ära rikkunud... Muud midagi.»

Ta vaatas mehele, kelle peahaava Meeri Kase oli lakanud siduma, ja ütles läbi hammaste:

«Aga selle eest sai ta niisuguse obaduse, et kümme aastat mäletab!»

Toompalu pöördus peremehe poole:

«Seda meest tunnete?»

Vanamees pööras pilgu jõuetult istuva mehe poole ja ta silmades peegeldus hirm. Kuid ta võttis enda kokku ja pomises:

«Kust ma teda ikka tunnen... Ei mäleta tõesti...»

Äkki avanes tagatuppa viiv uks ja sealt jooksis välja Sihvarti tütar, kes ennist oli voodisse jäänud. Nüüd oli ta endale kiiruga hilbud selga tõmmanud ja nii seisis ta segamini juustega ja palja jalu meeste ees. Ta astus sammu ettepoole ja hüüdis:

«Isa, aitab komejandi mängimisest. Olgu sellel lool ükskord ometi lõpp. See seal,» näitas naine habemesse kasvanud mehe poole, «on minu mees Olev Venker. Ta elab möödunud aastast saadik sissekirjutamata...»

Tuppa tekkis hetkeks vaikus. Naine murdis abitult käsi ja ta silmist jooksid pisarad. Läbi nutu halises ta:

«Ma ütlesin küll, palusin teda: mine anna ennast üles, võib-olla annavad andeks... Aga kas tema mind kuulab... Nüüd on käes... Mu jumal, jumal!»

«Aga öelge, miks ta siis ei tahtnud ennast sisse kirjutada?» küsis Toompalu.

«Jah, vaadake, ta teenis saksa sõjaväes...»

«Lisage juurde, et SS-väeosas ohvitserina,» ütles Artur Tikman. «See ongi siis seesama Olev Venker, kes okupatsiooniajal kuulus mees oli. Sa tead, seltsimees Toompalu, temast olid fotod ajalehtedes ja tal on isegi raudrist... Ma ei tundnud teda kohe ära, on kõvasti habemesse kasvanud.»

Ja vaadanud terasemalt Venkerile, ütles ta:

«Nojah, tema oligi nende kuue eestvedaja tol ööl. Ja tema oligi see, kes mulle hoobi selga virutas, kaabakas sihuke.»

«Siis teie aknast ta välja hüppaski?» pöördus Rebane naise poole. «Ma valvasin aia ääres, ja äkki näen, aken käib plauhti lahti, keegi hüppab välja ja lidub otse minu peale... Ta ju, vaeseke, mind ei näinud, olin heki taga.»

«Hüva,» ütles Toompalu, «maja on veel läbi otsimata. Parem öelge, kus on teised, muidu võib teile suuri pahandusi tulla...»

Kuid peremees istus erapooletu näoga toolil, popsis piipu ja ei teadnud kellestki midagi.

Toompalu seisis hetke peremehe ees, kes temale isegi otsa ei tahtnud vaadata, ja astus õlgu kehitades eemale. Olgu siis nii, nagu pererahvas tahab. Maja katusealune, keldrid ja kõrvalhooned on veel läbi vaatamata, ja kui seal keegi on, satub see tingimata kätte. Vanamehe niisugune hoiak on imelik. Loodab ta, et teised jäävad üles leidmata, või pole majas tõepoolest enam kedagi? Eks see selgu varsti.

Kui Toompalu ja Tikman toast lahkusid, jooksis peremehe tütar neile järele ja anus sosinal:

«Halastage mu vaese mehe peale... Ta on süütu... Aga need teised on lakas... Ja neil on automaadid kaasas.»

«Mitu sissekäiku teie maja katusealusel on?» küsis Toompalu.

«Kaks. Üks läheb rehealt, teine on maja otsas.»

«Hüva. Aga kes lakas on?»

Naine peatus hetkeks ja küsis siis:

«Kas pean ka selle ära ütlema? Arvasin, et asukoha kättenäitamisest piisab...»

«Asukoha oleksime ise üles leidnud,» naeratas Toompalu, «aga meile on tähtis teada, kes seal peidus on. Kui te meid aitate, ehk hoiate ära asjatu verevalamise...»

Naine näis endaga võitlevat, kuid siis otsustas:

«Hüva. Lakas on peidus minu vend Ernst ja üks tema koolivend Läänemaalt — Andres Arju... Mõlemad kardavad sellepärast, et olid omakaitsemehed...»

«Hea küll, minge nüüd tuppa tagasi!»

Toompalu ja Tikman pidasid vaikselt nõu, kuidas edasi toimida. Peitupugenuil on kaks automaati, peale selle võib-olla veel granaadidki.

Talu ümber oli endiselt vaikne. Vihmasadu lakkas, pimedus seevastu näis veelgi tihedamaks muutuvat. Kuid Sorgenfrei talus polnud kaugeltki kõik vaikne ja murevaba. Hääletult seisid mehed neile ettenähtud kohtadel ja nende silmad puurisid ärevalt pimedust. Kaks meest lakas lamasid korstnajala taga ja nende automaadid valvasid pööningu sissekäike. Pererahvas istus eeskambris ja vaatas vaikselt, kuidas Meeri Kase Oskar Rebase kätt sidus. Lambituli valgustas kaetud akent ja seina lillelisi tapeete. Kuigi peremees näiliselt rahulikult piipu popsutas, värisesid tal sõrmed lakkamatult, kuhu ta neid ka poleks asetanud. Tema läheduses istus seotud kätega Olev Venker ja ta habe näis lambitule valguses pigimustana. Valge mähis pea ülemisel osal moodustas võika kontrasti räpaselt-hallika näovärvi ja pulstunud tumeda habemega. Perenaine tütreaga istusid voodi serval kivinenud kujudena ja polnud võimalik mõista, millest nad mõtleavad. Kuid ärevus ja hirm puurisid nende südameid, mis paistis selgesti nende kätest: mõlema sõrmed liikusid väsimatult, näppides palavikuliselt oma seelikuvolte. Näis, nagu kooksid nad kibekiiresti sukki. Ainult Meeri

Kase oli oma mantli siiasamasse tooliõrrele pannud ja lõpetas rahulikult Rebase käsivarre sidumist. Pere- rahva silmad jälgisid noore tüdruku saledat kuju spordidressis ja rahvakaitsele tōmmukat, verega määritud kätt.

Siis hakkas väljast kostma hääli. Raskete sammude müdin, summutatud kõnekōmin, mingi raske eseme lohistamise kolin tungisid läbi seinapalkide tupp. Toas olivad jäi kuulutama.

Siis kostis selgesti, kuidas Toompalu väljas hüüdis: «Kuulge teie, Ernst Sihvart ja Andres Arju! Teie vastupanu on mõttetu. Teen ettepaneku alla tulla ja asi lõpetada... Ainult sel kombel võite oma elu päästa...»

Peremees ja perenaine võpatasid. Nende näod tõusid ja nad silmitsesid teineteist hetke jooksul tummalt. Ainult tütar ei tõstnud pead, vaid surus sõrmed kõvasti risti.

Tükk aega oli väljas jälle vaikus. Siis hüüdis kusa- gilt katuseunkast üks kähisev hää: «Teame teid — tapate meid kohe, kui alla tuleme!»

«Meie pole bandiidid,» vastas Toompalu. «Tulge heaga alla, enne kui pole hilja.»

Kuid üleval jäi endist viisi kahtlaselt vaikseks. Miski kolises uuesti õues ja vastu maja seina käis tume mütsak. See oli redel, mis seinale asetati. Ka redeli kolinale ei reageeritud lakast. Oli kuulda, kuidas keegi ettevaatlikult nagu kass redelit mööda lakka ronis.

Siis kostis äkki teiselt poolt maja käre ja hüüdeid. Automaadivalang käristas õise vaikuse lõhki nagu terava noaga. Toast kuuldus naisterahva karjatus. See oli vist Toompalu, kes müdinal maja idapoolsesse otsa jooksis. Rahvakaitsemehed juba sidusid seal kaht inimest.

Ruudi Toompalule kanti ette:

«Tahtsid siitpoolt põgeneda, murdsid korstna kõr- vale vaikselt augu sisse ja libistasid end katuselt alla...»

«Ah nii, lootsite siiski lippama panna,» naeratas nüüd Toompalu meestele, keda tupp talutati.

Mehed olid mornid ja ei vastanud sõnagi. Artur Tikman tundis ka neis ära öised kaabakad.

Hakkas juba koitma, kui salk tagasiteele asus. Ruudi Toompalu ja Artur Tikman seisisid kõrvuti ja vaatasid, kuidas seotud bandiite vankrile asetati. Toompalu silmitses Tikmani noort ning meeldivat nägu ja talle meenus üleilne vallakomitee koosolek. Ta oleks nagu tahtnud oma uuele sõbrale midagi öelda, kuid jättis selle siiski tegemata, sest kõik oli niigi selge.

Kõik oli tõepoolest niigi selge.

1

Kristjan Vimm raputas mustalt kunstnahast vihmamantlilt vee maha ja astus esikust läbi oma väikesesse tuppa, mis asus talunik Jüri Jürmanni majas. Vimm on juba selles korteris elanud kaheksa aastat ja tal poleks ka järgneva kaheksa aasta vastu midagi, sest korteril on olemas kõik mugavused: vallamajast ainult poole kilomeetri kaugusel, pererahvas vaikne ja sõbralik, lõunapäike paistab otse aknasse. Mida siis veel vaja?

Kuid ometi vajutab Kristjan Vimma nagu mingi raske paine, ta süda iiveldabki mingist vastikust mälestusest või siis millestki muust vastikust ja võikast...

Ta istus toolile ja jäi raskelt mõttesse. Kuidas see siis oli? Millest see kõik oli alguse saanud? Ah jaa, ta tahtis seda hommikust asja unustada, tahtis välja heita oma mälust vähemalt tänaseks päevakski, kuid mälu kandis nagu kinoprojektsiooni aparaat vahetpidamata mingile nägematule ekraanile ühe kaadri teise järel...

Kristjan Vimm oli täna hommikul juba varakult rutanud vallamajja, et enne Vahtra kohalejõudmist koostada külanõukogudelt saadud andmete järgi kunstväetise jaotuskava. Aprillihommik oli sompus ja udune, tibas jahedat uduvihma. Kui Vimm mööda lirtsuvat jalgrada jõudis madalasse kuusikusse, mis asub Jürmanni krundi ja maantee vahel, astus talle ootamatult juurde mustas vihmamantlis tundmatu ja käsi taskus hoides küsis:

«Vabandage, on mul au näha Raevere valla täitevkomitee sekretäri seltsimees Vimma?»

Vimm oli pisut kohkunud niisugusest ootamatusest. Ta jäi seisma ja tundmatule kahtlaselt vahtides vastas: «Olen küll... Ja mis teie soovite?»

Tundmatu naeratas:

«Miks nii ametlikult, seltsimees Vimm, ega's te ometi praegu vallamaja kabinetis ole! Kas teie mind siis ei tunne?»

Vimm vaatas tähelepanelikult mehele ja nägi selle luitunud kaabu serva all kõhna nägu suurevõitu vormitu ninakartuliga ja halle ilmetuid silmi. Nina all kasvasid mehel väikesed tumedad vurrud...

«Tõepoolest... ei ole au tunda...» kogeles Vimm kohmetult, sest mehe häält oli ta siiski kuulnud ja see tundus tõepoolest tuttav. «Ei mäleta, et oleksin teid kusagil varem näinud...»

«Aga nüüd?» sõnas tundmatu, pööras näo kõrvale ja kohe jälle tagasi. Tundmatu nägu oli äkki teiseks muutunud, vurrud olid kadunud, nina väiksemaks jäänud...

«Härra Vähkjas! Kuidas teie siis... Pidite ju ikka seal mere taga...» pomises Vimm segaselt ja hämmastunult. Kuid temale ei antud aega imestamiseks ja oma hämmastuse väljendamiseks. Vähkjas kutsus Vimma teelt kõrvale paksu kuusepuhmastiku taha ja ütles:

«See on hea, et isegi teie mind ära ei tundnud... Aga nüüd lühidalt: tegutsemise aeg on kätte jõudnud ja teile, härra Vimm, pannakse suuri lootusi. See tähendab... Kuulge, Vimm, teil on täna nagu uppunu nägu peas... Mis see tähendab? Rõõmu peaksite tundma, kurat võtaks, sellest jälleenägemisest...»

Kuid Vimm oli oma kohmetusest jagu saanud ja ütles:

«Ärge pange tähele, härra Vähkjas, see on ootamatusest... Ma olen tõesti rõõmus, et...»

«See on juba teine jutt,» vastas Vähkjas silmi tema näolt laskmata. «Aga nüüd, astugem veelgi edasi, mõni võib siin meid siiski näha...»

See mälestus hommikusest kohtumisest murdis ta teadvusse vastikult ja võikalt. On's talle vastumeelne see kohtumine? Eks teadnud ta juba ette, et varem

või hiljem võib Vähkjas või keegi teine ilmuda Vimma juurde ja talle meelde tuletada tema peale pandud kohustusi... Jah, Vimm teadis seda, kuid kusagil alateadvuses lootis ta mingile ajapikendusele, mis pidi selle kohtumise võimalikult kaugemale nihutama... Sest olgu see siis, mis ta on, aga Vimma elu on sellest kohtumisest saadik muutunud ohtlikumaks, see on ju päevselge.

Vimm keeras lambitule väiksemaks ja süütas paberossi põlema. Köögist oli kuulda sööginõude kolinat. Ninna tuli meeldivat praelõhna... Küllap varsti kututakse õhtusöögile! Ja siis pidi ju Luise siia tulema, nii oli kokku lepitud.

Vimm tõusis ja võttis pintsaku seljast, sest tuba oli hästi köetud. Poole toani oli tunda ahju kiirgust. Siis tõmbas ta säärikud jalast ja pistis jalad pehmetesse toatuhvlitesse.

Ta mõtted pöördusid Luisele, kes varsti pidi siia tulema ja ka siia jääma... Tõepoolest imelik, millega ometi see Kristjan Vimm, neljakümne kahe aastane vanapoiss, võlus ära selle Raevere iluduse? Mida oli leidnud Luise temas, kui ta kuu aega tagasi ühel õhtul siia ootamatult sisse astus, et võtta Vimma käest mõned raamatud lugemiseks! Siis tõi ta need küll tagasi, aga ise jäi hommikuni siia. Täna tuleb Luise siia kolmandat... ei, neljandat korda ja küllap ta jääb täna ka kauemaks...

Vimm sirutas käsi nii, et liikmekohtades plaksus, astus peegli juurde ja vaatas tähelepanelikult sellesse. Sealt vaatas talle vastu pundunud, valkjate vurrudega nägu. Ei, iludust ei leidnud oma näost valla sekretär mitte, aga võib-olla mehisust? Jaa, võib-olla mehisusest hakkaski Luise lugu pidama, võib ju olla... Vimm vaatas oma silmi, kust võis mehisust paista, kuid ei leidnud ka seal midagi: hallid ja ilmetud olid need... Aga siiski! Eks olnud ta silmad pisut pungis, mille tõttu neid nimetati häbematuteks. Häbematud? Hm... Ainult julge ja mehine inimene võib ka häbematu olla...

Kui Vimm oli õhtusöögi söönud, tuli Luise. Ta kopu-

tas Vimma aknale ja kui see ukse avas, lipsas koos üleriietega Vimma tuppa.

«Kui soe ja mõnus siin on,» sosistas Luise ja võttis seljast läbipaistva rohelise vihmakuue. Vimm nägi, et naine oli täna oma maitsekas riietuses eriti meeldiv: pruun kleit nagu oleks veelgi rohkem esile tõstnud tema kõrget kasvu, sihvakust ja lopsakaid vorme.

«Kuss, kuhu sa...» tõrjus Luise meest, kes teda kippus embama. «Räägi parem, kuidas sul läheb tööke seal kommunistide hulgas!» Ta istus sohvale ja keris jalad istme alla. Vimm istus naise kõrvale ja püüdis selle kätt oma pihku haarata. Luise aga peitis käed valge pitssalli nurkadesse, mis oli ta õlgadel.

Vimmal ei olnud praegu mingit tahtmist heietada oma tööst valla täitevkomitees, kuid alistus siiski naise tahtele ja hakkas jutustama Vahtrast, Puurannast ja oma tööst uues olukorras.

«Tead sa,» rääkis Vimm, «ma arvan, et see Vahtra varsti sinu isa kui ka minu minema kihutab... Ma näen kohe kõigest, et meil seal pikemat pidamist ei ole...»

«On ta sulle midagi halba öelnud?»

«Halba? See oleneb sellest, mida mõista halva all... Kui see tola Kalle oma nassvärgipaki talle postiga koju saatis, ütles mulle Vahtra: teie, Vimm, teate kindlasti, kes selle tembuga on toime tulnud... Oelge siis talle, et asjata kulutab oma varandust, meie ei ole ostetavad ega müüdavad... Ise keerab mulle sedamaid selja, nagu oleksin tema silmis viimane jätis. Ütle, Luise, on see halb või hea? Ah, mis siin pikalt rääkidagi, kõik on selge!»

«Aga kust sina tead, et selle paki saatis Kalle?»

«Mis siin teada, ainult tema tegeleb niisuguste asjadega...»

Luise naeratas.

«Kas sa seda pakki ka oma silmaga nägid?»

«Nägin küll. Aga mis sellest?»

«Mille järgi sa otsustad, et selle paki saatjaks oli just Kalle? Oli siis saatja nimi märgitud?»

«Muidugi ei... Pakk oli posti pandud Krootuse vallast ja saatja nimi oli nii segaselt kirjutatud...»

«Keegi Lillemaa...»

«Jah, midagi selletaolist... Aga kust sina seda nii hästi tead? Võib-olla tead sa ka, mis oli paki sees?»

«Võib-olla tean ka,» naeris Luise ebamääraselt, «aga jätame selle... Nii et rohkem pole Vahtra sulle midagi halba öelnud, eriti nüüd, viimasel nädalal?»

Vimm krimpsutas otsmikku ja mõtles, kuid ei suutnud midagi meelde tuletada. Kogu ta olemuse täitis mingi õndsusetunne, mis hoovas selle naise siinolekust.

Viimaks muutus ka Luise meeleolu. Ta jättis igavad ja tüütavad küsimused, lubas Vimmal oma käsi suudelda, ja istus ise viimaks mehe põlvedele. Palav tuba muutis nad mõlemad rammetuks. Kui Luise lambitule väikseks keeras ning Vimma juurde diivanile tuli, ütles mees hingeldades:

«Tead sa, kallis... Sinu jaoks oleksin ma valmis kõik, kõik tegema... Kõik!»

«Es ist eine Liebeserklärung?»

«Jah, jah... Olgu see... armuavaldus...»

Pool tundi hiljem istusid nad mõlemad laua ääres ja jõid väikestest kristallklaasikestest roosat likööri. Vimma nägu lõõmas veel kirest, Luise oli aga endiselt rahulikult tagasihoidlik.

«Kristjan! Tahan sinult veel midagi küsida!»

Vimm tõstis punase ja pisut higise rotinäo kuulekalt naise poole.

«Kas sa ei saaks ühes küsimuses mind aidata? Sa mäletad ju Lieblingut?»

«Lieblingut?» tõmbas Vimm kulmu kipra. Milleks on tarvis teda praegu mäletada? Armukadeduse uss tõstis varapoisi südames oma pea püsti ja hammustas valusasti kusagilt südame lähedusest.

«Lieblingu lõid ju need partisanid maha...»

«Lõid maha? Kuidas sa räägid! Häbene ometi...» Ja Luise nihutas ennast solvunult Vimmast eemale. Vimma näole ilmus süüdlaslik grimass ja ta halises:

«Anna andeks, kallis, ma ei mõtelnud halba... Aga ma ei tea, miks sa seda küsid!»

«Muidugi, kust sa, vaeseke, seda siis taipad!» salvas Luise. Vimm ei osanud aimata, mille eest naine teda nii karistab. Ta manas oma näole alandlikkuse ilme ja jäi ootama.

«Seda ma tean, et Lieblingu tapsid need bandiidid, kes ennast nimetasid punasteks partisanideks . . . Tean, miks ei tea . . . Kuid minul on miskipärast tunne, et see on kõik kuidagi seotud sinu kalli ülemusega, selle Vahtraga!»

«Vahtraga? See võib tõepoolest nii olla, sest Vahtra oli ühe partisanisalga ülem . . .»

«Sellepärast ma palungi sind, kallid poisu,» muutus Luise jälle pehmeks ja järeleandlikuks, «uuri seda asja veidi lähemalt, mulle on see väga tähtis . . .»

Armukadeduse uss tõstis uuesti pead, kuid seekord astus Vimm talle jalaga kaelale ja surus tülitava vingerdaja vastu maad . . . Naise silmad vaatasid kusagile tühjusesse ja nad ei näinudki seda võitlust, mis toimus Vimma südames.

«Mul on vaja täpselt teada, kas on Vahtra obersturmbannführer Lieblingu surmas süüdlane või ei ole . . .»

«Ma püüan seda uurida, püüan tingimata . . .»

Vimm jäi mõttesse. Tema meheuhkust riivas kuidagi valusalt Luise imelik huvi Lieblingu mälestuse vastu. Nähtavasti valutab naise süda ikkagi veel oma armukese pärast. Või on siin mõned muud tagamõtted? Vimm tundis kogu oma olemusega, et tekkinud vahekord Luisega polnud vaba temale praegu tundmatutest kõrvalmõjudest. Võib-olla need kõrvalmõjud ongi selle vahekorra tekitajateks?

Luise tõusis üles ja hakkas riietuma.

«Kas sa täna siia ei jää?» küsis Vimm.

«Ei, ma lähen koju.» Ei aidanud Vimma härdad palved, naine oli kõva nagu kivi. Kui nad mõlemad riides olid, küsis äkki Luise sosinal:

«Sa täna ju rääkisid härra Vähkjasega?»

Vimm tulbastus ootamatusest ja ei saanud sõnagi suust.

«Kas sina . . . Kas ssi-sina . . .?»

«Mu jumal!» imestas Luise. «Kas siis nii tohib kohmetada? Ära ole memm, mu kallid poisu . . . Miks siis mina ei või sellest teada? Ma ütlen sulle veelgi enam. Vähkjase rääkis ju sulle kellestki härra Ellermaast, see härra Ellermaa olen mina!»

Vimm oli hämmastunud. Nii. Siis on ka Luise selle-

sama vankri ette rakendatud, mida juhib härra Vähkjas. Nojah, siis on kõik selge. Kuid Luise ei nimetanud põrandaalust parooli. Aga kust võib ta siis teada härra Ellermaast? Vimm sai tagasi endise kindluse ja vastas: «Härra Ellermaa? Pole kuulnud sellest härrast midagi...»

Luise vaatas Vimmale ja hakkas vaikselt naerma:

«Nojah, parem hilja kui mitte kunagi... Konspiraa-
tor! Aga kuule siis: teid tervitab tädi Agnes! Palun —
vastuparool!»

«Tädi Agnes? Kas ta pole siis mitte surnud?»

«Ei ole, ta on veel üsna kõbus!»

Mees ja naine vaatasid teineteisele otsa natuke aega vaikides, nagu näeksid nad teineteist esimest korda. Siis kustutas Vimm lambi ja vaikselt astusid mõlemad välja ööpimedusse.

2

Oli vaikne laupäeva õhtu. Luise kattis tagatoas lauda. Oodati külalisi.

Emma Juuli astus sisse ja ütles:

«Noh, oled omadega ka valmis?»

«Jah, veel noad-kahvlid ja siis on kõik. Ma katsin laua neljale. Ega rohkem ei lähe vaja?»

«Arvan, et ei lähe. See neil meeste omavaheline kokkutulek.»

Kell võis juba üheksa ümber olla, kui Kusta Puurand koju tuli. Kui Juuli peremehele saunast nimetas, mis ammu teda ootavat, lõi Kusta tüdinult käega. Jäägu see saun seekord kus see ja teine, pole tahtmist ega aegagi seal ennast leotada.

Vallamajas oli olnud jälle ilmatu pikk nõupidamine kevadkülvil asjus. Jälle süüdistati Kusta Puuranda.

Kusta Puurand tõmbas säärikud jalast, sest need olid päeva jooksul niiskeks läinud, ning pistis jalad pehmetesse tuhvlitesse. Luise tuli tagatoast, nägi isa toolil istumas ja ütles:

«Noh, isa, minu poolt on kõik valmis, aga külalisi pole veel kusgil. Võib-olla ei tulegi?»

«Tulevad küll, aega veel küllait. Las käivad saunas ära, homme pühapäevane päev. Aega küll ja küll...»

Ja Kusta jäi edasi toolile istuma ja oma raskeid mõtteid heietama. Uusmaasaajate ja kehvikute eest polevat hoolitsetud, polevat neid abistatud?! Ei tea milles? Kas neid loodreid saab millegagi abistada? Inimesed, kes kunagi peremeesteks ei saa. Mis austust võib nende vastu olla Kusta Puurannal või kuidas peab ta neid abistama?

Nõupidamisel oli Kirbla külanõukogu esimees Kaasik öelnud:

«Valla täitevkomitee esimees on niisugune inimene vallas, kes on nõukogude klassipoliitikat moonutanud ja teeb seda praegugi... On andmeid selle kohta, et kuldud on tema kaudu saanud superfosfaati, osa uusmaasaajaid ja kehvikuid on aga ilma jäänud.»

Oi, kuidas partorg oli nagu põlema karanud. Nagu herilasest nõelatuna hüppas ta püsti ja jäi Puuranna otsa vahtima. Kui Puurand Kaasiku sõnad kuulutas häbematuks valeks ja laimuks, oli Vahtra küll jäänud rahuikumaks, kuid lubanud asja uurida. Missugune hull lugu! Veel praegugi on Kusta Puurannal südame all kõhe tundmus, sest kui Vahtra hakkab tõepoolest asja uurima... Mis siis tuleb, selle üle ei saa kahtepidi arvata! Ainult Vahtra töösseuppumine on senini suutnud varjata esimehe patte ja patukesi.

Siis see Lembit Kuppar! Panid ka kuradima mehe sinna Suurenurmele. Sel nõupidamisel oli see poisike jälle suu täis võtnud ja Puuranna tegevust arvustanud. Kollanokk! Partisan! Kriguli juures oli ligi aasta peidus ja keegi kahjuks ei osanud teda sealt leida!

Kusta Puurand kiristas hambaid jõuetus vihas. See supri asi on tõesti väga halb! Nojah, kui see kõik välja tuleb, siis on läbi.

Uks kolksatas ja Toomas Kalle astus sisse. Ta raputas vihmapiisad mütsilt, riputas oma pruuni luitunud jopi seinale naela otsa ja ütles:

«Noh, vana Kalle on kohal. Teisi veel ei ole?»

«Ei ole veel kedagi.»

Kalle vaatas korraks toas ringi, astus peremehe juurde ja ulatas käe.

«Sa, kallis inimene, istud nagu norus. Kuulen'd, on midagi juhtunud? Tahavad vägisi liistule tõmmata?»

«Jah, seda nad tahavad küll!»

«Mnjaa, raske on see ilmaelu tänapäeval,» vastas Kalle ja istus toolile. «On's midagi haisema hakanud?»

«Näib, et see supri asi on tõepoolest hakanud nagu lõhnama.»

«Oo, see on halb, väga halb,» kõigutas Kalle oma ümmargust pead ja sügas pöidlaga põske. «Peab midagi välja mõtlema.»

Puurand lõi käega.

«Mida kuradit sa siin välja mõtled? Vaja aegsasti koht vabaks teha uuele esimehele.»

«Kuule nüüd, on sellest juba juttu olnud?»

«Einoh, otsest juttu pole veel olnud, aga nii kukub välja. Partei koosolekul tõmmati nii toredad hääled sisse, et hoia aga alt . . .»

«Vaata jah, hoopis unustasime, et oled ju parteilane,» hüüdis Kalle rõõmsalt. «Ei nad sinuga kergesti toime tule, sa võid ju nende peale kaevatagi . . .»

«Ma pole veel maakonnas kinnitatud. Mul need soovitajad sandid mehed, üks istub juba pogriss. Nii et varsti võin muutuda parteituks bolševikuks.»

Kalle hakkas naerma ja patsutas Puuranda õlale.

«Ära, kuule nüüd, muretse! Kõik võib veel libedasti minna. Kes viimasena naerab, vaat, see on see õige naerja, eks ole nii?»

Puurand ei vastanud midagi, sest üks kolksatas ja sisse astusid Jüri Elevant ja Andres Taperson.

«Haa, Kalle juba kohal!» möirgas Taperson ja võttis kasuka seljast. «Ma arvasin, et oleme Elevantiga esimesed. Peremehel nihuke uppunu nägu ees. On's midagi kusagil viltu vajunud?»

Kusta tõusis üles, teretas uustulnukaid ja palus tagatuppa. Külalised lausa jahmatasid: laud oli rikkalikult kaetud.

Kusta Puurand valas viina klaasidesse, pakkus värsket sülti.

«Ega sinu majas, kallis Kusta, puudust tunta,» ütles Kalle süldikamakast taldrikule tõstes.

«Praegu küll mitte, aga tulevik on tume. Võib-olla tuleb veel kerjakott kätte võtta,» õhkas peremees.

«No-noo, ei maksa pead norgu lasta,» ütles Elevant. «Ja pealegi on kommunistliku võimu ajal kerjamine keelatud, kas sa seda siis ei tea. Aga, sõbrad, nali naljaks, viskame paar kärakat ära ja ajame ka mõne sõna tõsist juttu!»

Klaasid löödi kokku, tehti tühjaks, võeti sülti ja külma seapraadi peale, hammustati sinna hapukurki krudisedes otsa ja kõik tunnistasid, et paremat sakusmenti ja peremeest pole maailmas olemaski.

Elevant vaatas korraks ringi, tõstis silmad musta tekiga kaetud aknale ja lõi hääle madalamaks. Kahvlid pandi käest ja jäädi kuulama, sest nüüd pidi tulema tänase koosviibimise kõige tähtsam osa.

«Asi on niisugune, et möödunud neljapäeval tabasid kommunistid Kiiratsis Venkeri, Sihvardi ja Arju. Mehed on praegu gepeuu küüsis ja kurat teab, mida nad veel võivad tunnistada ja välja lobiseda. Oma punkri on nad juba üles tunnistanud, seal käisid paar päeva tagasi rahvakaitsemehed ja leidsidki sealt põõnamast veel ühe mehe. Selle mehe nimi on praegu teadmata. See on muidugi halb, et Venkeri grupp tabati. Tahän öelda, et kui teil kellelgi selle grupiga oli mingit pistmist, siis olge ettevaatlikud . . .»

«Kurat võtku,» ütles Taperson, «see Venker oli vahva poiss. Teisi ma ei tunne, aga Olev Venker oli tubli . . . Tema terviseks!»

Elevant vaatas etteheitvalt Tapersonile ja jätkas:

«Aga kõige tähtsam uudis on see, et tegutsema on hakanud härra Reinhold Vähkjas . . .»

«Vaat see on tore,» hüüdis Kalle, «sel poisil on salapolitseist kätteõpitud nükked ja nõksud kõik selged . . . Küll ta neile nüüd tuule alla teeb!»

Kusta Puurand aga ei öelnud sõnagi selle uudise puhul. Ta oli endiselt morn, hammustas sealiha ja kuulas ükskõikse ilmega meeste juttu.

«Ma pean teile teatama, et see uudis ainult meie endi vahele jääb, eks ole? Nii. Kuid see tähendab ka seda, et magamine tuleb lõpetada ja tuleb tegude peale mõelda . . .»

Mehed võtsid viina, hammustasid sakusmenti peale. Kõik peale Puuranna olid sõjakas tujus ja valmis kas või homme asuma suurtele tegudele. Kui Elevant teatas, et valda luuakse salajane organisatsioon, mille ülesandeks on metsas ja põrandal asuvate jõudude varustamine toiduainete, jalanõude ja riietusega, löödi jälle klaasid kokku.

Pärast keskööd said mehed alles täishääled sisse.

Taperson istus vestiväel laua ääres ja laamendas:

«S-sina, Kusta Puurand, oled lõppude lõpuks üks pastel. Pastel oled sa, kuuled?»

«Kuule nüüd, ole pai,» hüüdis Kalle peenikese häälega ja kuivatas habemest higi, sest tuba oli väga palav, «mis sa meie kallist Kustat siis nõnda plameerid? Kas ta ei tee ometi kasulikku tööd?»

«Aga mina ütlen, et pastel — ja kõik.»

Taperson tõmbas vestigi seljast. Ta istus joobnult, kiristas hambaid ja kõigutas oma raskeid rusikaid.

«Oodaku nad... oodaku... Ma nendesamadega... käänan neil kõigil... Käänan kõigil kaelad!»

Ja ta tegi õhus kaelakäänamise liigutusi.

«Tasem, tasem,» rahustas teda Elevant. «Vaata, et sul endal ei käänata. Rusikatega ei tee midagi, siin on nuppu vaja. Ja selleks nupuks ongi nüüdsest peale Reinhold Vähkjas ja mitte keegi muu...»

Kuid Taperson ei kuulanud enam Elevanti rahustamist, vaid räuskas edasi:

«Tegutseda on vaja, näidata igal sammul, et oleme jõud, keda peab kartma. Kui vaja... võib ka mõnel... pea maha keerata.»

Tuba oli väga palav. Kalle tõmbas teki eest ja avas akna, kust külm õhujuga halli uduna sisse hüppas.

«Tead mis, sõber,» ütles ta ja koputas kämblaga Puuranna õlale. «Ära, kuule nüüd, noruta, aja oma pea ometi püsti. Tuleta meelde möödunud päevi ja usu, need tulevad tagasi, peavad tagasi tulema. Kes teab veel, kuidas asi läheb. Ära, kuule nüüd, lase sel Vahtral endale selga istuda, mis kurat! Ega's tema mingi võim ole, võim oled ju sina.»

«Mina võim? Ära aja lora,» viskas Puurand.

«Kus ta's lora, konstitutsiooni järgi oled võim, teed,

mis tahad... Ära vehi, kuule nüüd, midagi kätega, teame, et proletariaadi diktatuur ja muu niisugune asi. Aga proovigu ta öelda, et Kusta Puurand pole võim, proovigu! Ära ole memm, löö sõrad vastu, küll siis näed, mis pilli see Vahtra hakkab ajama...»

Taperson hüppas üles ja karjus hambaid kiristades: «Maha lüüa, maha ja kõik!»

Elevant ärkas nagu uinakust Tapersoni mõirgamise peale ja hüüdis:

«Tasem, tasem! Ei maksa nõnda kõvasti röökida!»

Taperson aga tõmbas taskust püstoli ja enne kui keegi sai sõna suust välja, lajatas kaks pauku lakke. See kainestab mehed silmapilkselt. Nad haarasid Tapersoni kätest kinni, tõmbasid püstoli käest. Juuli ja Luise hüppasid ehmunult uksest sisse.

«Tule jumal appi, mis see's oli? Tänu taevale, et...» pomises Juuli, kui nägi, et keegi maas ei vingerda.

3

Sel ajal astus Vahtra vallamajast välja, et veidi värsket õhku hingata. Siinsamas seisis ka valvur — rahvakaitsepataljoni mees automaadiga. Vahtra vaatas taevasse, see oli selge ja tähed siretasid mustas kõrguses. Tuul oli raugenud ja üle kogu looduse oli laskunud nagu suur vaikuselinik. Vahtra kõndis pik-kade sammudega vallamaja õuel ja hingas ahnelt värsket kevadist õhku. Oli selgesti tunda ärkava maa ärritavat ja rasket lõhna. Vahtra tundis, kuidas see kevadiste lõhnadega küllastatud õhk talle kopsudesse tungis. Kogu õhtu oli partorg valmistunud poliitkooli vastu, mis homme — pühapäeva õhtul rahvamajas toimub. Nüüd oli ta väsinud kauasest lugemisest ja istumisest.

Poliitkooli homse tööõhtu teemaks oli Nõukogude Liidu põllumajanduse kollektiviseerimine. Ei ole kerge teema, kuid Vahtra püüab kuulajaile selgeks teha küsimuse tuuma. Eks ole ju meil kohutavalt tolmu keerutatud kolhooside küsimuse ümber! Kodanluse ajal püüti mustaks määrada kõike, mis oli seotud sotsialismi-

maaga, eriti aga kolhoose. Vahtra mäletab hästi, missuguseid muinasjutte võis lugeda «Päevalehe», «Vaba Maa» ja teiste kodanlike ajalehtede veergudelt kolhooside kohta. Et ikka viimane nälg ja viletsus, loodrite paradiis ja muud niisugust. Ja mis siin salata, sellest kõigest on midagi külge hakanud ka meie rahvale: kolhoosivastased vaated ja eelarvamused on meie talurahva hulgas küllaltki tugevad. Kodanliku propaganda mõju on siin ilmne. Ja ega kulakud praegugi maga. Kui sõjatules laastatud Pihkva oblasti vene talupoegi käib meil kartuleid ja vilja hankimas, siis näitavad kulakud näpuga: näe, mis kolhoosid on venelastega teinud, seesama tuleb ka meil. Jaa, muidugi, ega siis propagandaga piirduta. Ajalugu näitab, et kulaklus ei kohku ühegi abinõu ees, et oma elupäevi pikendada. Tapmised, süütamised, banditism — need on siis viimased ja äärmised vahendid, millest kinni haaratakse. Pole midagi parata, klassivõitluse seadused on kõikjal ühesugused. Ega meilgi tule teisiti. Juba praegu püüavad hallparunid ja nende käsilased siin-seal terroriaktidega pidurdada selle suure töö ettevalmistamist, süütavad, tulistavad nurga tagant...

Ja nagu vastuseks Vahtra mõtisklustele kõlasid kusa-gilt selgesti kaks lasku. Partorg ajas kõrvad kikki, sedasama tegi ka rahvakaitselane.

«Kus see võis küll olla?» küsis Vahtra.

«See peaks olema Kusta Puuranna juures,» vastas rahvakaitsemees, «paugud kõlasid tema talu poolt.»

Ja ta näitas käega eemal mustavale talule.

Kui kolm rahvakaitsemeest Puuranna tallu jõudsid, oli seal aga kõik vaikne ja pime. Pärast Tapersoni laske oli Elevant kohe mõistnud tekkinud olukorra ohtlikkust. Koos Kallega haarasid nad Tapersoni kahe vahele ja hakkasid Rimmu poole sumama, joobnud meest enda vahel lohistades. Hobused olid nad ettekavatsetult Rimmule jätnud, et mitte kahtlust äratada. Puurand aga käskis naistel käbekähku laua koristada ja kõigil jalamaid voodi pugeda.

«Ei kuulnud mitte midagi, tõepoolest mitte midagi,» vastas unine ja aluspesus peremees rahvakaitsemeestele, kes saladuslikest laskudest juttu tegid.

«Olin väsinud nagu raibe, heitsin varakult magama...»

Ka naised, kes tagakambris vokka vuristanud, polnud midagi kuulnud. Rahvakaitsemehed seisid nõutult ja ei osanud enam midagi öelda. Tulistajad jäidki saladuskatte alla.

Kuid hiljem sai Vahtra siiski asja jälile.

Rimmu asunduse kommunistlik noor Ilmar Muru oli Lambrisaare talus oma sõbra Vidrik Sööde pool kauem kui vaja malet mänginud.

Oli juba kaugelt üle poole öö, kui Ilmar kodu poole hakkas minema. Vidriku õde Tiiu saatis teda. Nad kõndisid tükk maad mööda Rimmu poole viivat teed ja vaatlesid taevas sirendavaid tähti. Siis oli aga Ilmar Tiiut jälle koju tagasi saatnud. See oli kordunud kolm-neli korda, kuni Tiiu oli öelnud:

«Noh, mine nüüd. Mul varbad külmetavad...»

Rimmu asundusse oli siit umbes poolteist kilomeetrit. Kui Ilmar juba kodutalu lähedale jõudis, kuulis ta eemalt mingisuguseid käratsevaid hääli. Ilmar jäi kuulatama. Lähemale jõudes tundis ta hääle järgi ära Tapersoni... Ilmar astus teelt kõrvale ja peitis enda väiksesse kuusevõsastikku.

«Kurrat, käänan kaela... See mul tühi asi...» lallas pimeduses Taperson.

«Ole nüüd, saatan, mõistlik ja pea oma molu kinni,» vandus keegi vaikselt pimeduses. Haa, see ju Elevant, see tema kähisev hääl.

«Kuradi molkus, leidis, kus oma parabellumit proovida...» pahandas Elevant, «vallamaja külje all, aken lahti... Siga oled sa, Andres, vaat mis!»

Mehed läksid nohisedes ja vaarudes mööda teed. Siis löikas pimedust nagu terav nuga kellegi peenike hääl:

«Ole nüüd, kulla Andres, vait ja mõistlik. Ole, kuule nüüd, mõistlik! Küll homme arutame selge peaga.»

Haa, see ju Kalle, vana rebane, oma kitsehäälega!

«Kus on mu suurtükk? Andke ta siia... Siia andke!»

«Panen sulle ühe vastu pead, ehk tuleb mõistus pähe, kurat!» vandus Elevant. «Kus on ikka aru lagedaks võtnud endal...»

Mehed läksid Ilmarist mööda mõne meetri kauguselt ja kaua veel kostis talle kõrvu nende vastastikune sõimlemine.

Järgmisel päeval jutustas Ilmar Vaarikale öise juhtumi ja nii sai ka Vahtra teada, et Puuranna pool olid öösel koos valla kulakute ninamehed. Vahtra ei öelnud sellest Puurannale midagi, kuid seda hoolikamalt hakkas ta jälgima valla täitevkomitee esimehe tööd ja tegevust.

4

Reinhold Vähkjas tõusis toolilt, astus ahju varju ja jäi kuulutama. Lamp laual põles hädiselt, andis vaid viletsalt valgust. Akna ees rippus raske tekk. Oli umbne. Õhus tundus lambiõli, saapamäärde ja lambanahkse kasuka lõhna. Sellesse segunes veel sigaretiuits, mis andis kogu lõhnade buketile mingi vaksalipuhveti või õllekeldri koloriidi. Oli ka väga vaikne. End selles vaikusel kuulis Vähkjas selgesti vaevaltmürgatavaid hääli ja sahinaid. Et keegi majale ettevaatlikult lähenes, selles polnud kahtlust. Kes võis olla see läheneja? Oma, võõras?

Nagu terasvedru tõmbus mees pingule, käsi surus taskus parabellumi karedat pära. Aja järgi peaks see olema «Soomus» — Kristjan Vimm, Raevere valla täitevkomitee sekretär. Kindlasti on see tema, kuid... Niisuguses töös peab olema äärmiselt ettevaatlik ja valmis igasugusteks üllatusteks. Vähkjas on alles teist nädalat selles metsavahimajakese tagakambris. Selle aja jooksul on ta enda võrdlemisi mugavalt sisse seadnud. Kambri all asub avar kelder. Sellesse on kasulik ennast poetada igal kahtlasel juhtumil. Pealegi on keldril veel teine väljapääs, mille Vähkjas nüüd täielikult korda seadis. Ahju ja seina vahelises nurgas käib kaks laia ja lühikest põrandalauda üles, kust pääseb keldrisse. Ei mingit luuki. Avastada täiesti võimatu.

Imelik, et väljas jäi kõik jälle vaikseks.

Seinakell lonkas seinal ja lamp laual sahisel põledes, nagu lendaks toas ja väristaks tiibu suur ööliblik.

Siis kostis väljast vaikne koputus — kaks korda,

paus, veel kolm korda. Kristjan Vimm! Vähkjas astus kikivarvul kaks sammu, kuulatas veel kord, läks siis läbi esimese toa trepikotta ja avas vaikselt ukse.

Hämarusest astus sisse kogu ja jäi ukse kõrvale seisma. Oli kuulda, kuidas Vähkjas ukse kinni tõmbas ja haagi peale pani. Siis astus ta tuppa ja näitas käega sõnatult tagatoa poole.

«Otse Raeverest?» küsis Vähkjas, kui nad mõlemad olid istet võtnud.

«Jah.»

«Kõik korras?»

«Jah.»

«Jutustage, palun, nüüd üksikasjalisemalt olukor-
rast... Üldist juttu pole vaja, ainult faktid, faktid, fak-
tid...»

Kristjan Vimm hakkas jutustama, Vähkjas kuulas teda vaikselt ja tegi aeg-ajalt pliitsiga paberile märkusi. Vahetevahel tõstis ta silmad ja vaatas liikumatult kõnelejale.

Kristjan Vimm nägi täna halb välja. Ta tuletas meelde rasvunud rotti suurte kottidega silme all. Oli see raskest tööst, mis vallasekretäri õlgadele laskus seoses härra Vähkjase poolt saadud eriülesannetega või mõnest muust põhjusest, seda oli raske öelda. Peale selle tegi talle peavalu Luise Puurand. Just viimasel ajal oli ta rohkem kui kunagi mõelnud sellele naisele, mölgutanud isegi abiellumismõtteid. Kuid Luise oli jahenenud, sest Vimm ei ole suutnud veel lahendada seda neetud Lieblingu küsimust.

«Vallamajja tuli uus korraldus maareformi läbiviimi-
sel ettetulnud vigade kohta,» jutustas Vimm igavalt.
«Niinimetatud okupantide käsilastelt tahetakse nüüd
kümne päeva jooksul loomad ja inventar ära võtta.»

«Kunas korraldus tuli?»

«Täna.»

«Mis tegite sel puhul?»

«Hoiatasin kõiki, käskisin mis võimalik eest ära
koristada, varjule viia. Vahtra pani selle asja läbivi-
mise Puurannale, see hakkab alles homme ringkirja
külanõukogudele koostama. Ülehomseks saab see val-
mis ja läheb teele. Siis hakatakse seal nimestiku alusel

inventari ja kariloomi üles kirjutama. Arvan, et aega peaks küllalt olema, et inimesed saaksid oma varanduse päästa.»

«Kui palju on Raeveres neid niinimetatud okupantide käsilasi?»

«Nelisteistkümme talundit.»

«Kas neilt möödunud sügisel loomi ja inventari ei võetud?»

«Võeti, kuid ainult osaliselt.»

«Mis tähendab — osaliselt?»

«See tähendab seda, et kui mehel oli krunt kaks-kümme viis hektarit, siis jäeti talle ametlikult ainult viis hektarit, inventari ja loomadega tegime aga nii: võõrandasime igaltühelt ainult ühe looma, kellelt vana ahtra lehma, kellelt mullika — kuidas keegi lubas. Hoopis võtmata ka ei saanud jätta, sest siis oleks maakonnast kohe komisjon kaela kukkunud. Samuti tegime inventariga. Instruksiooni järgi oleks pidanud võõrandama proportsionaalselt äravõetud maale...»

«Senini oli asi korras?»

«Senini oli korras. Aga nüüd on hakanud komsoolid ennast liigutama. Nende tegu see uus korraldus ongi...»

Vähkjas kõndis vaikselt mööda tuba. Tal oli seljas tumehall sportlik ülikond, jalas pehmed säärikud. Ta nurgeline kahvatu nägu tõmbi nina ja ajamata habemetüügastega oli täna kuidagi sarnane näljase hundi koonuga, kui see lauda seina taga luurab.

«Tõite ära kirja kaasa?» küsis ta äkki pärast pausi.

Vimm tõusis, võttis taskust paberi ja ulatas selle Vähkjale. See astus lauale lähemale ja luges paberi läbi. Viskas pärast läbilugemist lauale ja hakkas uuesti edasi-tagasi käima. Siis võttis ta pükste taskust tumeda portsigari, lõi selle kaane klõpsatades lahti ja pakkus Vimmale sigaretti. Kui sigaretid põlesid, küsis ta:

«Kuidas on teil läbisaamine Vahtraga viimasel ajal?»

«Võiks öelda rahuldav. Valla asjaajamine on korras ja see on peamine.»

«Minul on aga teistsugused andmed.»

«Teistsugused?»

«Jah, teistsugused. Ja nimelt, et ta teid silmas

peab... Ja üldse on haisu ninna saanud. Teie ei ole midagi taolist tähele pannud?»

«Ei, senini küll mitte,» vastas Vimm juba kuidagi ebakindlalt.

«Ta on haisu ninna saanud nõupidamisest Puuranna juures. On andmeid, et juba rohkemgi teab. See on väga halb. Kuulge, härra Kristjan Vimm,» pöördus Vähkjas äkki Vimma poole ja istus tema ligidale toolile, «kuidas teie vaatate sellele, kui teile pannakse ülesanne auväärt Peeter Vahtra, hm... kuidas seda öelda... noh, kahjutuks teha?»

Hetke vältel valitses toas vaikus. Oli kuulda, kuidas Vimm kuivalt neelatas ja sigaretti püüdis vastu tooliserva kustutada.

«Kahjutuks teha?» kordas ta siis Vähkja küsimust.

«Nimelt, sest see mees on praegusel momendil meie kõige kurjem vaenlane. Ma ei tee teile praegu otsekohe niisugust ülesannet. Ei, see oleks enneaegne. Aga küsimus tuleb targasti ette valmistada ja see ettevalmistamine jääski esialgu teie hooleks...»

«Kuidas seda tuleks praktiliselt mõista?»

«Teil on vaja asi nii korraldada, et kõik Vahtra käigud, tema eluviis, harjumused ja nõnda edasi, oleksid meile teada. Ja kui anname talle hoobi, et see siis mööda ei läheks...»

Vimm neelatas jälle.

«Härra Vähkjas, ma olen nõus selle ettevalmistustööga, teen kõik... Aga seesamane, see kahjutuks-tegemine ise... Palun pange see asi kellelegi teisele...»

«Mis? Kardate?»

«Ma ei tule sellega toime!»

Härra Vähkjas tõusis üles ja käis vaikselt mööda tuba edasi-tagasi. Vimm tõusis samuti üles ja jäi anuvast Vähkjasele vaatama.

«Teate, härra Kristjan Vimm,» ütles lõpuks Vähkjas seisma jäädes, «mul on küllalt võimu, et teid panna, kui tarvis, ka seda ülesannet täitma. Ja teie täidaksite selle, selles pole kahtlust. Aga ma arvan, et teile on veel vara seda ülesannet usaldada. Jah, veel on vara. Sellepärast jääbki teie ülesandeks esialgu ainult infor-

matsiooni kogumine. Nii. Kui teie järgmisel korral tulete, siis toote mulle täpse informatsiooni lugupeetud Vahtra käitumise ja elu kohta. Iga päeva kohta. On teil kedagi, kellele võiksite mõned konkreetsed ülesanded usaldada?»

Vimm mõtles ja vastas:

«Praegu küll mitte. Aga ma mõtlen selle üle, pean leidma.»

«Noh, Vimm, võite nüüd minna. Kümne päeva pärast, laupäeval, palun kell kümme õhtul jälle mind külastada.»

Vimm haaras mütsi varnast ja läks. Vähkjas tõmbas taskust parabellumi ja läks Vimma saatma.

Oli kottpime. Taevas oli kaetud pilvetekiga, kust ainustki valguskiirt maa peale ei paistnud. Kuid mehed astusid kindlalt — neile oli tee tuttav. Kui nad metsa alt lagedale jõudsid, lõi nagu valgemaks.

Siin jäid nad seisma. Vähkjas ütles peaaegu sosinal: «Härra Ellermaaga on teil kontakt juba loodud?»

Vimm tundis, kuidas pimeduses talle veri näkku valgus.

«Jah, on küll... kontakt,» pomises ta.

«Partorgi probleem jääbki teie kahe ette valmistada ja lõplikult lahendada... See on teile esimene suurem ülesanne. Nägemiseni!»

Enne, kui Vimm suutis midagi vastata, oli Vähkjas pimedusse kadunud.

Partei maakonnakomitee esimene sekretär Talvik viskas nahast mantli, millel säras veel vihmapiisku, seljast ning astus kabinetti. Vajutas elektrilülitajale. Hetkeks pidi sekretär silmad kinni pigistama, et heleda valgusega harjuda. Just praegu oli ta Raevere vallast tulnud, kus toimus rida rahvakoosolekuid.

Talvik võttis kuuldetoru ja nõudis ühenduse täitevkomitee esimehega.

«Hallo! See oled sina, Juksaar? Ma tulen praegu Raevere vallast koosolekult. Rahvast oli üsna hästi koos, aga mulle ei meeldinud meeleolud, mis seal valitsevad. Missugused meeleolud? Noh, niisugused, et kevadkülvil plaanist midagi välja ei tule — puuduvat seemneviili. Mullu olevat rahe Raeveres põllud puhtaks teinud. Oled sa midagi kuulnud rahest?... Hallo!... Ärge segage vahele! Hallo! Juksaar, tule parem korraks sisse, räägime pikemalt.»

Talvik riputas toru hargile ja kutsus oma abi sisse.

«On seltsimees Paabut siin?»

«On küll, ootab.»

«Palu sisse astuda.»

Sisse astus aasta kahekümne viie-kuuene mees ohvitseri mundris ilma paguniteta. Ta heledad juuksed olid lühikeseks põetud, piklik nägu karmiilmeline, kuid intelligentne. Ta astus sõjamehelikult Talviku juurde ja raporteeris:

«Endel Paabut, Keskkomitee poolt teie käsutusse saadetud.» Pärast käepigistust, millest Talvik taipas mehe tugevat jõudu, istuti leentoolidesse. Talvik pakus Paabutile paberossi.

«Olete siinkandis kunagi olnud?» päris Talvik.

«Ei. Kogu aeg olen töötanud Tallinnas. Sealt mind mobiliseeriti Punaarmeele.»

Järgnevast vestlusest sai Talvik teada, et Endel Paabut teenis kaptenina Eesti Rahvuskorpuses, on saanud kaks korda haavata ja omab kolme ordenit.

«Teate, et tahame teid Raevere valla täitevkomitee esimeheks saada?»

«Jah, kuulsin juba.»

«Kuidas vaatate sellele?»

Endel Paabut mõtles hetke, siis ütles:

«Ma muidugi maal töötanud ei ole. Meelsamini jääksin linna. Kuid olen kommunist, saan olukorrast aru. Uhesõnaga — olen nõus.»

«See on raske vald. Teie ei karda?»

«Tean sedagi. Kuid ka see ei kohuta mind.»

Sel momendil koputati uksele ja sisse astus Osvald Juksaar.

Ta näis olevat nii nelikümmend viis-kuus aastat vana, meelegahtadel juba hõbedast härmatist. Päikesest pruuniks kõrbenud näo järgi võis meest pigem sportlaseks kui täitevkomitee esimeheks pidada. Partei sekretäri kõrval, kes oma kogult oli peenem ja kasvult kõrgem, näis Juksaar jõurikkamana ja elavana. Talle olid omased kiire jutt ja elav žestikulation. Varsti oligi tal ladnamehe jutt lahti.

«Soo, soo, vaat see on tore,» kõneles Juksaar Paabuti kätt surudes, «mul ju Raevere hoopis käest ära. Ja see Puurand seal, kes praegu . . . Mees ei tule lihtsalt tööga toime . . .»

«Kes on Raeveres partorgiks?» küsis Paabut.

«On üks tubli poiss — Peeter Vahtra,» vastas Talvik. «Ta töötab seal jaanuarist saadik. Talle on vaja tugevat abimeest. . .»

«Mis abimeest? Peremeest, nimelt peremeest on vaja. Vallatäitevkomitee esimeest . . . Ega's partorg siis mõni peremees ole . . .» seletas hoogsalt Juksaar ja hõõrus käsi, nagu oleks neil külm. Miskipärast ei meeldinud Paabutile see käehõõrumine ja ta vaatas nagu küsivalt Talvikule. Sekretär istus rahulikult leentoolis, aga ta näol arvas Paabut siiski tähele panevat veidi ironi-

list muiet. Juksaar oli toolil istet võtnud ja hõõrus käsi edasi, ikka nii: enne tõmbub vasak käsi rusikasse ja liigub keereldes parema peos, nagu lipitseva kassi pea vastu püksisäärt, siis aga vastupidi — parema käe sõrmed tõmbuvad kokku kassipeaks ja hakkavad ennast vasaku peo püksisäärel hõõruma. Paabut vaatas Juksaare käte töötamist ning naeratas: talle näis, nagu lööksid Juksaare rusikad isegi vaikset nurru...

«Selles vallas on peremeest vaja, kes kõik asjad joonde paneb, oma kindla käe ja tahtmise alla kogu valla elu painutab...»

«Ajad veidi nagu umbluud...» ütles Talvik ja hakkas naerma.

«Mispoolest siis umbluu?» küsis Juksaar silmi pungitades ja neid kordamööda ühelt mehelt teisele pöörates. Kätehõõrumine jäi nüüd pooleli.

Talvik tõusis üles ja läks oma laua taha.

«Nii partorg kui ka täitevkomitee esimees on vallas peremehed, igaüks omal alal, vaat mis,» ütles ta Juksaarele.

Jutt kaldus uuesti Paabutile.

«Missugune on teil haridus?» küsis Talvik.

«Olen kunagi keskkooli lõpetanud,» vastas Paabut, kes nüüd jälle ennast koduselt tundis. Vestluse käigus taipas Paabut, et maakonna parteisekretär tunneb põhjalikult maakonna olukorda, ja et ta süda tunneb vaeva, kui töö ei edene või miski viltu läheb. Siis kuulis ta, et ka Talvik on siia tulnud otse rahvuskorpusest, see tähendab, et kõik sõjaraskused ja võitluspäevad läbi teinud. Temas tekkis kohe sügav sümpaatiatunne Talviku vastu. Ainult Juksaar oma veidra kätehõõrumise kombe ja veidi kerge jutuga ei olnud talle meelt mööda. Aga see võis ka ekslik mulje olla.

Paabut tõusis ja ulatas maakonna juhtidele lahkumiseks käe. Talle näis, et kõik, mis puutub tema töö kohta Raevere vallas, on selge.

«Aga kuhu ööseks mõtlete jääda?» küsis Talvik.

«Sa ära muretse, Talvik,» rahustas sekretäri Juksaar, «see on ju minu kohus. Küllap ma tema eest ise hoolitsen...»

Sel öösel magas Paabut vähe. Ta mõtted käisid kusa-
gil kaugel, selle tundmatu Raevere' radadel ringi. Mis-
sugune on see vald, kus Paabut hakkab tööle? Kuidas
ta tuleb tööga toime? Missugused on seal inimesed?
Jah, ta teadis, et ees on palju tööd. Kuid ta teadis ka
seda, et olgu töö kui tahes raske, see tuleb ära teha.
Valla aktiiv olevat nõrk, ütles Talvik. Paneme siis
nende kasvatamisele pearõhu. Inimestest oleneb kõik.
Ja muidugi nende juhtimisest ka. Tööd on ju varemgi
tehtud. Kas tõesti roodukomandör Paabut ei oska olla
valla täitevkomitee esimees? Paabut naeratas pimedas
toas. Peab oskama, niisugune on partei käsk!

Oli juba sügav öö, kui Endel Paabut uinus. Järgmi-
sel päeval jalutas Paabut maakonnalinna tänavatel.
Sõit Raeveresse võis toimuda alles paari päeva pärast,
sest formaalne külg, nagu Juksaar rääkis, ei andvat
varem lahendada.

«Ja kuhu sa's ruttad?» oli Juksar lisanud oma jutule.
«Puhka paar päeva meie väikeses armsas linnas, tutvu
mõne ilusa näitsikuga... Sa ju poissmees?»

«Seda küll,» oli Paabut siis kohmetunult vastanud.

«Noh, näed sa,» oli Juksaarel rõõmus naeruhelk üle
kogu näo valgunud ning vasak rusikas oli teinud paar
keerdu paremas peopesas. «Kui sa siit naise võtad, siis
võin olla kindel, et jääd minu maakonna raudvaraks.»

Nüüd jalutas Paabut selles väikeses armsas linnas
ja vaatas ringi. Ega linnal viga olnud, seda pidi Paabut
peagi tunnistama. Aedadesse uppuvad nägusad majad,
korralikud tänavad, paar kino ja isegi üks restoran.
Raske mulje jättis vaid linnakese läänepoolne vare-
metekvartal oma ahervaremetega. Osa sellest oli juba
koristatud, kuid suurem osa seisis veel üleval.

Oli haruldaset soe aprillipäev. Tänavad olid kuivad
ja juba tungis kivide ja aegade alt välja kevadine
roheline. Pungad olid lausa pakatamas. Talle meenus
miskipärast Juksaar, kes oma kabineti oli sisustanud
nahkse mööbli ja üle kogu põranda ulatuva suure
vaibaga. Talviku kabinet selle kõrval oli päris popsi-
värk. Talle meenus, kuidas Juksaar oli küsinud: «Kuidas

sulle meeldib minu kabinet?» Siis oli ta Paabutile näidanud oma uhket raadioaparaati, mis pidi olema mingi välismaa «supper» kümne lambiga ja mille taolist polevat kellelgi maakonnas, isegi mitte Talvikul ja võib-olla isegi mitte kogu vabariigis.

«Natuke kerge mees näib olevat see Juksaar,» arvas Paabut.

Ta sammus edasi. Nüüd jõudis ta linnaäärsesse parki, mille taga sätendas järv. Kuigi järvelt hooti õõtsus külmi tuuleile, oli pargis ometi rohkesti rahvast. Lapsi mängis rohekaks tõmbuval murul ja täiskasvanuid jalutas järve kaldal. Kaldaäärsete kivide otsas käis kõva õngitsemine. Siin oli juba mitmes vanuses poisikeste võimuvalitsus. Nad sülitasid energiliselt ussidele ja kiitlesid kõvasti iga väljatõmmatud särjepoja üle.

Paabuti südamesse lõi mingi mälestushoog seda pilti vaadates. Ta jäi järvekaldale seisma ja hakkas uudishimuga jälgima poisikeste õngekorke, nagu hoiaks ta ise käes õngeritva. Ammu see siis oli, kui ta ise samasuguse jõnglasena püüdis kala järvekaldal, silm nagu tinutatud korgi külge, käed pingul. Tõsi, see oli siit kaugel põhja pool, kuid tundmused on vist kõigil õngeridva hoidjail ühesugused.

See võis olla umbes kolmeteistkümne aastane pleekinud kahladega poiss, kes, püksisääred üle põlve keeratud, oma teravate silmadega sonisirmi alt oli korgi küljes kinni. Paabut seisis juba minutit kümme ta kõrval ja vahtis samuti üksisilmi korgile. Poiss ei näinud teda tähelegi panevat. Paar kala oli selle ajasees ussi näkanud, kuid see oli ka kõik. Juba pidi Paabut astuma edasi, kui kork äkki veepinnal värahtas ja siis aeglaselt kuid kindlalt vee alla kadus. Samas tegi ritv läbi õhu kõrge kaare ja üsna viisakas ahvenas hüppas veest välja otsekohe vastu Paabuti rinda. Kui Paabut ahvena õhust kinni püüdis ja naeratades poisile ulatas, oli see hämmastusest keeletu. Siis, võtnud ahvena vastu, sai sõnad suust:

«Palun, andke andeks, onu!»

«Mida siis andeks anda?»

«Noh, et ahvenaga teile pihta äigasid... See oli ju kogemata, ega ma meelega... Ausõna!»

«Pole viga, kalameeste asi... Ma ka vana õngitseja...» püüdis Paabut asja lahendada. Samal silmapilgul ütles selja tagant naisehää, millest Paabutil hoog üle keha käis:

«Kuule, Valter, kas pole aeg koju tulla? Kell on juba kolme peal.»

«Hea küll, tädi, viimane uss,» vabandas Valter, «ehk saan veel ühe ahvena.»

Kui Paabut ringi pööras, seisis ta ees Tiina Lausik, Paabuti sõjakaaslane. Kuid mitte enam see Tiina, kelle heledad juuksed varem räti või pilotka alt välja ulatusid, vaid moodsas soengus ja valkjäs-rohelises kleidis tütarlaps.

«Tere, Tiina!» suutis Paabut esimesena midagi öelda. Ta nägi, et ka Tiina oli võib-olla isegi kohkunud ootamatust kohtumisest. Alles hetk hiljem ulatas ta käe ja ütles:

«Tõesti ootamatu... Tere siis pealegi! See minu õepoeg siin, vana kalamees. Noh, Valter, tutvu ka seltsimees Paabutiga, minu rindetuttavaga.»

Valter torkas õnge peremehelikut ritvapidi maasse, tuli ja andis Paabutile käe. Sõnagi lausumata läks ta siis õnge juurde tagasi, tõmbas selle maast välja ja kiindus uuesti korgisse.

Paabut ja Tiina istusid siiasamasse tuules ja vihmas luitunud seljatoeta pingile. Kohtumine äratas ellu nende hiljutise mineviku, koos läbikäidud teed ja lahingud. Mõlemad olid sammunud sõjateed ühes ja samas polgus, leitnant Endel Paabut rooduülemena, vanemseersant Tiina Lausik pataljoni meditsiinipunkti vanemõena. See noor, vaevalt kahekümneaastane tütarlaps oli haaranud millegagi Paabuti südameservast kinni. Nad said headeks sõpradeks ja varsti oli see juba rohkem kui sõprus. Nad arvasid kuuluvat teineteisele ja ei kujutanud tulevikku enam lahus ette. See kestis kuni Eesti vabastamiseni saksa okupantidest. Siis aga juhtus nii, nagu see sõja ajal sageli võib juhtuda: Paabut sai Sõrve säärel haavata ja evakueeriti Tallinna. Tiina Lausik läks aga väeosaga Kuramaale hitlerlastele lõppu tegema. Kirjavahetusse, mis algul oli elav, lõi hiljem sisse loidus. Ja selles loiduses oli Tiina süüd-

lane: tema kirjad muutusid kuidagi nipsisõnalisteks ja jahedateks. Vähemalt nii näis haiglas lamavale Paabutile, kelle jalg kipsis kuidagi ei tahtnud paraneda. Siis aga juhtumisi oli Paabut ühelt haavatult saanud valusa teate: Tiina Lausik on armunud leitnant Kübarseppa. Ei uskunud Paabut seda, tee mis tahes, sest tundis ta ju Tiinat rohkem kui iseennast. Kui aga Tiina otse esitatud küsimusele vastas põiklevalt, taipas Paabut, et siin peab siiski midagi olema. Ta kirjutas Tiinale oma viimase kirja, mis oli täis sappi ja südamevalu. Seda kirja oli Paabut neli päeva kirjutanud ja sama kaua kahelnud, kas seda üldse ära saata. Lõpuks oli siiski kiivus ja sapp võidu saanud ning kiri läks teele. Mitu kirja tuli Tiinalt vastuseks sellele viimasele kirjale, millega Paabut katkestas vahekorra, kuid Paabut neid enam ei lugenud. Ta oli endale sõna andnud Tiina kirjad avamata põletada. Kuid hävitada neid kirju ta siiski ei suutnud. Ja nii kandiski ta kolm avamata kirja kogu aeg endaga kaasas. Siis oli Tiina kirjutamise muidugi lõpetanud.

Paabuti esialgne rõõmus ärevus haihtus ruttu. Ei, ta oleks ju poisike, kui kõik paugupealt unustab... Ja Paabut astus halastamatult puruks selle valusa rõõmutulukese, mis kusagil südame kõige kaugemas nurgas põles. Ta otsustas jääda kindlaks vaid tuttava osale, mitte mingil tingimusel puudutada möödunut.

Tiina Lausikus lõi samuti solvumine täie hooga lõk-kele. Jätta vastamata kolmele kirjale! Irvitada nii tema tundmuste üle! Süüdistada teda selles, milles ta on kõige vähem süüdi... See, kes nii halastamatult lõhub vahekorra mingi tühise kuulujutu alusel, ei vääri andestamist... Ei vääri!

Nii nad istusid ja ajasid erapooletut juttu elust ja tööst, tuttavatest ja ühistest sõpradest, ilma et kumbki oleks puudutanud sõnagagi endisi vahekordi. Kuid mida enam nad oma külmust ja ükskõiksust teineteise vastu alla kriipsutasid, seda rohkem hakkasid nende südamed valutama.

Aga võib-olla on siin siiski tegemist mingi saatusliku arusaamatusega, mõtles Tiina. Ta naisesüda lõi

äkki sulama ja vana armastuse kuum laine lõi vere raskelt lainetama. Ja kuigi nende vahekorra on mingi katastroof purustanud, jäävad nad ometi endiselt edasi headeks rindesõpradeks.

Ta vaatas kella ja tõusis üles:

«Taevake, tulin ainult Valterit koju kutsuma, aga juba on kell kolm läbi. Sa vist ei tea, Endel, et täidan nüüd perenaise ja ema kohustusi. Õde ja õemees langesid okupatsiooniajal. Nende poeg Valter on seega nüüd minu laps.»

Paabutist käis soe viirg läbi, kui Tiina teda Endeliks nimetas. Kuid ta otsustas tugevaks jääda, sellepärast ei teinud ta sellest midagi välja, vaid tõusis ka asjalikult üles.

«Mul jäi parajasti söök pliidile keema,» jätkas Tiina. Natukese aja pärast lisas ta vaikselt juurde:

«Võib-olla leiad aega ja astud sisse, lõunataksime koos.»

Hetk suurt sisevõitlust. Ent Paabut sai sellest üle, vaatas kella ja ütles:

«Kahjuks ma täna ei saa . . . Mul on nimelt kell viis kokkusaamine ametiasjus.»

Tiina laskis silmalaud hetkeks alla, andis siis käe ja ütles:

«Kui ametiasjad, siis ei saa muidugi. Aga võib-olla homme või mõnel teisel päeval, kui leiad selle muidugi tarviliku . . .»

Paabut hammustas huulde. Tal polnud mingit kokkusaamist. Tiina kaduski koos Valteriga ja Paabuti peopessa jäi hõõguma veel ainult Tiina soe käepigistus.

3

Kui Tiina koju jõudis ja oma väikesesse tuppa astus, tundis ta, et on kokku varisemas. Valter, kes veidi hiljem tuppa astus, kümmekond ahvenat pajuvitsa otsas, jäi uktsel hämmastunult seisma: tädi Tiina oli kummuli voodis ja ta õlad tõmblesid. Valter vaatas abiotsivalt ringi.

«Tädi, oled sa haige?»

Tiina ajas enda püsti ja püüdis oma silmi poisi eest varjata.

«Ei ole midagi, Valter, mul hakkas pea valutama.»

«Võta siis püramidooni, tsitramoon sulle ju ei istu,» õpetas Valter.

Tiina naeratas ja avas lauasahkli.

«Hea küll, ma võtan siis püramidooni.»

Lõunalauas olid mõlemad vaiksed. Valter tahtis küll tädilt kuulda kiidusõnu oma tänase kalasaagi kohta, aga hea küll, saab ilma selletagi läbi, sest tädil valutab pea.

Pärast lõunasööki kadus Valter jälle ära — küllap läks õuele teistega mängima. Tiina jäi üksi olles jälle mõttesse.

Niisiis, üle hulga aja (kaks aastat on siiski pikk aeg) said nad teineteisega ootamatult kokku.

Mis on õieti juhtunud? On's tõesti Endel Paabut, kes näis Tiina elus etendavat peamist osa, nüüd talle hoopis võõraks jäänud? Ja ometi olid nad kord nii lähedased teineteisele, nagu üldse võivad lähedased olla mees ja naine. Jah, ta oligi tegelikult Endel Paabuti naine, ametlikult küll registreerimata, kuid siiski naine. Kõik oli nii selge ja lihtne. Siis aga Sørve Sääre lahing, Endeli haavatasamine ja see viimane kiri...

Tiina mäletas, kuidas ta selle kirja saamisel oli tahtnud karjuda nii, et kogu maailm kuuleks... Kaks päeva kirjutas ta siis vastust, püüdes sellega vältida katastroofi, mis ähvardas nende õnne. Kuid ta ei suutnud ära kaitsta oma armastust, katastroof pihustas selle...

Tiina Lausiku hingeline olukord ei saanud kauaks jääda saladuseks sanitarpataljoni võitlejate ees. Tulemuseks olid kaastundlikud pilgud, lohutavad sõnad, isegi isalikud õlalepatsutused vana arsti doktor Liivaku poolt. Püüti näidata, et maailmas juhtub mõndagi, mak-sab siis sellepärast nõnda kurvastada! See andis tegelikult ainult vastupidiseid tulemusi, sest haav oli veel värske ja ei kannatanud puudutamist. Tiina tõmbus enesesse, muutus süngeks ja kartlikuks.

Üheks niisuguseks lohutajaks osutus ka meditsiini-teenistuse leitnant Alma Kurban, pataljoni noor arst.

See oli elurõõmus, sageli ülevoolavalt vitaalne, paksude punaste lokkidega naine, kelle mees kusagil tagalas oli ehitusinsener. Alma Kurbanit tunti kui naist, kes vaatas vahekordadele meestega kuidagi kergelt, võib-olla veidi küüniliseltki. Seda teadsid kõik ja seda ta isegi ei salanud.

Nüüd pidas ka Alma Kurban oma kohustuseks tulla Tiinat lohutama. See oli ühes Läti külakeses tuisusel talveõhtul. Meditsiinipunkt asus koolimajas. Kaugelt kostis tugevat kahurimürinat, vahetevahel lõhkesid mürsud kusagil lähedal. Nõukogude armee pigistas sakslasi koomale Kuramaa kuulsas kotis. Alma Kurban astus väikesesse tuppa, kus elas Tiina koos kahe meditsiiniõega. Vesteldi ühest ja teisest. Kui nad kahekesi tuppa jäid, ütles äkki Kurban:

«Sa, Tiina, oled veidi siit põrunud.» Kurban näitas endale sõrmega meelegohale. «Mis sa ennast piinad ja tapad selle kuradi leitnantitossu pärast!»

Tiina tundis, kuidas kuum hoog valgus üle näo ja kõrvade.

«Nojah, kurat, punastad nagu kooliplika. Arvad, et me ei tea midagi sinu kohutavast ja kogu maailma vapustavast tragöödiast? Teame rohkem, kui sa arvatagi võid.»

«Kas me ei lõpetaks selle jutu...» ütles Tiina kahvatudes ja paisuva tülgastustundega. Talle näis, nagu tahaks see naine teda inimeste ees alasti koorida.

Alma Kurban aga ei pööranud mingit tähelepanu Tiina valulisele reageerimisele, vaid kõneles vahetpidamata, hurjutas ja manitses, pipardades oma kõnet ohtralt igasuguste vägisõnadega. Ta arvas, et Tiina teda kuulab, ning see andis kõnelejale veelgi rohkem hoogu. Tiina aga võitles rasket seismist võitlust: anda sellele jõhkrale lõksutajale kõrvakiil või mitte anda? Mis õigus on sel inimesel tungida niisugusel kombel võõraste hinge, esitada oma rämpseid retsepte? Kuid Kurban oli arst, Tiina otsene ülemus...

Siis tõusis Tiina sõjamehelikult üles:

«Lubage lahkuda, seltsimees meditsiiniteenistuse leitnant!»

Alma Kurbani jutuvada lõigati nagu noaga pooleks. Ta

jäi nagu keeletuks Tiina ametlikust käitumisest. Kuid hetke pärast surus ta Tiina uuesti istuma.

«Oi, sina jeekim, kurrat, kus löi endale krambi kõhtu! Küll sa, Tiina, oled üks põrunud peaga naine... Istu'nd paigal, ära rüsele! Ega's ma praegu ametiülesannete täitmisel viibi. Olen ju siin nagu sõber, nagu su sõber, kurat ja põrgu!»

Ja uuesti hakkas voolama Alma jutt, räpane ja porine nagu solgioja:

«Ära ole pöörane... Näe, Kübarsepp, sarvik, on sinu pärast juba aru kaotamas. Mis sa teda vaevad, jääb, kurat, veel haigeks, tead isegi, kuidas... See nüüd ju sõjameestel moes... Ära piina tublit meest... Ma ise võib-olla... oleksin nõus teda, sitavarest, lohutama, aga kus sa sellega... Ta ju sinust püsti ogaraks läinud... Sinu leitnant... einoh, see on päris kindel, et sinu endine arm puhkab juba ammu teise kaisus, aga sina, kur-rat, tapad ennast...»

Mingi võimas vedru paiskas Tiina toolilt püsti sellise hooga, et Alma Kurban käsi, mis teda õlast hoidis, valusasti vastu seina prantsatas. Meditsiiniteenistuse leitnant Alma Kurban hüppas samuti püsti ja tahtis juba solvuda oma alluva säärase käitumise üle, kuid siis nägi ta imestusega, et Tiina silmad olid ääreni pisaraid täis...

«Lubage lahkuda, seltsimees meditsiiniteenistuse leitnant!»

Ja enne kui Kurban sai sõna suust, oli Tiina juba toast välja jooksnud. Teda oli raskelt rabanud Kurban ütlus: sinu endine arm puhkab juba ammu teise kaisus! Kogu südamega tundis ta, et see on väljamõeldis, häbematu vale. Aga millega siiski seletada Endeli kummalist käitumist? See küsimus jäi oherdina südant puurima. Endel, Endel! Kui kindel oli Tiina olnud tema siiruses, tema armastuse puhtuses ja tugevuses! Kuidas Tiina oli austanud teda kui sõjameest ja kui kommunisti, kes võib anda idee eest kõik, isegi oma elu...

Ja äkki, täiesti ootamatult... Kõigepealt see rumal ja süüdistav kiri major Kübarsepa puhul.

Major Kübarsepp, väikese nina ja siniste silmadega kiilaspäine intendant, oli kõikide tundemärkide järgi

tõepoolest Tiinasse armunud. Kord ühel hämusel õhtul, kui väljas sadas vihma, lund ja mingit niisket udu, ilmus ta meditsiinipataljoni nokastunult ning nähtavasti selle tõttu oli ka tavalisest julgem ja otsustavam.

Major raputas oma sineli juba ukse taga puhtaks, hõõrus kaua jalgu kuuseokstel ja alles siis astus sisse väikesesse ruumi, mis lõhnas medikamentidest. Tiina sidus parajasti punaväelase kaela, mis punetas maailmatu suurest paisest. Alma Kurban istus nurgas, väikese akumulaatorlambi valguses ja täitis haiguslehte.

Major tervitas vist kõiki, kui ta hüüdis ülemeelikult: «Tervist, eskulaabid!»

Keegi ei vastanud. Siis astus ta Tiina juurde ja vaatles hetke vaikides, kuidas mehel kaela seoti. Kui punaväelane oli läinud, võttis major Tiina käe, pani oma südamele ja ütles veidi pehmel keelel:

«Katsuge, kui palju jääb mul veel elada!»

«Tunnete ennast halvasti?» küsis Tiina.

«Jah, väga. Mu süda on läbi. Ja teie, Tiina, olete selles süüdi. Minu surm jääb teie hingele, Tiina! Pange õige mu südamele üks sinepiplaaster, ehk läheb kergemaks...»

Kurban ja Tiina hakkasid selle üle naerma. Nii lõõbiti ja naerdi tükk aega, sest õhtu oli pikk ja igav üksluisus tikkus inimestele kallale. Kuid siis oligi Kübarsepp haaranud Tiina ootamatult embusse ja suudelnud otse huultele. Karistuseks niisuguse häbematuse eest sai ta tüdrukult laksuva kõrvakiilu. See aga ei mõjunud põrmugi Kübarsepale, sest kohe palus ta kõrvakiilu meditsiinilisele ravile võtta ja plaastri südame asemel punetavale kõrvalestale panna. Alma Kurban siduski vallatades Kübarsepa kõrva kinni, millega see uhkelt polgu staapi läks ja seal kõiki juhtunust täpselt informeeris. Tõesti, naljakas mees oli see major Kübarsepp, Tiina ei osanud tema peale vihastadagi... See muidugi valas õli tulle ja varsti räägiti kõikjal Kübarsepa romaanist. Kõige kentsakam kogu loos oli aga see, et Tiina tõepoolest ei teadnud, kas Kübarsepp oligi üldse armunud või oli see kõik ainult üks lõõpimine, sest major oli tuntud kui suur naljahammas, kellela ükski isetegevusõhtu ei võinud olla täisväärtuslik.

Arvatavasti oli keegi sellest täiesti süütust kometist kirjutanud Endelile, millele see nii omapäraselt reageeris.

Muidugi, Tiina oleks võinud kogu loo lihtsalt ära jutustada ja asi oleks saanud selgeks. Ent Endeli süüdistav kiri oli teda rängasti solvanud, kirja toon ja ridadevahelised mõistalaskmised lihtsalt vihastanud. Siis oligi ta otsustanud Endel Paabutit karistada: Tiina kirjutas vastuse õelalt, iga rida oli kohevil nagu vihase siili turi, ja mis kõige tähtsam — ta ei lükanud midagi ümber. Nüüd on selge, et karistus oli liialt raske: see kutsus esile katastroofi.

Kuramaa lahingutes sai lõbus major Kübarsepp ühel rängal päeval mürsukillust raskesti haavata ja suri. Tiina oli tundnud tõsist kurbust selle surma üle, sest pidas major Kübarseppa, vaatamata tema kummalisele osale Tiina elukäigus, siiski tubliks nõukogude ohvitseriks.

Kõik need üksikasjad meenusid täna Tiinale.

«Mis siis,» mõtles Tiina mõrult, «nähtavasti on niisugune minu saatus.»

Ta vaatas kella — see oli juba seitsme peal. Oli vaja ambulatooriumi õhtusele valvekorrale minna.

Sammudes tänaval mõtles Tiina, et on vaja tingimata Endeliga veel kord kokku saada, võib-olla viimast korda elus, et saada selged vastused kõigile küsimustele. Tiina muigas omaette: kui tähtsalt formuleeritud — kõigile küsimustele, nagu oleks tal neid jumal teab kui palju. Tegelikult vaevab ju südant üksainus küsimus, suur ja valutav. Ja sellele ongi vaja vastust!

Kui ta ambulatooriumi jõudis ja töö juurde asus, näis, nagu oleks rahu jälle tagasi tulnud. Ta vaatas hoolikalt läbi homse vastuvõtu nimestiku. Selles oli korduvaid haigeid ja Tiina valmistas ette nende vastuvõtuks vajalikud arstiriistad, samuti ka vajalikud arstimid.

Jah, nüüd oli ta juba rahulikum. Kuid ometi tundis ta, et süda rinnas tuikab endiselt valuliselt ja piinavalt, nagu rabeleks väsinult väike lind, kes on ootamatult puuri sattunud ja vastu puurivarbu oma pea uimaseks ja tiivavandid veriseks tagunud.

Paabut peatus võõrastemajas. Tal polnud muud teha, kui luges ajalehti ja uudiskirjandust. Elu oli tema jaoks kuidagi ootamatult seisma jäänud, surnud punktini jõudnud. Tal oli raske vaadata, kuidas ümberringi askeldati ja asjaliku ilmega asju aeti. Tähendab, inimestel on töö, järelikut on neil nii muret kui ka rõõmu. Aga temal, Endel Paabutil, ei ole praegu ei muret ega ka rõõmu. Lihtsalt igav ja tüütu olemine. Juba üle nädala elab ta sellist logelejaelu, mis pikapeale võib inimese ära närbutada.

Paabut tõusis toolilt, süütas paberossi ja vaatas aknast välja. Tänaval kees elu, käis kärarikas askeldamine. Lühikeses hallis mantlis naine kandis midagi kotis, kuid mitte seljas, vaid süles nagu väikest last. Ja kott ise liikus naise süles... Läbi aknaklaasi oli kuulda vingumist. Nojah, põrsas, mis kotis küll koju viiakse, aga kindlasti kotis pole ostetud. Kaks poisijõnglast ehtasid rentslis tammi, et vesi sellelt kosena alla langeks. Vana igipõline poiste amet pärast vihma... Tükk aega vaatas Paabut poisikeste ehitustööd ja ta südamesse tekkis kadedusetunne: näe, neil on ametit hommikust õhtuni, sina aga kopita siin numbritoas ja oota... Mida kuradit?!

Jah, tõepoolest, juba on kõrini see pealesunnitud töötaolek. Tahaks nagu kiiremini jälle käed ja jalad käiku lasta. Endel Paabut pole harjunud niisama aega surnuks lööma. Ja eriti veel nüüd, kus Eesti on alles vabanenud julma surve alt, kus varemeid ja vaesust on kogu maa täis, kus töökäte väärtus on kallim iga-sugusest muust varandusest...

Aga nüüd kipub asi kuidagi viltu minema. Ta leiaks ju ise selle Raevere üles, sest kolmkümmend kilomeetrit pole ju mõni ületamatu kaugus, kuid... Enne vaja saada kätte õigus — täitevkomitee töölemääramise otsus. See õigus aga ei taha ega taha Endel Paabutile kätte tulla...

Siis jõudis kätte päev, millal pidi toimuma maakonna täitevkomitee istung ja kus Paabut pidi kinnitama tööle Raevere valda. Ta oli ootamisest juba väsi-

nud, sellepärast pani kõik lootused sellele istungile. Isegi Kusta Puurand, Raevere valla täitevkomitee endine esimees, kes ka juba kuuendat päeva linnas elas, oli kärsituks muutunud.

Kui aga Paabut kella üheteistkümneks oli täitevkomiteesse ilmunud ja Juksaare kabinetti astunud, teatas esimees:

«Täna, kallid seltsimees Paabut, jääb istung jälle ära... Midagi pole parata...»

Nüüd oli aga Endel Paabuti kannatusekarikas hakanud täis saama. Ei, ta lihtsalt enam ei suutnud taluda niisugust mõttetut venitamist.

«Seltsimees Juksaar, mina ootan juba ligi nädal aega...»

«Ei ole viga, seltsimees Paabut, kui veel paar päeva ootad, see asja ei muuda.»

«Miks täna istung ära jäi, kurat võtaks?» oli siis Paabut äkilises vihatujus nähvanud. See «kurat võtaks» oli muidugi üleliigne, sest Juksaar oli imestunud temale otsa vaadanud ja siis pöidlaotsaga lõuga sügades vastanud:

«Selleks on ka omajagu tähtsad põhjused, ja-jaa... Ja lõppude lõpuks võta arvesse, et maakonna täitevkomitee ise otsustab, kuna üht või teist küsimust arutusele võtta, ja-jaa...»

Juksaar oli vist liialt rõhutanud sõna «ise», või oli see siis esimehe toon, mis osutus selleks viimaseks tilgaks Paabuti kannatusekarikas, kuid üle see hakkas voolama, äkki ja kohinaga...

«Teate mis, seltsimees Juksaar,» lausus Paabut siis läbi hammaste vaikselt, kuid ähvardavalt, «kui meie sõjaväes ka nii oleksime sõdinud, nagu teie siin maakonda juhite, noh... siis oleks Hitler juba ammu maailma peremees...»

See oli vist siiski rängasti öeldud, sest Juksaar vahetis mõne hetke tummalt Paabutit, siis aga välgatas kurjalt oma hallide kalasilmadega ja salvas teravalt:

«Poisikese lora, muud midagi!»

Paabut hüppas sõnalausumata uksest välja ja tormas vihaselt Talviku jutule. Parteikomitee sekretär kuulas aga loo rahulikult ära ning ütles:

«Tõepoolest olen mina ise ka selles süüdi... Oli vaja sind kohe Raeveresse saata ja asi oleks korras olnud, vormistamine oleks võinud ju oodata... Teeme nii, homme sõidad koos Puurannaga Raeveresse, saad kõik vastavad dokumendid kätte... Aga pärisvormistamine tuleb hiljem...»

Kuid ka järgmisel päeval ei tulnud sõidust midagi välja, sest fašistlik Saksamaa kapituleerus, verisel sõjal oli ots kätte jõudnud...

«Homme sõidan tingimata, kas või...» mõtles Paabut ja mõistis, et kui juba seni on oodatud, siis tänane päev linnas veeta pole küll mingi patt... Ja ta astus tänavale, kus rahvas sagis ja sumises nagu kevadine mesilaspere.

* * *

Sõda oli tõepoolest lõppenud...

Inimeste nägudel peegeldus see tõde kuidagi omapäraselt. Nad olid lahti saanud justkui raskest koor-
mast, mis neid oli halastamatult muljunud ja rõhunud. Oli tekkinud uus näoilmege — inimeste nägusid oleks keegi seestpoolt nagu valgustanud, ja niisuguse valgusega, mis pehmen-
dab karmust ja tõsidust, soendab silmade helki. Inimesed käisid tänavail sirgemalt ja kuidagi uhkemaltki, kiiremini ja rõõmsamini sibasid kooliteel lapsed.

Isegi loodus oleks sel puhul nagu rõõmu tundnud: puudel paisusid pungad hoogsamalt, rohelus kip-
pus jõudsalt välja isegi kõnniteede kivi-
plaatide vahelt.

Linnapargis peeti rahvakoosolekut ja sinnapoole seadis ka Paabut oma sammud. Maakonnalinna väikesesse parki oli kogunenud imestamisväärselt palju rahvast, vanu ja noori, mehi ja naisi. Lauldes ja lip-
pude lehvides jõudsid kohale nahavabriku ja saeveski tööliste kolonnid. Rahva rõõm võidu puhul oli suur ja siiras. Nagu vasttõusnud päikese värelev helk säras see rõõm inimeste nägudel. Pühalikus ja üleavas meele-
olus liikus rahvas pargi veel niisketel kõnniteedel.

Erilise au sees olid täna Nõukogude armee sõdurid ja ohvitserid. Nendega vesteldi meelsasti ja tütarlapsed

olid need, kes sõjameestele täna eriti mahedasti naeratasid. Kuigi sõjamehed oma suures enamuses ei osanud eesti keelt, klappis jutt siiski. Eestlased võtsid kokku kogu oma vene keele oskuse. Noorematele, kes ei saanud aru — kodanluse koolipoliitika tõttu ei õpitud koolides vene keelt —, ruttasid appi vanemad inimesed, kes vene keelest veel midagi mäletasid. Sõjamehed aga lasksid käiku mõne nädalaga kätteõpitud laused ja ütlushed ning nii voolaski vestlus ja jooksis jutt kõikjal nagu kevadine veeoja, rõõmsalt ja hõbedaselt helisedes.

Ei võinud kaevata, et mõlemad pooled teineteisest aru poleks saanud, sest üksteise mõistmise esimeseks nõudeks on alati olnud hea tahe, millest ka seekord ei tuntud-kõige vähematki puudust.

Linnakese luitunud postkontori juures kõnniteel oli tekkinud nagu väike miiting. Salk noori Nõukogude armee sõdureid seisis ümbritsetuna noortest poistest ja tütarlastest ning mõlema poole vahel veeresid vene- ja eestikeelsed sõnad. Sõdurite grupi keskel seisis noor, sõstrakarva silmadega sõdur, kelle rinnal hiilgas kangelase kuldtäht.

Noorte silmad olid kiindunud sellesse kuldtähese, mis päikeses kiirgas nagu tõeline ehatäht.

«Jutustage, rääkige midagi...» anus samasuguste pruunide silmadega tütarlaps. «Rääkige sellest, kuidas saite Nõukogude Liidu kangelaseks... Noh, rääkige, palun teid väga...» Ja nagu oma sõnade tõenduseks puudutas ta käega kangelase päikeses pleekinud sõduripluusi käist, tõmbas aga kohe käe tagasi ja punastas. Kangelane vaatas tähelepanelikult tüdruku hämmeldunud näkku, naeratas ja ütles:

«Ei oska eesti keelt!»

«Vaata, vaata, siis ju oskab!» rõõmustas üks vanem taat hallis pintsakus, mille alt võis näha triibulist triiksärki ja keerukasse sõlme köidetud lipsu. «Kui juba seda oskab ütelda, küllap ta, vennas, siis ikka oskab...»

Ja oma keeruka lause tõenduseks patsutas ta sõjamehe õlale ning lisan juurde julgustavalt:

«Nitsevoo, kavarite aga, mõi kõik panimaem!»

Sõjamees-kangelane, kes kandis seersandi paguneid,

kohmetas natuke. (Ta oli kõigest kahekümne aastane ja temale vaatas mitu paari noorte neidude silmi.) Kuid siis kõhatas ta asjalikult, võttis sõjameheliku seisaku ja jutustas, kuidas ta oli koos oma seltsimeestega võidelnud hitlerlaste jõukude vastu. Siis vaatas ta sõfrasilmadega tütarlapsele ja jutustas lühidalt sellest, kuidas oli saanud kangelaseks. Oli mõni koht jutustuses raskesti mõistetav, siis hakkas kohe tõlgina tööle vanamees, kellel vene keel oli selge. Kui seersant vahetevahel peatus, julgustas teda vanamees.

Paabut, kes seisis siinsamas, suhtus esialgu vanamehesse kahtlusega: kas ta mitte ei pilka inimesi oma puuvenekeelega. Ta kuulis oma kõrvaga vanamehe tõlkimist. Kui seersant näiteks jutustas, kuidas fritsud kolmekümne tanki toetusel ründasid Nõukogude vägede seisukohti ja ühes kohas läbi murdsid, siis kõlas see vanamehe «tõlkes» nii:

«Meie andsime vassistidele nihukest säru, et nad kolmkümmend tanki sinnasamasse jätsid ja ise plehku panid . . .»

Kui aga seersant hiljem jutustas, et läbimurdnud tankidest enam kui kakskümmend süüdati põlema või vigastati ja et ründav jalavägi tervenisti hävitati, siis «tõlkis» vanamees jälle:

«Meie panime põlema veel kakskümmend tanki ja võtsime vangi kolm saksa kindralit . . .»

Kuulajad plaksutasid käsi üksmeelselt ja hakkasid kangelast ja teisigi sõjamehi üles loopima. Ei, siin pole midagi kõverat, siin on tegemist südamest voogava rõõmuga, mõtles Paabut ja vaatas vanameest, kes nüüd oli ametis kangelase õhkuloopimisega.

Paabut liikus selles pidulikus ja juubeldavas rahvahulgas ning tundis ennast hästi. Täiesti tundmatud inimesed õnnitlesid üksteist, surusid kätt . . . Keegi vanapoolne mees haaras Paabutil ootamatult käe alt kinni ja nagu oleks ta jätkanud mingit varem alustatud vestlust, hakkas kõnelema:

«Nüüd võib jälle hakata inimese moodi elama, üks ole? Hakkame uusi vabrikuid ehitama, elumaju . . . Näete ju,» näitas mees käega linna purustatud kvarthalile, «kui palju sõda meie väikesele linnakesele on

kurja teinud. Hirmus kohe mõtelda... Aga kui palju teeb see välja üle kogu Nõukogude Liidu...»

«Kus teie ise töötate?» küsis Paabut.

«Ah mina ise? Olen ikka siinse nahavabriku meister... Vabrik jäi meil imekombel terveks, olid küll pommid alla pandud, aga õhkulaskja löödi õigel ajal maha... Kuulge, seltsimees, ma ei tunne teid ega tea teie nimegi, aga näen, et olete üks õige mees... Mis oleks, kui astuksite veidikeseks minu poole sisse, teeksime ühe väikese ära? Nii-ütelda suure rõõmu puhul?»

Paabut puikles esialgu vastu, kuid nahaparkal oskas nii auku pähe rääkida, et ta viimaks siiski vanamehe poole sisse astus. Parkali korter oli siinsamas, vanas rebenenud pappkatusega ühekordses puumajas. Kui nad väikeses toakeses istusid, hakkas päev juba õhtusse kalduma. Juhan Sarapuu (nii oli parkali nimi) tõi lauale väikese pudeli valge viinaga, samuti ka leiba ja tüki külma sealiha.

«Vabandage mind, seltsimees Paabut, et nii... häbeamatul kombel teid siia tirisin... Aga tänane päev, see on ju nii, hm... Noh, olgu siis peale, suure võidu puhul... Olge terve! Nii... Nüüd hammustame peale, mis on. Sedasi. Mõtlesin ennist, et nii suur päev, kuidas seda siis nii ihuüksi... Naine mul sai pommitamise ajal surma, lapsi ei ole. Näen siis, et eespool sammub niisuke pikk ja sihvakas mees, sinel seljas, aga paguneid pole... Teadagi, sõjaväest tulnud... Hakkasingi teiega rääkima nagu vana tuttavaga ja, näed sa, oletegi tubli mees, tulite isegi minu poole...»

Nad olid juba paar tundi istunud ja vestelnud. Toa aken oli avatud aeda ja tänavalt kostis tuppa laulmist ja noorte naeru.

«Ärge arvake, et täna kõik juubeldavad ja tunnevad rõõmu,» ütles Sarapuu ja valas pudelist viimase viina klaasidesse. «On neidki, kes täna pisaraid valavad ja meie võitu manavad, muidugi salamahti, omaette... Kulla seltsimees Paabut, teie vist teate minust paremini, et meie rahva hulka jääb veel küllaltki neid, kes lootsid hitlermeeste võidule... Eks ole nii?»

«Noh, nendega tuleb meil ka arved klaariks teha,» vastas Paabut.

«Einoh, seda minagi... Aga ega's see kerge pole, nemad on ju kanged nahavahetajad, oi kui kanged! Juba praegu hakkavad nad selle viguriga peale... Ennist astub tänaval vastu see Rohumaa, meie linna suurkaupmees ja sakslaste sabaliputaja... Ja mis sa ütled — punane lint rinnas. Ptüi... Noh, ega's see number tal, sunnikul, läbi lähe, eks ole?»

«Arvan, et ei lähe,» oli Paabut nõus.

Kui Paabut Sarapuu juurest viimaks tänavale astus, oli juba õhtu kätte jõudnud, kuid tänavad kihasid endiselt juubeldavast rahvast. Järve kaldal istus Paabut ühele tühjale pingile ja tõmbas sinelihõlmad koomale, sest järvelt hakkas õhkuma niisket jahedust. Päike oli juba looja vajunud ja järve taga hõõgus taevas nagu tulekahju.

Nagu ikka, nii ka täna vedasid mõtted Paabutit uitama minevikuradadele. Ta näeb ennast Velikije Luki all külmas tuisulumes, Emajõe all möödunud aasta augustis, Kuramaa metsades... Kui palju on tulnud nõukogude rahva poegadel ja tütardel lamada lumes ja poris vaenlaste kuulide ja pommide all selleks, et tänane päev võis saada reaalsuseks! Kui palju on tulnud selleks anda noori elusid! Jah, võit ei ole kunagi odav, selle saavutamiseks tuleb ohverdada elusid ja õnne. Elusid ja õnne? Endel Paabutil on nähtavasti vedanud, sest elu on säilinud. Aga tema väike õnn, see mis tekkis raskustes ja kadus sõjatulle? Paabut võpatas ja nihutas ennast pingil. Ta nägi kuidagi ootamatult selgesti enda ees Tiina rohekashalle silmi, need vaatasid ta peale etteheitvalt ja nukralt... Imelik, et Paabut teda tänaval ei kohanud, aga see oleks võinud juhtuda, isegi väga kergesti. Ja kõige imelikum selles on see, et Endel Paabut ei teadnud, soovis ta seda kohtamist või ei soovinud...

Siis ruttasid ta mõtted tulevikku, sinna tundmatusse Raevere valda. Kuidas ta hakkab seal töötama? Suudab ta täita nii nagu vaja valla täitevkomitee esimehe kohuseid?

Kusagil selja taga kõndisid hämaruses inimesed ja Paabutini ulatusid katkendid nende kõnelusest.

«... Rõõmustada pole esialgu midagi, vaatame, kuidas edasi läheb,» kõneles vaikselt kare mehehäääl.

Naine, nähtavasti juba vanem, seletas madala rinnahäälega, mis oma tämbriolt tuletas meelde saksofoni kergemeelset kudrutamist:

«Jah, jumaluke, kui peened ja kenad nad olid... Aga, näed sa, kui kehvasti läks vaesekestel...»

Paabutile tulid meelde nahaparkali sõnad: «Nemad on kanged nahavahetajad, juba pärast sõda hakkasid nad selle viguriga peale.» Need seal väljendavad veel oma ehtsaid mõtteid, sest pimedus varjab mitte ainult tegusid, vaid ka nägusid. Kuid homme, päevavalguses, hakkavad nad nähtavasti tegelema selle nahavahtamise protsessiga. Neid on meie rahva hulgas ainult käputäis, kuid nad on siiski olemas ja neid tuleb arvestada. Endised suurmajaomanikud, ärimehed, hängeldajad, kõrtside ja lokaalide pidajad, aktsiate omanikud — ühesõnaga kõik need, kellele nõukogude võim ei võinud tuua midagi head ja kes kõik oma lootused panid Hitlerile, — need moodustavadki selle nahaparkali sõnade järgi nahavahetajate kildkonna.

Paljud neist, kes okupatsiooni veristel aastatel olid raevutsenud, nõukogude inimesi tapnud ja taga kiusanud, olid läinud koos oma peremeestega. Kuid osal polnud see õnnestunud ühel või teisel põhjusel ja nad pugesisid esialgu peitu. Hiljem, kui oht arvati olevat kaugenenu, ronisid nad oma peiduurgastest välja. Paljud neist asusid tööle nõukogude asutustesse, mõned pugesisid isegi parteisse.

Nende hulgas oli ka neid, kes pidid kohale jääma oma ülesannete tõttu, mis nad olid saanud oma lahkunud peremeestelt, ja nad hakkasid neid täitma.

See oli salajane ja nähtamatu rinne. See rinne on alustanud oma tegevust juba maa vabanemise esimestest päevadest peale. Ja ilma nahavahetamiseta see rinne tegutseda ei saanud. Nüüd saavutatud võit oli muidugi hoobiks neile, kuid ühtlasi ka tugevdanud selle salajase rinde tegevust.

Kui Paabut juba kesköö ajal võõrastemaja poole sammus, polnud tänavail sugugi hõredamaks jäänud, elevus ja rõõm näis olevat isegi suurenenud. Linna

keskel väljakul surisesid võimsad helgiheitjad ja nende sinised tulesambad lõikasid pilvedest välja heledaid laike. Siis langes helgiheitjate valgus linna tänavaile ja kõik muutus korraga valgeks nagu päikesepaistelisel päeval. Oli selgesti näha, et rahvas ei mõelnud veel unele, et tänavail ja pargi kõnniteedel lauldakse ja isegi tantsitakse.

Kõrgel õhus heljusid mitmevärvilised raketid, neid tõusis alt alatasa juurde. Sõdurite juures, kes raketiheitjaid käes hoidsid, seisis poisijõmpsikad ja nurusid:

«Seltsimees seersant, lubage üksainus kord!...»

Seersant vaatas poistele ja tegi kurja näo: rakett on relv, aga relva andmine laste kätte on keelatud. Kuid siis, kui üks poiss talle otse jalgu jäi, haaras ta lapsel turjast kinni, vaatas selle paluvatesse silmadesse, mis heledas prožektoril valguses siniselt helkisid, ja ütles:

«Noh, võta pealegi... Vaat, vajuta siia!»

Poiss vajutaski ja kohe kõlas lask ning vihisedes ja suitsusaba õhku jättes lendas õnneliku poisi võidurakett kõrgele taevasse ja plahvatas seal helepunaseks võidulilleks...

* * *

Numbris ennast lahti riietades ja paberossi suitsetades mõtles Paabut, et tänane rõõm oleks olnud veelgi suurem, kui Tiina oleks kuidagi olnud selles kaastegev. Aga see oli nähtavasti võimatu. Nähtavasti? Ei, see oli täiesti võimatu. Pärast seda pettumust, mis veskikivi raskusega oli Paabutile ootamatult kaela langenud, Tiina ja see kergats Kübarsepp, see räpane inimene! Muidugi, pärast kõike seda ei võinud enam nende vahel olla mitte midagi!

Paabut tundis, et tänase suure rõõmu meetünnis oli mitu kulbitäit kibedat tõrva teadmisest, et Tiina elab samas linnas, võib-olla isegi kusagil lähedases tänavas (ta ei teadnud Tiina aadressi) ja et nende vahel ei võinud enam midagi olla...

Järgmisel päeval sõitis Endel Paabut juhusliku küüdi-mehega Raeveresse.

Kristjan Vimm istus oma kabinetis, milleks oli vallamaja idapoolses otsas asetsev kamber. Ta oli selle kambri valinud mitte sellepärast, et, nagu ta ise seletas, «päike, kurivaim, kõrvetab vallamaja kuumaks ja see on ainuke jahedam koht», vaid sellepärast, et siit oli hästi näha maakonnalinna kulgev tee ja kui mõni auto või muu sõiduk ülemustega kohale tuli, võis seda õigel ajal märgata. Siinsamas kõrval oli täitevkomitee esimehe Kusta Puuranna kabinet, akendega otse lõunasse, mille tõttu tuba suvel vihusaunaks kippus muutuma. Kuid siiski olid sellel kabinetil ka omad head küljed. Kui silmapiirile ilmus ülemus, sai sellest Puurand kohe teada energilisest koputusest, mis tuli sekretäri kabinetist. Teiseks heaks küljeks oli see, et suviti juba kella kaheteistkümne paiku võis esimees oma kabinetist kaduda, sest «päike küttis kambri vihusaunaks».

Oli juba veidi üle keskhommiku. Soe päikesepaisteline ilm oli talurahva meelitanud põllutöödele, peamiselt kartulipanekule, nii et täitevkomitees oli rahvast võrdlemisi vähe.

Väljast oli kuulda vankri loginat. Vimm vaatas aknast välja ja nägi, kuidas vallamaja õue veeres vanker, kaks sõitjat peal, üks neist sõjaväemundris. See tegi Vimma ärevaks. Ta jooksis kabinetist välja ja ütles registraator Alma Veskimäele:

«Kuule, mine vaata, kes see niisugune seal tuli... Ma lähen Puuranna järele...»

«Puurand on juba siin,» vastas Veskimäe ja vaatas imestunult Vimma ärevasse näkku. «Mis siis lahti on?»

Vimm oli juba oma ärevusest jagu saanud ja ütles: «Lahti ei ole midagi, arvan, et maakonnast on mõni revident kohale jõudnud...» Ja läks jälle näiliselt rahulikult tagasi oma kabinetti.

Endel Paabut ronis vankrilt maha.

«Noh, olemegi siis Raeveres,» ütles hobusemees ja sidus hobuse lasipuu külge. «Kas võttis sõit ka luudkondid kibedaks?»

«Eks need luud-liikmed ole hullemaidki asju näinud,» lõi Paabut käega. «Mis see kolmkümmend kuus kilomeetrit siis ikka ära ei ole.»

«Eks ta ole jah,» oli ka hobusemees nõus. «Teie veel ju noor inimene... Minul aga, näed sa, tagus ristluud päris valusaks!»

Ja mees hakkas puusa triikima, ennast sinna ja tänna painutades. Siis vaatas ta üles pilvede poole, mis taeva sinisele sametile olid kogunenud nagu valged padjad, ning ühest silmanurgast Paabutile kõõritades lausus magusalt ja unistavalt:

«Ehh-jaa, kui nüüd seda va kärakat saaks, kas või ühe lonksugi, olgu ta siis pinutagune või... Küll kuluks marjaks ära!»

Kuigi Paabut vihjet väga hästi mõistis, maksis ta mehele sõnalausumata kokkulepitud summa ja astus valla täitevkomitee hoonesse. Hobusemees vaatas talle järele, sügas kuklast pulstunud juuksekahele, astus vankri juurde ja tõmbas istme alt väikese pudeli välja. Siis vaatas ta korraks kahtlevalt vallamaja akende poole ja tõstis pudeli suule.

Paabut seisatas hetke eeskojas ja laskis silmadel üle uste ja seinte libiseda. Paremalt pool oli uks, millel seisis silt mustade tähtedega: «Raevere valla sidejaoskond». Vasakul pool oli aga valgele paberile tindiga joonistatud: «Raevere valla Täitevkomitee».

«Hm, täitevkomiteel pole veel õiget siltigi...» mõtles Paabut, avas vasaku ukse ja astus sisse. See oli korralik vallamaja, oote- ja vastuvõturuumiga, isegi korraliku puust barjääriga kantseleiruumis. Selle barjääri taga istusid kaks tütarlast, kes kirjutasid. Barjääri ees ootas oma järjekorda kümme talunaist ja paar habemikku meest. Kui Paabut neist mööda astus toa

poole, mille ukstel ta aimas nägevat silti «Esimees», mõõdeti teda ootajate poolt pealaest jalatallani, kusjuures naised eriti tähelepanelikult uurisid Paabuti korralikku sõdurirõivastust. Mõned nooremad müksasid üksteist küünarnukkidega ja lõkerdasid seepeale naerda.

«Kes see nihuke võiks küll olla?» uudishimutses üks kirju rätikuga naine, kelle põlve juures seisis paari-aastane poisike.

«Küllap mõni linnasaks,» vastas talle noorevõitu naine, nagu nagu tedremuna tihedalt tähnidega üle külvatud. «Tuli vaatama, kuidas meie kandis see eluke ka liigub... Mis sa arvad, võib-olla saaks temale oma häda kaevata, vahest ehk võtab kuulda...»

«Ära aja nüüd lollust suust välja!» nähvas naisele Oskar Kõrend, tuntud puskarikeetja, kõhn mehike, kollase näo ja hõreda luitunud habemetuustiga lõua otsas. «Tema jah ongi selleks siia tulnud, et sind aidata! Ega siis kedagi, hüppa järele, hakka paluma! Ptüi, mis-sugused lollid mõtted ühele naisele ka pähe võivad tulla.» Mees lõi lootusetult käega, võttis taskust tubakakoti ja hakkas plotskit keerama. Selle toimingu juures sõnas ta õpetlikult naisele:

«Tema sind nüüd aitab, oota aga... Temale muudkui anna, nagu see praegune kord ülepea...»

Kui plotski oli valmis, süütas mees selle põlema, tõmbas paar mahvi nii tigidalt, et põsenahk mõlemalt poolt sügavale suukoopasse tõmbus, ja jätkas oma õpetust:

«Linnamehega rääkimine on tühi töö ja asjatu ajaviitmine, muud midagi... Nii oli see vene ajal, nii oli see eesti ajal ja nii on ka nüüd, kommunistide päevil. Kas me siin ei näe... Elu on ikka ühe ja sama kroogiga...»

«Aga vanasõna ütleb, et rääkija suu peale ei lööda,» vaidles naine vastu. «Kui sulle ülekohut tehakse, miks mitte rääkida... Ega's kõik Puuranna- ja Vimma- taolised ole...»

Sel hetkel tuli esimehe kabinetist sekretär Vimm välja, silmad häbelikult maha löödud, ja ütles midagi tasa Alma Veskimäele, kes registreeris parajasti äsja sündinud kodanikku. Sekretäri jmelik olek tekitas

ruumi vaikuse. Vimm aga kadus jälle kiiresti esimehe kabinetti. Inimesed olid üllatatud. Niisugust imet polnud küll varem keegi näinud. Isegi oma silmi ei julgenud Vimm miskipärast üles tõsta... Seda ei olnud varem keegi näinud!

Kuidas Vimm siis varem oli käitunud ja olnud? Naised tuletasid meelde. Tal polnud kõigepealt kunagi niisugust nägu ees olnud nagu täna. See oli nüüd niisugune nagu kassil, kes on käinud äsja pesast kanamune varastamas... Teiseks ei käinud Vimm seni kunagi, silmad maas. Ei, tõepoolest, seda ei mäletanud keegi. Sekretäri pisut pungis kollakad silmad ei häbenenud ka siis, kui ta talumeestelt «meelehead» vastu võttis või sajarublase ettenägematute kulude katteks paluja värisevate sõrmede vahelt ära nipsas ja vestitasku poetas.

Aga nüüd! Tõepoolest, on midagi väga olulist juhtunud, kui juba Vimma häbematud silmamunad ei julge enam otsa vaadata ja ta alati roosa nina kõrval on ka näonahk muutunud roosajumeliseks...

«Kes soovib esimehe jutule, palun minu juures registreerida,» sõnas Alma Veskimäe äkki võre tagant heleda häälega.

See tuli kõigile nii ootamatult, et jutukõmin lõigati pooleks nagu noaga. Siis möödus esimene üllatus ja inimesed hakkasid asja arutama. Tohhoo, sõge säh, on see alles uudis — registreerida! Mõtleb ka Puuranna Kusta vigureid välja! Et las linnasaks vaadaku, kuidas Raeveres asju aetakse, ikka nagu linnas kohe — kõik jutulesoovijad panevad oma nimed paberile... Varem pääses Puuranna ruumi ainult mõni sõber-topsivend. Mis muutus see siis nüüd oli?

Tagatoast astus uuesti välja sekretär Vimm, pöördus rahva poole ja sõnas vaikselt:

«Uus esimees seltsimees Paabut palub siin,» Vimm näitas käega tütarlapsele, kes kirjutab, «kõigil, kes soovivad täna ta jutule, registreerida ennast.»

«Uus esimees?»

«Ma juba ütlesin: uus esimees seltsimees Paabut...» sõnas nüüd Vimm väarikalt.

Nimestikku panid oma nimed sisse Anna Pärna, Oskar

Kõrend, Toomas Kalle ja veel kolm naist Alaheedult ja Kirblast.

Kui tütarlaps nimestiku tagatuppa viis, jäi rahvas talle tummalt järele vaatama, sest täna oli siin vallamajas kõik nii kummaline ja harjumatu. Vimm seisis natuke aega kõheldes esimehe ukse ees, nagu kaaludes, kas minna esimehe kabinetti sisse või jääda siia ukse taha valvama. Siis tuli talle meelde, et Paabut oli teda käskinud koostada veel täna valla uusmaasaajate nimekirja täpsete andmetega maa suuruse, inventari ja kariloomade hulga kohta. Sellepärast siirdus Vimm oma ruumi,

Varsti ilmus Alma Veskimäe esimehe kabinetist ja palus Anna Pärna sisse astuda. Naine tõmbas käega üle seeliku, kõhatas korra, laskis siis käelabaga veel koraks üle oma pruunide ja paksude juuste ning kadus kabineti ukse taha.

2

Kell oli juba tublisti üle üheteistkümne, kui Paabut sineli selga tõmbas ja vallamajast välja astus. Kuigi kesköö oli juba kusagil lähedal varitsemas, ei võinud seda millestki aimata. Valged ööd, põhjamaa valged ööd! Näib, nagu oleksid ilmakaared äkki oma kohad ära vahetanud: lääts on sinkjalt tume, nagu ei peakski päike seal loojuma... Selle eest särab põhjataevas loojangu ja koidu ühinenud värvide rikkalikus spektris. Helepunaselt viirult, mis nagu õhukese pintsliiga veevutud otse silmapiirile, tõuseb kõrgele taevavõlvile punakaskuldne laiema riba, mis on läbi tikitud silmapiiri tagant tõusvate hõbedaste kiududega — nähtamatu päikese kiirtelõngadega... Kõrgemal lööb punakas riba kergelt kollendama, millest omakorda hakkavad läbi tungima taeva sinised laigud, muutudes külmroheliseks avaruseks... Hõbedaste kiudude sambad tungivad ka siia, nendele rohelistele ja külmadele avarustele, nad tekivad ja kaovad aeglaselt, liiguvad edasi-tagasi, tekivad ja kustuvad jälle... Valged põhjamaa ööd! Kes pole silmi pööramata vaadelnud seda

kordumatut valguse mängu, hämariku ja koidu lühiajalist kohtumist!

Kõrgel taevas lendasid mingid mustad ja aeglased linnud. Paabut tunnistas neid tükk aega, kuid ei osanud neile mingisugust nime anda. Varesed? Liiga aeglaselt liigutavad nad tiibu vareste jaoks. Kajakad? Hm, kust said siia kajakad? Ja pealegi... missugune omapärane hääl on neil lindudel! Kronks, kronks! Nagu lööks keegi puunuiaga vastu tühja ja kõmisevat raudvaati. Kronks, kronks! Haa, need on ju rongad, kes seal kõrguses tiirlevad... Nähtavasti on neid miski häirunud ja sügavast metsatihnikust õhku tõstnud.

Paabut süütas paberossi ja pärast mõnda mahvi tõmbas kopsud karget õhku täis. Kogu päeva oli ta kabinetis istunud ja valla asjadega tutvunud. Puurannalt võttis ta pitsati ja raudkapi võtmed üle ning laskis ta minema. Üleandmise akti koostamisega on veel aega. Partorg Vahtraga oli Paabut aga pikalt ja üksikasjaliselt vestelnud nii valla asjade kui ka edaspidise töö üle.

«Raske hakkab meil siin olema,» oli Vahtra öelnud uuele valla täitevkomitee esimehele ja teda siis oma hallide silmadega uudistavalt uurinud.

«Kerget elu pole vist kusagil,» oli Paabut siis vastanud ja miskipärast juurde lisanud, «ja seda kerget elu ei otsi vist meie kumbki...»

«Kui meie kahekesi kokku hoiame, siis ei ole meile mingisugused raskused hirmsad,» oli ta viimaks öelnud.

«Ja kui veel rahva enda ümber koondame...» oli Paabut juurde lisanud.

«Kahtlemata,» jäi ka Vahtra nõusse. «Kuid see on ka kõige raskem ja tööd nõudvam.»

«Kuid ka kõige tähtsam...»

Paabut sammus mööda teerada vallamaja taha. Siin oli kaunis suur viljapuuaed, tõsi küll, lohakile jäetud marjapõõsaste ja õunapuudega. Viljapuud olid valgendamata, marjapõõsad vanas kulus ummistunud, maapind ümberringi kobestamata ja kinni tallatud, ühesõnaga — täielik korralagedus.

Vallamaja seina ääres kasvasid sirelid. Nad olid veel kevadiselt lagedad, ainult pungad olid alles puhkenud:

rohelist lehehakatused trügisid südilt pungakattest läbi ja muutsid oksaraod sakiliseks. Siinsamas kasvasid kaks suurt kaske, mille oksad ulatusid üle vallamaja katuse. Kased olid hiirekõrvus ja nende okstes kohises kergelt lõunatuule soe hoovus.

Looduse poolest ei saanud Paabut Raeverele midagi ette heita. Ainult et puudus meri, millega Paabut juba lapsepõlvest peale oli kokku kasvanud. Selle eest olevat siin suur Rimmu järv, kus suviti saab supelda ja kala püüda. See peaks kuidagi merd asendada.

Ka vallamaja kohta ei olnud tal midagi erilist ette heita: harilik, tavaline ühiskondlik hoone. Võiks muidugi puhtam ja korralikum olla, kuid see annab korraldada. Mis Paabutile aga palju vähem meeldis, see oli täitevkomitee kaader.

Võtta kas või näiteks valla täitevkomitee sekretär Vimm. Paabut mõistis kohe esimesest pilgust, et see mees on omaette pähkel. Paabutile ei meeldinud põrmugi mehe käitumine. Kuidas ta küll küürutas ja kumardas, kui kuulis, et saabunu polnud mitte mingi revisent, vaid valla täitevkomitee uus esimees. Mingi vingerjataoline olevus, aga niisugune on alati vastik!

Kui Paabut oli hiljem tutvunud Vimma isikliku toimikuga, nägi ta oma üllatuseks, et mees on enam kui 15 aastat töötanud samal kohal, algul kodanlusaegses vallavalitsuses, pärast juuni-juulipööret täitevkomitees, hiljem, fašistliku okupatsiooni ajal, uuesti vallavalitsuses ja nüüd juba nõukogude korra juures jälle täitevkomitees. Ühesõnaga mingi «Mädchen für alles», mees, kes oskas kohaneda iga ühiskondliku korraga.

Hakkas juba koitma, sest põhjataeva idakaares purskusid heledad tulesambad kõrgele, nende järele pidi varsti silmapiiri tagant tõusma ka päikese hõõguv ketas. Kõrgel kase otsas laulis rästas. Paabut vaatles lindu ja arvas, et näeb, kuidas linnu suled kurgu all pika trilleri ajal värisesid. Ka kaugemate puude laduvust oli kuulda laulurästaste varahommikust kontserti.

Hommik oli jahe ja Paabut tõmbas sinelihõlmad koomale. Ta oli jõudnud heinamaale, kus siin-seal mõned põõsad kasvasid. Siis sattus ta jalgupidi loiku, kust kaks

konna ehmunult eemale hüppasid. Põõsaste noores lehestikus hakkas sahistama hommikune tuul.

Paabuti mõtted suundusid jälle esimestele muljetele siinsest vallast. Muidugi oli raske saada ühe päeva jooksul kõigest terviklikku ja täpset muljet, kuid öeldakse, et esimene mulje ongi see õige. Sellepärast analüüsiski Paabut nii hoolikalt oma esimest tööpäeva valla täitevkomitee esimehe kohal.

Talle meenusid jutulesoovijad. Järjekorras oli kabinetti astunud lüheldane vanamees linnamoodi riides. Tal oli seljas hall ülikond. Triibuline päevasärk ja ruuduline lips paistsid pintsaku alt. Hallid silmad mehe ümmarguses näos puurisid teravalt nagu naasklid, hõre punakas habe lõua otsas tegi ta näo sarnaseks vana soku kavala lõustaga.

Mees astus kabinetti kuidagi küljети, sest vasakus käes hoidis ta korvi, millest läbi rätiku tungis jonnakalt esile pudeli kael. Jutulesoovija jäi seisma ukse juurde ja sihtis Paabutile oma väikesed terashallid silmad.

Paabut näitas käega toolile:

«Palun!»

«Kuule nüüd, uus esimees või?»

«Palun võtke istet,» ütles Paabut ja näitas uuesti käega toolile. «Uus esimees sedakorda küll, aga ega see siis oluliselt asja muuda...»

«Jah, see on õige...» haaras mees rõõmsalt Paabuti sõnadest kinni. Ta võttis istet pakutud toolil, korvi aga asetaski laua lähedusse põrandale. Paabut vaatas kahtlaselt korvile, kuid ei osanud esialgu mingit seisukohta võtta: nähtavasti on mees tulnud kooperatiivist.

«Jah, see on õige,» kordas mees ja võttis taskust suure halli rāti, millega hakkas usinasti näolt higi kuivatama. «Ega see asja muuda, et esimees uhiuus kohe... Mõtlesin, et mis see uus esimees siis nõnda äkki, et ega's see Kusta Puurandki halb esimees polnud...»

Paabut muigas. Tal tärkas mõte, et tema ees istuv külamees on tulnud uut esimeest proovima, õigemini vanaga võrdlema.

«Ja nüüd imestate, et uus esimees,» püüdis Paabut juttu samas toonis arendada.

«Mis seal imestada, aga veidi äkki ta on. Kõrgete ülemuste asi, mis meie saame parata. Ja ega's teiegi siin süüdi ole,» vaatas mees kavalalt Paabutile. «Kutsuti maakonda ja saadeti kohale, et mine ja võta Kusta Puurannalt see Raevere vald üle... Ja kust teie siis võite teada, kuidas see Puurand töötas, hästi või halvasti...»

«Noh, kuidas siis seltsimees Puurand töötas?»

Mees tõstis pea korraks kõrgemale ja vaatas Paabutile takserivalt otsa. Siis lausus ta vaikselt ja kindlalt:

«Kuule'nd, ega ta halvasti küll ei töötanud. Peaasi — sai inimestega hästi läbi. Aga see, kulla seltsimees Paabut, on meie elus ikka kuldaväärt asi. Ei tema kunagi urgitsenud kedagi, nagu seda mujal tehakse, ega kaevanud auku oma ligimesele...»

Paabut kuulas muiates mehe juttu, milles kajas aina kiidulaul vanale esimehele. Siis jäi mees äkki tõsiseks.

«Ärge arvake, seltsimees Paabut, et olen teie vastu. Ei, mitte sugugi. Arvan, et teie läbisaamine rahvaga saab veelgi parem olema. Ja uskuge, meie toetame siis teid kogu südamest...»

«Keda teie mõtlete selle «meie» all?»

«Meie, see tähendab — Raevere valla tõelised talupojad,» lausus mees peaaegu pidulikult.

«Tõelised talupojad? Kuidas seda mõista?»

«Vaadake, kulla seltsimees Paabut,» jätkas nüüd mees lauale veidi lähemale nihkudes. «Talupoegi on ju mitmesuguseid. Üks muretseb hommikust õhtuni selle eest, kuidas oma elujärge paremaks muuta, teine aga tahab ahju peal kindraliks saada...»

«Ahaa, mõistan,» naeratas Paabut, «need esimesed ongi siis tõelised talupojad ja nende toetusele võingi loota, kui oskan hästi läbi saada.»

«Teiega saab juttu ajada,» rõõmustas nüüd mees. «Aga eks me veel edaspidigi võime rääkida. Teised tahavad ka uue esimehega juttu ajada. Mul oli teie juurde asja ka.»

Mees tõmbas pintsaku taskust avalduse ja ulatas Paabutile. Selles oli kirjutatud, et Raevere valla talu-

pidaja Toomas Kalle palub valla täitevkomiteed vähendada riigile viljamüügi kohustuse normi, sest viljasaak olevat mullu sõjategevuse tõttu kaduma läinud ja kaks lehmagi otsa saanud. Viimase tõiga tunnistuseks oli avaldusele lisatud jaoskonna loomaarstilt paber. Loomaarst tõendas, et Kalle kaks lehma on möödunud aasta detsembris haigestunud ja sellepärast lubatud nad müügiks tappa.

Paabut mõistis, et tema ees istub üks hallparunitaoline subjekt. Ta võttis Toomas Kalle avalduse vastu ja lubas selle oma seisukohaga edasi saata maakonna varumisvolinikule.

Kalle oli juba uksest välja astumas, kui Paabut ta tagasi kutsus.

«Kuulge, teie unustasite oma korvi siia,» näitas ta laua serva alla unustatud korvile.

Toomas Kalle oli aga teistsugusel arvamisel. Ta tõstis oma naaskelsilmad Paabuti näole, kobas seal nendega korraks nagu tigu oma katsesarvedega, haaras Paabuti frentšivarrukast kahe käega kinni ja lausus poolsosinaks surutud häälega:

«Kuule nüüd, las see korv jääda siia pealegi... See on ju sulle, kallid uus esimees, nagu esimeseks külakostiks...»

Ja Toomas Kalle võttis maast korvi, tõstis selle toolile ja tõmbas korvilt riidelapi pealt. Oo, korv oli tulvil täis kõige paremat kaupa: keskel seisis nagu väike kuningas liitrine kroonuviinapudel, rohekast lakist kroon peas, selle kõrval hiilgas pruunjalt suur suitsutatud singitükk nagu mõni idamaine pruuni nahaga kuninganna; siis, teisel pool kuninglikku kõrgust hendas kollaselt ja kutsuvalt võiprintsessi sihvakas kilogrammine kuju ja selle ümber, nagu kuningapoegade ja -tütarde lõbus salk, valendasid valged ja pruunjad kanamunad...

Toomas Kalle näitas majesteetlikult vasaku käega sellele rikkusele, mis pidi uue esimehe südame tegema sama pehmeks ja järeleandlikuks, nagu seda oli kollase printsessi ihu paksus ja läbipaistvas pärgamendis... Siis tõstis ta oma silmaterad kogu sellelt uhkuselt uue esimehe näole ja... kirjeldamatu hirmutunne

moonutas Kalle näo virilaks. Ta habe hakkas väri-sema.

«Soo! Või juba kohe altkäemaksuga platsis!»

Kalle silmad keerlesid abitus ringjooksus Paabuti vihast moondunud näol, ta hõre habe värises ja huuled sosistasid:

«Kuule nüüd, kuule nüüd... Mis altkäemaks... Puhtast südamest ja sõprusest...»

«Ma lasen teile protokollki koostada,» karjus Paabut, «siis näete, kuidas tulla altkäemaksuga... Lur-rjus!»

Siis juhtus aga kummaline lugu: Toomas Kalle lan-ges äkki põlvili põrandale ja haaras Paabuti jalge ümbert mõlema käega nii ootamatult kinni, et see pidi pikali kukkuma. Vaevalt sai ta kätega laua servast kinni haarata.

«Kallis esimees, kuule nüüd...» ümises Kalle ja hoidis kõvemini Paabuti jalgadest kinni. «Ära saada, kuule nüüd, hukatusse!»

Samal hetkel astus Vimm kabinetti ja jäi totra näoga uksele seisma.

«Tõuske jalamaid maast!» kisendas Paabut. «Noh? Jalamaid! Ja kaduge kus kurat kõige oma korviga... Seltsimees Vimm, mis komme see siin on,» jätkas Paabut, kui Kalle oli maast üles tõusnud ja oma higist nägu hakanud triibulise rätiga kuivatama, «... esimehe kabi-netti tullakse mingisuguste korvidega... Olge head ja koostage kohe selle mehe kohta akt altkäemaksu pak-kumise kohta...»

Lugu lõppes sellega, et Kalle hiilis Vimma selja tagant koos oma korviga minema ja pääses nii proto-kollist, kuna Vimm sai uuelts esimehelt esimese amet-liku noomituse.

Paabut jutustas loost Vahtrale, kes õhtul pärast poliitkooli tuli vallamajasse. Vahtra kuulas jutu ära, muigas omaette ja ütles:

«Ei arvanud, et nad nii häbematult ründavad sind juba esimesel päeval... Ehh, halvasti tegid, et proto-kollki jätsid koostamata, väga halvasti... Aga olgu, mitte selles ei ole peaasi... Nende kulakutega ja kulaklike kommetega meie vallas peab võitlema teisiti ja otsustavamalt...»

Nad viisid läbi valla täitevkomitee töötajatega väikese koosoleku, kus selgus, et «meelehead» võtavad vastu mõned täitevkomitee teenistujadki... See rabas oma ootamatusega nii Paabutit kui ka Vahtrat.

Paabut vaatas veel samal päeval läbi kõik vallamaja tööruumid, kõik kapid ja sahtlid ning leidiski Vimma lauakapist umbes kahekilose paki tangude ja võiga. Vimm tõendas kõigi pühakute nimel, et ta olevat hommikul enne tööletulekut tangud ja või ostnud ühelt maakonnalinnast turule sõitvalt talumehelt. Paabut jäi küll niisuguse seletuse tõepärasuses kahtlema, kuid midagi selgeks teha ka ei suutnud.

Jah, esimese tööpäeva muljed polnud just kõige meeldivamad... Ja mis kõige halvem, juba esimesel tööpäeval on tehtud mõned vead, mis aga oleksid pidanud jääma tegemata. Nagu lugu selle Kallega... Mees tuleb lausa üles ostma uut esimeest, toob selleks korvitäie toiduaineid, nimetab selle avalikult meelega, see on altkäemaksuks... Ja mehel lastakse rahulikult minna, ilma et talle häbematus eest midagi sünniks! Kuidas see küll võis juhtuda! Protokoll ja asja ametlik käik oleks pidanud järgnema niisugusele sündmusele...

Siis see koosolek valla töötajatega... See kutsuti kokku Paabuti algatusel, ilma et varem oleks küsimust põhjalikumalt läbi mõeldudki. Ja selles oligi viga, sest koosolek läks kohmetult ja kuidagi pingutatult. Algul ei tahtnud keegi üldse suudki lahti teha. Kui Alma Veskimäe poleks sõna võtnud ja mõne teenistuja peale näpuga näidanud, kes ka talunikelt seda niinimetatud meelega oli vastu võtnud, olekski asi vist lõppenud uue esimehe ärritatud kõnega altkäemaksu lubamatusest nõukogude riigiasutuses.

Teenistujad ise aga, keda Alma Veskimäe oli puudutanud, panid Paabuti imestama. Nad ei osanud isegi halba näha selles, kui mõni tuttav talumees, nagu nad ise nimetasid, vahel neile «meelega ja sõpruse täheks» naela võid või kümme muna tõi...

Kui Paabut varahommikuselt jalutuskäigult vallamaja juurde tagasi jõudis, nägi ta, kuidas Vahtra vallamajast ringutades välja tuli ja paberossi süütas.

«Jalutad, seltsimees Paabut? Jahutad pead?» küsis Vahtra ja pakkus Paabutile suitsu. «Jah, tööpäev oli sul siiski liialt palav, eriti nende jutulesoovijate hulga poolest...»

Mehed istusid madalale, ilmatu pikale pingile, mis seisis vallamaja seina ääres, ja pöörasid näod idasse, vastu päikese tõusule.

«On inimesi,» lausus Paabut nagu omaette mõttes, «kes võivad rahuliku südamega teenida iga riigikorda, olgu see siis kapitalistlik või kommunistlik... Ma ei saa niisuguseid inimesi uskuda ka kõige parema tahtmise juures ja ei taha niisugustega ka koos töötada...»

«Sa mõtled vist vallakomitee sekretäri Vimma?»

«Just teda. Ja ma arvan, et meil tuleks sellest mehest vabaneda... Arvad, et teenib meid samahästi, kui oma endisi peremehi? Võta näpust...»

«Usun. Teeskleb alandlikkust ja korralikkust, aga südames on tal teised tundmused... Mul on mõningaid andmeid selle kohta.»

Paabut vaatas küsivalt Vahtrale.

«Mõtlesin ta jalamaid vallandada.»

«Arvan, et ootame veidi, see on mõistlikum.»

«Hüva,» oli Paabut nõus. «Aga nüüd läki õige tuppa, katsume kas või mõne tunnikesegi veel magada... Noh, lähmel!»

Kui mehed vallamaja uksest sisse astusid, viskas päike oma esimesed kiirtevihud üle kirdes mustava metsa kõrgele taevaletusse.

Lambrisaare talu peremees Jaan Kär bats kadus 1944. aasta augustis Raevere valla piiridest. Oli palju põhjusi, mis Jaan Kär batsi okupantidega minema viisid. Eks olnud Jaan koos oma kahe pojaga need, kes 1941. aastal juba enne sakslaste kohaleilmumist, valged side-med käsivarrel, organiseerisid bandiitide jõugu. Eks olnud tema see, kes Raevere valla täitevkomitee esi-mehe Bernhard Vaarika ja kolm teist kehvikut ja maa-tameest metsikult mõrvas. Kogu okupatsioonija kes-tel oli Jaan Kär bats valla «omakaitse» pealik, juhtis metsades haaranguid nõukogude partisanidele.

Nii et Jaan Kär batsil oli tõesti põhjusi koos oma kahe täiskasvanud poja ja naise-ga valla piiridest kaduda. Kaugele ta aga jõudis minna, pääses ta okupantide tiiva all mere taha või jäi kodumaale redusse parajat aega varitsema, seda ei teadnud keegi ütelda.

1944. aasta sügisel anti sama Lambrisaare talu endi-sele saunikule Toomas Söödele, kes oma perekonnaga oli seniajani Jaan Kär batsit orjanud. Kuigi Kär bats oli minnes karja lagedaks laastanud, jäid uuele pereme-hele tugev kõrbjas mära ja kaks lehma.

Tooma vanem poeg Vidrik oli talusaamise momen-diks saanud juba seitsmeteistkümne aastaseks. Nüüd asus Tooma perekond esmakordselt oma elus päris-peremehena talus tööle. Oma talu, oma maa, omad loo-mad . . . See oli nagu ennekuulmata muusika, mis Tooma kõrvus helises.

Ta käis algul nagu mingis unenäos Lambrisaare maa-del ringi, seisatas nagu millegi üle mõeldes, naeratas ja astus siis uuesti edasi. Poeg Vidrik oli kuidagi külmem-a südamega — ta ei kolanud ilmaaegu oma põllupiiri-del ega naeratanud õndsalikult oma mõtete üle, nagu

seda tegi vana Toomas. Ta tegi tööd asjalikult ja väliselt külmaltki. Kord vaatas ta isale, kes jälle oma põlumaade piiril millestki unistas, ja ütles:

«Isa, otsid sa midagi?»

«Mina? Ei otsi midagi, niisama käin . . .»

Ja kui poeg enam midagi ei öelnud, lisas vana Toomas:

«Aga sul on siiski õigus — ma otsin ja ei leia . . .»

«Mida sa siis otsid?»

«Ah mida ma otsin? Vaata, Vidrik, see on nüüd meie maa . . . Lambrisaare on nüüd meie. Mõtlen, et miks ta alles nüüd meie on? Ma arvan, et ta on alati meie oma olnud, alati . . . Kõik on siin tuttav, iga jalatäis põldu, heinamaad. Minu kätetöö, sinu ema kätetöö, sa ise oled ju siin vist üheksa või kümme suve karjas käinud . . .»

«Üheksa suve,» täpsustas Vidrik asjalikult.

«Ja vaata, ma otsin, mis on siin Kärbatsilt ja mis on meilt. Ma ei leia siin midagi Kärbatsi Jaani kätetööst, kõik on meie, meie . . .»

Vidrik vaatas isale suuril silmil otsa ega lausunud midagi. Paaril korral käisid nad siis kahekesi oma põllud ja heinamaad läbi. Mida nad ei näinud, olid endise peremehe tööjäljed. Küll aga oli kogu Lambrisaare täis Toomas Sööde ja ta perekonna töövaeva.

Asunud Kärbatsi endisesse majja, kus mööbel oli korralik ja igal pool võis näha jõukuse jälgi, oli ema Maali mitmed kuud aralt, kikivarvul kõndinud mööda kollaseid värvitud põrandaid, sõrmeotstega puudutanud küll pehmeid toole ja diivaneid, küll läikivat pianinot. Pianino viidi varsti rahvamajja, samuti ka osa pehmest mööblist, kuid Söödedele jäi siiski küllaldaselt igasugust majakraami. See kõik oli hinnatud väga soodsalt ja antud selle eest tasumiseks kolmeaastane tähtaeg.

Niisugust õnne ei võinud Sööded kunagi oodata. Kuid sellel õnnel oli juba algusest peale ka vari juures.

Kivikangru peremees Toomas Kalle elas naabruses, ta oli Jaan Kärbatsile esimese naise järgi kälimees. Pärast talu üleandmist Söödele oli Kalle Lambrisaarele tulnud, kõik üle vaadanud ja vanale Söödele öelnud:

«Noh, nüüd oled peremees. Ja eks ole me peale selle

veel naabrid. Toomas Kalle Kivikangrul ja Toomas Sööde Lambrisaarel... Kaks Toomast, kaks tublit talu, kaks kanget peremeest...»

Sööde oli Kalle juttu kuulanud ja mõelnud, et küllap on naabri tulekul mingi teinegi tagamõte kui rõõmuavaldus Sööde peremeheks saamise üle. Nii see tegelikult oligi. Kui talu juba üle vaadatud ja kohmetanud pererahvaga viisakussõnad vahetatud, ütles Kalle uuele peremehele, kui nad üksi jäid:

«Vaata, Toomas, tahan sulle ütelda ühe mehesõna. Sa oled nüüd muidugi peremees. Aga ajad on muutlikud. Kes seda teab, mis veel tuleb ja kuidas need maailma asjad käivad. Tead ju isegi, kuidas läks kolm aastat tagasi... Nii mõnigi arvas, et nii jääb, aga ei — asi kukkus hoopis teisiti välja...»

Toomas Sööde tundis, et tal hakkas aegamööda hirm südamesse pugema. Muidugi, miks ta ei mäleta seda, mis oli kolm aastat tagasi. Ta ise pidi siis ju ka maad saama, aga Raeveres oli maakomisjoni esimeheks mees, kes selle asjaga väga ei rutanud. See mees oli Kristjan Vimm. Sööde oli siis samuti uusmaasaajate nimekirja kantud, talle pidi lõigatama maatükk ühest teisest talust, sest Kärbatsi talu oli täpselt kolmkümmend hektarit ja maakorralduse alla ei kuulunud. Seekord jäi tal aga maa saamata. See oli ju omamoodi õnni, sest Sööde mäletab hästi, mis pärast uusmaasaajatega juhtus. Paljud neist lasti maha, ülejäänud aga kihutati oma maalappidelt minema.

Kui 1944. aastal Jaan Kärbats Hitleri väe riismetega paanikas põgenes, arvas Sööde, et nüüd on hoopis teine asi, ja oli nõus Lambrisaarele asuma. Kuid nüüd räägib see vana kiilaspäine rebane niisugust juttu, mis Toomas Söödele jälle külma tuule südame alla ajab. Toomas Sööde ei kuulu just julgete meeste kilda, kuid ta pole ka argpüks. Aga Kivikangru Tooma jutt ajab Lambrisaare Tooma südame kuidagi kananahale.

«Vaata, kallid naabrimees, sõda pole ju veel lõppenud, paljugi et noh... Punaarmee seal Saksamaal mässab ja Berliini poole rühib... Sõjas on õnn muutlik. Sellepärast on vaja ettenägelik olla, igaks

juhuks... Kui mu kälimees siit läks, ütles ta mulle: noh, las Sööde võtab oma hoolde kõik, mis mul jääb, — ma tean, ta on tubli mees... Nii ütles mulle selle talu pärisperemees.»

Oma maa, omad loomad... Nagu mingi raske vari laskus nendele juba omaseks saanud mõtetele. See oli Jaan Kärbatsi vari, suur ja nurgeline, kusagilt kaugelt ähvardav.

Toomas Kalle vaatas korraks ringi, ja nähes, et nad on ikka ainult kahekesi, ütles poolsosinal:

«Kes teab, vahest tuleb vana peremees varsti tagasi, sest vaevalt küll jääb see senine kord... kauemaks kui kevadeni... Noh, kui asjad kõik korras, ega siis sulgi pole midagi karta.»

Kui Toomas Kalle Lambrisaarelt lahkus, oli Sööde vaikselt nurka sülitanud, nagu oleks talle äkki kärbes suhu lennanud. Kuid must vari jäi ta südamesse siiski elama ja see ei lubanud Söödel Lambrisaare senisesse elukorda mingeid muudatusi teha. Isegi külvikorrad jäid endiseks. Poeg Vidrik oli otsustanud vana saunahüti, milles nad seni olid vielnud, maha lõhkuda, sest kaela vajumas oli ta niikuinii ja praegu ei elanud seal keegi. Kuid Toomale kerkis silme ette viimane kõnelus naabrimehega, ja sauna lammutamine otsustati edasi lükata.

Kui aga järgmise aasta maikuus sõda lõppes ja Hitler koos oma kambaga ajaloo prügikasti paisati, muutus põhjalikult ka Toomas Sööde meeoleu ja enam ei hoolinud ta naabrimehe mullusest kõnelusest. Ta hakkas hoolikalt talu majandama. Vana sauna aga jättis siiski lammutamata.

Toomas Sööde muutus ihnsaks ja kokkuhoidlikuks.

Põllud andsid head saaki. Ta käis nüüd oma põldudel teiste mõtetega. Jaan Kärbats oli siin peremees olnud, aga oli ta siis tõeline peremees? Tõusik oli ta, raiskaja ja härrasmees. Kui tal poleks olnud temataolist töölooma, mis oleks Lambrisaare olnud? Tühi ja lage oleks see Lambrisaare talu olnud. Nüüd on tema, Toomas, peremees ja ta tahab näidata, mida õige peremees võib siin ära teha. Ta tahab alles näidata, et Jaan Kärbats oli kõnn, aga mitte...

Toomas hakkas agaralt maakonnalinna turul käima, kus ta oma talu põllumajandussaadusi realiseeris ja prisket raha sisse kasseeris. Oli raske sõjajärgne aeg ja linnarahvas elas kaardisüsteemil. Toomale, kelle äritsemisvaim oli ootamatult õitsele löönud, oli see igati meeltemööda. Ta muutus kavalaks ja ettevaatlikuks. Kui ta varahommikul oma koorma turule toimetas, ei löönud ta oma kauplust kunagi varakult lahti, vaid käis niisama ringi — vahtis ja kuulas, kuulas ja vahtis. Ja alles siis, kui oli leidnud õige hinna, ikka kõige kõrgema, lõi ta oma koormalt presendi kõrvale ja hakkas kauplema. Kui aga hind polnud Tooma arvates soodus, viis ta kraami Lambrisaarele tagasi ja ootas kannatlikult «õiget aega».

Saanud oma saaduste eest alati «täishinna», kasutas Toomas Sööde meelsasti uusmaasaaja eelseid ja varsti oli tal laudas endise kahe lehma asemel juba neli ja ka hobune oli lisaks sginenud.

Siis tekkisidki Toomas Söödel esimesed lahkkelid poeg Vidrikuga. Esimene kokkupõrge toimus kevadel. Toomas oli toonud meiereist kaksteistkümmend kilo võid ja valmistus turulesõiduks, kus kavatses need «täishinna» eest realiseerida.

Poeg vaatas isa askeldusi pealt ja lõpuks ütles vaikselt:

«Isa, sa võiksid selle või parem kooperatiivi anda... Seal saad ka ilusat raha...»

«Kooperatiivi? Oled sa hull peast! Seal saan igalt kilolt vähemasti kümme rubla pügada.»

«Pügada? Sa muule ei mõtlegi kui pügamisele... Keda sa siis turul pügada tahad? Linnarahvast?»

Tooma suu oli imestusest lahti jäänud. Ta ei võinud kuidagi aimata, et oma poja käest niisuguseid sõnu kuuleb. Siis aga oli vihahoog tast üle hoovanud:

«Ära tule mind õpetama! Kollanokk! Noh, mis sa põrnitsed, tee et tööle saad...»

Nagu vihane kukk hüppas Toomas koormale, andis noorele ruunale piitsaga särtsaka üle selja ja sõitis vankri koliseses minema. Teel mõtles ta siiski poja sõnade üle pikemalt järele. Neid sõnu polnud poiss ise välja mõelnud, küllap keegi oli need talle suhu pannud.

Aga kes? Siis tuli talle meelde, et Vidrik oli komso-
moli liikmeks astunud, ja talle selgus kõik... Nojah,
eks nemad seal mõtlevad välja ja räägivad kõige targe-
maid jutte maailmas... Kollanokad sihukesed! Ja säh-
vanud hobusele uuesti täiesti asjata paar sirakat üle
selja, lubas Toomas kodus poisi käsile võtta, talle õige
aru pähe panna. Sest nii, jumal hoidku, see enam kesta
ei võinud...

Uus kokkupõrge pojaga ei lasknudki ennast kaua
oodata.

See oli kord õhtulauas pärast päev otsa kestnud
hilist kesaküнди. Kogu perekond istus lauas ja sõi
vaikselt lihtsat õhtusööki — koorega kartuleid jahu-
madisega. Siin olid Söödede kolm nooremat võsu —
viieteistkümnepäevane pruunide patsidega Tiiu, kolme-
teistkümnepäevane Kalju ja Emma, kellel aastaid oli alles
üksteist. Kuivatanud põllega oma sinisesoonelised
käed, istus ema Maali samuti lauda. Ta oli üsna kräbe
naine, ainult reuma kippus viimastel aastatel liiga
tegema. Siis määris Maali selga ja ristluid sipelga-
piiritusega, mis pidi olema parim reumarohi.

Vana Toomas, kes oli juba üle viiekümne aasta
selle maailma teid ja radu tallanud, vaikis täna süngelt.
Tal ei läinud meelest Vidriku, selle kollanoka
käitumine enne linnasõitu. Ja need paar päeva, mis
olid möödunud linnast tagasijõudmisest, oli poiss
endas kandnud avalikku vimma isa vastu. See paistis
Vidriku silmist, samuti ka sellest, et ta hoidus isaga
kõnelemast. Isa küsimustele vastas poiss lühikeste
«jah»-ide ja «ei»-dega. Kuigi Toomas oli lubanud poisi
käsile võtta, jäi see siiski esialgu tegemata, sest mingi
süütunne vaevas teda, ärritas ja immitses kusagil
südame läheduses. See tegi vanamehe veelgi pahura-
maks ja sapisemaks. Ka Vidrik näis täna kehvast meele-
olus olevat. Ta sõi tujutult enda ette vahtides.

Vaikuse rikkus laua ääres kõige noorem, pesamuna
Emma, lühikeseks lõigatud juustega ja suurte hallide
silmadega tüdruk. Ta küsis:

«Ema, mispärast onu Kalle iga päev meie põldude
ääres käib?»

«Kust sina seda tead?» küsis isa.

«Aga karjamaalt on ju näha. Eile tuli kohe juurde ja küsis, et kui palju meil vasikaid ja lambaid on. Ja veel — kas isa tahab neid ära müüa või ületalve jätta...»

«See hallparun valvab Kärbatsi varandust, et midagi kaduma ei läheks...» vastas Vidrik kõvera naeratusega. «Ootab endist peremeest, ja et siis... varandust ka rohkem oleks...»

Toomas jättis hetkeks söömise katki ja vaatas Vidrikule, kes rahulikult kahvliga kartulilt koort seljast võttis. Ta silmist paistis algul imestus poja üle, kes äkki imelikul kombel teistsuguseks oli muutunud. See polnudki endine poisihakatis, vaid juba meheikka jõudev nooruk. Seda muljet suurendasid tumenevad karvademed Vidriku ülahuulel. Kuid siis kihvatas Tooma hing nii praeguse ninatarkuse kui ka endise puhul täis.

«Kust siis sina nii targaks oled läinud, et juba teise mõtteid kohe... näost lugeda oskad?» ütles ta võimalikult mürgisemalt.

«Siin pole tarkust vajagi, see on niigi igale lollile näha...»

Hetke jooksul valitses toas vaikus. Oli selgesti kuulda, kuidas tuulehoog ahjupeldis vuhises ja õues koer laisalt kellegi peale haukus. Toomas seedis oma poja sõnu.

«Tahad vist öelda, et sinu isa on see lollide loll, kes midagi ei mõista? Seda tarkust sulle seal komsomolis õpetataksegi...»

«Isa, ära ütle nii kommunistlike noorte organisatsiooni kohta,» sõnas äkki Tiiu. «Seal ei õpetata midagi niisugust... mis oleks halb. Vidrik pole sind lolliks nimetanudki. Ise mõtled välja!»

«Siis sina kah... tuled isa üle kohut mõistma?»

«Jätke, lapsed... jäta, Toomas,» püüdis Maali riidu ära hoida. «Mis see's nüüd on... Söögilauas hakatakse purelema!»

«Aga mina ütlen teile,» tõusis Toomas aeglaselt toolilt ja viskas kahvli plartsatades lauale, «et siin olen peremees veel mina... Mina! Saite aru?»

«Isa,» ütles nüüd Vidrik vaikselt ja pani kahvli käest, «peremees oled küll sina, aga luba mul siiski sulle paar sõna selle peremeheks olemise kohta ütelda...»

«Noh, ütle siis,» nõustus Toomas mürgiselt, «ütle, ütle. Vaatame, mida muna kanale õpetab...»

«Sa, isa, räägid kanast ja munast... Ega meie Tiiuga pole enam niisugused, kes midagi ei mõista...»

Toomas puhkes suure häälega naerma ja hakkas piipu toppima. So-oh, siis nemad on äkki täisealisteks saanud, so-oh!

Isa jõhker naer ajas Vidriku varem läbimõeldud selgitussõnad segi. Ta ütles ärritusest katkeva häälega:

«Selle talu said sa nõukogude võimult, isa?»

«Nojaa, mis siis... sain küll,» pani Toomas piibule tule otsa.

«Aga kuidas sa nõukogude võimule seda ka tasud?»

«Kuidas ma tasun? Mis lora sa ajad? Kas sa siis ei tea, et kõik kohustused riigi vastu on mul täpipealt täidetud...»

«Aga muu, mis vähegi üle selle, viid turule?»

Toomas ajas silmad pungi.

«Ah, seda sa siis tuled mulle jälle nina peale viskama?»

«Sedasama jah, isa. Me peame sinu pärast häbenema...»

«Häbenema? Taga targemaks... Olen ma siis midagi seadusevastaselt teinud, või olen ma kedagi paljaks röövunud? Kas turg pole seaduse poolt lubatud?»

«Peale seaduse on inimesel veel südametunnistus... Aga vaat see veab sind Kalle ja teiste kulakute poole...»

Toomas oli niisugusest mõttekäigust rabatud. Ta vahitis tükk aega poega, siis tüdarta, ning viimaks jäid ta silmad peatuma Maalil, kes istus ahastava ilmega laua ääres ja näppis oma põllesiile.

«Sa tahad neist kalledest ja kärbatsitest veelgi kõrgemale sülitada, neile näidata, kes on Toomas Sööde...» jätkas Vidrik, nagu erutusest punane. «Suvel palkad juba isegi päevilisi, võib-olla unistad aastasulasestki...»

«Siis sina arvad, et peaksime jälle sauna tagasi minema...» leidis Toomas nüüd rahulikumat sõnad.

«Ei, seda ma ei arva. Ma oleksin selle sauna juba ammu maha lõhkunud, et sinna tagasiminemise mõtegi kaoks. Sina aga oled selle vastu, sest sa kõhkled — sind hirmutab veel Jaan Kärbatsi vari... Võib-olla tuleb vana Kärbats tagasi, siis näe — varandust on juurde muretsetud ja saungi on alles... Isa, sina ise mõtled oma südamepõhjas sauna tagasiminekest...»

Seda ei suutnud vana Toomas enam välja kannatada. Vidriku sõnad olid tabanud tema kõige nõrgemat kohta.

Ta sülitas demonstratiivselt nurka ja astus rohmakalt uksest välja, seda hingedelt peaaegu maha murdes.

«Ema puhkes suure häälega nutma.

Tiiu ruttas teda rahustama ja ütles:

«Ega isa viha kannab, tal ju äkiline iseloom... Aga see, mida Vidrik rääkis, on sula tõsi, ema. Meil Vidrikuaga on tõepoolest häbi, kui isa nii ahnitseb ja turul kauplemas käib. Rahvaski juba räägib sellest...»

Vidrik tõusis lauast, patsutas sõsarale heakskiitvalt õlale ja läks samuti välja. Tal oli kerge, nagu oleks pääsenud mingist raskest koormast. Tulgu nüüd mis tuleb, ta oli oma mõtted selgesti välja ütelnud. Las isa teab, mis Vidrik tema tegumoest arvab.

Õues vaatas ta ringi. Isa polnud kusagil näha. Vidrik vahtis sinna ja tänna, kuid vanamees oli jäljetult kadunud.

«Küllap läheb ta viha varsti üle,» mõtles Vidrik, «siis arutame asjad rahulikult läbi.»

Ta tundis oma isa iseloomu. Esialgu ei andnud isa kunagi järele, olgu mis asi tahes, aga aja möödudes ja asja kainemalt kaaludes jõudis vanamees vahel hoopis teistele seisukohtadele.

Vana Toomas tuli koju alles hilja öösel ja tugevasti purjus. Kogu pere magas juba ja nii ei kuulnud keegi, kunas isa tuli. Ta ronis tagatoas Maali kõrvale voodisse ja ütles:

«Sina, Maali, ole vait! Ma ise tean, mis teen, pole mulle õpetajaid vaja... Ja Vidrikul kütan veel rihmaga taguotsa kuumaks, siis näeb...»

Maali rahunes. Kui Toomas nii räägib, siis pole veel kõik kadunud, sest rihmaga pole ta oma lapsi kordagi puutunud. Kui lapsed vahel nuhelda said, siis ainult

Maalilt, kuna Tooma käsi selleks kunagi ei tõusnud.

Varsti hakkas Toomas norskama. Maali aga ei saanud niipea unel sabast kinni. Ta silme ees virvendas kaua tüli õhtulauas ja ta pidi endale tunnistama, et tema süda hoiaks nagu laste poole, et neil näikse õigus olevat.

* * *

Järgmisel päeval tõusis Lambrisaare rahvas juba koidikul, et minna heinamaale esimest loogu lööma. Kogu pere oli platsis ja sammus hanereas läbi kastemärja rohu. Emma läks oma karjaga Rimmu järve kaldale, kus asus ühine karjamaa.

Toomas oli kogu tee vaikne ja omaette mõttes. Juttu ta ei alustanud heinamaalgi, vaid vihtus kuni keskhommikuni niita. Tema järel tulid kaarega Vidrik, Tiiu ja lõpuks Maali. Kalju oma lühikese vikatiga puhastas võsastikkude vahesid.

Keskhommikul istuti vaikselt suure palaka ümber, millele oli laotatud toidukraam. Eilse tüli raske vari heljus Söödede perekonna kohal ja see ei ennustanud head.

Kui keskhommik juba peetud, astus nende juurde ootamatult Toomas Kalle. Tal olid seljas linased riided, jalas pehmed pastlad.

«Jõudu, pererahvas! Kuidas siis heinategu ka läheb?»

Toomas Sööde pomises midagi omaette ja näis, et ta Kalle ilmumisest mingit rõõmu ei tundnud.

«Mis ta läheb,» vastas mehe eest Maali. «Esimene loog, raske veel ette öelda, aga küllap ta peab minema. Kui jumal elujõudu ja tervist annab...»

Tiiu vaatas vilksti Vidriku otsa, kes siinsamas külitask. Vidrik püüdis Tiiu pilgu kinni ja naeratas. Kalle ilmumine polnud lihtne juhus, küllap selle taga oli jälle midagi peidus.

«Noh, võta istet, naabrimees,» ütles viimaks Lambriisaare vana. «Pakuksin sulle piipu, aga sa pole ju piibumees...»

«Jah, pole seda ametit veel ära õppinud.»

«Võib-olla vastupidi,» naeris Toomas Sööde, «juba

ammu selge... Aga näe, mina õpin juba üle nelja-kümne aasta, ei saa kuidagi selgeks.»

Mõlemad naersid vana nalja üle.

Siis ütles Kalle:

«Ma tulin sinu juurde, peremees, selle kirikumaksu pärast. Koguduse koosolekul tehti mulle ülesandeks sellest rääkida... Seda pole sel aastal palju — ainult kakssada rubla vabatahtlikku annetust. Muidugi võib ka rohkem anda, kui süda selle poolt on...»

Toomas Sööde vaatas vilksamisi Vidrikule, kes külitask endiselt rahulikult, ja tõmbas kulmud kipra. Talle meenusid poja eilsed sõnad, et tema, Tooma süda vedavat Kalle ja teiste kulakute poole. Praegu on jutt kirikumaksust, mis pole, taevast hoidku, kuidagi seotud kulakutega... Kuid siiski, seda kirikumaksu kogub Kalle, Raevere valla rikkaim mees, nii et ikkagi on seotud... Toomas Sööde ise pole kunagi äge kirikumees olnud, pole pappidest suuremat hoolinud, aga kombetäitmisest on ta siiski lugu pidanud, on olnud korralik laualkäijä ja alati kõik vajalikud kirikukulud nagu korralik koguduse liige nurisemata kanda võtnud. Samasugune oli ta naine Maali, kes siis, kui Toomas mõnikord kogu kirikuvärgis kahtles, ütles:

«Noh, terves maailmas on kirikud, kas meie peame siis esimesed paganad olema.»

Ja naine käis samuti korralikult kirikus ning armulaual, oli kõik lapsed püha veega ristitud. Nüüd seisab Vidrikul ja Tiiul leeriskäimine ees, näis, kuidas see läheb...

«Ja poiss sul ka leeriealine, ega tüdrukki sealt enam kaugel ole,» ütles Kalle, nagu oleks Tooma mõtteid taibanud, «nii et kuidas siis praegu jääb, võid minu kui voliniku kätte maksta. Või tahad ise pühapäeval jumalateenistuse ajal seal ära tasuda?»

Vidrik, kes kogu seda juttu oli kuulnud, ütles:

«See maks jääb teil tänavu küll saamata ja ka leeri-jutu võite katki jätta. Kommunistlikud noored leeri ei lähel!»

Kalle suunas oma kollased rebasesilmad Vidrikule ja ütles:

«Noormees, praegu räägin peremehega. Ja arvan, et sul pole siin suurt kaasa rääkida . . .»

Toomas Sööde ütles vahele:

«Jah, Vidrik, meie ise teeme need asjad klaariks.»

Kuid ta hääles polnud enam seda kindlust, mis eile. Ta näis Vidrikule isegi paluvalt otsa vaatavat, et ära, mait, nüüd vahele sega, ära tee oma isale Kalle juures-olekul häbi.

Kuid Vidrik ei näinud isa süüdlaslikult paluvat pilku märkavat, ta tõusis püsti ja ta nägu tõmbus punaseks.

«Isa, ma arvan, et meil ei peaks midagi olema selgusetut selle . . . Toomas Kallega. Meie ja tema vahel peaksid kõik asjad juba täiesti klaarid olema.»

Kalle kergitas enda samuti maast lahti.

«Ma näen, Toomas, et siin pole sa vist enam peremees.»

Ta silmad olid piludeks kokku jooksnud ja sealt hoo-vas Vidrikule midagi teravat ning vastikut.

Vana Toomast olid Kalle sõnad nagu piitsaga löönud. Kogu ilm tõmbus ta silmade ees ootamatult mustaks. Kaotanud aru, hüppas vanamees üles ja hüüdega «Ma sulle näitan!» kargas kahe pika sammuga Vidrikule kallale. Vidrik ei olnud kallaletungi oodanud, vaid Kallele rahulikult selja pööranud, et oma vikati juurde minna. Saadud hoobist kuklasse kaotas ta tasakaalu ja langes käpuli, vanamees nagu kull seljas.

Maali karjatas ja sööstis nende juurde. Toomas Kalle seisis eemal ja vaatas rahulikult isa ja poja tüli pealt. Siis hakkas ta kähku Kivikangru poole astuma, aeg-ajalt üle õla tagasi vaadates.

Kuid kaklust siiski ei tulnud. Kui Toomas Sööde oli Vidriku pikali löönud, kadus ta viha sama äkki, kui see oli tekkinud. Ta tõusis raskesti hingeldades püsti ja jäi maaslamavat poega kohkunud ilmega vahtima. Tooma huuled liikusid hääletult, ta tugevad käed värisesid. See kestis üheainsa hetke. Siis tõusis Vidrik sõnalau-sumata maast ja vaatamata kordagi tagasi, haaras oma pintsaku, tõmbas selle selga ja sammus otsustavalt kodu poole.

Tiiu jooksis talle järele.

«Mis sa mõtled teha, Vidrik? Tahad kodust ära minna?»

«Mis mul pärast seda veel üle jääb?»

«Ma tulen sinuga kaasa... Ma ei taha ilma sinuta ühtki tundi enam siin olla...»

Vidrik vaatas õe sõstrasilmadesse tänuliku pilguga ja ütles siis:

«Hüva. Ma ootan siis kodus.»

«Aga kuhu me läheme?»

«Kõigepealt Vaarika juurde, küll ta meile nõu annab Räägime asjast Vahtrale...»

Sellega oli Tiiu nõus. Kui komsomolisekretär Viia Vaarika ei oska nõu anda, siis partorg teab kindlasti, mis niisugusel juhul ette võtta. Ta jooksis tagasi vanemate juurde, kes kuidagi kõssis palaka ääres istusid, ning ütles teravalt ja pingutatult:

«Vidrik... läheb ära, ja mina koos temaga...»

See ütlus oli hoobiks nii Toomale kui ka Maalile.

«Kuidas? Läheb ära?» kohmas Toomas silmi pilgutades. «Ja sina ka... Kuhu siis?»

«Isa, ära arva, et meie maailmas üksi jääme nagu vanasti, kui isa oma lapsed uksest välja ajas...» ütles Tiiu trotslikult.

«Ma pole teid ju ajanud...»

«Ei, isa, sa nimelt ajad meid minema!»

«Mine ikka, tütreke,» segas Maali vahele, nutuvõru suu ümber, «kus ta siis ajab teid... See kallalehüppamine Vidrikule... Ega sellepärast siis nii maksa!»

Tiiul oli emast kahju, sest ta oli hea. Ka isa polnud halb, ainult selles neetud talus oli ta tundmatuseni muutunud. Nagu polekski see enam endine isa, kes neid oli saunahurtsikus hoidnud ja kasvatanud kui oma silmatera, kes kunagi polnud kättki tõstnud laste karistamiseks, kui need oma koerustükkidega sageli liiale läksid... Aga näe, nüüd lööb oma poja kas või surnuks! Endise peremehe vari kummitab. — Nii ütleb Vidrik ja tal on ka õigus. Isa tahab kõiges Kärbatsist üle olla. Kui ahneks ja koonerdajaks on ta muutunud! Ta on juba nõus teise inimese seljast nahkagi võtma, kui aga oma varandus sellest paisuks. Jah, isa on ise muutumas Jaan Kärbatsi varjuks.

Tiiu astus ema juurde, kes maas endiselt nuttis, ja istus ta kõrvale.

«Kuhu sa siis mõtled minna?» küsis Maali.

«Emake, meie Vidrikuga oleme kommunistlikud noored. Ja sellepärast on meil sõpru ja seltsimehi palju. Meie ei jää hätta...»

Toomas istus siinsamas, kuulas naise ja tütre juttu ning vahtis maha, pidades nagu millegi üle aru.

«Siis teie lähete... isa pärast?» tõstis Maali punased silmad Tiiule.

«Jah, ema, teist põhjust ei ole.»

Toomas Sööde sööstis äkki maast üles ja lotendavat kaabut sügavalt pähe tõmmates hakkas kiiresti maja poole sammuma. Maali hüüdis talle järele:

«Toomas ae, kuhu siis sina?»

Kuid Toomas löi käega ega vastanud midagi ning kiirustas aina samme. Tiiu kahvatas ja tahtis samuti maast üles karata.

«Nüüd ta läheb uuesti Vidrikule kallale!»

«Tiiuke, ole rahul. Nüüd ta enam talle kallale ei lähe,» ütles Maali.

«Tõesti, ema?»

«Jah, tõesti. Ma olen su isaga kakskümmend neli aastat juba koos elanud ja tunnen teda...»

«Aga mis siis meie teeme?»

«Jah, tütreke, ega muud kui võtame vikatid ja muu kraami ning astume järele...»

Nad võtsidki neli vikatit, samuti ka piimalähkri, palaka, hüüdsid Kaljut, kes oli võsastikku läinud maa-sikaid otsima, ja hakkasid Lambrisaare poole minema.

* * *

Kui Vidrik oli koju jõudnud, hakkas ta kohe oma hädavajalikke asju kokku panema. Ta tõi põõningult väheldase vineerist sumadani alla ja asus seda täitma. Mida teha ülikonnaga? Ainuke sinine korralik ülikond kortsuks kohvris ära. Ta võttis ülikonna kapist välja ja takseeris seda. Ega ülikonnal pole tõesti viga. Pintsaku revääril hiilgas kommunistliku noore märk. Vidriku pilk peatus märgil ja hetkeks lendas üle poisi näo tume vari. Selle ülikonna paneb ta selga, olgu siis see raske silmapilk ta elus pidulikum. Jah, kindlalt ja

teadlikult jätab Vidrik oma koduga hüvasti, siin ei saa olla mingisugust kokkulepet...

Tööriided aga võivad kortsuda, sellepärast need siis kohvrisse. Aga raamatud? Noh, neile võib teinegi kord järele tulla...

Kuid südame ümber siiski nagu kisub, nagu valutab midagi. Raske on minna isakodust ja veel niisugusel kombel. Aga siia jääda enam ei saa. Lõpp sellele! Kui ei saa isa käitumist muuta, peab ise kodust lahkuma, see on ainuõige tee. Varsti saab ta kaheksateistkümneseks, tööd pole ta kunagi põlanud. Tal on seitsmeklassiline haridus. See pole jumal teab kui suur, kuid läbi saab. Võib ju mõnesse tehnikumi astuda ja ameti kätte õppida. Kui õppima minna, siis kindlasti põllumajandustehnikumi...

Soo, nüüd on kohver valmis. Kapist veel luitunud tolmumantel võtta, siis on asi korras.

Vidrik vaatas toas ringi. Nii hästi, kui nad praegu elavad, pole veel kunagi elatud. Ja ometi kummitab Jaan Kärbatsi vari nende kohal, mürgitab nende ilusat elu. Eraomanduslik arusaamine elust, olgu ta neetud! Kui palju sellest on räägitud komsomoli õpiringis, et talupoeglik eraomandus kasvatab üksikmajapidamise tingimustes päevast päeva uusi külakurnajaid...

Keegi tuli uksest. See on kahtlemata Tiiu. Vidrik tõttas vastu ja pörkas lävel isaga kokku. Poisil kargas ootamatusest pähe mõte, et isa tuli temaga nüüd lõplikke arveid õiendama, ning hüppas seepärast kähku eemale. Kuid Toomas naeratas ja ütles rahulikult:

«Ära karda, Vidrik, ma sind ei puuduta... Nii et tahad kodust ära minna?»

«Jah, isa, mul pole siin enam midagi teha...»

«Kuhu sa, poiss, siis tahad minna?»

«Eks näe,» vastas Vidrik ebamääraselt. Ta vaatas isale korraks veel otsa, et siis oma mantlit võtta ja minna, kuid märkas ootamatult isa silmis midagi, mis mantlivõtmise esialgu pooleli jättis.

«Miks sa, isa, heinamaalt ära tulid?» küsis ta, et midagi öelda.

«Tulin sinuga leppima.»

«Minuga leppima?!»

«Sinuga leppima,» kordas isa. «Tõepoolest... Kuuled sa! Ära mine kuhugile...»

Vidrikule tuli see kõik ootamatult. Ja nagu iga ootamatu asi, nii ka isa selline käitumine näis talle võimatu, isegi mõttetuseks. Asi oli juba otsustatud, ta seadis oma sammud siit majast eemale — see oli selge ja klaar. Nüüd tuleb aga isa ja tahab kõik segi lüüa.

«Isa, sa löid mind...» ütles Vidrik. «Ma olen kommunistlik noor... Sa häbistasid mind selle kuradi vereimeja ees. Ei, ma ei saa enam siia jääda...»

«Lõin sind, see on õigus. Ja see on ka esimene ja viimane kord elus, usu, poeg! Ma pole sind veel kordagi näpuga puutunud...»

«Nii lüüa, nagu sa täna mind löid... Ah, isa, mis me räägime... Hoop on hoop, kuid mitte selles pole asi...»

«Aga milles siis? Turulkäimises? Sellele teen lõpu. Ja ka selle kuradi Kallega lõpetan igasuguse läbikäimise! Pagana pihta, sa oled mul tõesti täismeheks muutunud...»

Vidrik oli algul kohmetanud, sest niisugust juttu ta isalt siiski ei oodanud. Ta arvas oma isa tundvat ega uskunud, et vanamees oma seisukohtadest nii kergesti loobub. Aga võib-olla Toomas teeskleb, tahab ajutise järeleandmisega perekonna lagunemist vältida? Vidrik vaatas oma isa silmadesse ja mõistis, et isa ei teeskle.

Kui nii, siis võiks ju isaga pikemalt rääkidagi.

«Lähme, isa, õue. Siin on veidi umbne.»

Nad istusid õunaaias pingile ja seal pingil tunnistas isa pojale puhtsüdamlikult, et ta tõepoolest tahtnud kogu vallale näidata, mida võib üks saunik, üks näljartt ära teha, kui tal kedagi kuklas ei istu. Ta tahtis Jaan Kärbatsile kümme silma ette anda, majapidamise nii korda panna, et see kaks, ei — isegi kolm korda suuremat tulu annaks kui selle okupantide käsiku ajal. Ja lapsed... Need pidid kõik, ka Vidrik nende hulgas, kõrgema koolihariduse saama, sest vanal kliki ajal ei võinud saunik ju seda uneski näha. Juba sel sügisel pidi Vidrik linna sõitma ja ülikooli astuma, see oli Toomal kõik põhjani läbi mõeldud... Ja nüüd

tahab Vidrik ühe õnnetu vahejuhtumi pärast kodust üldse ära minna...

Vidrik hakkas naerma.

«Mille üle sa naerad? Olen ma jälle midagi rumalat rääkinud?»

«Ei, isa, su unistused pole rumalad, aga nad pole reaalsed.»

- «Mis asi see siis on?»

«Nad pole elulised. Neid on võimatu ellu viia.»

«Võimatu täide viia? Mispärast siis?»

«Esiteks sellepärast, et mul pole vastavat kooli-haridust.»

«Kuidas siis? Sul ju kool lõpetatud?»

«Jah, seda küll, aga ainult seitsmeklassiline. Ülikooli astuja peab olema lõpetanud keskkooli, see tähendab üksteistkümme klassi.»

«Üksteist klassi?» imestas Toomas, sest seda asjaolu ei teadnud ta arvesse võtta. Tal polnud aimu praegustest ülikooli vastuvõtu tingimustest. Ta teadis ainult, et hallparunite tütreid ja pojad vanasti ülikoolis käisid ja et vanemad sellega uhkeldasid ning hooplesid. Samuti teadis ta, et nüüd nõukogude võimu ajal on ülikooli ukSED lahti eeskätt saunikute ja kehvikute lastele. Üksteistkümme aastat? See tähendab, et Vidrikul on tervelt neli aastat puudu. Ja see tõmbas kriipsu läbi kogu ta kavatsustest.

«Aga kas ei saa siis ülikoolis olles see neli aastat järele ajada?» haaras Toomas oma mõttest nagu õle-kõrrest kinni.

Vidrik naeratas.

«See on võimatu. Mulle öeldakse lihtsalt, et lõpetage enne keskkool ja siis võtame teid vastu. Aga, isa, ma mõtlesin ennist, et lähen ja astun tehnikumi...»

«Kas see on sama mis ülikool?»

«See on küll kraad nõrgem, aga siiski saan kätte korraliku hariduse.»

Kuid Toomast see ei lohutanud. Ülikooli ta poeg siis ei pääse. Ülikool! Juba see sõna ise — missuguse paitava muusikaga! Tehnikum? Oo, see on palju kohmakam, see pole see...

«Ja veel, isa. Kui sa meist hästi mõtled ja ülikooli

tahad saata, siis võib sinna Tiiu minna. Ta lõpetab mõne aasta pärast keskkooli ja tee ülikooli on vaba... Kalju ja Emma on veel noored, nendel on aega veel küllalt ülikooli poole rühkida... Aga kes su maja-pidamise töö ära teeb, kui lapsed kõik ülikooli saavad? Memmega kahekesi ei tule te ju tööga toime.»

«Noh, ma võtan paar aastasulast...»

«Paar aastasulast?»

«Muidugi. Mis selles siis imelikku?»

«Sa tahad hakata võõrast tööjõudu kurnama!»

«Misjaoks just kurnama... Ega's ma neile endiste hallparunite kombel haput silku lõssiga sööda. Mina mõtlen...»

«Isa, siis muutud sa ju ise hallparuniks ja nõukogude korra vaenlaseks,» ütles Vidrik jäigalt. Tal tekkis tundmus, nagu oleks ta jälle peaga vastu seinu jooksnud. Mingi raske vari ähvardas uuesti nende vahele laskuda, ja ometi näis mõni hetk tagasi Vidrikule, et kõige raskemast on üle saadud.

Toomas aga ei tabanud poja mõttekäiku.

«Nõukogude korra vaenlaseks?»

«Just nii, isa, ma ütlesin selge sõnaga — nõukogude korra vaenlaseks.»

«Aga mispärast? Selle maa ja talu sain ma ju nõukogude korralt, kuidas ma võin ta vaenlaseks muutada?»

«Saa ometi ükskord aru,» ütles Vidrik tühimusega hääles, «sa hakkad seda tegema, mida nõukogude kord tahab hävitada, — tahad hakata jälle teist inimest kurnama. Tahad ennast vägisi uueks kulakuks, hallparuniks upitada...»

«Aga, poeg, ma tahan ennast upitada nõukogude hallparuniks, nõukogude kulakuks. See on hoopis teine asi, vaat mis...» tõi Toomas oma viimase trumbi lagedale.

Vidrik jäi juhmilt isa otsa vaatama. Kõige vähem ootas ta niisuguseid mõtteid oma isalt.

«Nõukogude hallparuniks? Oled sa, isa, tõesti aru kaotanud, et niisugust rumalust räägid?»

Toomas sai varsti aru, et ka see trump on löödud.

Ta kuulas poega ja ta nägu muutus üha kurvemaks ning süngemaks.

Kaua vestlesid isa ja poeg suure õunapuu all. Päike helendas kõrgel taevas, linnud lendlesid pea kohal ning uuditsesid kaht inimest, kes ilusal heinaajal aias istusid ja näisid ägedalt millegi üle tülitsevat. Nad ei taibanud, et see polnudki tüli, vaid kõige sõbralikum jutt, mida need inimesed oma eluajal teineteisega olid ajanud...

Kui Tiiu ja Maali väravast sisse astusid, nägid nad õunaaia rohelisel pingil Toomast ja Vidrikut elavalt vestlemas. Vidrikul oli seljas pühapäeva-ülikond ja ta nägu oli kuidagi pühapäevalikult rõõmus.

«Näed nüüd,» lausus Maali ja naeratas, «ma ütlesin, et taat läheb Vidrikuga leppima.»

Ja nad mõlemad läksid rahulikult tuppa lõunat valmistama, sest tänasest niitmisest ei paistnud enam asja saavat. Võib-olla õhtul, vastu ööd võib veel natuke rabada, siis kui kaste maas ja rohi pehme.

Kui isa pojaga aiast tõusid ja toa poole sammusid, küsis poeg:

«Kust sa, isa, selle rumala sõna leidsid või kuulsid?»

«Missugune sõna?»

«Noh, see nõukogude hallparun.»

«Vaata, poeg, seda rääkis mulle Kalle... Ta ütles, et nõukogude korra juures kutsutakse jõukaid mehi nõukogude hallparuniteks. Ja et tema ja mina peamegi need mehed olema, sest ilma jõukuseta ei saavat ka nõukogude kord läbi...»

Vidrik naeris.

«Nõukogude kord ei saa ilma jõukuseta läbi, aga ilma hallparuniteta küll.»

Kui nad kahekesi toa poole astusid, tundis Vidrik, et see raske vari, mis nende elu oli juba kaua aega varjanud, on nüüd haihtunud. Ja veel tundis ta, et päike helendab kuidagi soojemalt ja linnudki tunnevad seda — nende rõõmsast sirinast helises kogu vana õunaaed.

Oli juba kaugelt üle kesköö. Kirbla külanõukogu esimees Juhan Kaasik istus nõukogu tühjas ruumis ning kirjutas hoolikalt ettekannet maareformi vigade parandamise kohta Kirblas 1945. aasta kevadel.

Ta peatus ja jäi hetkeks mõtlema. Kui hea oleks sellest jutustada ja kui pagana raske paberile panna. Peaaegu kogu päeva koostab ta ettekannet valla täitevkomitee jaoks. Algul oli Kaasik kõvasti kirjaliku ettekande vastu seisnud: ta pole ju mingi sulemees. Üks asi on kirja kirjutamine vanematele, ja isegi see võtab aega; teine asi on ettekanne, mida ta veel kunagi pole teinud.

Kuid Paabut, Raevere valla täitevkomitee esimees, nõudis kõikidelt külanõukogudelt kirjalikku ettekannet, sest tal tulevat samuti kirjalik ettekanne saata maakonna täitevkomiteele. Ja ei jäänudki muud üle, kui alluda ülemuse korraldusele.

Hommikul oli Kaasik mõelnud küsimusest kergemini üle saada sellega, et andis kõik materjalid ja aktid külanõukogu sekretäri Milvi Kamariku kätte ning käskis sellest kõigest koostada koondettekande. Tema ikkagi keskkooli lõpetanud ja peaks niisuguse asjaga toime tulema. Tüdruk hakkas hoolsasti tööle, kuid tuli paari tunni higistamise järel Kaasiku laua juurde ja ütles virilalt:

«Seltsimees Kaasik, mul ei tule midagi välja. Ei oska...»

Kaasik võttis valmis lehed ja vaatas neid. See oli mannetu töö. Kaasik laskis tüdrukul minna ja asus ise koondaruannet koostama.

Ta higistas kogu päeva selle kallal ja nüüd hakkas lõpp juba paistma.

«Juhan, tule nüüd ometi lõunale!» hüüdis Aino ükselt. «Ema ootab ja isa on hoopis tige...»

«Isa on tige, ei tea mispärast siis?» tõstis Kaasik pea paberilt.

«Vaat, mitte ei tea... ja kui tean, ei ütle,» naeris Aino ja keeras korraks kandadel ringi. «Nii et tuled siis, Juhan?»

«Tulen, Aino, tulen tingimata.»

Kaasik tõuseb laua tagant üles. Miks ta siis ei tule, kui Aino teda kutsub. Ta astub Ainole järele. See vaatab mõne sammu järel selja taha. Et mees ei saaks põgeneda, nagu seda on varemgi juhtunud. Aga ei, seekord ei põgene Juhan Aino käest. Ja ta ei mõtle vist üldse põgenemisele. Eks ta ole isegi tähele pannud, et tüdruku silmad on sageli tema küljes kinni. Nagu naelutatud. Ja tõepoolest, kunas see siis algas? Vist tänavu kevadel, lume sulamise ajal. Nad tulid kahekesi rahvamajast koosolekult. Siis oligi Aino metsa vahel Juhan Kaasiku külge liibunud, sest pimeduses oli põõsast ootamatult tume kogu välja astunud.

«Ära karda, see on teekäija,» ütles Kaasik.

Kuid Aino kartis ikka. Üha tugevamini liibus ta Kaasiku külge. Mees arvas kuulvat tüdruku südame hirmunud lööke.

Siis astusid nad jälle kõrvuti. Koduväras küsis Aino:

«Kas sa siis sugugi ei kartnud?»

«Mis siin karta. Tee tuttav. Ja inimesi käib.»

«Aga kui oleks bandiit olnud?»

Noh, mis selle peale vastata? Ümberkaudsetes metsades neid ju on.

Ja ootamatult sosistas Aino:

«Oi, sa oled julge, Juhan.»

Sellest ajast saadik ongi Aino silmad talle kuidagi lähemale nihkunud. Nende vahel pole küll midagi olnud, isegi suudelnud pole nad teineteist, kuid Kaasik tunneb, et sellest tüdrukust võiks talle naine saada.

Lõunalauas istus kogu pere koos. Vana Hans Tibar, pruunika põetud habemega jässakas mees. Täna miski-

pärast tõesti väga morn ja pahur. Siis samasugune jässakas poeg Arno. Sõbrad hüüavad teda ta ümmarguse nina ja lühikese kasvu pärast lihtsalt Tibaks. Arno kõrval istub Aino. Peale selle on lauas veel Tibarite kaks pesamuna, kümneaastane Olev ja kaheksa-aastane Vello. Pereema Anna istub teisel pool lauda.

Kaasik sõi ja mõtles oma ettekandele. Ei kuulnudki, kui peremees Hans nagu muuseas ütles:

«Ei tea, kes selle lipaka väravasse pani?»

Peremees tõmbas taskust kokkukeeratud paberilehe ja ulatas selle Kaasikule. Kaasik luges kiiruga ega taibanud korruga selle sisu. Alles järgmisel silmapilgul mõistis ta, mis see on.

Valge paberilehe ülemisele servale oli joonistatud must surnupealuu ja selle alla trükitähtedega kirjutatud:

«Juhan Kaasik! Kui sa Kirblast jalamaid ei kao, siis näed, mis tuleb. See on viimne hoiatus. Metsavennad.»

«Kus see oli?» küsis Kaasik.

«Ju ta oli meie värava külge kinnitatud...» vastas Hans pahuralt. «Mis kuradi vigurdamine see on, ega niisuguste sõnadega ometi nalja tehta...»

Seda arvas ka Kaasik, kuid ütles siiski näilise rahuga:

«Maksab sellele tähelepanu pöörata. Küllap mõne karjapoiisi koerustemp...»

Kiri oli kulakute järjekordne ähvardus. Kaasik ei ole senini hoolinud anonüümkirjadest. Ka sellele pole vaja tähelepanu pöörata. Saab siis üldse tööd teha, kui klassivaenlast karta. Eks maareform ja viljavaru mine olegi needsamad asjad, mis mõnelgi mehel Kirblas kopsu üle maksa ajavad, eriti Kirbla suurkulakul Jüri Elevandil. Aga ettevaatlikum tuleb siiski olla. Aknad tuleb ööseks nagu sõja ajal kinni katta. Ka kaheraudne peaks käepärast olema. Võib-olla võiks ka Arno midagi ette võtta, tal automaatki kaasas. Aga ettekanne tuleb siiski lõpetada, vald ootab. Kaasik ütles veel kord paar rahustavat sõna ja tõusis lauast. Vana Hans oli aga pahur ja urises endamisi ikka edasi. Öhtupoolikul läks ta naise ja lastega koos heinamaale

ning Kaasik asus uuesti oma ettekande juurde. Ähvarduskirja unustas ta täiesti.

Soo. On ükskord ometi valmis. Kaasik vaatas kella, see näitas juba kolmandat öötundi. Talle meenus jälle ähvarduskiri. Ta vaatas kaetud aknale. Ka kaheraudne oli siinsamas, tooli najal. Ja küllap on ka Arno, nagu ta lubas, kusagil valvel.

«Äh!» lõi Kaasik käega. «On's vaja igasugustele lollustele nii palju tähelepanu pöörata. Vaenlane ju tegutseb, seda ei saa salata. Aga kas nad siis nii avalikult julgevad...»

Ta võttis laualt metalljalaga lambi, et sellega oma tuppä minna ja magama heita. Sai mõned sammud astuda, kui äkki valang aknaklaasid klirinal põrandale paiskas. Kaasikul kukkus lamp käest maha ja purunes. Tuli see siis ehmatusest või millestki muust, aga Kaasik arvas, et on endale lambijalaga valusasti vastu vasakut külge löönud. Veel imelikuma arvas ta olevat selle, et oli põrandale pikali kukkunud. Tähendab — tulid siiski.

Ta hakkas ennast pimeduses tooli najal üles upitama. Käsi sattus ootamatult kaheraudsele. Kui nüüd läbi akna lasta... Ega nad kaugele jõudnud minna, jäid kindlasti varitsema. Jäme kartetš tabab neid kindlasti! Kaasik upitas enese suure vaevaga jalule. Lõikav valuhoo küljes sundis teda uuesti põrandale vajuma. Kui natuke puhata, läheb kõik kindlasti üle. Kaasik pööras enda põrandal selili. Nii oli mugavam ja küljel polnud ka enam sugugi valu.

Siis jäi ta kuulutama. Väljas kuuldus valanguid. Kaasik mõistis, et see on Tiba oma automaadiga. Kuid imelik, Kaasik hoiab käes oma kaheraudset ega lähe Tibale appi. Näh, kuidas põrutavad. Küllap need lurjused nüüd saavad. Aga tema on ettekande kirjutamisest väsinud, tahab magada. Nii raskesti väsinud, et oimugi ei tahaks liigutada. Ja voodigi on pehme ja hea, küllap Aino kohendas selle salaja üles. Oh sa armas tütarlaps! Oota veel pisut, kui Kaasik oma elujärje korda seab. Siis läheb ta Ainole kindlasti kosja, sest poissmehepõlvest on ka juba kõrist saadik...

Nojah, sealt ta tulebki, silmad naerukil, huultel kaval muie, küllap jälle mõni kelmustükk varul. Ah, mõtled, et võiks jalutama minna? Et ilm on ilus ja päike paistab. Kust see päike siis, Ainoke, nii kähku välja kargas? Oli ikka alles öö ja Kaasik kirjutas kogu aeg ettekannet. Aga kõik võib olla, sest ööd ei ole veel väga pikad . . .

Kui Kaasik meelemärgusele tuli, leidis ta enda pererahva toast voodist. Kaks lampi põlesid laual ja inimesi oli ta ümber kobaras.

Kõigepealt nägi ta Aino nägu. See oli pisaratest märg. Kui Kaasik silmad avas, hüüdis tüdruk:

«Elab, elab . . . Juhan pole surnud!»

Ettevaatlikult võeti haavatul pintsak seljast. See oli vasakult küljelt verrega läbi imbunud. Haav seoti koduste vahenditega kinni, ja samal ööl tuli maakonnalinnast kohale sanitaarauto. Arst lõi kaasikul särki kääridega hoopis seljast. Kaks automaadikuuli oli tunginud vasakust küljest sisse ja kusagile kopsu ja südame piirkonda jäänud.

Arst vangutas pead, kuid ei öelnud midagi.

Arno Tibar seisis siinsamas kaame näoga. Noor-mehe tundis rasket südame pööritust. Ta oli nii ruma lasti magama jäänud! Lubas valvata, aga näe, siin ta on . . . Raske süü nagu viiekümnepuudane veskikivi langes talle peale ja surus ta maadligi. Seda ei anna Arno endale surmatunnini andeks. Pealegi on ta veel kommunistlik noor . . . Ta oli juba päeval otsustanud, et on öösel valves. Pimeduse saabudes roniski ta automaadiga lakka. Magama mõtles heita mitte enne, kui Kaasik on töö lõpetanud. Nii ta oli teinudki. Kuid varsti oli ta värskete heinakotile magusasti magama uinunud. Virgus alles automaadi valangust. Pistnud pea katuseluuigist välja, nägi ta, kuidas eemal automaadist sähviv tuli aknaklaasidelt tagasi helkis ja ähmast inimkogu valgustas. Hetkegi mõtlemata tõukas Tibar automaaditoru aknast välja ja vajutas päästikule. Pööning hakkas kõrvulukustavalt paukuma. Inimkogu kadus. Siis aga tuli aia tagant pikk valang vastuseks. Arno kuulis, kuidas kuulid luugilaudadel plaksusid ja sindlikatusest pilpaid õhku loo-

pisid. Veel üks pikk valang aia taha ja kõik jäi vaiksiks...

Siis oli Arno alla jooksnud ja, automaat laskevalmis, ründajale järele hiilinud. Kuid kõik oli vaikne. Ei kusagil kippu ega kõppu. Nagu ei oleks ei ründajat ega tulistamist olnudki. Ainult Muri hilinenud haukumine segas õist rahu.

Siin-seal vilkusid süüdatud lambid. Ja äkki kuulis Arno majast südantlõhestavat karjatust. Ta jooksis külanõukogu ruumi ja nägi seal hirmsat pilti. Selili maas, hoides kaheraudset peos, lamas Kaasik suletud silmadega. Tema ümbert kinni hoides, mehe kohal pea-aegu kummuli, karjus meeletult Aino, ta väike sõsar.

Nad kandsid Kaasiku suurde tuppa peremehe voodisse. Anna oli kunagi sanitaarkursustel käinud ning nüüd kulus ta oskus marjaks ära. Ta lõikas kääridega Kaasiku pintsaku selja tagant lõhki ja nii tõmmati see seljast ära. Kuid näinud verist särki, kaotas Anna südamekindluse, muutus valgeks ja pidi kokku varisema. Siiski tõi ta voodilina, rebis selle ribadeks ja sidus kogu rinna koos särgiga kinni, et aga veri seisma jääks. Külanõukogust helistas Arno maakonnalinna ja tunni aja pärast oligi auto arstiga kohal.

2

Õösel olid koos teistega ka Olev ja Vello ärganud.

Olevi käed ja jalad võbisesid, tal oli õudne. Kas hüpata voodist ja põgeneda? Või jääda hiirvaikselt teki alla? Oi, kuidas tahaks selle õuduse eest kusagile peitu pugeda! Kuid siis hakkas tal piinlik. Näe, onu Kaasik ja Arno peavad lahingut, põrutavad bandiitidele. Nad on julged ja kartmatud. Ja temal, Olevil, värisevad käed ja jalgadeski on imelik võbin. Siis tundiski poiss äkki, et ka temal süda vaprustest paisub. Kui hüpata õige välja ja minna onu Kaasikule ja Arnole appi? Kuid tal ei olnud peale ahjuhargi mingit lahinguriista ja seepärast arvas ta, et on mõistlikum paigale jääda. Mõlema käega haaras ta väriseva Vello oma embusse ja sosistas talle kõrva:

«Arno . . . annab neile säru . . .»

«Kellele?»

«Bandiitidele.»

Siis vaatasid nad mõlemad tekinurga alt, kuidas isa kohe välja hüppas, kui laskmine algas. Nad nägid, kuidas ema püüdis tikust tuld süüdata, aga põleva tiku põrandale pillas ja selle jalaga kustutas. Nad nägid ka, kuidas Aino varsti isa järel uksest välja jooksis.

Varsti oli tulistamine lõppenud ja kõik kuulsid kõrvaltoast Aino meeleheitlikku karjatust.

Kui onu Kaasik tuppa toodi, ronisid Olev ja Vello voodist välja. Nad jäid pärani silmi vahtima onu Juhani elutut keha. Onu Juhan on tapetud . . . ei, siiski ainult haavatud. See tõde rabas mõlemaid poisse südamepõhjani.

Juba oli haavatu autole paigutatud ja ära viidud, alles siis puhkesid mõlemad nutma.

Nüüd nutsid nad kõik. Ainult isa ei nutnud. Käinud kord väljas ja toonud tuppa Kaasiku püssi, suitsetas ta piipu ja hoidis kaheraudset põlvedel, nagu ootaks ta uut bandiitide kallaletungi. Kuid väljas jäi kõik vaikseks.

«Noh, nüüd uuesti magama, vara ju veel . . .» ütles ema.

Hans istus aga endiselt järil ja hoidis kaheraudset põlvedel. Ta näis midagi kuulatavat ega pannud naise sõnu tähelegi. Ainult Aino nuuksed kostsid üle ruumi.

Anna astus tütre juurde ja võttis selle ahtakesed õlad käte vahele.

«Noh, tütreke, jäta nüüd! Hirmus on see küll, aga küllap ta paraneb . . .»

Ema sõnad näisid tütre ahastust veelgi suurendavat. Aino surus näo sügavamini patja ja kogu ta keha tõmbles nagu krampides. Ema märjad silmad jäid nagu imestavalt ja küsivalt tütre külge:

«Jäta, tütreke, ei maksa ennast sedaviisi vaevata, ega see midagi aita . . .» püüdis ta veel kord tüdarta lohutada. «Küllap jumal päästab ta, küllap karistab neetud kurjategijaid. Jäta nüüd, tütreke!»

Aeglaselt ja raskelt tõusis Aino. Endiselt voolasid

ta silmist pisarad. Kedagi nägemata astus ta uksest välja. Oli kuulda, kuidas Kaasiku toa uks kiiksatas. Siis jäi kõik vaikseks.

Kui ema veidi hiljem Kaasiku tuppa astus, leidis ta Aino liikumatult Kaasiku voodil istumas.

«Ema, mis sa arvad, kas Juhan jääb elama?» küsis Aino.

Anna vaatas tütrele ja võpatas. Niisuguseid silmi polnud ta Ainol iialgi näinud... Need polnud enam lapse silmad, vaid raskest elamusest murtud naise silmad. Neist peegeldus hirm, ahastus ja armastus. Nagu oleks välk sähvatanud ja kogu maailma hetkeks valgustanud, nii sai äkki Annale selgeks see, mida ta ennem polnud üldse tähele pannud. Ta vaatas oma tütart nüüd hoopis teistsuguste silmadega.

«Sa arvad, et ta sureb?» kokkus Aino ema pisaraid nähes.

Anna äigas käeseljaga üle silmade ja ütles:

«Ei, seda ma ei arva. Mitte seda... Aga ütle, tütar, on ta sulle siis nõnda armsaks saanud?»

Aino peitis nüüd oma näo ema pluusi, ja uuesti purskusid kuumad pisarad. Ema mõistis tütart. See oli ilus ja puhas noorte-vaheline armastus. Juhan Kaasiku nägu kerkis ta silme ette, tõsine ja aus. Ei, temal ei ole midagi selle kõige vastu. Kui aga jumal Juhanile tervist annaks, kui ta selle ausa inimese surma lõugade vahelt päästaks. Ema ja tütar istusid vaikides ja teineteist mõistes kaua aega.

Alles siis, kui pimedus akendè tagant kadus, tõusid nad mõlemad vaikselt ja alustasid tavalist hommikust tööd. Elu nõudis oma.

* * *

Olev ja Vello ärkasid alles siis, kui päike aknast juba sisse paistis. Nad hüppasid voodist ja esimene, kes suu lahti tegi, oli Olev:

«Täna on sinu kord karja minna. Noh, nüüd sa alles saad, jälle magasid sisse, unimüts!»

Vello oli segaduses. Täna oli tõesti tema kord, kuid miskipärast polnud teda hommikul keegi äratanud. See oli kahtlane. Ja südametunnistus hakkas teda vae-

vama. Eriti selle tõttu, et Olev pükse jalga ajades viilis:

«Küll sa nüüd saad! Loomad keskpäevani laudas. Oota, kui ema tuleb, siis sa alles saad!»

«Saad, saad,» hammustas Vello vastu. «Midagi ma ei saa. Keegi ei äratanud ju.»

Ema tuligi tuppa. Olev ütles:

«Ema, vaata, täna on Vello kord karja minna. Aga ta magas jälle ilusasti sisse.»

Ema ei vastanud kohe. Ta pani sööginõud lauale. Alles vähe aja pärast ütles ta:

«Täna läks isa ise karja.»

See oli alles uudis ja maailma ime. Isa polnud veel kunagi karjas käinud, mitte kunagi. Aino varem käis, aga viimasel ajal oli see amet ikka jäänud Olevi ja Vello hooleks. See peab midagi tähendama, et isa karja läks. Poisid jäid mõttesse. Ja äkki nad võpatasid. Öine juhtum, mis oli hoopis meelest kadunud, kargas korraga meelde. Olev kummardus Vello kõrva juurde ja nagu kartes pealtkuulajaid, sosistas:

«Nojah, bandiidid! Küllap isa võttis kaheraudsegi kaasa.»

Ja mõlemad hakkasid kohe toas nuuskima. Oli vaja teada saada, kas isa võttis kaheraudse kaasa. Küllap vist nii oligi, sest püssi polnud kusagil.

Pärast hommikusööki astusid poisid õue. Ei nad seekord tormanud metsa või liivaauku, nagu tavaliselt. Kohkunult vaatasid nad külanõukogu purustatud akent. Siis piiluti kahtlaselt teeäärse võsastiku poole, kust bandiidid olid tulistanud. Nii seisid nad teineteisele ligistikku kaua aega, ilma et kumbki oleks sõندانud sammugi edasi astuda. Aga päev oli ilus ja päikesepaisteline, ja varsti muutusid mõlemad julgemaks. Mõne aja pärast oligi argus kadunud. Asjalikult hakkasid nad sündmustepaika uurima.

Siis leidis Vello aia äärest hulga tühje padrunikesti. Neid oli mitukümmend tükki.

«Saksa automaadi omad,» ütles Olev.

«Kust sa seda tead?»

«Kust ma tean? Tean, ja kõik. Saksa omad on jämedamad, sellest teangi.»

«Aga meie omad on peenemad?»

«Meie omad on peenemad. Aga löövad paremini kui saksa omad. Arno näitas mulle, kuidas meie automaat tulistab...»

«Näitas? Kunas?»

«Ah, see oli ükskord ammu,» lõi Olev hooletult käega, «siis kui sina karjas olid...»

Vello silmis lõi kadedusetuluke hiilgama. Ja selleks oli ka põhjust. Kui palju kordi oli Vello Arnot nuianud ja palunud automaati näidata, aga kõik asjata. Kord lubas vend relva ainult käega katsuda ja see oli ka kõik. Aga näe, nüüd on ta isegi Olevile näidanud, kuidas see relv tulistab.

Nad otsisid ja nuhkisid igal pool. Käisid lakaski, kust leidsid Arno tulistamisest jäänud padrunikesti.

«Need pole ju peenemad sugugi,» ütles Vello.

«Noh, kuidas pole,» vaidles Olev vastu. «Näed ju, et otsast on peenemad.»

«Otsast, aga tagant on sama jämedad...»

Hiljem leidis Vello, kellel täna näis vedavat, aia tagant pärlmutrist käänispeaga noa. Olev tahtis nuga kätte võtta ja lähemalt vaadata. Vello aga peitis käe koos noaga kadedalt selja taha ja astus sammu eemale.

«Mina leidsin ja nuga on minu.»

«Narr, ega ma teda sinult ära võta. Las ma vaatan.»

«Ausõna? Annad tagasi?»

«Noh, ausõna, annan.»

Alles seepeale sai Olev nuga oma käes hoida. See oli tõepoolest tore asi. Peale kolme tera oli tal veel korgivinn ja konservinuga. Pärlmutter helkis päikese käes vikerkaarevärvides.

Sel ajal sõitis mingi auto mürisedes värava ette ja jäi seisma. Vello kahmas kohe Olevi käest noa ja jooksis külalisi uudistama. Sedasama tegi ka Olev, kuigi tundis südames noa pärast Vello vastu teravat vimma. Pidi just tema selle noa leidma! Nüüd muidugi upitab nina taeva poole ja tunneb ennast täitsamehena.

Need olid maakonnalinna ametimehed ja paar automaatidega sõdurit. Vallast olid kaasas täitevkomitee esimees Paabut ja partorg Vahtra. Aino, kes toast välja tuli, astus Paabuti juurde ja küsis vaikselt:

«Seltsimees Paabut, kuidas on Kaasikuga? Elab?»

Paabut vaatas tütarlapse otsa. Ta näis hetke millegi üle mõtlevat ja vastas siis:

«Elab, kuid haav on väga raske...»

«Mis seal ikka, paraneb ära... Olge mureta,» lisis sellele Vahtra.

Mehed käisid kõik kohad läbi, mis olid seotud öise sündmusega. Nende agarateks abimeesteks olid Vello ja Olev.

Vellole aga ei meeldinud, et keegi ei tunne huvi tema käänispeaga noa vastu. Ta kandis nuga näpu vahel, keerutades iga ametniku nina all, kuid asjata. Kuidas see võis Vellole meeldida? Viimaks astus ta ühe vurrudega onu juurde ja näitas oma nuga.

«Nojah, see on sul tõesti üks tore ja uhke nuga,» ütles ametnik ja keerutas seda käes. «Kas isa ostis sulle?»

«Ei ostnud. Ma täna leidsin.»

«Leidsid? Kust?»

«Aga sealt, kestade juurest, aia tagant.»

Nüüd muutus ametnik äkki elavaks ja tähelepanelikuks.

«Tule, poiss, näita, kustkohalt sa selle noa leidsid!» Vello viis mehed aia taha. Ka Paabut ja Vahtra astusid juurde.

«Oo, see on tähtis leid, kahtlemata on see bandiidi oma,» seletas ametnik. «Tulistamise ajal või aiast üle hüppamisel kukkus see tal taskust välja.»

Sel ajal astus peremees Hans, kes oli karjaga juba koju jõudnud, juurde. Nuga teravasti silmitsedes ütles ta:

«Nojah, see ju va Elevandi Jüri nuga...»

«Elevandi nuga?» küsis Vahtra. «Tunnete hästi?»

«Miks siis mitte. Olen seda nuga mitu korda temal näinud. Selle ta ühe sakslase käest sai. Jah, ühe ohvitseri käest aastat kolm tagasi.»

Ametimees ütles:

«Noh, nüüd on meil üks bandiit käes. Ta on vaja jalamaid tabada. Seda teeme ka kohe, aga sind, noormees, peame kurvastama — noa võtame sult asitõendina kaasa...»

Peremehe seletus noa kohta pandi jalamaid protokoli.

Mehed istusid autole ja sõitsid Elevandi poole.

3

Pühapäeval toimus Raevere vallamajas Juhan Kaasiku matus, kes kaks päeva pärast haavataamist oli haiglas surnud.

Rahvast oli murruna kokku tulnud. Punase riidega löödud puusärk seisis rahvamaja saalis postamendil. Umberringi oli kõik lilledesse uppunud. Näis, et Juhan Kaasik on uinunud tohutus lilleaias. Ta nägu oli rahulik. Võis arvata, et ta magab ja avab varsti oma sügavsinised silmad. Vaikselts seisis inimesed. Naised nutsid. August Tera seisis ja vahtis tummalt Kaasiku tardunud nägu. Ta peas keerlesid rasked mõtted. See mees oli ka tema heaks palju teinud. Vähemalt püüdis ta ihust ja hingest nende eest seista, kes olid varem elevantide ja tapersonide tõugata ja tallata.

Nüüd aga pole enam seda inimest. Kuidas läheb nüüd nende elu ja käekäik, kelle eest Kaasik võitles ja andis oma elugi? Tera laskis silmad aeglaselt üle inimeste, nagu otsiks ta sealt vastust sellele küsimusele. Siinsamas olid Tibarid — isa, ema ja lapsed.

Olev ja Vello vaatasid sündmust, suu ja silmad avali. Neil oli kurbus veel uudishimu varjus. Ema ja Aino nutsid vaikselt. Tütred südamevaev oli võimsalt haaranud ka ema südame.

Vahetati auvalvet. Neli kommunistlikku noort asusid puusärgi juurde.

Lavale asus pasunakoor. Vasktorudest hoovavad helid jooksid vastu saali lage ja nurki, põrkusid neist tagasi ja jäid seisma inimeste südamesse.

Taevast oli pilves, ähvardas vihma tulla.

Matusekorraldaja Õie Liivamäe juurde astus kehvik Mihkel Tarnik ja ütles:

«Tahaksin ka auvalves olla.»

«Hästi, seltsimees Tarnik. Aga oleks parem, kui teie veel kolm kaaslast leiaksite, siis läheksite koos...»

Tarnik leidis varsti need, keda arvas väärilised olevat. Need olid Bernhard Sööde, Hans Tibar ja August Tera. Just aualves olles sai Mihkel Tarnik aru kaotuse suurusest. Ta tundis Juhan Kaasikut vähe, kuid mäletas väga hästi, kuidas kevadel Kaasik hoolitses põlluväetise eest, seemneviljalaenuga aga päästis Tarniku otse hädast välja. Ta oli õiglane ja aus mees, kes kannatlikult püüdis igaühele tema küsimuse ära seletada. Kulakutega oli tal muidugi teine jutt ja nii peab see olemagi.

Tarnik laskis silmad korraks üle saali käia. Äkki põrkas ta kokku Toomas Kalle terava pilguga... Kuigi Kalle pilgu kähku maha poetas, oli ometi Tarnik selles suutnud tabada mingit rõõmutulukest.

«Häbi pole kah niisugusel oma konte siia vedada,» mõtles Tarnik. «Siin kõik ausad inimesed koos, aga tema...»

Kuid siis nägi ta veel teisigi, kes seisid Kalle ümber kobaras. See muutis Tarniku äkki ärevaks.

Valve vahetus. Asemele astusid valgetes pluusides pioneerid, kõigil kaelasidemed värsked ja helendavad nagu tuli.

Mihkel Tarnik läks Vahtra juurde, kes kõrvaltoas Paabutiga vestles.

«Seltsimees Vahtra, Kalle koos kambaga on kah end siia vedanud...»

Vahtra vaatas mõistva pilguga Tarnikule.

«Tead mis,» ütles Paabut, «paneme veel mõned vanemad mehed, nagu Tarnik, Tibar ja Sööde korrapidajateks. See nagu soliidsem, muidu ainult kommunistlikud noored.»

Algas matusetalitus.

Vahtra pidas matusekõne.

«Seltsimehed! Töötavad talupojad: kehvikud, uusmaasaajad ja keskmikud! Meie asutuste teenistujad! Täna saadame viimsele puhkusele meie unustamatu seltsimehe Juhan Kaasiku, kes langes klassivaenlase käe läbi...»

Vahtra rääkis lühidalt Juhan Kaasiku elust. Üle kümne aasta oli ta kodanlikul ajal orjanud hallparuneid.

«Ta algas õieti oma elu, täieõigusliku inimesena alles nõukogude ajal. Pärast kurnajate võimu kukutamist said meie töötegijad ja nende hulgas ka Juhan Kaasik vabaks raskest orjusikke... Kuid nagu näete, need vereimejad ei taha oma õigusi käest ära anda, nad püüavad nõukogude inimeste tapmisega oma elupäevi pikendada. Asjata lootus! Ühe langenu asemele asub sada uut töötavat inimest, et lõpule viia nõukoguliku elu kindlustamine meie külas...»

Toomas Kalle seisis oma kaaslaste hulgas ja ta nägu oli kahvatu. Rasked hõigepiisad paisusid ta otsmikul ja veeresid alla habemesse. Isegi kärekas, mille ta oli enne siiatulekut võtnud, ei avaldanud julgustavat mõju. Ta vaatas ringi. Siin nad seisis kõik, kes ta südamele olid armsad: Andres Taperson, silmad nagu härjal verd täis valgunud; pulstunud habemega Kaarel Lõhmus, vesiveski omanik; pühaliku palvevenna näoga Rein Sihvart ning rida teisi. Ainult Jüri Elevant, see agar ja temale kuldaväärt mees puudus. Toomas Kalle heitis pilgu rahvale ja nägi inimeste nägudel kurbust ja leina. See hämmastas teda ja tõmbas südame kuidagi kihilema. Siis silmas ta Hans Tibarit ja selle perekonda. Ta silmad tõmbusid kitsasteks piludeks... Ta heitis pilgu veel kord üle oma sõprade ja lausa kurbus tikkus hinge. Nende nägudel pani Kalle tähele nõutaolekut ja segadust. Kuigi suurem osa neist oli vintis, ei julgenud ükski neist midagi «näidata», nagu nad enne siiatulekut olid kurjustanud. Andres Taperson, kõige julgem neist, oli metsa vahel öelnud:

«Kaeme, kuidas komud oma meest matavad. Las õpivad matma, läheb seda neile rohkem vaja...»

Kaarel Lõhmus, kes samas kõrval käis, oli öelnud:

«Kuluks see asi neil õige segi lüüa.»

«Löömegi!» oli Taperson veel suurustanud.

Nüüd aga olid mehed hämmastatud. Nad nägid, kuidas kümned mehed ja naised, kes polnud sugugi kommunistid, olid vaikselt harduses tardunud. Rahva seline meeoleolu ei olnud neile sugugi soodus... See tegi nad tahtevõimetuks, paralüüseris nende endise kuraasikuse.

«Maailmas on mitmesugused teed ja rajad, millele

inimesed satuvad oma eluteel,» jätkas Vahtra. «Oleme meiegi ekselnud arvutuil radadel ja rajakestel, otsides õnne. Kuid seda pole meist senini veel keegi leidnud. Alles nõukogude võim näitas meile kätte tee, mis viib tulevikku, viib õnnele. Meie ümber ekslevad mõned veel praegugi kõveratel teedel, märkamata seda õiget teed, mis meile kätte on näidatud. Nendel kõveratel eksiradadel liikudes satuvad mõnedki hundiradadele, kus uluvad hambaid kiristades need, kes võõrast vaevast arvavad oma eluõnne leidvat. Seltsimees Juhan Kaasik andis kogu oma elu selleks, et meie rahvas viia välja suurele teele, mis viib kommunistlikku ühiskonda. Hundiradadel hulkuvad metsalised murdsid ta.

Neid metsalisi leidub veel meie rahva hulgas. Nad püüavad meid suurest ja õigest teest kõrvale juhtida, oma hundiradadele tirida. Kuid see ei lähe neil korda, ei lähe korda, ütlen ma. Vaadake ümberringi ja teie näete, kuidas nõukogude korra ümber koondub rahvas, kuidas neil, huntidel, iga päevaga muutub jalgealune tulisemaks . . .»

Tähelepanematult olid Kalle ja teised ukse poole nihkunud. Uksest puges kõige enne välja Kaarel Lõhmus, tema järel Andres Taperson. Viimasena pressis rahva hulgast läbi Toomas Kalle ja hakkas määrdunud ruudulise taskurätikuga nägu kuivatama.

Viia Vaarika seisis auvalves, kui Vahtra oma kõnet alustas. Ta südamest jooksis läbi mingi külmahoog, kui parteiorganisaatori esimesed sõnad rahva hulka sadasid. Lõpetanud auvalves olemise, astus Viia seinaäärde ja jäi Vahtra kõnet kuulama. Tõepoolest, täna kõneles Vahtra nagu luuletaja. Sõnad tulid tal otse hingest.

Pärast Vahtrat astus kõnetooli Miina Krigul. Algul oli ta ehmatanud. Esmakordselt vaatas nii palju rahvast tema poole. Kuid varsti sai ta oma kohmetusest üle.

«Et mul praegu on talu ja maa, et ma võin ennast inimesena tunda, aga mitte hallparun Toomas Kalle tööloomana, selle eest olen tänulik sulle, Juhan Kaasik . . . ja sinu näol nõukogude võimule . . . Kulakud tapsid tubli bolševiku, kuid meie, Raevere valla endised kehvikud ja hallparunite orjad, oleme elus . . . Meid kõiki

ei suuda need metslased tappa, meie ise hävitame nad viimseni... Kalli seltsimehe puusärgi juures tahan mina, lihtne inimene, ütelda: koondume partei ümber, siis pole meile ükski vaenlane hirmus!»

Sõna võeti veel mitmelt poolt. Kõneles kommunistlike noorte esindaja Viia Vaarika, uusmaasaaja August Tera ja lõpuks noor pioneer Helvi Sookask, kommunist Salme Sookase tütar.

Algas ärasaatmine Suurenõmme kalmistule.

Kui tohutult pikk rongkäik oli rivistunud ja muusika saatel liikuma hakkas, kutsus Vahtra rahvakaitse roodu ülema Kalju Lumiste ja ütles talle:

«Saada igaks juhuks omad poisid surnuaiale kui ka Suurenurme metsa ette. Las vaatavad järele, et kõik oleks korras, sest ega neid tea uskuda...»

Kuid kõik läks rahulikult.

Oli juba õhtupoolik, kui rahvas hakkas vaikselt laiali minema.

Hans Tibar andis ruunale paar nähvi, sest kuumusest oli loom loiuks jäänud, ja ütles:

«Kui see nüüd rahvale mõistust pähe ei pane, siis ma ei tea.»

«Need mõrtsukad vaja viimseni ära hävitada, siis võib rahulikult tööd teha,» ütles Anna. «Küll jumal neile veretöö eest kätte tasub...»

«Ise oleme maganud, sellepärast ka need seal teevad, mis tahavad...»

Aino oli senini vaikselt istunud ja omaette mõtisklenud. Isa sõnad puudutasid nähtavasti ka teda.

«See argus,» ütles ta läbi pisarate, «kartus nende vereimejate ees maksab meie rahvale verd... Sul on õigus, isa, et oleme maganud. Aga ka sina, isa, oled selles süüdi. Oled sa kunagi julgenud midagi öelda nende vastu, kes teiste turjal istuvad? Kas pole ka sina kartnud neid, püüdnud nendega hästi läbi saada!»

Isa vaatas imestunult tütrele ja nihutas ennast piinlikult.

«Seda'nd küll, tütar... Aga ega ükski saa ju nendega maadelda. Siin oleks vaja, et kõik, üheskoos, korraga...»

«Meie Kirbla nurk on ju nagu mõni pärapõrgu!»

hüüdis Aino ja ta hääles leekis viha. «Ei siin ole kommunistlikke noori ega parteilasi... Inimesed elavad omaette, purelevad omavahel nagu põrgulised... Sellele peab ükskord ometi lõpp tulema...»

Isa ja ema vaatasid täna kuidagi uute silmadega oma tütart, sest niisuguseid sõnu polnud nad temalt veel kuulnud. Ja viimased sõnad! Nagu oleks neid keegi teine öelnud, aga mitte nende Aino.

Vankrirattad kolisesid, ruun tõmbas kergelt sörki kodu poole. Vankril olijad aga vaikisid, sest neil polnud praegu üksteisele midagi öelda. Natukese aja pärast ütles Hans nagu endamisi naisele:

«Ei tea, kes siis külanõukogu esimeheks saab?»

«Sina, isa. Ja ei keegi muu,» hüüdis nüüd Aino.

Hans vaatas hetke jooksul tummalt tütrele otsa ja ütles siis tasa:

«Tea, kas mina nüüd selleks kõlban.»

«Kõlbad küll, isa. Sa nägid, kuidas töötas Juhan Kaasik? Nägid ju? Tee nii, nagu tema, astu sama teed, siis pole sa enam kõveral rajal, vaid avaral teel.»

«Teab nüüd, kuidas sellega...» kahtles vanamees, «ehk leitakse mõni noorem...»

Aino naeratas, sest ta mõistis, et isa oma südames selle vastu ei ole.

«Ega mina, isa, polegi su määraja. Aga ma ütlesin oma arvamise ja ütlen selle ka seltsimees Vahtrale, kui vaja.»

Kui nad koju jõudsid, nägid, et Vahtra ja Paabut olid seal juba ees. Ka nende poeg Arno seisis seal.

«Noh, seltsimees Tibar,» ütles Paabut. «Mis oleks, kui Kirbla külanõukogu esimehe koha vastu võtaksite?»

Hans vaatas korraks kohmetanult Aino otsa ja astus meestega sisse, et asja üle pikemalt aru pidada.

Rimmu veskipaisul käis sel pühapäeval kibe töö. Oli palju inimesi, oli hobuseid ja vankreid. Noori ja kärstuid hääli oli igal pool, aga ka vanemate inimeste tasakaalukamat ja vaiksemat kõnet. Tungis kõrvu imelik kärisev hää. See kuulus Jüri Jordanile, kes, labidas käes, õpetas noort näitsikut.

«Vaata ja võta õpetust,» rääkis Jordan Õie Liivamäele, kes labidaga ta kõrval seisis. «Kui sa labidale vajutad varvastega või ütleme kotsaga, ei lähe ta, kuramus, hästi maa sisse. Aga kui teed seda, vaat nii, jala keskpaigaga, näe — lupsti ongi sees.»

Õie vajutas jala keskpaigaga, kuid ikkagi ei tahtnud labidas libedasti maa sisse minna.

«Einoh, jälle mitte nii,» kärises Jüri Jordan. «Ega's jalg sul nelja puuda kaalu. Jalale vaja ikka kere otsa panna. Aga sina sirutad selle jalakese ette, paned labidale peale ja teed temaga — nõks... Ei nii lähe, ise pead jalale tükki kehaga peale ronima, vaat nii.»

See oli teine kommunistlike noorte pühapäevak Rimmu veskivaremete juures. Kohal oli üle kolmekümne noore ja kümnekond vanemat meest. Tööde üldjuhatajaks oli komsomoli elektrifitseerimiskomisjoni esimees Ruudi Toompalu, valla sidesõlme juhataja, väga energiline noormees. Tema oli kogu seda asja otsast peale ajanudki. Oli käinud elektrijaama eriteadlastega kohta uurimas, näinud vaeva projekti valmistamisega, tööde organiseerimisega. Nüüd olid need küsimused lahendatud. Ehitati uut tammi ja laiendati veebasseini. Uus tamm tuli teha vanast peaaegu meetri kõrgem, veskijärv mõlemalt poolt umbes

paarikümne meetri võrra laiem. Muidu jääks veetaga-
vara nigelaks ja jaam veepuudusel seisma.

Vasakul pool järve ääres laiendas kümneliikmeline
kaevajate brigaad eesotsas brigadir Jüri Jordaniga
veebasseini. Paremal pool oli samasugune brigaad
August Tiibakuga eesotsas. Muu osa rahvast töötas
tammil, vedades kohale kive ja mulda ja eemaldades
veski varemeid. Tammi keskele hakati jaamahoonet
ehitama. Neid töid juhatas Ruudi Toompalu ise.
Mehedki oli ta valinud vanemad ja kogenumad.

Järve kallastelt välja tõstetud muld kanti tammile.
Sinna veeti ka hulgaliselt kive, mida koguti põllu-
peenardelt ja karjatanumate äärest.

Laudadest löödud katuse all lebas virn tsemendi-
kotte, mille üle Toompalu oli eriti uhke, sest selle
saamise pärast oli tal olnud palju maadlemist.

Jüri Jordan pani käe silme ette ja vaatas üle järve
Tiibaku omasid. Hommikul oli brigaadide vahel sõlmi-
tud sotsialistliku võistluse leping. Kes tuleb esimeseks?
See küsimus vaevas Jüri Jordani südant. Ta vahtis üle
vee, nagu murelikult kortsus, ja talle näis, et Tiibaku
brigaadil on tööd rohkem tehtud.

«Eeh seda elukest,» urises tasakesi Jordan, «mis vanal
Tiibakul viga brigadiri mängida. Näh, kõik kühvelda-
vad mulda nagu põlised kraavihallid. Aga mul...»

Ta vaatas kurvalt õhates Õie Liivamäele ja veel
paarile noorele tüdrukule, kes kuidagi ei õppinud
labidat õigesti käsitsema. Ainult maa tõngerdavad
ära.

Jordan sügas kukalt. Kuidas asja parandada, et
Tiibak ette ei jõuaks? Oleks siin ekskavaator, Jordan
paneks selle kohe vihtuma. See masin tõstvat maad
nagu kopaga tõstetakse putru pajast. Aga praegu
võtame lontamisi nagu teelusikaga.

Siis kavatses Jordan oma brigaadi töö teisiti seada,
kaevajate kohti muuta. Mõned olid valinud nimelt
soodsamad tööpaigad, et mulda oleks kergem kaldale
visata. Allpool töötajad viskasid mulla kõrgemale, aga
seal polnud kedagi, kes edasi viskaks. Ülesvisatud
muld langes tagasi ja nii tehti tühja tööd. Kui panna
nad kõik üksteise järele minema, ühed kõrgemale,

teised madalamale? Jordan kõhatas kõri puhtaks ja hüüdis:

«Eh-hei, lapsed, pidage vähe kinni!»

«Mis lahti?» küsis Vidrik Sööde, kes siinsamas labidat välgutas.

Kõik jäid labidate najale seisatama.

«Lahti pole midagi, aga meie võtame seda maakest nagu teelusikatega pajast putru,» kärises Jordan.

«Aga kuidas siis teisiti?» küsis Tiiu Sööde.

«Aga vaja on kopaga võtta, siis läheb paremini.»

«Missuguse kopaga?» imestas Vidrik. «Kuule, brigadir, sa ajad umbluud ja viidad oma kopajutuga kallist aega...»

Jordan rääkis oma plaani ära ja kõik jäid sellega nõusse. Kaevajad organiseeriti ühes suunas järjestikku kaevama ning töö hakkas silmanähtavalt edenema. Esiti kaevati lahti ülemine serv. Siis hakkasid mehed põhjast võtma ja kõrgemale viskama. Lahtise mulla kühveldasid juba tütarlapsed sealt kaldale. Nii tekkis korraga süvend, mille sügavus oli üle paari meetri.

Vidrik Sööde vaatas tööd kõrvalt ja ütles:

«Tõepoolest, nüüd läheb nagu ekskavaatoriga. Sa, Jüri, oled ikka üks nupukas vana...»

Jordan tõstis oma habemetuusti Vidriku poole ja ütles kurjustavalt:

«Suuvärk! Või nagu ekskavaatoriga! Käed taskust ja tööle! Kuuled sa, sinuga räägib brigadir Jüri Jordan.»

Vidrik Sööde keeras suitsu edasi.

«Oled üks kihvt vanamees!»

«Olen jah kihvt, teiega muidu ei saa,» kraaksus Jordan. «Aga nüüd kuulad mind või ei kuula?»

«Noh, kuulan küll,» pani Vidrik suitsu põlema.

«Plotski maha ja labidas pihku!...»

«Tohoo, oled sa kupjaks hakanud,» ütles nüüd Õie Liivamäe ja vaatas oma pihkudesse, kus juba prisked rakud roosatasid. «Kas siis inimene ei tohi natukenegi hinge tagasi tõmmata?!»

Nagu Jordani kiuste tardus kogu brigaad labidatele.

Jordan vaatas ringi ja nägi, et asi on kehv — kogu rahvas seisab ja naerab. Ta hüppas kaldajärsule, ajas

habeme kikki, tõstis parema käe kõrgele ja näitas üle järve:

«Vaadake, kuramused, ometi sinna! Näete?»

Kõik pöördusid sinnapoole, kuhu näitas Jordan. Need, kes olid augu põhjas, ronisid samuti üles ja ajasid kaelad õieli. Näha aga polnud midagi.

«Mida me siis peame nägema?»

«Jordan näeb ilmutusi...»

«Ah, ilmutusi!» sai vanamees nüüd vihaseks. «Ah ilmutusi, ütled sa, reol!»

«Aga mida siis?»

«Aga seda teie ei näe, et Tiibaku brigaad meil naha üle kõrvade tõmbab? Näete, neid pole hoopis näha, nii sügavale on nad maa sisse pugunud. Aga meil? Meil on ju nutid veel näha...»

Vastaskaldal töötavast brigaadist polnud tõepoolest midagi näha. Ainult seal, kus seisid hobused, lendas mulda üles...

«Noh, poisid ja tüdrukud, nüüd kähku tööle,» hüüdis Vidrik. «Ega meie tohi Tiibakust maha jääda... Jordanil on õigus.»

2

Õhtu eel tulid kohale Vahtra ja Paabut, kes olid päeval maakonnalinnas nõupidamisel käinud.

«Kui nii ka edaspidi läheb,» ütles Vahtra, «siis paneme jaama juba sel sügisel käima. Sinu mureks, Paabut, on jaama sisseseade õigel ajal kohale toimetada. Kardan, et see ongi kõige raskem.»

«Nii see ongi,» vastas Paabut. «Senini pole veel peale lubaduste midagi konkreetset olemas.»

«Tss...» sisistas Vahtra, «see on riiklik saladus. Ei tohi sellest kellelegi hingata, siis inimeste tuju langeb kohe. Kelle kaudu see asi seal Tallinnas käib?»

«See on peavalitsus «Külaelekter». Venitatakse seal nii, et võtab hinge täis. Meie poolt peaks kõik korras olema: plaanid, projektid ja muu dokumentatsioon. Laen on samuti juba ammu pangas meie arvel. Aga jõujaamast endast pole veel kippu ega kõppu. Lubatakse kuu aja pärast...»

«Noh, selle ajaga ehk jõuame mullatööd ära teha. Kui hakkame jaama ennast monterima, siis tuleb küll spetsialistid palgata. Oma jõuga toime ei tule...»

«Aga miks mitte, seltsimees Vahtra,» ütles keegi ootamatult vahele. «Võib-olla monterime ka jaama ise kokku...»

Mõlemad pöördusid ringi. See oli Ruudi Toompalu, kes oma ehitusbrigaadiga oli töö juba lõpetanud. Ka mullakaevajad olid oma ülesande täitnud. Nüüd kogunesid kõik veskitammile.

Vahtra vaatas Toompalu ja mõtles, et see poiss saaks sellega tõepoolest hakkama.

«Sa arvad siis, et ka jaama võiksime ise kokku monterida?» ütles Vahtra Toompalule. «Aga, kulla noormees, see nõuab ju inseneriharidust ja teadmisi.»

Toompalu tõmbas pintsaku seljas koomale, sest edelast hakkas tuult tõstma, ja ütles:

«Nojaa, sellest tuleb meil küll puudus kätte. Aga sidesõlme ometi monterisime koos Arnold Krooni ja Joosep Vendega kokku. Ka siin oli vaja inseneriharidust, aga saime ilma hakkama...»

«Elektrijaam on minu arvates siiski keerukam,» ütles Alma Leok ja tõmbus miskipärast punaseks.

«Keerukam ta on, see on tõsi,» oli Toompalu nõus tütarlapsega. «Kuid meil on tegemist standardse mikrojaamaga, kus kõik on valmis juba, vaja ainult otsad kokku panna, välja reguleerida ja siis käiku lasta...»

«Teen ettepaneku luua elektrijaama kokkumonteerimise brigaad,» tõusis Viia Vaarika ühele suurele kivile. «Sellesse brigaadi tuleksid valida Ruudi Toompalu, Arnold Kroon ja Joosep Vende. Kes on selle poolt?»

Käed tõusid. Jüri Jordan ajas oma karvase käe püsti ning hüüdis ragiseva häälega:

«On ettepanek veel Jüri Jordan brigaadi valida...»

«Nojah, tema ongi see inseneriharidus,» salvas keegi.

Kõik hakkasid naerma.

«Oled sa varem niisugust kaadervärki ka näinud, et oma nina vahele topid?» küsis August Tiibak Jordanilt, kui ta oli mehe varrukatpidi kõrvale tõmmanud.

«Ee, kus ma's seda näinud olen!»

Stiihiliselt alanud koosolek kestis edasi. Arutati tänase töö tulemusi. Rääkis Ruudi Toompalu. Ta ei olnud rahul aeglase töö käiguga tammil. Küll oli aga järve laiendamine täna tunduvalt edenenud. Tammi juurde oleks hädasti olnud vaja suurte kivide kohalevedamiseks traktorit.

Viimaks esitati küsimus:

«Aga öelge, seltsimees Paabut, kuidas on lugu elektriijaama endaga? Liiguvad niisugused jutud, et jõujaam jääb üldse saamata...»

Vahtra tegi kärsitu liigutuse ja ta otsmikule tõmbus korts. Ta vaatas korraks Paabuti poole ja võttis ise sõna:

«Imestan sinu üle, Heino Kuslap. Muidu oled aktiivne ja tubli kommunistlik noor, aga säh sulle — võib-olla jääb jõujaam saamata! Ei taipa, kust see rumalus sulle pähe on hakanud...»

Koosviibijad, kes istusid siinsamas kivilidel ja laua-juppidel, vaatlesid muiates tedretähnulist Kuslapit, kes piinlikkusest punastas ja endale kohta ei leidnud.

«Tuleb nii välja,» jätkas Vahtra, «et rahvast tahe-takse nagu tüssata. Lastakse tööd teha, aga jaama ei saagi. Kas teate, et niisugusel jutul on kulaklik lõhn juures.»

«Meil pole midagi ühist kulakutega,» ütles Kuslap solvunult ja muutus veelgi punasemaks.

«Liigub ringi järgmine jutt: maakonna täitevkomitee esimees Juksar olevat öelnud umbes nii, et mis te seal Raeveres jändate, neid jaamu pole meie vabariigis veel ühtki ja ei tulegi,» tähendas nüüd Ruudi Toompalu rahulikult.

«Kellele on Juksar nii öelnud?» küsis Vahtra.

«Minu teada Söödele.»

Vidrik Sööde tõusis üles ja ütles:

«Mitte minule, vaid minu isale oli Kalle seda öelnud. Kallele aga olevat Juksar ise rääkinud.»

Vahtra naeratas.

«Noh, kas ma ei öelnud, et jutul on kulaklik lõhn juures. Ja nüüd teame koguni, missuguse kulaku lõhn. Aga inimesed korrutavad ja levitavad. Arvan, et selt-

simees Paabut annab selle küsimuse kohta põhjaliku informatsiooni . . .»

Paabut jutustaski lühidalt, et Ministrite Nõukogu otsuse järgi saab Raevere vald kindlasti mikrojaama. Selles pole mingit kahtlust. Ta teatas veel, et valituse poolt antud laen — kümme tuhat rubla jõujaama ehituskuludeks — jõudis täna kohale. See teade võeti poolehoiuga vastu.

Koosviibimise lõpul teatas Alma Leok, et sotsialistliku võistluse on võitnud Jüri Jordani brigaad. Ka see teade võeti elavalt vastu.

Lähedasest põõsast kostis Jordani kärisev hääl:

«Hurraa, hõissa . . . Ütlesin sulle, August, et vana Jüri sul naha üle kõrvade tõmbab. Ja näe, tõmbaski!»

Rahvas hakkas laiali minema. Vahtra, Paabut ja Viia Vaarika istusid vankrile, mille ees seisis vallamaja Hall. Oli juba õhtu ning päike vajus Rimmu metsa taha.

«Sinu komsomolirahvas on tõesti üks tubli rahvas . . . Täna olid nad vist viimseni väljas?»

«Viimane kui üks!»

«Peale selle oli veel hulk teisigi noori?»

«Neid oli siiski vähe, ainult kaheksa inimest siitsamast ümbruskonnast,» vastas Vaarika ja tõmbus süngeks.

Vahtra nägi seda ja naeratas:

«Noh, ega's kõike siin maailmas korruga kätte saa. Aega on vaja ja tööd, siis läheb kõik hästi.»

3

Elekrijaama ehitamine Rimmu paisul oli muutunud Raevere valla kommunistlike noorte auasjaks. Nii Rimmu kui ka Alaheedu asunduste noored võtsid asjast egaralt osa. Pühapäevakud, mida nüüd korraldati järjekindlalt, tõmbasid üha rohkem rahvast tööle.

Viia Vaarikal oli nüüd tööd ja tegemist rohkem kui vaja. Tööde hulk näis paisuvat nagu lumepall, mis vee- reb mäest alla. Algul oli päevakorras tammi küsimus. Vana tamm, mis sõja ajal oli õhku lastud, tuli paran-

dada. See polnud aga kaugeltki veel kõik. Jaamast on vaja energia juhtmeid mööda laiali viia. Toompalu arvestas ja leidis, et esialgu on juhtmeid vaja mitte vähem kui kuusteistkümmend kilomeetrit. On vaja veel hulk poste. Kui kilomeetri peale panna nagu kavatseti, kakskümmend posti, siis on vaja esialgu sada kuuskümmend posti. Need on aga metsas veel raiumatagi.

Kõige raskemaks küsimuseks on aga elektriijaama saamine. Vaarika teadis, et selle ülesande on endale võtnud Paabut. Ta on korduvalt Tallinnas asju käinud ajamas. Nüüd on asjad juba lahenemas. Vallas levitatakse aga üha visamalt kuuldusi, et jaamast ei tule midagi välja.

Uhel päeval kutsus Paabut Viia Vaarika enda juurde.

«Asi on võtnud nüüd ohtliku pöörde,» ütles Paabut, «minnakse üle tegudele. Kui palju oli möödunud püha-päevakul vanemaid inimesi Alaheedult?»

«Mitte kedagi peale Krigulite ja August Tiibaku.»

«See tähendab, et Kalle on hakanud tegutsema. Kui palju on Alaheedul kommunistlikke noori?»

«Kaksteist.»

«Noh, näete, terve tosin. Aga kulak Kalle on neist tugevam.»

Uks avanes ja Vahtra astus sisse. Tal oli pahur ilme. Näinud Vaarikat kabinetis, lõi ta nagu pisut selgemaks.

«Noh, arutate siis seda asja?»

«Jah, arutame,» vastas Paabut, «ja oleme praegu nii kaugel, et mõtleme, kuidas Toomas Kallele suukorvi pähe panna.»

Varsti oli otsus käes. Vaarika sõidab juba homme Alaheedule, viib seal läbi koosoleku noorte ja vana-dega. Agiteerib elektriühingu asjus. Just Alaheedul oli ühingusse astunud kõige vähem rahvast. Kui vaja, lähevad kõik Vaarikale appi, aga Kallest tuleb jagu saada. Maksku mis maksab, aga jagu tuleb saada.

Vanasõna räägib, et julge pealehakkamine on pool võitu. Kui järgmisel päeval Viia Vaarika ja Ruudi Toompalu Alaheedul algkooli ruumides rahvakoos-

oleku kokku kutsusid, olid nad oodanud Toomas Kalle ja ta kannupoiste vastutegevust. Kuid kaval rebane ei tahtnud nähtavasti nii lihtsalt lõksu minna. Vastuoksa. Ta tuli varakult ise koosolekule ja istus tähtsalt esimeses reas, punane habemetutt uhkelt püsti.

Kui Vaarika oma kõnelemise oli lõpetanud, tahtis Kalle sõna.

«Vaadake, kallid sõbrad,» algas Kalle kuidagi mahe-
dalt, «minu kohta räägitakse laimujuttu . . . Et mina ole-
vat selle elektri jaama vastu või nii. Kallis külarahvas,
ärge uskuge seda. Toomas Kalle pole jaama vastu . . .»

«Aga kes rääkis Söödele, et jaama ei saa?» küsis Mall Krigul.

«Et Juksar olevat öelnud?» lisas Vidrik Sööde.

Toomas Kalle ei jäänud vastust võlgu.

«Mina rääkinud Söödele? No kuule'nd, kallis rah-
vas, kas seda saab siis uskuda? Las Sööde ise ütleb, ta
istub ju koosolekul.»

Kui Toomas Söödele sõna anti, tõendas see, et ta pole
midagi kuulnud. Oma pojale Vidrikule, kes püüdis
isale meelde tuletada ta juttu, lõi vanamees käega.
Kalle vaatas võidurõõmsalt ringi, kuid ometi kukkus
sisse. See oli Oskar Naarits, kes äkki sõna võttis. Ta
jutustas kohutavat asja: nädal aega tagasi, enne vii-
mast pühapäevakut, oli Kalle oma sulase Oskar Naaritsa
saatnud Alaheedu vanematele meestele ütlema, et
pühapäeval keegi Rimmu paisule ei läheks. Olevat
tulnud teade, et jaamast ei saa asja. Valitsuse otsus
olevat muudetud.

Seda Kalle oma sulasest ei oodanud. Ta ajas kõik
valeks. Salgas viimseni. Kuid keegi enam Kallet ei
uskunud. Koosolek läks kuumaks ja Kalle hiilis vargsi
minema. Naarits aga kolis samal päeval Krigulite
juurde.

Pärast koosolekut hakkas ka Alaheedu rahvas kor-
ralikult paisul tööl käima. Isegi Kalle ilmus hobusega
platsi. Kuidas sa, hing, teistest maha jääd. Äkki tee-
vad tõepoolest jaama valmis ja jätavad Kivikangru
elektrist ilma!

Uhe sügisese päeva õhtupoolikul peatas kaks veoautot Raevere vallamaja juures. Kummalgi masinal oli presendi all raske koorem.

Autodest astusid välja koormaid saatvad mehed. Vanem neist, kes näis olevat saabunute ülem, oli nahast jopis ja musta kaabuga. Ta võis olla umbes viiekümne. Ent silmad olid tal terased ja noored. Teised neli olid nooremad.

Jüri Jordan oli parajasti vallamaja juures. Kui autod seisma jäid, lõid Jüri silmad särama. Ta aimas midagi põrutavat ja astus esimesena autode juurde.

«Ah toosama jaamake on nüüd kohal siis!»

Jordan kargas kohalt nagu nõelatu ja pistis vallamaja poole silkama. Ta jäi aga hiljaks, sest juba tulid majast välja Paabut ja Toompalu. Nad olid mõlemad palja peaga ja pintsakuväel. Nahkjopis mees astus Paabuti juurde ning ulatas käe:

«Tere, Endel! Ei oodanud?»

«Arvid? Tõepoolest ei oodanud. Teadsin küll, et tehase esindajad peavad tulema, aga et just sina nende hulgas oled... Noh, tere siis, vennas, tere!»

«Mina olen isegi grupivanem... Nii-öelda — natšalnik. Mul on kaasas siin veel paar inseneri,» osutas Arvid meestele. «Need mehed tunnevad seda elektriasjandust. Küllap panevad teil selle masina kähku kohale ja lasevad käimagi.»

«Meil pole ju veel tammigi valmis,» vastas Paabut. «Alles mineval nädalal saime jaamahoone kokku.»

«Laisad olete siin Raeveres. Algasite minu teada juba kevadel?»

«Kevadel nüüd mitte, aga nii kuud kolm tagasi küll. Ja laisad pole me ka mitte. Kogu vald on ametis, vaatamata sellele, et energiat hakkab saama ainult valla üks nurk.»

Rahvast kogus üha enam autode ümber. Jüri Jordan käis suure asjamehena ringi.

Kusagilt ilmus Vahtra, tolumumantel seljas. Ta nägu oli päevitanud ja säras. Pärast tutvumist ütles ta:

«Tulin praegu Rimmu paisult. Jaama peahoone on

peaaegu valmis. Nii et võib agregaadid kas või praegu sinna viia ja paigale panna.»

Umbes tunni aja pärast, kui oldi natuke puhatud, keha kinnitatud ja küsimusi klaaritud, asuti teele jaama poole. Koos autodega silkas salkkond rõõmsalt käratsevaid lapsi. Isegi vanemad inimesed ei tahtnud maha jääda. Uudishimu ajas kõik välja. Rimmu veskini oli siit üle nelja kilomeetri. Kui autod sinna jõudsid ja seisma jäid, jõudis varsti järele ka kümnekond hobuveokit inimestega.

Elektrijaama hoone seisis tammi vasakul serval ja valendas oma värskete palkseintega juba kaugele.

Autodelt hakati kaste maha laadima. Mahalaaditud koorma juurde jäadi nõutult seisma.

«Kuidas siis nüüd saab?» küsis Jordan Arvidilt, kui nad olid suitsud tossama pannud. «Jaam on küll kohal, aga näe — poste pole, traati samuti mitte. Kuidas see jestak siis minema hakkab?»

«Missugune jestak?» ei mõistnud Arvid.

«Vaata, kulla Arvid,» seletas Jordan nüüd heameelega, sest oli enda vastu suutnud huvi äratada. «Minul oli seal Häädemeeste kandis üks tädi. Ta on praegu küll surnud, rahu tema põrmule. Kui me poisikesed olime ja palju mässasime, ütles tädi ikka: kus on kuramustel taguots jestakut täis. Noh, nüüd ütlevad teadusemehed — energia!»

«Ah nii,» naeris Arvid. «Jah, kulla Jüri, ega see jestak küll ilma postide ja traatideta lähe.»

«Aga vaata,» ei saanud Jordan jutuhoost lahti, «ma lugesin korra ühte kirjatükki ja seal oli kirjutatud, et see energia võib ka õhku mööda minna. Mis sa sellest arvad?»

Endel Paabut astus meeste juurde.

«Mis see Jüri Jordan sulle hambasse puhub?» küsis ta.

«Einoh, Jüri räägib ikka mehejuttu,» vastas Arvid ja vaatas kavalalt Jordanile. «Ta arvab, et hakkame energiat siit õhu kaudu raeverelastele koju toimetama. Ja et pole vaja poste ega traate...»

Jüri kokkus ja tõmbas tubakasuitsu kõrisse, läkastades silmad vesiseks.

«Jumal ise hoidku... köhh, köhh... S-sa saatan, löi lõõri nagu... köhh, köhh... nagu saviga kinni. Kus ma's ütlesin, et hakkame õhu kaudu?» pööras ta oma vesised silmad Arvidi poole, sest niisugust altvedamist ta polnud linnamehelt oodanud.

«Rääkisid ju, et poste pole, traati pole ja et oled ka lugenud...»

«See oli ju kirjatükk... Justkui ma ei teaks, et õhu kaudu ei saa...»

«Miks ei saa?» vaidles Paabut vastu. «Saab ka õhu kaudu. Jordanil on selles küsimuses õigus. Nüüdsel ajal on teadus juba nii kaugele jõudnud, et varsti võime ilma traatide ja postideta läbi ajada. Raadio sul on, Jordan?»

«Oli, aga nüüd pole. Sakslased võtsid ära.»

«Aga varsti, ütleme, ostad. Kust sa selle energia saad, mis laulab ja räägib? Õhu kaudu. Nii et selles asjas on sul lausa õigus...»

«Siis poste ei hakkagi panema?» küsis Jüri.

«Seekord paneme ikka postid ja traadid ka. Meie jaam pole veel tehnika kõige uuem sõna.»

5

Mõne päeva pärast hakati poste panema. See oli sügiselt karge pühapäevane päev. Postitalgutele, nagu seda tööd nimetati, oli rahvast kenakesti välja tulnud.

Töö läks hoogsalt. Postid olid osaliselt juba varem kohale veetud ja nüüd oli peamine nende ülespanemine.

Kuid keskpäeval avastas Ruudi Toompalu, et peamagistraalil — jaamast vallakeskuseni — on puudu umbes paarkümmend posti. Esialgu arvas ta, et postid on varastatud. Ta hakkas hoolega jälgi ajama. Sest asi oli tõsine — terve kilomeeter ilma postideta. Metskonnalt niipea uusi poste loota ei ole. Ja kui saab, tuleb nad kohale vedada kümne kilomeetri tagant.

Kuhu need saadana postid kadusid?

Toompalu käis ringi, sünge nagu sügisene ilm. See

oleks nagu looduselegi mõjunud. Taevas tõmbus pilve ja hakkas piserdama igavat ja tüütavat seenevihma.

Kui Toompalu postide puudumisest Vahtrale ette kandis, sai partorg tulivihaseks.

«Et postid oleksid kohal! Nõiduge minu pärast kas või maa alt välja!»

Toompalu oli siis Vaarika juurde jooksnud.

«Mis nüüd teha? Vahtra lööb mu maha.»

Vaarika lahutas nõutult käsi ja saatis kolm kommunistlikku noort eesotsas Salme Leokiga asja uurima. Uurijad tulidki mõne tunni pärast tagasi ja vedasid endaga kaasa Jüri Jordanit. Vanamees puikles vastu, astus ummisjalu edasi ja kaebles:

«Olge nüüd mõistlikud, ega's mina! See Kruuda tegu, Tema krutsikud.»

«Olgu see Kruuda või kes tahes,» raius Salme Leok, «aga sina need postid mehele panid. Seleta siis ise Vahtrale.»

Jüri Jordani põlved nõtkusid suurest hirmust, sest Vahtrat kartis ta kõige rohkem. Kuid polnud midagi parata. Varsti seisid noored Jordaniga Vahtra ees. Siinsamas olid ka Paabut ja Vaarika, kes olid kära peale kohale tulnud.

«Kuulge, Jordan, kuhu te need kakskümmend posti panite?» küsis Vahtra tigidalt.

Jordani põlved värisesid. Ta süda tagus kuuldavalt ja nägu oli higipisarates. Kõige imelikum oli aga see, et Jordanil olid sõnad kinni jäänud. Ta liigutas huuli ja vahtis Vahtrale otsa, kuid sõna ei tahtnud suust välja tulla.

«Ta on need postid pannud Kraavi tallu viivale teele,» seletas nüüd Salme Leok. «Kraavi talu ja Alaheedu pidid jääma teise järjekorda.»

«Kuidas nii?» imestas Paabut ja pöördus Jordani poole. «Kes lubas teil postid sinna viia?»

Jordan nägi, et ka Paabuti silmad heitsid talle viha-seid välke. Ta süda muutus kurvaks. Näed sa, kuidas asi võib minna. Jordan oli paar päeva tagasi tõesti koos komsomoli brigaadiga osa palke Alaheedu teele viinud. Kui Kruuda oli küsinud, et miks postid siia veetakse, oli Jordan vihaselt vastanud, et niisugune on

korraldus. Näh, see kallis mees Paabut oleks saanud endale ka valguse sisse, aga võta näpust. Kõik selle Vahtra vigurid. Endale paneb tule sisse, aga Paabuti jätab pimedasse. Jüri Jordan aga tahtis kogu südamest head, aina head . . .

«Noh, Jordan, vastake, miks teie nii tegite?» küsis Vahtra õelalt. «Kes teil lubas omavolitseda?»

«Aga kuidas siis teisiti! Esimees jääb pimedaks,» kohmas nüüd Jordan.

See tegi kuulajatele nalja. Pinevus oli korraga langedud.

«Jääb ta pimedaks või kurdiks, see pole teie asi, Jordan,» ütles Vahtra muiates. «Esimees saab ka valguse, kui uued postid toome. Aga nüüd jääb teie armust valla keskus pimedaks.»

On üks kuramuse õel mees, see Vahtra. No Paabuti ei saa mitte võrreldagi. Ja nüüd, säh sulle, misugune lops! Jordan sülitas kusagile nurka ning lõi käega paar korda ägedalt, kui vallamajast välja astus. Palgid tagasi vedada ja juba täna!

Kuid midagi polnud parata. Kuni poole ööni vedasid Jordan ja kommunistlikud noored eesotsas Kruudaga poste Alaheedu teelt peamagistraalile.

Poisid olid Jordani peale altvedamise pärast tigidad.

«Kuna's sa need konksud ja nõksud järele jäta?» küsis Kruuda, kui töö oli juba lõpetatud. «Näed ju, et need ei too kunagi head.»

«Jumal kõrges taevas!» hüüdis Jordan pühalikult. «Ma ju tahtsin head, et esimehel ka valge oleks. No kurrat, kas see siis on nõks? Mis te latrate . . .»

* * *

Läks veel üle kuu aja kibedas tööhoos. Rutati vesivärvavate paigaldamisega, sest vaja oli koguda veetagavara. Jaama kokkupanemine läks ladusalt, sest mõlemad insenerid elasid kohal ja juhtisid tööd. Siis algas jaama proovimine ja väljareguleerimine.

Uued, punakalt helkivad juhtmed undasid tuules Raevere ja Rimmu vahelisel teel. Majades rippusid laes

imelikud klaasist kerakesed. Kuid õhtuti põlesid ikka endiselt õlilambid. Jaama reguleeriti.

Ja siis tuli kätte ka aeg, kui jaama reguleerimine lõppes ja prooviks esimene vool majadesse lasti. Klaasist kerakesed löid äkki heledasti kiirgama nagu päikesed. Oktoobripühadeks hakkas Raevere mikrojaam tööle täie võimsusega.

«On sel jaamal ikka kange jestak sees,» ütles Jüri Jordan, kui ta kehvas ubrikus äkki neljakümnevatine pirn hõõguma lõi.

Lembit, minu kallis poiss!

Kirjutan Sulle harva, aga selle eest pikalt ja põhjalikult. See on vist seitsmes või kaheksas kiri, mille Sulle saadan peale seda, kui läksid linna õppima. Tahan selles kirjas jutustada mitte ainult endast, vaid ka sellest, mis on Raeveres viimase nelja kuu jooksul toimunud. Viimases kirjas Sa palusid seda.

Kas ei näi Sulle, Lembit, imelikuna, et ma ei ole Sulle midagi meie Raevere elust kirjutanud? Ainult meist endast — minust ja Sinust — olen Sulle rääkinud. Võib-olla, et siin pole millegi üle imestada. Kui omavahel kõik selge, siis... Aga kas on siis meie vahel kõik selge? Ma ei tea ja ei taha praegu selles midagi kindlat väita. Aga selgem on küll, palju selgem kui siis. Lugeses Sinu kirju ja meelde tuletades omi, näen ma, kuidas rida realt ja sõna sõnalt on meie vahele siginenud selgust...

Olen mõelnud ka selle üle, et kirja teel mõtete klaarimine on midagi muud kui suusõnal selgitamine. Kui me kahekesi siin Raeveres elasime ja iga päev kokku puutusime, ei saanud ju kunagi teineteisele ära rääkida seda, mida oleme nüüd kirjades ära öelnud.

Sina sõitsid Raeverest ära augusti esimestel päevadel ja pole enam ligi pool aastat siin käinud. Isegi Oktoobripühade ajal Sa ei tulnud. Tean, miks. Sa olid ühe minu kirja pärast pahane. Ära salga, Lembit, see oli nii. Selles kirjas kirjutasin Sulle ühest väljamõeldud kosjaloost. Et mulle võidaks kosja tulla ja et tahan Sinu arvamust teada saada. Ja kas mäletad, kuidas Sa mulle vastasid? Oi, Lembit, missugune Sa oled! Lubasid õppimise nurka visata ja jumal teab veel mida

teha. Nõudsid telegrammi. Ja mul tuligi see Sulle saata. Ma kahetsesin oma koerust, olin isegi ahastuses oma rumala tembu pärast. Aga nägin veel kord, et Sa mind tõsiselt armastad. Tuletasin seda lugu praegu sellepärast meelde, et Sa uueks aastaks Raeveresse tulemata ei jää. Ma ootan Sind, Lembit, ja Sa pead tulema.

Nüüd võin Sulle rahulikult jutustada kõigest sellest, mis on Raeveres toimunud viimasel ajal. Ära pahanda, kui tuleb konarlik ja kuiv.

Meie vallas elatakse üldjoontes vanaviisi. Endiselt juhivad valda Vahtra ja Paabut. Rahva läbisaamine nendega on ikka hea.

Väike uudis: Vahtra abiellus mõned nädalad tagasi valla komsomolikomitee sekretäri Viia Vaarikaga. See kõik toimus vaikselt, ilma pulmadeta. Vallamajas olivat väike õhtu muidugi korraldatud, aga see olnud väga tagasihoidlik ja kahvatu. Nad elavad praegu vallamaja ruumides. Nende abielu saab kindlasti õnnelik: nad mõlemad on noored ja armastavad teineteist.

Teine uudis on Sulle vist teada: Endel Paabut elab Tiina Lausikuga siin. Önn tuli jälle nende juurde tagasi.

Ma sain Tiinaga heaks tuttavaks ja ta jutustas mulle kogu oma eluloo. Ja tead, Lembit, pärast seda ma esialgu ei sallinud meie täitevkomitee esimeest Endel Paabutit. Nüüd olen sellest üle saanud, aga iga kord, kui teda näen ja mulle meelde tuleb, kui palju tema pärast sai kannatust tunda niisugune tore inimene nagu Tiina, kihvatab minus midagi. Olen paljude meeste juures pannud tähele seda halba joont, et nad teevad otsuse teise inimese kohta paugupealt, ülepeakaela mingi arusaamatu ja veidra ajejõu toimetel. Selle koostisosadeks on ühekülgsest mõistetud solvumine, kohevile paisunud enesearmastus ja peale selle veel tugev annus egoismi. Kui see põrgusegu plahvatab, siis on mees pime ja kurt, kuid kangekaelsem igasugusest oinast.

Sa ära pahanda selle üle ja pealegi tunnistan Sulle üles, et mina ise pole selle retsepti autor. Niimoodi rääkis mulle Tiina. Tema kui meditsiiniõde tunneb neid asju paremini ja mulle lihtsalt meeldis tema ana-

lүүs. Sest mõtle ise: purustada vahekord armastatud inimesega paugupealt ainult ühe kahtlase väärtusega kirja pärast, kanda mitu aastat taskus armastatud inimese südameverega kirjutatud kirju ilma neid avamata ja lugemata! Kas see pole julmus! Ma tean, et Endel Paabuti kannatused ei olnud kergemad, aga kes on selle kõige süüdlane?

Aga hea küll, mis kohtumõistja siis mina olen. See on ju kõik mineviku asi ja peamine on see, et aeg selle kõik jälle sirgeks ajas.

Asun jälle Raevere valla kroonika juurde.

Kõige tähtsamaks uudiseks, millest tahaksin rääkida, on bandiitide kinnivõtmine. Seda Sa mäletad ise, kuidas nad siin kohe peale sõda urgitsesid. Uusmaasajaid terroriseeriti, nõukogude aktiviste valvati. Ausad nõukogude inimesed olid alati ohus. Augustis, nagu Sa tead, tapsid nad Kirbla külanõukogu esimehe Juhan Kaasiku.

Nende lõpp on tulnud. Rahva silmad on muutunud terasemaks, valvsus kasvanud ja aegamööda, niit niidi haaval on hakanud asi hargnema. Oi, Lembit, see on pikk lugu, jutustan Sulle praegu sellest ainult üldjoontes.

Algul ei osatud kuidagi nende jälile saada. Kaotatud noa järgi aga tehti kindlaks, et Kaasiku tapmises on süüdi Jüri Elevant. Ta saadigi kätte.

Nüüd hakkasid otsad hargnema. Elevandi jutust — ta katsus asjad teiste kaela ajada — selgusid täitevkomitee sekretäri Vimma käigud. Saadigi talle jälile. Sa kujuta ette tema alatuid plaane — ta taskuraamatusse olid täpselt üles märgitud partorg Vahtra kõnelused, tegevus ja plaan ta kinnivõtmiseks. Mõne aja pärast tabati ka Luise Puurand. See oli mõni kuu tagasi, kui Peeter Vahtra sõitis jalgrattal nõupidamiselt Kirbla külanõukogust tagasi valla keskusse. Kui ta jõudis Ambla asundusest läbi Krootuse metsani (Sa tead ju seda kohta, kus Krootuse metsa serv jõuab Kirbla juures Ambla asunduseni), tulistati teda ootamatult. Oli aga pime juba ja lasud ei tabanud. Vahtra hüppas rattalt maha, avas samuti tule ja hakkas tulistajat ründama. Vahtra õnneks jõudis talle järele grupp valla

rahvakaitse lasi, kes olid tulnud tulistamise peale. Nad said metsast kätte kolm inimest: üheks oli tagaotsitav bandiit Rein Narmas, siis Toomas Kalle ja mehe riie- tuses ja relvaga Luise Puurand. Muidu lipitses ta Vahtra ümber ja nüüd läks teda maha laskma.

Peamees Reinhold Vähkjase salakorter avastati kulak Tapersoni pool. Aidas põranda all oli ta istunud oma pesas kui hiireke. Aga vastu püüdnud ka veel panna, salaja. Nurgas kõssis ajanud ta vaikselt käsi püsti, algul ikka üht. Teises olnud aga püstol. Ja kui siis järsku hüpanud... Meie mehed said aga ennem jaole ja nurjatu plaanid läksid luhta.

Olen sageli mõelnud selle üle, Lembit, et millele küll lootsid Vähkjase ja temataolised. Ja tead, ma ei saa neist lihtsalt aru. Aeg ja elu neist ei hooli, vajutavad ju põrmu. Rahvas vihkab neid. Sest kõik tahavad rahus elada ja tööd teha.

Nüüd on Toomas Kalle talus kaks uusmaasaajat: Krigulid ja Oskar Naarits. Me ei ela enam saunas, vaid Toomas Kalle majas. Maja on jaotatud: kaks tuba on meie ja kaks Oskar Naaritsa päralt. Naarits abiellus muuseas Kalle naiseõe Milliga. Toomas Kalle naine sõitis ära kusagile sugulaste juurde ja Milli jäi nüüd Oskarile perenaiseks.

Mäletad, Lembit, missugused olid Oskar Naaritsa vaated, kui ta veel Kalle sulane oli? Praegu Sa ei tunneks teda ära, nii on mees oma olemuselt muutunud. Nagu pikemakski oleks sirgunud, tõesõna. Varem oli tal ikka mingi süüdlaslik ilme ees, nüüd rühib mees nagu karu. Ta on meie kahe uusmaatalu peale ka ainuke meesterahvas ja töökaru. Ega meie emaga tema vastu saa. Ongi kuidagi imelik, et Kalle suur ja korralik krunt on nüüd kaheks jaotatud.

Ja kas tead, Lembit, meil on kavatsus seda maad Naaritsa juhtimisel ühiselt harima hakata. Oskar ise tegi ettepaneku. Külvame, künname ja lõikame kõik koos. Koos on kergem, eks? Nagu väike kolhoos! Sel sügisel tegime suvilja koristustöödega juba algust ja tead, Lembit, kõik läks suurepäraselt.

Meie vallas on praegu vaikne, bandiitidest ei ole enam kippu ega kõppu. Ja kaua see banditism ikka

veel kestab, kui nõukogude kord ta alusjuured ära lõikas.

Tahan Sulle veel sellest jutustada, kuidas meie vallas on lugu elektriga. Praegu on jaama ehitustööd juba lõpukorral ja esimene liin töötab. Valla keskusesse viidi juhtmed juba ammu. Meile Alaheedule jõuti liin sisse seada alles novembris. Vaatamata sellele, et korraldasime mitu kuud järjest pühapäevakuid veehoidla süvendamiseks, on vett veel vähe. Praegu jätkub, aga Ruudi Toompalu, kes on jaama juhatajaks, ütleb, et jaanuaris-veebruaris võib veepuudus kätte tulla. Jah, olgu kuidas on, aga elekter on Raeveres olemas.

Sellega ma lõpetaksin seekord Raevere kroonika kirjapanemise. Ja kiri võiks ka siin lõppeda, on niigi pikaks veninud. Aga ma siiski ei lõpeta veel. Tahan lõppu panna veel ühe uudise, mis puudutab mind ennast. Ma tean nüüd, Lembit, mis on minu elu eesmärk: see on õpetajaamet, laste kasvatamine. Kui kahju, et ma seda varem ei osanud näha oma pimeduse ja harimatuse tõttu. Minu silmad avas Anna Mehine, tema kaudu saingi oma elu eesmärgis teadlikuks. Mind valiti ühel koosolekul täitevkomitee juures olevasse koolikomisjoni ja ma hakkasin kooli eluga tutvuma. Ja tead Sa, Lembit, missugune huvitav maailm mulle avanes! Kui aega oli, viibisin sageli terved päevad koolis ja teatan Sulle väga salaja (seda ei tohi Sa mingi hinna eest välja lobiseda): olen juba kolmandas klassis Mehise eest kaks tundi andnud. Ja tead, ma mitte põrmugi ei kohmetu laste ees. Mehine muidugi vaatas asja pealt. Ta räägib, et minust saqvat oivaline õpetaja, et mul olevat selleks elukutseks loomulikku takti ja sisemist kutsumust. Ta soovitab mul kangesti Tallinna õppima minna. Seal on ettevalmistuskursused, kuhu võetakse ka kuueklassilise haridusega. Ainult õppida tuleb hirmus, hirmus kaua! Muidu oleks ju kõik korras, aga pikuke see inimese elu siis on. Mõtlen õudusega sellele, et kui tuleval sügisel õppima lähen, siis saan põhikursusele alles kolme aasta pärast ja siis on veel kolm aastat. Taevane jumal! Siis olen juba kolmekümne kuue aastane vanainimene!

Mida teha, Lembit? Aga nii väga tahaksin inimeseks saada. Kahju, et ma veidi varem sellele arusaamisele ei jõudnud, oleksin juba sel sügisel läinud. Aga nüüd läheb terve aasta kaduma. Ja mõtle, Lembit, missugused võimalused! Mehine räägib, et makstakse isegi igakuist rahalist toetust. On see õigus? Ma ei suuda lihtsalt uskuda. Vanal ajal pidi priske kukkur olema, kui õppida tahtsid. Ole pai, ütle, mis Sa arvad mu õppimisest.

Sinul on hea. Sinu unistus on täide läinud. Vahtra ja Paabut tegid toredasti, et saatsid Su parteikooli.

Millest Sulle veel kirjutada? Kõik valla uudised on kirja pandud. Annan veel edasi tervitusi väikeselt Sulevilt, kes Sind pikisilmi ootab. Ta tahab Sinuga mängida ratsanikku ja mitte harilikku, vaid Vaskratsanikku. Ta on Puškini Vaskratsanikust kuulnud.

Praegu on detsember. Uue aastani on jäänud ligi paar nädalat aega. Vaheajal Sa tuled koju?! Tingimata tuled, seekord ei tohi teisiti minna, Lembit. Ja siis me näeme, mis meie vahel on juba selge ja mis tuleb jätta veel ajaproovi vaekausile. Olen endiselt ajaproovi kui õige kohtumõistja pooldaja. Kas ei näi Sulle, et kogu meie elu teeb läbi rasket ajaproovi? Ja et ta sellega muutub paremaks, kindlamaks, tugevamaks!

Mall.

SISUKORD

Partorg	5
Uusmaasaaja	36
Ajaproov	53
Maa lõhnab kevadiselt	104
Pimedal ööl	130
«Teid tervitab tädi Agnes»	143
Võidurakett	162
Hommik	184
Jaan Kärbatsi vari	197
Hundiradadel	216
Saagu valgus	233
Mall Kriguli kiri	248

Хуго Ангервакс

УТРО

Цикл рассказов

На эстонском языке

Оформление Р. Пангсеппа

Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja E. Priidel

Kunstiline toimetaja H. Vitsur

Tehniline toimetaja I. Vahtra

Korrektorid M. Pedajas ja V. Pillau

Ladumisele antud 26. VIII 1959. Trükkimisele antud
30. XI 1959. Paber 54×84, 1₁₆. Trükipoognaid 16,0.
Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 13,12.
Arvutuspoognaid 13,27. Trükiarv 7000. MB-10405. Tellimise nr. 2429. Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19.

Hind rbl. 7.10

7—3

Saksa okupantide väljakihutamisega meie maalt 1944. aastal ei lõppenud veel võitlus. Nõukogude korra vaenlased — hallparunid, kulakud ja nende käsilased — teevad kõik selleks, et hävitada nõukogude korda.

Uue elu ehitajad, Hugo Angervaksa jutustustetsükli «Hommik» partorg Vahtra, uusmaasaaja Krigul, komso-
molikomitee sekretär Vaarika jt. aga sammuvad julgelt edasi. Partorg Vahtra saabub Raevere valda ajal, kui vaenlane on pugunud täitevkomiteessegi. Märkamatu toimub vallas kogu asjaajamine nii, et kulakud kannatada ei saaks. Maareform ongi juba niiviisi läbi viidud, nüüd toimub ka väetise jagamine topsivendadele-aatekaaslastele. Samal ajal tegutsevad ka bandiidid. Nad tungivad kallale nõukogude inimestele, püüdes neid füüsiliselt hävitada. Alles vaenlase likvideerimise järel algab Nõukogude Eesti külas uus elu, täituvad inimeste ammused soovid.

Rbl. 7.10

A-22852

11